

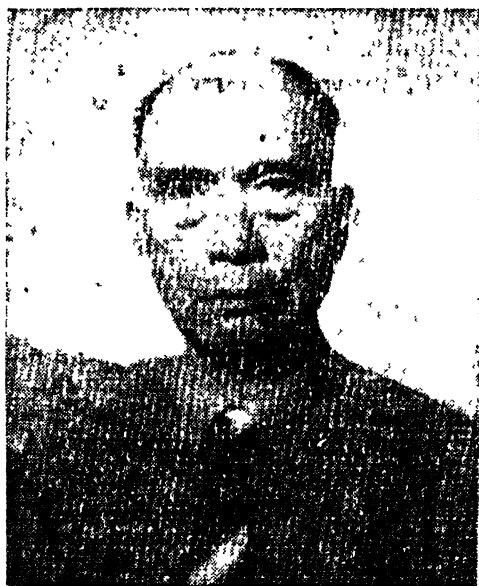
Mizo Pi Pute leh an thlahte chanchin

K. Zawla

Rivised & Enlarged

**Mizo Pi Pute leh
an thlahte chancbin**

Mizo Pi Pute leh An thlahte chanchin

K. Zawla

SUPREMACY LIBRARY

RECEIVED AT THE

ACC NO. 7112

Dated 29/5/20

Revised & Enlarged

5th Edition — 1989
Copies 2000.

Copyright Reserved

Published by the Gosen Press Aizawl.

FOREWORD

In a democratic Welfare State it is the duty of Government to promote cultural and intellectual pursuits among all the people of state by making easily accesible the priceless wisdom of the thinkers of the world and by encouraging and assisting the local talent to contribute their mite. With this end in view, the Publication Board was set up by the Govt. of Assam to work actively to foster and co-ordinate literary activities in the State and to promote through them all the cultural unity of the people of the state.

The Publication Board extends grant annually for publication of a few books in all the languages of the state. MIZO PI PUTE LEH AN THLAHTE CHANCHIN (a culture book of the Mizos) by Mr K. Zawla is one of such books, publication of which is aided by the Board.

I hope the readers will welcome the publication.

Ist. March, 1964.

B N. Shastri,
Secretary,
Publication Board, Assam,
Gauhati.

THUHMAHRUAI

Mizo Pi Pute leh an thlahte chanchin chhut ngana chhut thleng ka nunna Lalpan min zuah avangin a hnenah lawm thu ka sawi a ni. He lehkhabuah hian tun hmaa ka la telh ngai loh Mizo Pum' ka telh thar a. Thangtharte tan hmatna tizautu a nih ngei ka beisei. Tin, Lalawithangpa leh Hranzhawni thlalak ka telh ta bawk a. Mahse, an thlalak a fiah that loh avangin chhut fiah a harsa a, an hmelhmang erawh a bo chuang lo.

Uluk taka min chhut saktu Gosen Press neitu chungah ka lawm hle a ni.

Mission Veng
20. 1. 1986.

K. Zawla

THUHMAHRUAI

1st Edition 24th Feb 1964-ah chhuah a ni a, ka mi rawnte:

1. Lumtuali (Chawnghnuni) Chawngthu Vanchiau. 2. Pu Bawksena, Lusei. 3. Pu Liankhuma (Dawthiam) Zihau. 4. Pu Vaihleia, Fanai. 5. Pu Lalchhawna, Hmar. 6. Bu Hrangluta (Puthiam), Renthlei. 7. Pu Dingkhunga, Vangchbia. 8. Pu Dorikhuma Ztu, Ralte. 9. Atea, Ralte. 10. Pu Hnawha, (Puthiam) Ralte Kawloi. 11. Rev. Thankunga, Khiangte. 12. Pu Tunga, C.I.

2nd Edition 17th July 1976-ah chhuah a ni leh a, ka mi rawnte:— 1. Rev. Liangkhaia. 2. Rev. P.D. Sêna. 3. Pu. Lungkala. 4. Brig. Ngurliana Sailo. 5. Pu Lalдика Saito te an ni.

3rd Edition atangin Khampat Bangpui Indo, thlir letna, Thangbulha te chanchin leh Sal, Bawi, Chhiabhlawhte leh mi thenkhat chanchin kum chang deuh zawkin ka telh ta a. Ngun taka ka ngaihtuah hnuin, kum thenkhat sawn hlat hret hi dik zawka ka rin avangin, kum tlem chu ka sawn hla hret a; kum dangte nen pawh a indawn zawk tawh ang.

Tin, Burma chhuahsan kum A.D 950 hi Capt Vutan Kawi lehkhahu ami a copy a rawn thawh Pu Bawnthanga mi hrith chhawn a ni a. Khampat leh Tiau tui inkar kum chhui nan a tangkui hle a, ka lawm hle a ni. Kum thenkhat hi chhui dawn kum a ni a, thenkhat erawh chu Mizo leh Vai chanchinbu atangin lak a ni. Kum thuah chuan ngaihtuah buai a tul tawh lo vang. A dik thawh khat hle ang.

Tin, chanchin ka telh tharah mi huatzawng leh nguihmawh zawng ka lo telh palh chuan an ngaiindam ka dil nghal e. Mitte huathu leh titi tlanglawn ringswt hi ziah ka duh lova, ka tum bawh hek lo tih chhiartute ka hriattir e.

Chhiartu zawng zawng chibai ka buk a che u.

K. Zawla
Mission Veng

A CHHUNGA THU AWMTE

Mizo pianna bul leh an thlahte khawsak dan:

PART I :

1. Mihring bul Mizo pi pute chhui dan		9— 12
2. Mizo bul leh bal		13— 22
3. Khampat Bungpui		22— 24
4. Kawlni chanchin		25— 30
5. Ralte hnahtlak Thangchhuah dan		30— 34
6. In lama Thangchhuah dan		34— 42
7. Famzar		42
8. Hmar thiñ dan		42
9. Ram lama Thangchhuah dan		43— 45
10. Sapui aih dan		46— 48
11. Pawi Thangchhuah dan		48— 49
12. Pathian, Rambuai, Mitthi leh Talarau	...	49— 52
13. Mihring chungu thihna thlentute		52— 53
14. Thlan		54— 56
15. Kût		56— 60
16. Mizo Inthawinate		61— 78
17. Sakhua		79— 81
18. Ralthah sawngbawl dan		81— 91
19. Mizo inneih dan		92— 99
20. Zawnei		100— 103
21. Pi pute Arsi hriat dan		104— 106
22. Indo leh inrun hmingihang deuhthe		107— 117
23. Mizo awm ni (Public Holiday)		119— 121
24. Mizo Thla		122
25. Pi pute Thufing leh Serh leh sang		123— 129
26. Mizo pi pute inrelbawl dan		128— 142

PART II :

1. Mizorama awm hmasate		143— 146
2. Tualvungi leh Zawlpala		146— 155
3. Chawngvungi leh Sawngkhara		156— 162
4. Sailo bul leh ba		163— 166
5. Sibuta		167— 175
6. Lallula		175— 184
7. Lalsavunga (Sailo)		185— 193
8. Thanghulha		194— 195
9. Indo leh buai thirletna		196— 202
10. Vuta leh Savurga		202— 203

11. Bengkhuaia leh Vailian 1-na		204— 205
12. Mizo lalho Kulkhut (Calcutta) zin thu		205— 208
13. Sal, Bawi leh Chbiahhlawh		208— 210
14. Vanapa		211— 214
15. Chawngbawla		214— 216
16. Zampuimanga		216— 219
17. Neuva		2 9— 222
18. Khuangchera		223— 228
19. Saizahawla		229— 239
20. Keipui chimawm leh tleirawl Bawkuia		240— 245
21. Taitesena		245— 249
22. Milar dangte		250— 256
23. Ber kaite		256
24. Fatlum uihawm		257— 264

PART III :

Hla leh a phashtute

1. Hla chbuañ tan tirh dan		265— 267
2. Pi Hmuaki		268
3. Thailungi		269— 271
4. Mangkhala		271— 272
5. Lalvunga		272— 273
6. Lianchhiari		274— 281
7. Laktheri		281— 286
8. Vanpuilala		286— 289
9. Thangzawra		289— 294
10. Chhingpui		294— 295
11. Darpawngi		296— 306
12. Darlenglehi		307— 309
13. Saikuti		310— 314
14. Chengmaluaia		315— 319
15. Lalawithangpa		320— 328
16. Puma zai		329— 333
17. Hrangchhawni		334— 340
18. Mizo Pum		341— 342
19. Zoram thil hmingthang leh an awmnate		343— 344
20. Mizo kum pawimawhte		345— 346

Part I

MIZO PIANNA BUL LEH AN THLAHTE KHAWSAK DAN

MIHRING BUL MIZO PI PUTE CHHUI DAN

Hman lai huan Lal pakht a awm a. Chu Lalpa pai chu thimhlim hian a han muhl ta bash burh mu a; chutia a mut-hah hlan chuan Âwkin thla a lo lem a, a khaw pam pai chuan an buai ta ruai mai a, an mangang ta em em a. Nakinah chuan a chhsak chhuak leh ta a. Lalpa muhl chu a lo than-harh chuan a mumang chu a han a vi ta a. "Ka mamingh chuan Âwka ka lo chang a, Thla kh ka lo lem a, tunah pawh hian ka kamsir chu a la na hlur mara," a han ti roh va. A kianga thute chean an han en chiang a, a kamsir te chu a lo la thi deah phung mai a, mak an ti ta hle mai a.

Tin, a kum lehah chuan, chu Lalpa chu a thi ta mu a. Âwka a chang a, van h a lawn chho ta nghel a. Chu mi zan chu Thla arkai zan a ni a, thla chu a len em avengin a lem thei lo va, thla chu a tukah chuan a lo tē deuh va, a lem leh ta a. Leia mite chuan thla chu an chhin a, an aa chul a, thil ri thei zawng zawng nen nasa takin an tang ta a. Chu mi thwim ri chu Âwk chuan a hlur va, a chhak chhuak leh ta a. Heta tang huan Âwkin thla a lem apringin, a chhanchhuah nin kan pi pute enu an au chel chul phin a, ri thei zawng zawngie an khawngin an yaw ri phin a ni.

Tuk khat chu, Âwk chuan Ni a lem ve ta thung a, a lem pil ta vek mai a, khawvel zawng zawng a thim zo ta vek mu a; an inhmu thei ta lo va, an mangang leh ta em em mai a. Chu chauh chu ni lovin, thil tinreag hian nunna an nei ta vek mai a, meia tuah tur thing pawh a awm ta lo va, engkim an hring zo ta vek mai a. Sakah lûe erawh chu a ro ngaiin a ro reng a, Pasalhaho chuan an sa kah lûe an tuah a; mahse a daih rei thei bik si lo; khawvel chu a thimin a buai ta mum mum mai a. Chu mai chu tawh ta lovin inthlakthlengna ropui deuh mai a lo thleng leh ta a, lawmrual lo lam pina him tak kal chhuak hmante kha Koro rualah an chang ta a. Chakai meichher chhit tura lui lo thleng hmante kha dumdêh. Nu ting dum laite kha Hauhukah. Thangchhuah nu leh pa pantiñ sin

te chu sakeiah; tin, mihring ran vulh zawng zawng chu ramsa-ah an chang zo ta vek a. Mihring hmelchhe deuh leh tha deuhthe pawh rannung chhe deuh leh tha deuhvah an chang zo ta bawk a. Mihring chu Zawng lam chi-ah an chang deuh ber a. Chutichuan, khawvel pumpui chu mihring awm lovin a ruakin rannung leh thing leh mau chauhvín a lo luah ta a ni. Hei hi Thimzîng an tih thin hi a ni.

He thil rapthlak tak mai lo thleng tur hi lai pakhat chuan a lo hre lawk a, a ro hlu zawng zawng chu lungpui lian pui kawrawngah chuan a chhep relh zo vek a, lung bawkin a chhin leh ta a. Hei hi tun thlenga kan sawi thin Chhinlung hi a ni.

Nikhua a lo rei a, he chhinlung atang hian mi an lo piang chhuak leh ta a. Chhinlung ênkawltu pa chuan a chhin a han hawng a, hnam hrang hrang hi nupain an lo chhuak ta a, Ralte nupa an lo chhuak ve a, an bengchheng dun ta hle mai a. Chhinlung vawngtu chuan an tam tawh tawhin a ring a, a khar leh ta a ni.

Tin, mihring ran vulh thenkhat lo pian chhuahna hi he-ting hi a ni thung; Sial hi Um-mu atanga piang chhuak a ni a, a bu pawh hian, "Um-mu" a ti a, Vawk hi Rih Dil atang-in a lo piang chhuak a, a koh dan pawh "Ririh ririh" tih a lo ni a. Ar hi chirh atangin a lo piang chhuak a, a koh dan pawh "Chiri, chiri" tih a ni leh a ni.

Mi leh Sa an lo pung deuh deuh va, mi hausa tak leh ropui tak Thlanrawkpa an tih chu a lo awm ta a. Chung lai chuan mihring leh rannung zawng zawng hi an inbe thei vek a. Thlanrawkpa chuan Khuang a chawí dawn ta a, mi tin chi tin mai a chah khawm ta a, Thlanrawkpa khuangchawinaah chuan an lam ta mup mup mai a. Changpat te lam hi an tel ve avangin chu mi lai chuan Ni khi lo chhuak rih lo turin an ngen a, ani pawhin a remti a. (Ni lo chhuak lo tura a ngen theih chhan chu Thlanrawkpa hi Pathian makpa a nih vang a ni a. Tin, a nupui hi khuavang nula a ni. Khuavang chu Pathian chi khat a ni). Mahse, chu lámna ropui tak chu Ni chuan han hmuh ve zawk a duh a, a han dak chhuak zawk a, Changpat lám laite chu a em hlum ta a. Changpat tle virver lám lai kha Sahuaiin a hmu a, a ngaizawng ta hle a. Mahse, ni chuan a em hlum tak avangin, Sahuai a thinrim ta a, Ni chu a do ta a, tun thleng pawh hau Sahuai chuan ni a la en duh ngai reng reng lo a ni.

Tin, Chhimbuk chuan sathau a ei tam lu'uk a, sathau chuan a ngei ta a, zu han khawn ve lawk a tum ta a; mahse Sazu lian pui hian a lo khawn a, a khawn zo hlei thei lo va, a kiangah chuan chhimbuk chu a thu kua lup reng mai a. Chu Sazu chuan "Buka chu i va tlai awm ve le," a han ti a; a zu khawn chang lo chu a thinur ta a; sazu lian chu a tihlum dawn ta mai a. Chu sazu chuan zu a khawn rei avangin 'Zurei' tih a lo hlauh ta a; nakin deuhvah chuan Zuhrei an lo ti ta a. Mahse tun thleng hian chhimbuk leh zuhrei hi an inhmelma a, chhimbuk hian zuhrei hi a chângin man a ching bik a ni. Tin, sava pakhat chu a tlai khawp mai a, lehlam lehlamah a chiar zat zat reng mai a, Thlanrawkpa khuangchawinaah hian nang hi i tlai ber mai an ti a. Tun thleng hian chu sava chuan Tlaiberh hming a put phah ta a ni. Tin, vanlaizawlah khian Pheng (thil phek) a phe a phe mai a. Chumi chu han hlep thla turin an intihsiak a. Thlawk thei zawng zawngin an bei a; mahse, an hmu fuh thei thin lo va. Thlawk thei zinga pakhat chu thliin a chhem kawi kual vel avangin chu phêng chu a hmu fuh ta hlauh va, a hlep thei ta a. Phêng phe a hlep thei tiin a hmingah Phêngphehlep an vuah ta a.

Tin, Thlanrawkpa khuangchawinaa tel turin rannung pakhat hi tlai khawnuah a lo kal boh boh va. An lo hmuah chuan "Saw pui ruh hlir (ruh ringawt) a lo kal," an ti a. An han en Chiang a, tisa pawh tlem tel vein an hre ta a. "Sa a tel ve" an ti a, a hmingah Satel a put phah ta a ni. Tin, kil knatab chuan Uṭawk leh Laiking hi an lo inrim a. Laiking chuan Uṭawk chu a lo zut haub haub mai a. "Tawki chu i va mam tak ziar zuar em ve aw ! a ti a. Uṭawk chuan, "I ti duh Laiking chawn mawi ban kawi teh chai e," a ti e an tih chu !

Tin, Laiking pakhat chuan, challan duhin lehlamah awr a sen a lehlamah awr a dum ve chhen bawk a. Tun thlengin lehlam lehlama tlaktum tuma thusawi tawn chhen ching mi hi, he mi hi zawng lehlama awr sena, lehlama awr dum ching mi a nih ni an ti thin. Tin chung laia lei chung a thli leh ruaha thuneitu pakhat pathian, Sabereka an tih chuan a makpa khuangchawi tur thu, an lo hrih loh avangin a thior ta a. Ruahpui vānawn nasa tak a surtir ta chiam mai a, Thlanrawkpa khuangchawi chu a kaiṭet (tidarh) ta vek mai a. "Saberekan a makpa khuangchawi hlim lai a kaiṭet e," tiin an sawi ta huai huai mai a. Tun thlengin ruah tam tak a sur a, kawr kam a len fai hun hian Sabereka khuangkaihna tiin kan sawi ta a ni.

He mi ropui Thlanawka hi a ropui em em a. Ni lo chhuak nih lo tura an ngen theihna pawh hi amah hi Pethian makpa a ni a, a nupui chi Khavang fana a ni. Khuavang chi pathian chi khat a ni.

Tin, mihring zingah chuan Khuavang thlathle an lo awm ta a, an hmel te pawh a lo tha bik a. Vaw khat chu mihring zing h nula hmeltha bik, ngaihno bei em em mai, en chet chet pawha sawiselna awm lo hi a lo piang ta a. Tupawh mai hian a kianga awm hi an chak a, an ning thei ngai lo va. Mihung zingah chuan chu nula ngazawng lo chu tumah an awm lo va. A hmung pawh Ngaiten an ti nghe nghe a.

Ni khat chu tui huii lai tlengvalin a hnu a, nupui aten a tim tan ta a. Mahse Ngaiten chuan chu Tuihuan lai tlengval chu neih a duh si lo va. Tuihuan lai chuan a um ta a. Ngaiten chu a tlan zel a, tura let a ni ta ma a. Mi zawng zawng chu tui chim hlanvin tlang sang sang an tlan khawm ta a; tui lah chu a so bit but zel mai a, a luang ri lah chuan 'Ngai, Ngai, Ngai,' a ti zel mai a. Mipui chu an mangang ta em em a tihngaihna an hre ta lo va, Ngaiten chu an hum ngam ta lo va. An vaia chimih vek an hlauh avangin a tawp a tawpah chuan turah chuan an nam thla ta hram a. Tuihuan chu a lungawi ta a, a luang let leh ta a, tui chu a kam leh ta vek a. Mahse tui chim hnu lei chu a rialrem lo em em mai a. Chhûrburan talhtum hian pui a siam a, a vaw zawl ta a; Champhai te, Vanlaiphar te, Thenzawl te hi a vaw zawl hman chauh va, lei chu a khal sak leh ta a ni an tih chu !

Tin, Bible chanchin kan lo hriat hnu hian hetiang hian mi thenkhat chuan an ring: Tui let hi Noya dam laia tui let kha a ni ang a; Thim zing hi Isua thuha khawvel thim ta mup kha a ni ang a; Thlanawka khuangchawi hi Pentecos nia Thlarau Thianghlim lo thlen phut kha a ni ang. Hun a rei a, pa titi thiamin an belhchhah ta ni ngeiin an ring.

M'ZO BUL LEH BAL

M'zo lo m'zhiamte chhin dan pawh n' Mongolian thlah kin ni tih hi chi kin hre theuh ang a. Mihse khaw' a'ngi lo kal nge kan nih tih eiawh chu, sawi thui thei an awm meuh lo. Kan pi pute lah hian RUN kam vel leh KHAMPAT BUNG te mai lo cha sawi theih an nei lo va, an chhuahna hi CHHIN-LUNG, lungpui kawrawng chhin leh mai theuh nun an sawi leh nghal a, chu a chhpah hnam (cu) khat chi an bengchhen avangin an chhihah kim himan, chu lungpui chuan khar hnan leh tam an sawi.

Tin, lehkha nei lo kin nih avang hian, hun rei tak thil dik tika vawng zel tuta inzirtir hi a barga a, a zir bikte an lo insiam si lo va. Chuvangin kan pi pu te chanchin Chiang ziwka chhin tur hian kin bungbo deuh lo thei lo va. lehkha hi chu eng hun li emaw hi chuan an nei ve a ni ang, an sawi tel fo mu. Mi dang lehkha ann a tha bik a, savuna ziak a ni a, a vawngtu a fimkhui tawh leh avangin uun a ei sak a ni tun an sawi ve fo bawh a ni a dik mi thei a ni.

Tunlu hian Chhinlung chu mi thenkhitin in hian chhui ta a. Hnam pim pui lungpui kawrawng a'anga lo chhuah (lo pian chhuah) mai chu thil awm thei nun an ring ta lo va. Hetiang hian chhinlang chu an huihiah ta zawk a ni —

1. China lal fapa pakhat chu a pa nen an inrem ta lo va, chhin thlang lamah mi tam tak hruann a kal ta a, tlang sang tak bulah chuan an awm ta a. Hetah hi chuan kan him tawh ang a ti a, Himale Eitue an ti a, awm hmun an khuar ta a, chu tlang hmingah chuan Himalay an vuah ta a. Chu lal fapa chu a lo chho leh a, tuna Shan State ah khian a awm a, a hming chawin CHINLUNG, tun a vuah a tun thlang pawh hian a la awm reng a. He China lal fapa Chinlunga hi hun a lo rei a, kan hre dik ta lo va, Chhinlung kan ti ta mu a ni. Himalayas tlang bula Ladhak-hote khuan 'thiani' kan tih hi, Ruah an la ti ve nghe nghe a, kan hnam pute ngei an ni tih a lang hle a ni, tun an sawi.

2. China lal hmasa ber Shih Huangti an tih lal lai khan, 228 B.C ah China kulh bang sei ropui tak khi an siam tan a, mi zawng zawng deuh thaw an ruai a, hmun dangah mipa chu awm pawh an phal lo va, an thawrim avangin mi tam tak an thi bawh a. He kulh hi kalsan an chak em em thin a, mahse sipaun

an ven tlat avangin an chhuak thei si lo va. An lalpa chu kulh siam zawh dawn tepin zachham lakin a thi ta a, roreltu mumal awm loh laiin mi tam tak chuan chu kulh chu an kalsan a; thenkhatin Sanghai lam an pan a, thenkhatin hmun dang. Chu mi laia lo chhuakte zingah chuan kan thlahtute hi an tel a ni ngei ang. Hei hian lungpui kawrawnga lo chhuak chu a ang ber alawm maw, tiin an sawi bawk. Hei hi a dik chuan Chhinlung chu 200 B.C. laia piang a nih chu.

3. Kum 1941-a Kawl puithiamin Pu Thangvunga hnena a sawi dan chuan—"In pi pute chu Sanghai khawpui atanga chhuak an ni a. China lalin a fapa indang zui turin a tira, in pi pute chu mi puithu tak an nih avangin chuti maiin an kal thei lo va, vawkpuiin ai an en ta a. An ai enna vawkpui chu chhim lamah a kal a, an zui ta a. Sanghai leh Burma inkarah kum tam tak an thang a. (Thailand khi an tlawh ngei niin a lang. Thailand khi Siam tih a nih lai 1910 vela kan puithiam hlaah chuan, 'Siam kan ram,' 'Siam atanga chhuak ka ni,' tih an chham thin. Tin, Chinzua hi 700 A.D. ah a thleng niin a lang). Tun kum 1941 hi chhuan 47-na a ni ta. In pi pute hian Sanghai atangin vaibel leh tuibur hi an nei tawh a. Kawlphai an lo thlen chuan Kawlho chuan 'Chinlu an lo kal e,' an ti a. Chinlu tih hi khua reiah 'Chhinlung' in ti ta mai a ni ang.

"In pi pute lo luhna khaw hmasa hming la tihdanglam loh pakhat chu Rangoon leh Zinengchhaw inkara Chinzua khua hi ni. Anmahniin lal pawh an rawn nei ve a, Burma lal thlafemah rei tak an awm a. Kawlho chuan Chinlu an ti a. Tin, an vaneihia siamin chhungruah leh mi thiltithe i tak an lo awm ta a. Kawl sipai zingah general kaite pawh an lo awm ta a. Kawl sipai general hmingthang tak Bandula an tih kha Chinlu mi niin thenkhat chuan an ring. Vandula a ni zawk ang. An lam danah 'V' hi B tiin an lam zawk a ni ang," a ti.

Chutia chhungruah tak tak an lo nih tak hlawm avangin Kawlho chuan 'Hmar' tiin an ko leh ta zawk a. Hmar awmzia chu piangruah chhung, fa tam hring, dam chhung tihna a ni. A lam dan chu hmarcha tia hmar lam ang chiah hi a ni. Tin, anni chuan Kawl ti mai lovin ke tial an chin avangin 'Kawlkerang' tiin an vuah ve ta a ni.

Tin, hun a lo rei deuh va, hnam tenau zawk chuti taka thiltithe i chu, Kawlkerangho chuan an elrel ta a, an lakah an inluling ta hle mai a. Tin, nula hmelthaten lal an hlahv avangin

hmel tihchhiat nao hmai tihñial a lo ñul ta bawh a. Kan pi puteho chuan Kawl lal hnuat a awm zel chu an duh ta lo va. Siampahranga kulh Mandalay hmuna an sak hi a hautakin a a hahñlak hle a. Tun thlengin a 'intikawl e' tib pawh kan la chin hi. Chutichuan Kawl lal Siampahranga I lal lain (Mandalaya kulh siam lain) a hlawpin an chhuak ru leh a, an thing thelna hmun kha Sakai hi a ni a. Tin, Burma lal beltute kha Mizo, Shan, Kachin, Miru, Lusi, Karen, Chinpoh, Manipur, Naga leh Satikang tlang mite an ni a. Tin, an muk thel, hlui tawh rin avanga chambang tate kha Kachin, Maru, Chinpoh, Lushi te hi an ni a ti. He lai hun hi kum 950 A.D. vel a ni.

Kan pi puten Mandalay an chhuahsan hian, thenkhat chu tuna Shan State-ah khian an kir leh awm hle mai. Tin, Sakai atang chuan an kal ta zel a, Mingin an thlang a, awm hmun an khuar ta a. Hetah hian kum 45 lai an awm hnuin Kawlho nen an lo iohre pawp leh ta a. An duh anga thil awm thei dawna an hriat loh avangin zawi zawiin Mingin atang chuan kum 990 A.D. ah an insawn leh ta. Tin, Khampat chu kum 1000 A.D. ah an thlang a, Khampat hming awmzia chu Rangkachak Thi (Golden rosary) tihna a ni. Kawl lal fapain kan pi putelal nula a neih avangin he ñhi hi lawmmanah a pe a, chu ñhi hming chu an khua chuan hmingah a pu ta a ni.

Lal ropui takin a ho ve zel avangin engkim fel tak leh lungrual takin an la ti thei zel a. Tuman an tihbuai mai mai theih loh nan Khampat khua chu, Mandalay lal in ang khan tuiin an hual chhuahtir a, kum khuaa khawpui ni turin an chei nasa ta hle a. Khampat bulah chuan lui a luang a, chu chu a len ve em avangin, Paihte leh Ralte ñawngin 'Gun' (lui lian) tiin an vuah a. Hei hi a ni kan pi puten 'Run' an lo tih fo ñhin hi. Nuam an tiin an hlim em em a, Run lui kam lehlam te chu lovah an nei ñhin a. Feh leh ramchhuakte pawh fûr lai ruah tam phut changte hian a dang ñhin a ni. Tin, he ta an awm lai hian lal ropui, Lersia hi a han zin a. Liandova te unau inah a thlang ta a, sial a pe a, chuta tang chuan an lo langsarín an khaw hausa an ni ñan ta a ni.

Heng hlate hian an chanchin Chiang zawkin min brilh thei ang :—

1. A na kau hêk hûk e, gun titungah
Thangtlâng leh hmar pa lu.

2. Ka nau gûn tui kuamin tai e,
Ka pan phailêng a sat e.
3. A sa a sa tam lo bang e,
Kei ka ngen bang gupui zia kawi e.
4. Buh nai piak a, buhsi nai piak,
Sa nai piak a, a guhbawk nai piak,
5. Ka tawi tawi e, tawi lem bang lam e,
Ka sumtualah lentual kawiva bang lam e.
6. Ka kuan lamin pal iau siau tâng,
Ka chhiah lamin gûn tui a lian,
7. A khuah khuan ka zut ta a,
Gun in lungah ka zut ta a,
Ka phei Gun lungin a do.
8. Gun tui tungah chawnbanah kai,
Ka thai Tawng âw na pam luah hi.
9. Gûn ah ti ti a tam, Thân tlang kai ing.e,
Than pui tlangah kai ing, tumthe fak tang e.

Thu khirbkhân : na—beng; hêk hûk—zau diâr duar; gûn (Run) lui lian; tai e—la e; bang—ang; ngulpui—Rûnpui; piak—pe; guhbawk—ruhkaw; kuan lam—kal lam; chiah lam—hawn lam; tui tungah—lui dungah; ka zut ta a—ka zu kal a; phei—ke, kephah; ing—ang; tumthe—fangra chhumhmin, chawa an rin thin (Tiau chhak lamah).

He 'Gun' tih hi Rûn lui lian tihna a ni a. Len tlang chhaka Rûn khi a ni lo va. Khampat bung an phunna bula lui lian khi a ni zawk. Khi lui khi ruah sur tam lai emaw, a hnuah emaw chuan dai kai a harsa thin a. Chutiang hun lovah chuan hmeichhia pawhin duh duhin an dai kai thei thin a ni tih heng hlate hian a tilang chiang hle.

Tin, kan nu Ich pate khan "Hmanlai chuan saiha bengbeh hi mipa ta a ni zawk a, tunah erawh hi chuan hmeichhe ta a ni ta," tia an sawi thin—mipa beng beh hun lai chu Khampata an awm lai a ni tih hla pakhat khian a tilang chiang hle bawk a ni. Khampata an awm lai hian fei an nei tawh niin a lang.

Khampatah chuan an lai chuan lai dân a thiam ta lo va, an ning deu ta hle mai a. Chu achhapah run lui lianin nunna a lak tam avangin Khampat chu chhuahsan an lo duh ta bawk a ni.

Chutichuan, Sanghai khaw pui chh lehhsan dawn ang khan, thuang hnihin an chhuak ti a ni. Hei hi kum 1250 A.D. vel a ni. An chhuah hmain Bing an phun a, "Hei hi kan ram a ni, kan lo kir leh ang," an ti a. An vela mite pawhin an hriatpui a, an lo chhinchhiah ve ta tlat baw a, (Bungpui chanchin hi kim chang zawkin kan la sawi ang)

Thuang khat chu an chhuak a, Nattak (ramhuai kawnah) an kal tlang a, khaw ropui tak Didim (Tiddim) khua chu an din a. Thenkhat chuan Than tlang dung hmar lam an pan a, chungho chu Meitei, Ralleng, Mirawng, Thahdoh, Paithe, Zoho leh tlang mi dangte an ni. Tin, thuang hnihna chuan chhim tlang an pan a, an lalnu, a pasal thihsan kha a tel ve a, a tawh-thlukna pawh tun thlengin "Lal tluk mual," tun an vuah hlen ta a ni. Than tlang an thlen chuan lal an nei tak loh avangin a chi chun an inhlawm tan ta a ni. Than tlang awm lai hian hlado tawi te chauh an la nei a, chi hlado chu hei hi a ni — "Vi li liu, Vi li liu, haw haw haw, ku ku ku," tun an au vak vak a, an ke bulah an fei ken chu an sawh bur chut chut thin a ni. Heta tang hian kan pi pute chu an insuan leh a, Ngawnho te, Lente te, Thlachhun te, Zangiat te erawh chu an chambang ta a ni. A hl'awp pui ber chu hun rei fe huah an insuan zel a, Laizo Zahau, Khuangli, Thlanrawnho te chu Lentlang an chambang ve thung a. Than tlang leh a chhehvelah hian kum 200 aia rei mah an cheng nun a lang. Heta an awm lai hian tlang sang taka awm an nih avangin an vela mite chuan 'Zomi' an ti a. Ni khat chu pa pakhat hian Sanghal muhil lai mau feun a vit hlum a, "Keimah Mizo pa, phulraw chawia satin kapa," tun hla a phuah a, 'Zomi' tih aini 'Mizo' tih chu a lar tan ta h'e a, heta tang hian Mizo tih hi a lo chhuak ta nun upa ten an ring. Lentlang chhim lamah Haka, Hakazo, Thlantlang leh Thlanrawn thenkhat an chambang leh a. Tin, he lai ramih hian hmun serh hming-thang tak, Pawla-kawt-chhuah, Zinghmu a awm a ni. Matu leh Lakher erawh chu chhim lehzualah, Mawg, (Kawl siper) nen an lo indep ta a ni.

Tin, kan pipute chu 1460 A.D. vel lai hian Lentlang chhim thlangah an awm khawm a, a chi chun hmun an nei ta a, hengte hi kan hriat theithe chu a ni.—

1. Luseiho	— Seipui leh Khawkawkah
2. Kawlniho	— Suaiptui leh Saimunah
3. Chawngthu	— Sanzawl leh Bochungah

4. Kiangteho Pelpaw! Belmuat leh Lungchhuanah
5. Hauhnar, Chuaungo leh Chuaungang—Hauhnar tlangah.
6. Ngentê, Partê leh Punteho—Chawnghawih leh Siallamah.

Tin, hun a lo rei deuh va, hmar lam kawtchhuaha kal ta, Paibre nen khan Hualngoho chu an inhmu thiam ta lo va, a lo zual deuh deuh ta a, Ni khat chu Sihsinga fapa Ralnaa (Galnaa) chu sa tlangzarh (sa phalrai) inchuhnaah thian pakhat kutpalh a tawh a, a thih phah ta a. Ralnaa nupui chuan rai teh chungin a pasala ruang chu a lo hmuak a. An thiante chuan an khawngaih ta a, an sa hawn chu pek khawm zai an rel ta a. An hotupa chuan, "Chhuah ve vu lâwm lâwm" a han ti a, an sa cnu an han thawh khawm a. Ralnaa nupui chu an pe ve ta a. Nakinah chuan Ralnaa nupui chuan nau a bring ta a, an sa chhuah lawm (pek khawm) chawin Chhuahlawma an sa ta a ni. Kum khat chu an inngeib lo zual leh ta a. Paihte leh Hualngoho chu an indo ta a. Hualngoho chuan tleirawl te Chhuahlawma kha an man ta a. A mantupa chuan fapa a nei lo va, fapa atan a nei ta nghal a, a duat em em a, nupui te lam a nei sak ta a, Chhuahlawma nupui chuan fa tirah mipa a hring a, sala an manna lo hmuaktu kha za an tling e tiin Zahmuaka a sa ta a. Tin, khing khaw hrang hrangte khi an inzin pawh fo va, an inngeib hle tih hla hian a tilang. Mikhual pakhat hi blain :—

"A khu khual khu khaw! khua maw ?

San khual ka ni, Sanzawl khual ka ni.

Keimah Sanzawl chungtiang muvanlai

A thla chan te kan iang na law maw," a han ti a,

Tin, Kawlniho Suaipua an awm lai hian Pawi nen hian vawihnih an indo va. A vawih khatnaah chuan Pawi lai Chawnglula pawh an man a, kum kua dawp lai an tantir a. A vawih hnihaah chuan, an zuam lutuk avangin an che sual a, an tlawm phah ta a; an khua pawh an teh phah ta a ni.

Tin, Chhuahlawma fapa Zahmuaka kha a lo puitling ta a, nupui, Lawitlang mi Lawileri a nei ve ta a. Lawileri hi a nulat lain a ler deuh niin upaten an sawi thin. An nupa chuan tuikhur kawng thlangah in an nei a, mi'n an hmusit avangin kal pahin lungin an deng thin a. Lawileri chuan fapa a hen hring a, kan indengtute kha za an tling tiin, a hmingah Zadenga an sa ta a. A dawtah chuan fapa lianpui a hring leh a, a

hmingah 'Pahana' an sa leh ta a An nei leh a, kan pu sal
 nih kha a thang nasa em mai tun Thangluaha' an sa leh a
 An nei leh a, a ute aia a thit em avangin Thangura' an sa
 leh ta a An lo chhangchamin an lo bengchheng thei ta hle
 mai a, an fapa pangana chu Rivunga' an sa a Chung lai chuan
 indo a tam avangin mipi hi rohlu bei an ni a A paruknaah
 chuan mi ro kan khum ti e tun Rokhuma' an sa leh ta a
 An unau zinga pakhat chu a thi a, inawichawi hi an thei rih
 lo va, an ba ti nghe nghe a An fapate an lo puitlin chuan
 Zahmuaka hi Seipui khurah chuan a lo lar tan ta a ni Tin,
 hetih lai hian Khawrua leh Tlangkhua Hnamteho lal Thlanpiala
 a thi a lal an nei ta lo va Seipui khuri mite chu lal atan an
 han sawm a tuman an lo duh lo va Paruala te chung sawm
 rawh u' an lo thsan mai a Zahmuaka te nupa chu an sawm
 ta a ni Zahmuaka chuan a hnial deuh va mahse Lawileri chuan
 'Keini tehlul hotu atin min sawm chu kan kal ngei tur a ni
 a ti a an kal ta a Hotu nih pawh an lo thiam kher mai a
 an lo ropui tan ta a ni Rei lo teah Zahmuaka chu Seipui
 khurah chuan lal a lo ni ta

Tin Zahmuaka chuan a fapaupa ber Zadenga chu Tlang-
 khuaah a laltir a Pahana erawh chu Khuanglungah tih chauh
 kan hre thei Chhakenh yak lal Lalvunga Paliani fapa Lianpuala,
 Far khuaa mi hnawtchhuaktu an beih rawn lai khan Zahmuaka
 fapate kha an lal theuh tawh a Hetin lu hian Zahmuaka fateho
 hi an tangrual hle a, tin Tiau an rawn hnaih lai hi chuan
 Thangura thlahte hi an inhlawm ta deuh bikin a lang a Sarlova
 thlah ni ve lote chuan hma zawk deuhvin Tiau an rawn kan
 thlak tak avangin Thangura thlahte Tiau chhak lama an la awm
 lain an unau dangteho chuan Tiau an rawn pel vek tawh a
 Chu chu kum 1700 A D hma lam lai vel a ni Tin, Thangura
 thlahte erawh chuan 1730 A D inkar vel hian Tiau chu an
 rawn kan ve a ni Pawi rawlral an nih avangin Chungnunga
 fapa pali leh a unaupa Lianlula fapa pathumte chu Pukawliha
 khua Selesih-ah chuan an inchhung khawm a he khuaa lal
 pasarih (7) te chu —

1. Chungnunga fate — (1) Rohnaa (2) Lalchera
 (3) Lalhluma (4) Thangphunga.
2. Lianlula fate : — (1) Pukawliha (2) Darlianpuala
 (3) Darpulhana

Hatih hun lai hi kum 1750 A.D. a ni. Selesih khuaah chuan mi an tam em em mai a. Kawlhawk thlawkte hi an lo au huai huar a, thlawh ngaihna a hre lo va, a tla mai thin a ni. Tin, tunge Sechhun pawh hriat loh hian tlangvalho hian kawmkarah sialte hi a rawn चाह chhuak leh huau huau mai thin a ni. Tin, in kang te pawh hi, veng lehlam hriat ve hma hian an theih zo hman leh mai thin a ni. Selesih chu Mizoram khaw ropui ber a ni a, Zawlbuk ringawt pawh sawmhnih lai a awm. Lal pasarih lai awm mah se an inngeih em em a ni. Tin, Selesihah hian 'Mi kan kim' an ti thin. A chhan chu mi kawng hrang hranga hmingthang panga lai an awm vang a ni. Chung mite cau hengte hi an ni :-

1. Lianchia : Hmeltha hmingthang a ni. Amah tluk an la hmu ngai lo. A hnar ngul san avangin tuum tan bial a in ve thei lo va, fenthirah a bun a, a in ve thin a. A lenna pa chuan Lianchia tui in tur a hmuhin, a tuum rawng a sahthlau ta a, beta tang nian a ni, tuum rawng sahthlau pawn hi an chin tan tak ni. Lianchia hi ngo tak, sar tak si a ni. An sawi dan tlangpui chuan, 'Khuavang Not' ang a ni,' an ti ber a. A heh chu Zohniar kaib luh ang, a nui chu Chuankite kau ang mai a ni an ti. Tin, ngaihno hi a bei em em mai a, a hmu tawh reng rengin ngazawng lo an awm lo va. A muhil pawh hi a eng phat a, ralin mihring a nih an ring lo thin a ni.

2. Aihniara: Ani hi tnanran lama hmingthang a ni. Lui dunga Chinrang chhuk zawnga thlawkte chu a umia a mei a pawt thawt hman zel a ni. Tin, tumpang a umte pawhin a khel hi a beng thap thap hman zel baw. Tumpangin a um ve pawhin a mawng a hnim pha ve zel baw. Tumpang a kah theih em avangin ram chhuahpui tur hi a hmu zo lo fo va; a thiante hian an itsik avangin, ramchhuahnaah an kap hlum ta nghe nghe a. "Tumpangin a si hlum a ni," an ti a, mahse a pa chuan tumpangin si hlum theia a rin loh avangin a ring thei lo.

3. Bulzova : Pawi hmai hmuar ir iar, zai thiam hmingthang a ni a, Sunhlu lera a zai chuan a hnah hi a til cham cham a. Lengzem zai a han sak lek phei chuan nula chu sawi loh nute pawhin kaib tak hi an nap thin a ni. A zaina sunhlu kung pawh E. Phaileng kawnah hmuh theih a la ni. An sawi dan tlangpui ber chuan, 'Lelte hmuam chu nep te a ni' an ti. A hmel erawh chu a chhe hle a ni ang, hmelchhe thah tur, ti se chuan thi hmasa ber pawl tur a ni.

4. Chula: Awmhmun râwta chak hmingthang ber a ni. Thawk khat chu tlang chil an tum a, nau paw chungin a lo tang a, tluangrel a pawt daw k a, a lo hawl chiam mai a, an tlangchil ngam ta lo va. Tin, Lallulan Zopui Thlânrawn a rawt dawn khan thupek hmam thawm briat baub lovin, a mikhual pa pakhat chu a lo ulh hlum hman reng mai baw. An sawi dan be- chuan, 'Sai ang' a ni an ti thin.

5. Saichawnkhupa Hmar : Hetih hun lai hian hmelchhe hming thang a ni a; a ha a kuh em avangin, Dawnfawh phel phawk a dît zo thei an ti. A lam hawin nula pawh an nui duh lo va, nupui pawh a hmu zo lo.

Hmar hian Sikpui kût an nei thin a. He kûtah hian an nula kawppui tur tlangyalin an sawm thin a. Pnûllen leh Zâwngin inkara an awm lain Sikpui kutah nula a sawm ve a. Tuman an duh lo va, an Thir Khai an lo pe zel hlawm a. A thinrim chuan an thir Khai pek khawm chu a so belhbawm ta vek a. Chumi tlang chuan Thirblum hming a lo put phah ta a ni.

"Nula tumahin min han duh lo vei a, buh kan ngah ang a, min duh huai huai mai ang" tih beiseiin Tuivawl râl thlang lam ram tha lovah a zu nei a. Haw miah lovin hlo thlawh chhung zawng chu a zu riak a; leilung lan theih chhung zawng hian hlo a thlo a, a mut pawhin a diar pawh a phawk ngai lo va, a diarah chuan hlo a tiak that e an ti.

Buh a lo ngah ta em em a, a phur zo seng ta lo va, a bang ta rui mai a. Chumi hmun chuan Buhbang hming a put phah ta a; tun hnuah a ram pum hmingah Buhbân an ti ta a ni.

Selesih khua hi lal pasarih (7) awm khawmna a ni baw k a, in pawh 7,000 a tling a ni. Khing mi hmingthang panga avang leh an tam vang hian a hmingthang em em a, an beisei ang ngeiin Pawi râl pawh an lo lang ngam ta lo va. Mahse, thing, tui leh thlawhhma lamah an lo harsat tak em avangin an lo darh leh ta a. Sailo lal thenkhat chu thlang an tla nghal a, tlem chauh an awm ta a ni. Tin, Pawiho chuan lal an hrawt leh ta a. Chhiah te an khawn ta a, an pe lo ngam si lo va, an Sialte an kawi sak ta dum dum mai a. Hetiang hian hlate an siam a :—

1. Hrum sawm lo lian ka dang zo lo ve,
Ka chang sialin Tiaupui dung a zui.
2. Ka chang sialin tiaupui dung a zui,
Hrum sawm daiah ka luaithli ka nul.

Kum 1760 A.D-ah khan Rohnaa fapa, Lallula chuan a khua Zopuih chuan Pawi ninawmho chu a rawt ta chawt mai a ni.

KHAMPAT BUNGPUI

He bung hi kan pi pute titi tui tak pakhat a ni fo va, a chanchin sawi tam tur hria erawh an awm lo a ni. An sawi dan tlangpui berah chuan kan pi pute chuan an chhuahsan tur khuaah chuan bung an phun a, "Hei hi kan ram a ni a, 'he bung zar hian lei a khawih tikah kan lo kir leh ang,' an ti" tiin an sawi a. Chu thuthlung chu a vela mi chengte (Kawho) pawhin an hria a, an lo chhinchhiah a; an tu leh fate hnenah pawh an lo inhrilh chhawng zel a. Kemiho ai mahin chu laia Kawho chuan an lo la hre chiang zawk daih a ni.

Kum 1936 khan Rev. Dengkunga Ralte, Methodist Minister leh a thianten he bung hi chiang zawka hriat duhin an tlawh a, a len lam chu awm thlenga sangah an teh vel a, hlam sawm pariatin a vet tawk tih an hre thei ta a. Bung awmna khua hi Khampat (Rangkachak Thi) tiin a hming an vuah a ni tih kan hriat tawh kha. Kan pi pute awm laia a hming erawh chu hriat a ni tawh lo. Heta tang hian Khampat bung tiin kan sawi thei ta a ni. Pu Dengkunga te thian za chu an lawmin an hlim em em a. 1936 June thla Kristian Tlangauvah an rawn chhuah a; hei hi kan bung chanchin chiang zawka kan hriat theih lehna chu a ni.

Kan bung bulah lui lian, dam tak, dai kai theih a luang dam daai a, hman lai chuan a la lau avangin feh haw lam leh kal lamin an dai kai thin a; ruah sur chang chuan dai kai a har a, tla hlum pawh an awm zeuh zeuh fo va. Liandova nupui Tuaichawngi latu kha he lui (Gun—Run) hi niin an sawi. He Gun (lui) hi an ning a, Thantlang kai an tum a, heti hian hla pawh an phuah a :

Gun-ah titi a tam, Thanpui tlang kai ing
Thanpui tlang kai ing, Tumthe fak tang nge,

an ti a; Thuntlang an kai ta a nih kha. Tin, he bung zar lehlam rah chu he Gun (Run)-ah hian a tla a, sanghain an tlan a; a zar dang chu chungleng sava leh ramsain an tlan a, a tangkai em em a ni. Tin, Pu Thanghleia chuan he bung chanchin hi kan pi pute sawi ni lovin, hma khawsang atanga a vela cheng Kawlho leh an puithiamte ka atanga kan lo hriat a ni zawk mahin a ziak bawk. Chuvangin, rinhlelh rual lohvin a dik ngei a ti bawk.

Kum 1952 February 9th nin, Pu B. Latthanghana, Mandalay University leh a thianten he bung hi an tlawh a, an rilru a khawih hle a, an hnuk pawh a ulh hial a, he hmun hi Mizoten tluang taka kan luah zel theih nan Pathian hienah an tawngtai a. Kun bung kan aiawha lo ding. Mauruangi nu anga lo tang fan fan, a ziding diar veta lian chu sang takah a lo tla tliak thar sur an hmuh chuan an ngaih pawh a tha lo hial ta a; him lohna nei si lo, thli pawh tleh si lo va, chuti taka thing lian tliak mai chu thil mak, ngaih that lohna tham a tling reng a ni. A bula awmte pawhin engmah an hre lo va, bung ziding thah hi ni hnih khat dan lek la nin an ring a.

He laiah hian bawkte an khawh ta a ni. Tahan lamah chak (in sakna hmanrua) dapin an kal ta a; 20th March 1952 ah an lo kir leh a, Bungpui kakpui hnuai mar tha lai tak, in chung chena sang lo tliak sawm rup an hmu leh ta mai a; chutia, him lohna nei si lo, thli pawh tleh si lo va, thing ro ulh thah anga sawm rup an hmuh chuan an ngaih a titha lo lehzuat ta a, Kawl upa leh an puithiam thil chhinchhiah mi an zawng chhuak a, bung awmdan chu an zawt ta a ni.

An mi zawh chu Yazaju, puithiam kum 90 mi a ni a. Ani chuan, "He bung hi in pi pute thuthlunna a ni a, in awm loh chhungin in aiawhin a lo ding hram hram a, a vela thing dang ain a lian em em a, a rah pawh a tui bik a, nungcha tinreng, leia mi leh luia mi leh chung lama miten an tlan huai huai a, hlim takin bung zar hi an zo a ni. Hetiang bawk hian Seifate hi hetah hian in la ropui dawn a, miten in zar an la zo dawn a ni. Tunah chuan nangni in lo awm tak tak ta a, a la nun reng hi a tul tawh lo a ni, ngaih that loh tur a ni lo," tiin a lo hrih ta a, an rilru a dam ta huai a ni.

1953-ah Khampat an chhuahsan a, lamlian bulah in 70-in kum 1954 March-an hawktê an khawh tan ta a ni. Kawl Minister zinga hmingthang ber pakhat U Kyaw Nein chuan Khampat a rawn tlawh a, bûngpui chanchin a hriat hnuin, "Bûng chu ka hmu duh e" a ti a, an bruai a; a vela Kawl upate a zawh chian hnu chuan kan pi pute an lo awm tawh a, kan hmun ngei a ni tih a hriatpuiin a puang chhuak ta a ni. Kyaw Nein haw hnu rei lo têah bûng chu ram kangin a kang fai ta vek a, a zung lamin a chhui fai ta vek a. A kum leh 1955 February thla thlengin a khu vung vung reng a ni. Kum khat chhung a mutin a kang a nih chu. A va ropui em !

Hnu lam chhuituten hun rei tak an chhui hnuin, he bûng phuutu hi Puha, puithiam a ni tih an chhui chhuak thei ta a. Urhsun taka chham phualin,

"Ka phun bûngpui dawn ai ka sanna,

Mi khawih loh, sa khawih lohten,

Thangin lian la, khuanu leng hualin,

I tang zarin piallei a zawm tikah;

Seifaten vangkhua rawn din leh nang e," a ti a ni tin
C.Rosiaman Mizo sakhua 1971-a a ziaknaah a lo ziak ta a ni.

KAWI NI CHANCHIN

Ralte hnam reng reng hi Thahdo hnam atanga chhuak an ni. Thahdo Râlzina'n Chawngvawna leh Râhlaha a hring a. Râhlaha hi Kawlni te, Lel'chhun te, Siakeng te, Khele te thlah-tu a ni a; Chawngvawna erawh chu Chawngthuho thlah-tu a ni. Râhlaha chu'n Zaluna leh Mangkhaia (Champhai lal ni lo) a hring a. Zaluna chu Kawlni leh Lel'chhun thlah-tu a ni. Mangkhaia chu Siakeng leh Khele thlah-tu a ni. Tin, Mizo hnam inhnaih dan chu mahni sakhaw sawngbawl vel dan hian a tilang chiang thei ber a ni. Tin, Kawlni lal tlawm lai hi Zadeng lal tantirh lai niin an sawi thin.

AN INTHLAH CHHAWN DAN

Ralzina Râhlaha leh Chawngvawna a hring a. Râhlahan Zaluna leh Mangkhaia (Champhai lal ni lo) a hring. Zalunan Kawlnia a hring a, Kawlnian Ralkhama a thlah a. Ralkhaman Zahuata a thlah a, Zahuatan Chalbawka (Thailungi neitu) leh Dobula a hring. Chalbawkan Kawltunga, Kawlvawma, Chalchunga leh Chalsawpa, Chaltuma, Chalchianga a hring. Dobulan Renghanga, Bungсута, Thangchhuana a hring. Hengho hian thlah-tu hming an pu ta a, an fate pawhin thlah-tu hming an lo pu chhawng leh zel thei a, hun rei fe an lal a ni awm e. Renghanga thlah atangin Rengsi, Rengngo a lo chhuak a. Chalbawkan thlah atangin Chalchung, Chalsawp, Chaltum, Chalchiang, Kawltung, Kawlvawm te an lo chhuak a. Thlah-tu hming pu tham an lo chhuak zel a, Kawlni hnam peng sawm-nih aiin an lo tam ta hial a ni.

Kawlni hnama lal hmasa berte chu Zahuata fapa Chalbawka leh Dobula an ni tih hi upa thurochhiah vawngtuten an hre chiang thei theuh va, an fate lal zel dan erawh chu an sawi fiah thei lo. Chalbawkan hnam hi Kawlni lal hnahnung ber an ni tih an sawi chiang leh thei theuh bawkan. Darbu hmingthang Chalbawkan Dar pawh hian lal hnahnung an ni tih a tilang chiang hle.

Zahuata, Chalbawka leh Dobula pa hi mi huaisen tak a ni a, vawi khat chu Kawlni hnam zawng zawng humhimtuah a tang a, a nupui hi Siakeng hnam a ni. Hei vang hian a ni, Siakengin Kawlni hi kan tute in ni e, an tih thinna chu.

AN LAL DAN :— Chalbâwka fapa Chalchhunga Muallunah a lal a, Dobula fapa Ronghanga Suaiah a lal. Bungsuta hi Hai-mua'ah a lal. Heng pathumte lal thu hi chu chiang takin upa thurochbiah vawngtuten an sawi thei theuh a ni. Suai-ah Kawlni an lal lai hian tam rapthlak ber leh nasa ber, "Thingpui tâm" an tih chu kum thum a zawna a tla a. Mhiring leh ran ei tur pawh a awm loh avangin an thi nasa em em a. Vawkpui chaw ngen pawh pal nghengin a ding a, nguk lovin a thenin a then tlawk tlawk chauh a ni tiin upaten an sawi thin; hemi tuma Thingpui tâm hi 'Hnahkiah' a ni. He tam hi Shan ramah phei chuan a nasa zual a. Chuvang chuan he rama Mizo awm pawh khan tlang an rawn tla a, zawi zawiin an rawn intawlh thla a. Zawngtetui leh Rianglei inkarah an awmna Chhinlung tlang pawh a awm. Hengho hi Hmar-ho an ni deuh ber awm e. He laia Hmar-ho awmte hnuhma chu Chhinlung tlang chhim lama tlang pakhat "Sirte tlang" an tihah chuan Suohlu tlar palh tak takin an phun kual a, chungte chu tun thlengin hmuh theih a la ni. Hmarho buhtuh khuang lawm zaiah chuan heti hian an ti a:—

"Shan khuaah lôn-pûr a tla,
Miraza tlan thiera e."

Tin, he hla hi kan hre leh a:—

"Shan fa tlang khup pu tling tlang e,
Ka do thlunglû Bakin chhaib,
Ka mi thah ka lai mi do,
Thal khatin la eih den ning."

Heng hmarho hi, Sailoho Zoram luh thlak hma hian hmar lam-ah an lut ta a ni. Saihmunah hian Kawlni lal chu an awm ngei tih hriat a ni a, an lal hming erawh chu sawi thei an awm lo. An darb dawn lamah hi chuan Suaiah Chalbâwk hnam hi an lal ngel tih heng hian a tichiang :—

(1) Chalbâwk hnam hian Kawlni lal chi an inti theuh va, upa thurochbiah vawngtute pawhin an nemoghehpui theuh bawk.

(2) Sailoho hneaa dawvân kaina hi Chalbâwk dârbu a ni ngel bawk. An lal hming hriataa awm lo mah se, Kawlni lal hnu-naung ber chu Chalbâwk a ni tih hnial rual a ni lo.

Ralte hnahthlakho hian lal hnan an nei a, an indo fo va, an khuate pawh hi an inluah chhawkw fovin a lang. Siakongho khuate kha Kawlniho khua a lo ni leh a. Indonaa chak zawk apiangin khua an luah thin ni berin a lang.

Vawi khat chu Saihmuna Bungŕũtho chuan, Haimuala Siak-
engho chu an tihduhdah luattuk avangin, an unau khaw danga
miten an tanpui a, Bungŕũtho chu an do va, bawiah an siam
ta a. Bungŕũt se talh apiang a khêl an her sak a, vawk talh
apiangin a dar chu Siakêng hotu hnenah an pe a. Bungŕũtho
chuan an ping ta a, an unaute hnenah an zualko ta a. Kawl-
niho chuan Bungŕũt chu Siakêng bawi ata chu chhanchhuah an
tum ta a ni. Hetih lai hian Bungŕũtho zinga an mi huai leh
chak chu Dârbunga a ni. Dârbunga chu Kawlniho chuan an fuih
ta a, "Siakênghovin se khêl her an rawn tum leh hunah lo phal
lo la, an lak luih dawn chuan se khêlin lo hlap hrep ang che,"
an ti a. Siakêngho chuan Bungŕũt se khel chu an rawn la leh
dawn a, Dârbunga chuan se khel chuan a lo hlap ta hrep
hlawm mai a. Anniho chu an thinur a, an tlan tau ta a, indo
an puang ve ve ta a ni.

AN INDO THU :— Hnam unau tangho fo an nih avangin,
chhechham meuhvin indo dan tur an rawt ta a. Heti hian an
ti a. Mipui inbei lovin, khua pawh inrun sak lo vang; hman
lai indo angin pasaltha leilawnah intawk rawh se. A daih lo
hmasa chu an tlawm zawk a ni ang. He dan bawhchhia apiang
Ni leh Thlain tlakpui rawh se," ti meuhvin chhia an chham
tawn ta a. Lei'awn mal ziwba insah thlak tur an ti a. An mi
huaisente chu an buatsaih ve ve ta a. A huai ber leh chak ber
chu hnehtu atan an khek ve ve a. Saihmuna Dârbunga hi Kawl-
niho huaisen chhuan tawlawl a ni a. Haimual Suangsapuaia hi
Siakêngho huaisen chhuan tawlawl a ni bawk a. Thla khatah
vawi khat an istawk zel dawn a ni. Kawlni mi hua'senho chuan
an daih ta lo va, hnuhnung ber atana an khêk Dârbunga chhuah
chu a tul ta mai a; mahse a lo chak kher mai a, a bitum apiang
a sat thla ta zel a, Suangsapuaia pawh chuan a hneh ta lo va.
Kawlniho chu hnehtu an ni ta a, an hlim hle a, hla an phuah a—

"Suai hnuaiah Vangkhua ka siam,

Akhua kipin si ruan e,

Suangsapui ar ang ka thah,

Ka do cheng hnuaishah ing e,"

an ti a. Chawna Vawk vel hlaah an hman ta nghe nghe a ni.

Siakêngho tlawm ta mai chuan, tlawm an ngai ta em em a,
Thlanrawn laipa Chawnglula, Thangmanga pa an tahawh ta a.
"Kan chhechham avangin Kawlniho hi kan beih a thiang tawh
si lo va, nang kan unau ber, kan taha min tahpuitu leh kan
nuiha min nuihpuitu hian Kawlniho hi run la, keinin a rukin kan

pui ve ang che," an ti a. Chawnglula chuan Suai run turin a bialte a ko khawm ta a; mahse, Kawlniho chuan an lo hria a, Suaiah chuan tan an lo khawh ve a. Chawnglula ho Suai run tur chu an puang suai a, Kawlniho chuan chhim hawiin an um vak ta zawk a. Seipui khur chung tlang bawkah, Chawnglula leh a mi tha 80 in tan an khawh ta a. Kawlniho chuan tlang bawk an tlan pel a, kawnah an lo chung ta a, kalna dang a awm si lo va, an han inbeih chuan Kawlniho chuan Chawnglula mi tha 80-te kha an that vek a, an lal Chawnglula chu an man sak ta a. Chu tlang bawk chu tun thlengin Chawnglula manna tlang an la ti fo. Chawnglula meipek silai pawh an lak sak a, hei hi Mizovin silai an hmuh hmasak berna a ni. Chawnglula chu Suaiah a tang ta a, Kawlniho chuan hla an phuah ta pek a :—

"Han ngai ve, han ngai ve va, Chawngtual pa'n

Chawnglula ringah ka kaih, han ngai ve ua, an ti a.

Hetih lai hian Chawngtuala Siakengho lalpa a la dam a ni ang. Chawnglula tlan nan Siakeng leh thlanrawnin sum an thawh khawm a; mahse tan reitir an duh avangin Kawlniho chuan sum chu an la duh lo va, Behliang kum vawi thum hmuin a tang ta a ni. Tlan an rawn tum leh chuan, an lo phal ta a, Vaimim thar lain an chhuahtir a, mahse Run an kan thei lo va, Siakeng lal pakhat Suangphei khaw lal Sawnlama inah tui kam a ngakh ta a ni. Tin, Kawlniho chuan hla an phuah leh ta a : -

"Pawino cha cha hawng thawk e, Kawlni run ang,

Ka Suaipui leh ka Langmual a nuam o ve;

Ka suaipui leh ka Langmual a nuam o ve

Hnahthing hnuaiah sakruang pal thing ang kan tian;

An thlunglu leh kawl silai tui ang kan lak" an ti a.

Tun thlengin chung lai vela Paihte lam khian "Behliang kum, kum thum a tlin hmam, Chawnglulan a khua a zawng lo ve," tih hla hi an tawngin an la sa thin an ti.

Chawnglula Suai run 2-na :— Chawnglula tang chhuak chu kum khat a chawl a, Suai run turin mi tam tak a sawm khawm ta a. Kawl (Burmese) silai neite pawh a pun chiam ta mai a. Kawlniho Chapchar Kut lai an va thawng a, anniho chuan an lo zuam lutuk a, a tam thei ang ber lut rih rawh se, thah tur kan indaih thin lo ve an ti a. Chawnglula ho chu hmun thumam an lo lut a lo ni a, an han inbeih meuh chuan ral chuan an tam hneh ta a, silai an nei bawk si a, Kawlniho

chu an che hlei thei ta lo va, an mi huaissen Darbunga malpui an kah tliah sak leh ta nghal a. Darbunga chuan "Ka chau dawn ta, a thei thei tlan chhuak zawk rawh u," a ti a, chhuak thei apiang an chhuak ta a. Hmana mi tha 80 te phuba lak nan khan, Suai mualah pa chang 80 zet Chawnglula chuan a thahtir ve ta thung a; hlawhtling takin a haw ta a ni

Chutih lai chuan, Suai chu han luah leh mai rual a ni lo va, thisen luang pawh a nasa lutuk a, mitthi ruang lah a tam lutuk a, han phum sen mai mai rual a ni lo. Kawlniho chuan an khawpui Suai chu chhuahsan an tum ta zawk a, a chi puma luh sum pe lova luhna tur khua an zawng a, anmahni unau Siakengho bawkin an lo luhtir leh a; Siakengho khaw pakhat Mualpuiah bawk an khawh ta chuk chuk mni a, Mualpui bawkah hian kum thum an awm a; hetih lai hian Khelte lal hmasa ber Chiangkhaia fapa Mangthawnga fate Champhai velah ropui takin an lal a ni. Kawlniho chu chau an inti ta hle a ni ang :—

"Kawlni ka phat lai chun,

Vanah ka dak lau lau va;

Kawlni ka chau kah,

Chawnglul man thei kau," an ti ta hial a ni. Champhai thlanga Khawzawl ram khi Mangthawnga hnen atangin Se sawmin an lei a, an kai ta a; kulhte an theu leh a, hla an phuah leh a :—

1. "Khawzawl pui siala ka lak,
Ka do cheng nuaisiah ing e;
A khua e, ka phal o ve, ka Sai khua,
Sak leh thang namchema ka nawhna," an ti a.
2. "Zim khawpui ka phat lai chun,
I ka ngai o hi;
Do kim thlunglu awn thingah,
Kawlingo leng bang," an ti bawk.

Champhaia Khelte lalte chu Zadeng lal Khawzahulhan a ti tlawm ta a, chu mi hnuah chuan Kawlniho chuan, Lallula Zopui lal hnenah luh sum atan Chalbaw dar kengin a chiin, englai maha bawi ni thei ngai lo turin a lut ta a ni. Tin, kum 1880 khan Kawlni ram a ruaka awm ta reng kha, Luai-ruma Chalchung miin silai fung 6-in a han hralh an ti.

Kawlai hnam pengte :—

1. Chalbawk	9. Thangchhuan	17. Thasum
2. Chalchung	10. Renghang	18. Saphaw
3. Chalsawp	11. Rengsi	19. Uikhawl
4. Chaltum	12. Rengngo	20. Khonghawr
5. Chalchiang	13. Arte	21. Baleng
6. Kawltung	14. Chuangeng	22. Hlamvel
7. Kawlvawm	15. Lawisut	23. Thangkawp
8. Bungsut	16. Helhhlah	24. Holat

RALTE HNAHTHLAK THANGCHHUAN DAN

Lersia Chawngthu hi Chawng hmasa ber a ni a; Chawngthu leh an sadawi kilpuiteho hian Chawn leh Lam hi an ta a nih avangin, a hmam engmah tih tehchiam tur an nei lo va, vawk pa sutnghak an talh hnuah, an remchan hun apiangah an Chawng nghal thei a ni. Hetianga ti thei hnamte chu—Chawngthu, Kawlni, Lelhchhun, Siakeng leh Khelte te hi an ni. Dawisa kilho thei an ni vek a, an tih dan chiah erawh chu tlemin a dang hrat thei awm e.

1. **CHAWN** :— Chawn huna zu atan zan tin, nula leh tlangvalhovin sum hawh khawmah, chawng tur pa tualah buh an deng thut thut a. Zu bilh thlum bel thum, val upa leh a hote in atan chawng-pain a theh hmasa a; val upa chuan chawn huna awm dan tur tlangvalte chu a hrilh a; a zilh pah bawk a. He zu hi chawng zilh zu an vuah bawk thin. Tin, zu bilh zawng zawng a thlum veleh, Chawngpain luhkapui a dawh a, chawng thing phur turin nula leh tlangval a sawm khawm bawk a. He mi ni hian chawwna vawkpa a talh a, nula leh tlangvalho hnenah zu belpui hnih leh bel te hnih hnawh khah tlat sumdeng zu atan a pe a; tin, vawksa a hm'm velah, tul hnihah sa sei hlein an thil a, a sei zawk chu tlangval tlawmngai ber leh huai ber an pe a, a hmeh atan lalin nopuiin zû a tâwk a. A tawi zawk changtu chu val upain nopuiin zû a tâwk thung a ni. He sa thil chang thei tur hian tlangval tinin an bei nasa hle a; mahse a berte an lo awm thei thin hi a mak zawk a ni, mi tin an taimaka an huaisen tehluul vei nen.

Tin, vawkpa kha an talh hmain luhkapui tharah khan i-
kaibkuahin an vel a, chawngnuin sahmim a phur a : -

"Lersia chawng mata,

Vsolaizawla chawng mata, ho ho ho,"

an ti rual a, vawk kha an chhir zauh zauh va, an thu leh thap
thin a. Hla dang an sa leh a : -

"Pha dim dêm e, pha dim dêm e,

Ka Hmawngzawl lo pha dim dêm e;

Mim leh zuchang a lawina ho ho ho !'

an ti a; vawk an chhir leh zauh zauh va, an thu leh thap a.
Hla dang an sa leh a :

"Suai hnuaish vangkhua ka siam,

Akhua kipin ai ruan e;

Suangsapui ar ang ka thah,

Ka do cheng hnuaish ing e, ho ho ho,"

an ti a; vawk chu an chhir leh zauh zauh va, an thu leh thap
a; vawk vel chu an zo ta a ni.

Tin, vawkpa chu an talh dawnin, Chawngnuin haitein
sadawt vihna lai tur h tui a leh a, chutah tak chuan sadawt-
in a vit ta a ni. Sadawtin a serh kim a hlan a, bawm phui
takah khungin, thingkhawn chung ditipah an khai a, tlaiah
ruai an theh hmain naupang an ko khawm a, mual buh an po
a. In sawi leh der leh buh thai a tul ve lo. Sakhaw biakna
a nih avangin Sadawtin engkim an sawngbawl a, vawk ngum
pawh a hlawn thin a ni. Zanah nula leh tlangvalho chawngpa
inh an lam tlarvar zak a, hei hi Thingfâr zan an tih chu a ni.
A tukah chuan an tin darh ta a ni Chawn chu zawh khat
chuan an zo a ni ta a; mahse, an inthen leh hma loh chuan,
mikhual an thleing thiang lo va, an chung zinga mi tumthin
luipui an kan thiang lo baw a. Ralte hoam thenkhat phei
chu mahni inah an thi thiang leh tawh baw lo va, chuvangin
inthen hi thutthi tul ber pakhat a lo ni ta a ni.

Inthen dau : - Houaipui leh chung lam an hmang a. Houaipui
atan vawkpui an talh a, a serh kim kawmchar ban bulah an
phum a, min lai chhuak palh sela, vawkpui a chaw ang.
Chung lam atan kelte an talh a, a serh kim thingkhawn chung
ditipah an khai a; sakhaw biakna urhsun tak a nih avangin
puithiamin engkim a sawngbawl vek a ni. He mi zawh hnu
hi chuan engkim an tih a thiang tawh, luhkapui pawh a
dawn fo thei tawh, tukverh pawh te deuh chuan a hawng thei
ta a ni. Sedawi chhun chauh a hmebak ta a ni.

2. **SEDAWI** : Sedawi chhun hian kawngro a su tehchiam lem lo va, khuangchawi tihssitu a ni chauh va. A tih theihna tē ber chu se pa ki hmawr hawng a ni. Sakhaw biakna bawh a ni a, Sadawtin a sawngbawl vel leh a. An se talh tur thlunna atan Seluphan a nei a, chu chu Thingsia hman ngei tur a ni. Seluphan ziding ber chu sang tak a ni a, a katpui erawh chu ban phak lek a ni. Seluphan suih tur hian se nei ve bawkte lo chu an hmang ngai lo. Tin, se sa kha an insem ve thin a ni. Tin Seluphan bulah Talhkuang tē tak tē Fartuah thing, a vuakfung nen an dah ziah thin. A neitunu emaw, pa zawkin emaw mut dawnin se lu târ chbung chu an vaw ziah thin. Se chhuntu nupuiin sial chu a lu tan hou kha feiin zawi tein a va chhun zeuh va, rusittheh nan an hmang a. Nula leh tlangval leh naupang pual engmah a awm lo. Tin, se lu kha a luphan bulah an dah a, an vèl leh a, an inzui kual a, sechhun pain a khat tawkin se fei a vilik zauh zauh va, hla an sa a, nula leh tlangval thiang blim hlir an sawm khawm ve thei. Ho, ho, ho, an tih zawt veleh an thu thap a, zu an in leh thin a. Tlaiah ruai an theh a an zo a ni te. Se lû chu a phanah tar lovin, luhkapuih an tai zawk a ni. Chawn ang bawh khan inthen hma chuan thil eng mah a neituten an tih a thiang lo leh bawh a ni. Chawn ang chiah khan sedawi chhuntu chu a inthen zawh veleh Khuangchawi a hmabak ta chauh a ni.

3. **KHUANGCHAWI** :— Khuangchawi nân hian se pa, ki la nâwt chin leh se pui a ni tur a ni. Chawn lai ang bawkin sum deng buh den leh chawng zilh zû a awm. seluphan pahnl kawtah an phun a, sepui rai lai talh palh sela, luphan a hlawl ve a, se pathum talha ngaih a ni. Seluphan hi Sedawi luphan ang chiah kha a ni. Ralteho hian Sathing zâr lovin, khuangchawi dawn tepah tiang an sawm mai zawk thin.

Tin, se talh sa lu kha a neitunuin a chhun leh a, an ve leh bawh a ni. Se talh ni khan chumi khuas Khuangchawi ni leh pa zawng zawng an ko khawm a, an iathuamna ropui theuh vin an lo chhuak a. Sepui (tiangphal) sa kha an insem thin; a then muai buh atan an hmang bawh. Heta khuangchawi ni leh pa lo tal khawm hi laisen lungmawho chuan ropui an tia an zah em em thin a ni. Tlaiah naupangho sa ko khawm a muai/buh an pe a, ruai an theh nghal bawh. Tin, Khuanghlân an phan a, zawn nân thingtuai rinawm tawt tak an hmang a. Khuanghlân an chawi dawn chuan a chungah thil vawrh tu

chuan a ran talh thlarau zawng zawng nen mitthi khaw lam panin an kal a, Pawla pawhin a lo sai ngam lo va, 'Ropui,' tiin a lo thilr reng zawk a. Pawla kawt atang chuan ropui takin pialral lam panin a kal a, Pialralah a lut a; chutah chuan Faihawtin chatuanin an lo chawm ta a ni.

Tin, miin khuang vawi thum a chawia, dan anga a tihfam-kim leh vek chuan, Zau a dawh thei nghal tawh a. Zau dawh dan chu, a kawt mual lai takah in an sa a, bahzar a hawng vel vek a, chutah chuan a fanu leh a thianten puan an tahho va, a fapa leh a thiante pawh an cheng ho thei bawk. Miin, khawlai a tihnawk ti lovin, a va ropui em, an ti zawk a. Lal pawhin a chawisang em em a, kawng tinrengah a voh bik tawh a. Tin, pasalthate chauh khim theih 'Zawngchal' a khim thei ve tawh a ni.

Tin, neinungte chuan, Nau awm hrai an ti a, a khaw puma pitar leh putarte leh naupang zawng zawng an hrai a, sial emaw, vawk emaw talhin Ruai pui an kilpai thin. Thangchhuah pate tih mi a ni deuh ber.

Kan Pi Puten Thangchhuah an duh chhen -

1. Thih hnua chatuana pialrala faihawta chawm an nih theih nan.
2. An damchhunga mi ropui leh zahawm, lai duhsak, khawtlang nu leh pa an nih theih nan.
3. Mitthi khaw kalkawngah Pawlan a lo sai ngam loh nan.

Tin, Khuangchawi pate hian ropui lehzuai nan Vapual hi vawk puiin an ai thin. Tin, neinung pain Sawngpui an ai thei a, hei hi hnam tin tih theih a ni; mahse, Thangchhuah pain an ching deuh ber. Sawngpui chu Sial emaw, Vawk emawin an ai thin. A aih dan chu, Ramsa zawngin a khaw tlangval zawng zawng an sawm a, an rawn hawn apiang kha a ina an thlen vek a, a lo ai ta a ni. Hlawhchham ai chuan Thehlei emaw kah thiang lo Hauhuk emaw tal an rawn hawn ngei tur a ni. To mah se, a ai tho tho vang. Mi inthazo deuh pathum laiin a ran aih nunchan kha an zir ang a, an hmuhawm hle ang. He mi tum hi chuan ran zawng zawng aih theih vek a ni.

Tin, khuangchawi pa kha khaw dangah pem sela, khuangchawipa a nih zel theih nan, a pemna khaw lai hnenah, mual

2. **SEDAWI** : Sedawi chhun hian kawngro a su tehchiam lem lo va, khuangchawi tihnaitu a ni chauh va. A tih theihna tē ber chu se pa ki hmawr hawng a ni. Sakhaw biakna bawh a ni a, Sadawtin a sawngbawl vel leh a. An se talh tur thlunna atan Seluphan a nei a, chu chu Thingsia hman ngei tur a ni. Seluphan ziding ber chu sang tak a ni a, a katpui erawh chu ban pbak lek a ni. Seluphan suih tur hian se nei ve bawkte lo chu an hman ngai lo. Tin, se sa kha an insem ve thin a ni. Tia Seluphan bulah Talhkuang tē tak tē Faruab thing, a vuakfung nen an dah ziah thin. A neitunu emaw, pa zawkin emaw mut dawnin se lu târ chhung chu an vaw ziah thin. Se chhuntu nu, puiin sial chu a lu tan hau kha feiin zawi tein a va chhun zeuh va, ruaitheh nan an hman a. Nula leh tlangval leh naupang pual engmah a awm lo. Tin, se lu kha a luphan bulah an dah a, an vèl leh a, an inzui kual a, sechhun pain a khat tawkin se fei a vilik zauh zauh va, hla an sa a, nula leh tlangval thiangkhlum blir an sawm khawm ve thei. Ho, ho, ho, an tib zawh veleh an thu thap a, zu an in leh thin a. Tiaiah ruai an theh a, an zo a ni te. Se lû chu a phanah tar lovin, luhkapuiah an tar zawk a ni. Chawn ang bawh khan inthen hma chuan thil engmah a neituten an tih a thiangk lo leh bawh a ni. Chawn ang chiah khan sedawi chhuntu chu a inthen zawh veleh Khuangchawi a hmabak ta chauh a ni.

3. **KHUANGCHAWI** :— Khuangchawi nân hian se pa, ki lai nâwt chin leh se pui a ni tur a ni. Chawn lai ang bawkin sumdeng buh den leh chawng zilh zû a awm. seluphan pahnih kawtah an phun a, sepui rai lai talh palh sela, luphan a blawh ve a, se pathum talha ngaih a ni. Seluphan hi Sedawi luphan ang chiah kha a ni. Ralteho hian Sathing zâr lovin, khuangchawi dawn tepah tlang an sawm mai zawk thin.

Tin, se talh sa lu kha a neitunuin a chhun leh a, an vel leh bawh a ni. Se talh ni khan chumi khuaa Khuangchawi nu leh pa zawng zawng an ko khawm a, an inthuanma ropui theuhvin an lo chhuak a. Sepui (tlangphal) sa kha an insem thin; a then muai buh atan an hman bawh. Heta khuangchawi nu leh pa lo talh khawm hi laisen lungmawho chuan ropui an ti a, an zah em em thin a ni. Tiaiah naupangho an ko khawm a, muaboh an pè a, ruai an theh ngah bawh. Tin, Khuanghlâng an phan a, zawn nân thingtuah rinawm tawh tak an hman a, Khuanghlâng an chawh dawn chuan a chungeh thil vawh tur

chuan a ran talh thlarau zawng zawng nen mitthi khaw lam panin an kal a, Pawla pawhin a lo sai ngam lo va, 'Ropui,' tiin a lo thilr reng zawk a. Pawla kawt atang chuan ropui takin pialral lam panin a kal a, Pialralah a lut a; chutah chuan Faihawtin chatuanin an lo chawm ta a ni.

Tin, miin khuang vawi thum a chawia, dan anga a tihfam-kim leh vek chuan, Zau a dawh thei nghal tawh a. Zau dawh dan chu, a kawt mual lai takah in an sa a, bahzar a hawng vel vek a, chutah chuan a fanu leh a thianten puan an tahho va, a fapa leh a thiante pawh an cheng ho thei bawk. Miin, khawlai a tihnewk ti lovin, a va ropui em, an ti zawk a. Lal pawhin a chawisang em em a, kawng tinrengah a voh bik tawh a. Tin, pasalthate chauh khim theih 'Zawngchal' a khim thei ve tawh a ni.

Tin, neinungte chuan, Nau awm hrai an ti a, a khaw puma pitar leh putarte leh naupang zawng zawng an hrai a, sial emaw, vawk emaw talhin Ruai pui an kilpui thin. Thangchhuah pate tih mi a ni deuh ber.

Kan Pi Puten Thangchhuah an duh chhan -

1. Thih hnua chatuana pialrala faihawta chawm an nih theih nan.
2. An damchhunga mi ropui leh zahawm, lal duhsak, khawtlang nu leh pa an nih theih nan.
3. Mitthi khaw kalkawngah Pawlan a lo sai ngam loh nan.

Tin, Khuangchawi pate hian ropui lehzuul nan Vapual hi vawk puiin an ai thin. Tin, neinung pain Sawngpui an ai thei a, hei hi hnam tin tih theih a ni; mahse, Thangchhuah pain an ching deuh ber. Sawngpui chu Sial emaw, Vawk emawin an ti thin. A aih dan chu, Ramsa zawngin a khaw tlangval zawng zawng an sawm a, an rawn hawn apiang kha a ina an thlen vek a, a lo ai ta a ni. Hlawhchham ai chuan Thehlei emaw kah thiang lo Hauhuk emaw tal an rawn hawn ngei tur a ni. Te mah se, a ai tho tho vang. Mi inthazo deuh pathum lain a ran aih nunchan kha an zir ang a, an hmuhnewm hle ang. He mi tum hi chuan ran zawng zawng aih theih vek a ni.

Tin, khuangchawi pa kha khaw dangah pem sela, khuangchawipa a nih zel theih nan, a pemna khaw lal hnenah, mual

chu vawk puin a lei leh tur a ni. A lei loh chuan khuangchawi paah an ngai thei lo vang. Tin, khuangchawi pa hian eng kawng pawhin nupui dang nei sela, khuang a chawi nawnpui leh loh chuan, a nupui chu khuangchawi nu a ni ve thei chuang lo.

FAMZAR

Hmar hnam chauhvín an nei a. An zar dan chu:—Thlan thut niin kawtchhuahah thangte an dawh a, mitthi chhih an dah khawm a. Chuta tang chuan kawng thlangah thing an phun tlar a, phelsèpah hnahkiah hnah ulh thleh an kilh bet thliah a, chhawng thumin kawng dung zuiin banah an phuar bet ta a ni. Thalai thi tana famzar chu a sei bik a; tar leh naupang tan chuan hlam thum lekin an zar thin. Hnahkiah hnah hi mitthi puan an vuah a ni.

HMAR THI TIN DAN

A hmáin sa chi hrang hrang a vun lih an khawl a; khaw pumin an ngaihtuahpui a, an kap parh ro va, an dah tha zel a. Zuhrei erawh chu Uicho an ti a, an lip pum bik a, favaí an thun khat a. An rannung duh ang an ngah hunah mitthi an tin ta a ni. Ran lu kim an talh a, sial tel kher lem lovin, an savun lih khawl khawm zawng zawng kha hruiah an khai tlar a, a hnuaiah naupangho an thu tlaivar a, upaho erawh chu inchhungah. Tlaivar zawng kha thiñtu chuan englai pawhin ei tur chi hrang hrang a hlan reng a, ka a awl hman lo. An laichinte pawhin an thi leh puan tha thate chhihahin an rawn zar chhuak a, a ropui hle a ni.

Tin, Hmarin Mai leh Bekang an ching thiang lo; an thlah-tuin ánhhia a inlawh khum avangin. Tin, vawk pa reng reng an hralh thiang lo. Luseiin vawkpui a hralh thiang lo ang hian. Tin, Lusei in chhungah hian an chawn hma chu Chawng-chen zai sak a thiang lo va, khuang lak luh pawh a thiang lo. Tin, Hmar Thuk puiah sakhi sa an chhum thiang lo va, an rep thiang lo bawh.

RAM LAMA THANGCHHUAH

Ram lama thangchhuah hi, pasaltha, mi hnaisen, sa kah lama hmuinigte chuan thih tih lovin an bei thin a; mi thenkhat pheh chuan hemi kawngah hian Thangchhuah hman lovin an borat phah thin a ni. An tumia chhan berte chu :

- (1) Thih hruah Pialralah faihawta chawm an nih theih nan.
- (2) Mitthi kawngah Pawla sai pumpelh nan.
- (3) An damchhunga mi ropui leh zahawm nih an hlauh theih nan.

Ram lama Thangchhuah turin heng sate hi kah a ngai a ni: Sai, Tumpang, Savawm, Zukchal, Sanghal, Vahluk te hi. Savawm hi chu aih loh chuan mitthi kawngah a hruai mai ve theih loh va, chuvangin aih nem a ngai a ni. Savawm aih hnu chu a nun a nem ve ta a, mitthi khaw kawngah a hruai ngil theih ve ta a ni. Tin, Vahluk hi aih a ngai bawk a ni.

Chutiang sa kaptupa chu a thih hunah, a sahrang kahte khan hma an hruai a, ani chu a hnung berah sai chungah a chuang a, Pawla te nupa chuan ropui an tiin an lo zah em em a, an sai ngam lo va, Pialralah faihawta chawm turin ropui takin an lut nghal thin a ni.

Tin, muvanlai leh rûngin aih tel lek pheh chuan, a ropui zual a; zukchal kha mitthi kawngah chuan hmahruaitu a ni; a ki hreuvah rûngin a in zem kual vel a, muvanlai khan, "Kawk kaw kaw lek, kaw lek," tiin a chhaih vel vat vat reng a. Thangchhuahpa kha a hnung berah sai chungah a chuang a, Vahlukin thlawk chungin a lu chungah daihlum a zar a, Pawla kawt an thlen veleh Pawla hmuh theih loh turin, a hmai hliah-in a thlawk leh ta thung a. Pawla te nupa chuan ropui an ti mai pawh ni lovin, a hlauh-in an hlau ta zawk a; in chhungah an tlan lut a, bang awngah an bih dek dek ngam chauh a ni. Faihawta chawm turin Pialral panin Thangchhuahpa chu Pawla te nupa hmel hmu lovin a liam ta zel a ni.

Mi dang thangchhuah lova thite chu Pawlan a lo sai a, a saina sairawkerh chu phulraw phel phawk a ni a, a saihlum chu artui tiat a ni a, kum thum a ngawt lo thei lo lehngal a ni. Chuvangin mitthite chuan Pawla kawt thlen an huphuah a, an thep khawtlai thin. Chutia thep khawtlaiho chu Senu chuan an banah a han kai dawr dawr a, Pawla chuan a lo sai ta thin

a ni. Sai tur an lo kal khat deuh chuan Sânu chu e thawk chhuak a, neu chaw hrai chungin a han tlan a, rang takin mi nunna a ban la a; Pawla hnenah a tlanpui dawr dawr thin, anin a lo sai thin a ni. Pawla sai tur ngiatuah hien a iohmang ral e, a puan tah lai pawh a vawng hman tawh lo va, a tah sa chu tun thlengin zung khat bawk lek a la ni rong mai an ti thin. Chuvangin tui bri leh kawng danga thi thut hi Sânu lak an thin :—

'Sânun banah kaih lo rel lo la,
Enchimlohpuï Tuisa thlafam
Tumkawng a lai lo kian rawh." an ti a ni.

Tin, thangchhuah nana sahrang an aih nan hian sial emaw vawk emaw an hmang ber. Sa aitu kawtah khan thingse tang, naupang lawn theihna khawpa lian, a hoah nen, khur zau puiah an phun bawr luih a, vawm hruin an phuar ve a. Thingse par lai an duh bik. Aitupa inah chuan zu an in a, hla an sa a, hla-dote an chham a; silai an kap chamchi bawk. Tin, sakhi hi sa malsawm an ti a, an ai thin, a aihna zu pawh a thlum bik a; sakhi ai lote in a thiang ve lo va; Putarte crawh chu, "Awngah ka lo tang ang e," tin, mahni no kengin an tel ve a, awnga an leih busk ai, tlem tlemin an chhun ve a, an rui ve der thei bawk thin. Anmahni pualin chawhtawliha zu kha pek ve a thiang lo a ni. Tin, vahluk aih nan hian vawk a ngai a, zu pawh bel te sawmbnih a tul a ni. Tin, kan pi/puten an aih theih zawng zawng chu: Ral, Sakci, Savawm, Sakhi, Vahluk, Muvanlai, Rulngan, Buhza te hi an ni. Sahrang aihnaa an hlad chham ber thinte chu hengte hi a ni :

1. Kawla e, hawng-luai mai law, tlangah luai mimang a thliak e, Pialral e, kai khamtu e, vawmphuai e, kai blang ka duhin e.
2. Ka run e, hnawmna hman se, sumtual rah phiat ulaw, Hawli e, za bawi na maw mual za tlung lang kan runah e.
3. Kawi khua e, eng mah sela, vala ka lungphang lem hlah e. Tuipui e, sen vung karah, ka sakhming thang maw leng hnenah.
4. Ram leng e, paikiptlantu, tlang len kal mawi funki tial e, Rualin e, sel na ulaw, kan tualah zingna thing lenchhaw! e.
5. Ka chung e, sawn-vapi leh nem ziar hmarin chhawn chi maw,

- Ram tha e, chhawn ta ngai e, tial ngian thanhawl ka vah
liau ve.
6. Ka sên e, pianpui nei law, mahlawng sathang va kaih chu.
Lêng hnen e, than harai law, kei chu e, rual mi an thang
dah e.
 7. Zo tui e, nem hnuaiah khan, valpa thang ngai ka thang loh
e, Mi-ah e, hrat chi awm e, kei chu ka hming dai lem
hlah maw.
 8. Ki tung e, zo lei mawitu valpan Pialral a kaitir e,
Rua-nâwn e, i lak u law, hreu ngen dawn lai lak chang e.
 9. Sai lian e, kek chelchul law, hmingtha Lalngova than nan e,
Chunglûm e, phaikip tiantu thlangah pai mawi funksi tial e.
 10. Chung tur e, sa vung vung law, ni hnua, valpan a sul
kan zui
Sai lian e, kan kaih pêa e, val tha keini zui u law.
 11. Vawmphuai e, nang hmasa law, hnungah kâwlfung a zuitu e,
Sa tin e, leng lakah khan, sai lian, mual bang a chungnung e.
 12. A hnu e, vawng tlun ning law, valpan kal lai ka hloh awk e,
Lu tha e, târ mawi le maw valin, hmatiangah chhawn hlang e.
 13. Mual liai e, luiah khan e, valpan tumpang ka chhaih awk e,
Zantiang e, ka man loh ve; runah thang kim nan ka tlun e.
 14. Ar di e, lû tuah ning law, lengnu sawmthum hmachhuan
[hlâng e,
Val hawi e, zachhingin e, ngai u law, than thiamte unau e.
 15. Rengpan e, awi mu che maw, rûnah rul ang i vial chu
Tawnmang e, chhâlah khan e, chengrang buan ang rak
pawm che maw.
 16. Pem tlai e, luatah khan e, mim loh sawmfang ka ti hman lo
Mi thlawh e, vauvah khan e, ha tha, ngo var, ka lum liau ve.
 17. Ka rûn e, hnawmna hman se, Chawngler nau bang a tah
[chu e,
Rawnglawi aw, pan rûnah e, ningzû e, aisa tam mai e.
 18. Ka nu e, tap tap hlah law, bilhpuan khum lai rak hlip ulaw,
Thlafam e, ngihl nan emaw kawlah e, vûitûm a rak tung e.

SAPUI AIH DAN

Sapui hi sakei tihna a ni a, khuain sakei eng kawng pawhin tihlum sela, aih lovin a awm ngai lo. Lal emaw, lal upa emaw in an ai ngei tur a ni. Lal chuan a bringin an ai thei a, zu tam tawk tak, zu thlum sa a neih theih t̃un vargin. Chuvangin khaw lian tak lal chuan, sakei a bringin a ai thei t̃hin a ni.

Aihna ran :— Ran lu kimin lal chuan an ai t̃hin. Ran lu kim hi :— sial, vawk, kel leh ui te hi a ni.

A aih dan :— Sakei aih ni chuan, awm ni an kham a, an serh nasa em em a, tlachham zualin tui an chawi thei bram a ni. Chu pawh chu miputen an ven loh chuan hmeichhia ni dang angin tuikhurah pawh an kal ngam lo, a lang thei tlang bawk leh sawntlung pawngah te lan, an sakei aih kha, sakein thlir thupa an rin avangin. He mi nia ram kal chu sakein a seh duh bik a ni an ti.

Aih ni :— A aih niin ran lu kim kha an talh a, z̃u leh sa chu vantlangin an eiin an in thei a. Chawhnu her a t̃angin a aitupa kha a t̃iante nen, hmeichhe incheiin an inchei a, hmuithuc an thlur a, em an phur a, pawfen an feng a, tuibuc an zu a, hmeichhe vaihlo ipah vaihlo ni lovin, vut an pai a; chu chu vaihlo bengin an beng a, an ham khu sut sut a. Tin, aitu t̃iante zingah chuan, khaw khat nuihza siam thiam pahuib pathum an tel a, mipuite chu an nui dur dur t̃hin.

Tin, aitu leh a t̃iante kha inzuiin an kal tlar a, aitu kha a hmasa ber a; chu thil chu an zawh dawnah, a hmuithlurin sakei lu kha a va khaktir a, chumi zawh chuan inah an lut leh ta a. Tin, dai a t̃arga lo thlirtu sakei zawng zawng khan, kan t̃lian chu, sawng ang hmeichhe ngam lo sawn a lo thi ta a ni maw, a va zahpuiawm em, thi tlak a ni r̃eng mai a, an lo ti a ni, an ti. Sakei aitu kha hmeichhe lema a chan laiin nuib a thieng lo va, a nuib palh chuan si lo ang a ni ang a, a nih loh leh thil t̃ha lo a chungah lo thieng theiin an ring. Chuvangin sakuh a zakzeh a, a nuib palh pawhin sakuh a nui a ni an ti a, engmah a pawt thei ta lo a ni. Tin, aitu leh a t̃iante kha mipa incheiin, ralthuam famkim inbelin an lo chhuak leh a, nuihza siamtute kha an lo tel leh bawk a, an tih hmasak ang bawk khan mipui chu an tinui leh dur dur a.

Aitu inthum dan:— Thangehhuah puan a kawrtawng hak a, ngki a ak a, a kawlnnam a pai a, diar tial a khim a, Vakul bang a tawn a, silai a pu a, sahmim ipte a ak a, a iptêah huah, sailungvar leh artui chhum hminsa a ak bawh a, hmeichhe cheia inchei lai ang bawh khan mualah a lo lam chhuak leh ; a thiante chuan fei ringawt pawh keng se a pawl lo; kawlnnam ringawt pawh a pawl lo. Nuihza siamtute erawh chu hmeichhe inchei leh mipa inchein an la inchei reng a ni.

Tin, an muallam lai leh lam loh lai pawhin nilengin darbu, larkhuang, khuang leh darmang an tum tlut tlut reng a ni. Darbu hla chu hetiang hi a ni:— “Chhimbû leh pêagpêag inu tu, A lû lam kâwng, lû lam kâwng,” tih a ni.

Tin mipa incheia inralthuama an muallam zawh dawn khan aitupa chuan artui kha a kuen a, sailungvar nen a ken pawh , Sakei bulah chuan a ding a. Artui i er dun ang, a ti a, artui artui kha a ei a, sakei chu sailungvar kha a bawh a. Artui a em zawh chuan, ‘Nang chu i va ei thei lo ve, min va tluk lo ve. Ngai rawh nang aih ka chunguung zawh a ni; nang kawng mualah kallai, kei kawng chungah, chhim tlang hnam angia i niam a, kei hmar tlang sang fui angin ka sang ta a. Chhim pasaltha zawng i ni ve a, kei erawh chu hmar lam pasaltha a ni,’ tin a sakeh ta rem rum mai a, silain a kap zui leh , a thiante pawh knan sakei chu an han riam ve a; inah an lut a, sakei aih chu zawh a ni ti. A aitu chu chumi zan chuan tlaivar ngei ngei tur a ni, muthuh a thiang lo.

Tin, tlang lang thei tin atinga lo thlirtu sakei khan “Saw chu ngam rual a nih loh saw, a va hlauhawm em,” an ti a, Huk, huk, huk,’ tiin meikawhin an tlan chhe thin an ti. Tin, sakei aitu leh a oupai hi an thih huah thibtniap ven an hlawa thei tawh; chuvangin mi neinung deuh lo chuan sakei an a ngam lo a ni.

Min sa kah hmasakna berah sakhi a kah chuan, mal a sawm em a, sa kap thei tur mi a ni, an ti thin. Sa kah tirhna berah sa lian kap chu an kut a chawl hlen duh hle an ti.

Tin, sa kap thei, neinung site chuan, sa an aih fo avangin a tualah sa ngul, thingsia, a hnah nena phun bawr luih, vawm ruia phuarin an phun zing chûk thin; salu lām hlahh pawh eti hian an phuah nghe ngte a:—

1. Ami ngul maw zing zawk, a sa ngul maw,
Hruahruai an ban kherh chiai e, kan tual hmaiah.
2. Hruahruai an ban kherh chiai e, kan tual hmaiah,
A zik a thim hman lo ve, a tual to ang, an ti a.

Tin, Saikuti pawhin a u sa aih tuala ngul an phun zia
chuk chu a phuah ve kha :

'Tualah ngul chhawl a zing tu run emaw,
Sa tin kap dai sakhmingah Thanghleai chhung lo ti u," ting
Sa aih hi an ngaisang hle tih heta tang hian a chiang hle a ni.

Khing sate hi ram lama thangchhuah nan a famkim tawk
tam tawk kap mah se Pialralah nawmsakna a siam chuang lo
mitthi khaw kawngah erawh chuan a ropui bik a ni.

Mitthi khaw kawng hi pasarit a ni a; mahse Pawla kawtah
a infin vek. Pawla hnathawh ber chu mitthi lo sai hi a ni a, a
nupui hnathawh ber chu a pasal sai tur, mitthi thlarau Pawla
kawt thlen huphurha zuzi deuhthe khah chhuah hi a ni ber.

PAWI THANGCHHUAH DAN

Vawk pa pahnih leh Vawk puin an chawng a. Vawk pui
chu Farla vawk an vuah a. Ruai atan sa an chan lai khan,
a sa pawimawh lai deuh deuh naupanghovin an lo ruk sak thin
a, sa ril tawi te leh sa dangin an tlan leh zel a. Hei hi 'Pawi
a ril ruk,' an tih chu a ni. Tin, a sa dang chu Pawiho zawng
zawng an sem a; chawng pawh an chen a. Sabehbuh ngen a
awm ve lo. Tin, vawkin an tiip leh a, Sedawi chhun a bak ta
a ni.

Sedawi: He mi atan hian se ki hmawr hawng an hmang ber.
Vawk pa ril an ru leh a. Khaw khatah Pawi an tlem chuan an
sa sem chu an chang tam hle thin. Engmah dang tih a awm lo
va; zu erawh chu an in ho leh. Vawk pain an tiip a, Tlahra-
den (Khua²chawi) a hmabak ta a ni.

Tlahraden: Hial pathom leh vawk pa an tawh a. He mi tum
hian sa a tam tham avangin sa ril naupang hovin an ru nasa
bik a ni. Tin, an sa sem pawh an chang tam hle thin. Tin,
tlahraden hian lukaah a dengtupa ring takin a tang a, an ngai-

la thup thin. Ama hmingin a tanga hmasa a, a nupuiin awt a, a fate hmingin a upi ber atangin a tanga kim vek thin.

Tanga Hla: Keimah tanga lailuna, lurhpi hnuaia aikama Khum-pui lûmin aikama, tappui lûmin aikama, tiin ring, takin a au ak yak a. A nupui Thangi ni sela, 'Thangi tanga,' tiin a au ch ang. Tin, Chawn ang khan chawngchen a awm leh.

Tin, sialin a tlip leh a, selulawk ti lovin 'sekhawzim' an zawk, Sekhawzim sa hi laichin hnai bikte chauh ei theih a i a; ni thum chhunga ei zawh vek tur a ni; ei zo thei khawp in awm thin lo va, sa an pash teuh thin.

Tin, Tlaihredengtu hi thangchhuah, zawhzazo a lo ni ta a, tlin chuan Zau a dawh thei nghal a ni, Fanai tih loh chuan la an sem vekin an sawi.

PATHIAN, RAMHUAL, MITTHI LEH THLARAU

Pathian :— Kan pi pute chuan pathian hi chi hrang pali twmin an ngai a.

(a) Puvana : Puvana hi chu khawpui siamtu leh tiritu a ni. Van chhuatlaia a thleng pui a hnuk ri rum rum thin; leia mien chumi thawm chu, 'Khawpui a ri,' kan lo ti thin. Puvanan thlengpui a hnuk rual chiahin tui huai a lo thawk chhuak ve a, tekah a lo chang a, a duh duh arawn deng thin.

(b) Vanchungnula : Vanchungnula hi chu ruah chungu thuncitu a ni, leia miten tui an mamawh veleh a chawi a, leia a zuk eihbua a, leia miten 'Ruah a sur,' kan lo ti thin a ni.

(c) Vanhrika : Vanhrika hi chu lei leh van finna leh thiamna (science) vawngtu, lei mite hnena pe chhawng thintu a ni; a hnen atangin Lalruangan dawi a la chhawng a nih nghe nghe kha.

(d) Khuavang (Khuann) : Hei hi chu lei leh vana malsawmna vawngtu a ni. A hnen atangin mitihin malsawmna an dilin an hawng thin. Tin, rama chaw ei dawn apiangin, 'Khuatlai' tiin chaw leh smeh tlem te an pe ve ziah tur a ni.

(e) Ramhual leh Phung : Ramhuala chengte hi ramhual an ti a, in leh dai vela mi hi 'Phung' an ti ber. Kan pi pute hian ramhual chi hrang engemaw zat an lo hria a, chungho chuan mihcing chungah natna rawn thlen thinin an hria. Tihlungawi nan

chungho hnenah chuan an inthawi thin a ni Tin, ramhuai zawng zawng hi an hlaphawm vek lem lo; tin, an ramhuai hriat langsar deuh deuhle chu hongte hi a ni :-

(a) **Tiang Lal** : Hei hi tihlungawi chuan malsawmna tenau deuh chu nei vein an hria a, an be thin. Tibthinur crawh chuan thlipui leh ruahpui vanawn an nuaitir hrep thin a ni. An huatzawng chu—Tiang lai awmna tianga kelchal kaih tiang te, chu mi tianga Furun a mai maia lek te hi a ni. Tihlungawi nan eng-emaw tal pek tur a ni. A te berah pawh vaihlo beng khat tal pek loh chuan, kan sawi tawh ang khian, thlipui leh ruahpui vanawn an thlentir thin a ni. Chuvangin khua a thal rei hian Tiang Lal an sawm thin.

“Lurhpui tiang nuar leh la khua hoim rawh,
Zawlhaw siktui za tam tiang dawn a kam e;
Chawnpui par Chhingpui ruang buaina,, (Chhunkunga)
“Chhailai ngaia Laldochhuanga pan luathli a Gul lai angin,
Lurhpui tiang nau ang nuar e;
Samtiang a insut vel u.” (Awithangpa)

Tin, tiang lai zingah Mawmrang tiang lai hi chanchin ngah pawl tak a ni; a thlahtute pawh an hre nghe nghe. Mawmrang tiang lai pa chu (a) Sahmula a ni, a fanu chu Lengthuampui, Sahmula pa hi Sabereka a ni. Sabereka pa chu Belebute, Belebute pa chu Tuanlehmana a ni. A hnahtu khaw thenkhat chuan Mawmrang tiang lai chu kum tinia kel chalin an bia a ni.

“Sallo Laldanga chang tel a suai ngai lo,
Kelchalpa lu tar mawi kan hlan chhuahlangah;
Dem nan Lengthuampui kan bia e.”

Tin, Chalhfilh tiang lainu chu (b) Chirchchohpui a ni; a chanchin engmah hriatna a awm teh chiam lo. Tin, Kelch tiang lainu chu (c) Khawihahli a ni a, a fanu chu Darthaikawli a ni. Vaw khat phoi chu Chhawrpial hualin an rawn run nghe nghe kha.

2. **Last** :— Last hi tiang lai ni ve mah se, an huathayh dang-lam bik tak a awm. Lurh leh Tanah an chang bik a; zawl thein an ni. Chawngtalar kha an hring-lak a. Lastho chuan ramse vawngtuh an hman ta a ni. Tun thlangin ramse reng reng chu last zawlin an khap thei bik a ni. An kah atan dai bai lawkha sangalte an rawn hruai a, an khatir thin a ni. Tin, Mize za w

reiton an zaw! ber pawh Lasi hi a ni. Heng zawlneite hmang
hian vawk tō te ngen chang an nei thin.

"Cham a rel e, laisen khaw zawlah,
Zotluang tuai te Thantinchhinghniangin;
A ngen a ngen e."

3. Hwai :— Hwai han tih ngawt hian a huap zau thei hle. Lui
huai te, thing huai te, puk huai te, lungpui huai te leh a dangre
pawh an la awm. Heng huaiho reag reng hi nei mi an ni lo va,
mi tihnatte an ching a, an hlauhawm em em a; chivangin kan
pi pute chu heagho hnenah hian ranin an inthawi thin.

4. Tau :— Mi tinatute zinga mi a si ve a, e chang pheichuan
zanah meichher chhi: inzui nguah nguah an ching hle; kan hmu
theuh tawh awm e. Taumeichherchhi kan vuah a ni. An hnenah
chuan ranin an in thawi bawh thin.

5. Chawm :— Chawm hi hmeichhia a ni a, nu lian pui, sa tha
tak, hntute fual diai duai a ni. A hmu a piangin a hntute lenzia
an sawi zel thin. Lui dung chhuk zawnga a zawh lai an hmu
deuh ber. Buhban ramah khian, an hmuhoa lui chuan Chawm-lui
a put phah ta. Heag chawmho pawh hi mihring tinatu an ni a,
rania damlo thenkhatte chuan an be bawh thin.

6. Phengkhur :— Hei hi chu sang tak, thing ler chen lai a ni.
Khaw chunga a inlar chuan inthumkar an vuah. Mi a tihthashin
a chhiat thei a, hmuah palh hlauhawm tak a ni.

7. Maimai :— Hei hi chu, mi muhil lai zial ching mi a ni a, mi
a zial apiang chu an rum thin; a hna berin koh harh vat tur
a ni, ko harhtu an awm loh chuan, ke zungpui tihchet tum
tur. Chet theih veleh a reh thin.

8. Talam :— Hei hi chu mihring emaw, ran emaw thi hou
kawchbunga lut mi a ni. A luhoa tawh chu an dam lai aini
an chak zawk em em a, hlauhawm tak a ni.

9. Pheichham :— Hei hi chu ke lehiam chauh nei a ni a,
khawngkhawbailin lui dung a zawh thin. A huiak chu naute
huiak ang lek hi a ni. Hmuah fuh chuan pawm beh chawt mai
tur a ni. Pawm beh veleh, "Eognge ni i dah a" a ti a, an duh
apiang chu a pe ngah thei a ni. Duh thian suai palh a hlauh-
awm hle. Painte pakhat pawhin a thlang suai a, tuk tin lai
bahngah a boh phah an ti.

Run tul leh Ruang khanah a khawhringin a buan tlu a, Tinsum-
an a kaitbo a nih kha. Tin, Vuta puithjam Khupvunga kha
chhamphual ringawta mi dawí thei a ni. A thiam em em a,
hriampui a thawi hman tawh chu thi reng reng an awm ngai
lo a ni. Tun lai hian Khupvunga chu la dam sala, Daktawr
babu si mabin kan pan deh zawk ang tin upaten an sawi thin.

Mithal :— Kan pi pute an thih veleh an bual fal a, an dam
laia an incheina tha tha leh ropui deuh deuh kha an bel a.
Ralte hnathlak an nih chuan, khumpui lu banglaiah pawh lam
hawin, thing banpuam tiat pahnih, tangphel lara zau tun chungah
thing te zawk deuh pathum tawn khamphoi chungah khum dap
an tung a, chu mi chungah chuan thu awm an zalh a. Lusei
hnathlak an nih chuan bang thlangah, tapchhak lam hawin an
zalh thung a ni. Tin, an thuam leh incheina an bel sen loh te
kha an kiangah a chhiaphin an chhiaph vek bawh a ni. Sial te
pawh an chhiaph thin a, an dam laia an thiltih hriat theihna
tur chhinchhiaphna chi hrang hrang a awm vek a, chutiang
chich chuan mitthi ruang chu an cheibawl thin a ni.

In lama thangchhuahpa chu diar tial khimin vakul chang
an tawntir a, ral that chu chhawndawl an tawntir a ni. A ral
thah siala a aih chuan, chhawndawl leh vapual chang a tawn
kawp a. Tin, mi thah sa, ina naupan laia lo sat ve a nih chuan
thih chhawn a tawn a, a mi lu sah kha siala aih a nih chuan
vapual chang a tawn tel thei a. Tin, zaudawhipa a nih chuan
vakul chang buk tek a tawn a, mihrangte chauh khim chi
Zawngchal a khim bawh a, Tin, nula tleirawl a nih chuan
puanin a sia a, vakiria a khim bawh a.

“A mawi mang e Pawla lam kaiah,
Kiva chang thliten a her lot e;
Lengdawn a pam e.” (Belhema)

Tia, nula unau ngai kawp chuan archangku a thiingin a tawn
a, nufa ngai chuan arpui hang mei thler an tawn a. Lal nula
ngai chuan vapual chang mal a tawn ngawh a. A awmna lai te
kha a ngaih laichia hnei an nih chuan an tawn ngam lo va, a
zabawh an delhphaktir zawk. Mi pawm lai ngai chuan arpui
hang mei a tawn thin a ni.

THLAN

Inphumna thlan chu chi hrang hrang panga a awm.

(1) Thlanhrang thlan chu thuk takin an lai awn a, lung kuang an rem chho va. mitthi chu ding awn deuhvin an phum a ni chu. Hei hi lenglai thlan a ni bik.

(2) Lungkuang thlan chu thlan pangngai an lai a, a chhuatai lungkuang tha takin an ren a, lungin an chhin leh vek a ni. Hei hi mi tha thlan a ni.

(3) Khaekhuk thlan chu thlan pangngai kil kha mihring m theihna khaypin an ker a, ruang dah hnuin thing tuai an tu phui vek a ni. Hei hi mi chhe thlan a ni a, tha tak a ni.

(4) Thingkhaw hnuai thlan chu a chung a thlan chi th engpawh khi hman theih a ni; a tha nih dan athu a ni zawk Thingkhaw hnuai an laihna chhan hi, nula thianghlim, tlang val la ngai lo a ni, tuthlawhha non an phum a, Zingvawnzawla Pawlan a lo sai ve lo.

(5) Hlamzoth thlan chu in hnuai a an lai a, bellam chhunga nausen kha an khung a, an phum a. Nausen kum thum hnuai lam thlan a ni ber. Chu aia upa pawh fa tir a nih chuan an hlamzuthir thin.

'Mim leh sawmfang ka ching dum dar e,

Ka tuai ka ling chhuatpui hnuai a;

Dawntuain ka ring lo ve.' (Darpawngi)

Tin, mitthi hi thlaichhiah ngei ngei tur a ni. Mi neinum phe chuan ran lu kimin an thlaichhiah thin. A te berah pawh Ui talin an thlaichhiah tur a ni. An thlaichhiahna hi mitthi khaw kawnga hmahruaitu tur a ni a; a mitthi thlarau chu hnung berah a kal ang a, ran hi a chhawm turte a ni. Tuchhing pa kha silai kau sa an chhiah a, a per a, Pawla kap ta ngei an ring.

'Tuchhingpa, zingvawnzaw! i thlan chuan,

Pawh kawtah chengrang kau vang cho;

Hnam len la, sat dai rawh.'

Ran hian mitthi khaw kawng hi an la kaha ngai loh ni ma sola an hre theuh a ni. Tin, ral that phe chuan a tha a kha rawn lam a, a chhiahhlawhah a rawn inpe ngah a. In lam lo

m lama thangchhuahte pheii chuan an thlaichhiahna bakah an angchhuahna ran leh sa zawng zawng khan an rawn hruai a.

thu thuin an awm a, nghah a tulna hmun apiangah an nghak a. Hlamzuih leh nula thianghlim kha chu thlaichhiah an jai ve lo. An hruaitu atan artui an keng a; chu chhu an hmaah lum zel a, Pawls kawtah a lum chhuak ve hlawn maj a ni.

'Thlafamin tunkawng an yai lo ve,

Lum biang biang rawh bawartui lungfingtea;

Tuain sül a zui.'

Tip, thih veleha thlarau kal dan chu hetiang hi a ni. Miring thlarau chuan chhip a tawn kau va, a chhuak ta a; tung-hawah a lawn a. khanchhuk a zawh chhuk a; liangah châr lam anin a kal a, a hmawrah a chhuak a. Rih a han thleng a, a kir loh a, an in vel leh daiahte a cheng deuh ber ta a ni. Dam laia mi hrohrang chhe deuh te chu chhipah an chhuak a. hhawihfaah an chang a, an thlawk chhuak êng pup pup thin ni. Pawnchhia an pawm khawm theuh va, an thlawh pahin n thlah zung zung a, a kang êng pup pup zel a ni. Tin, melchhe thlarau chuan Zawlbûk an tlawh ziah a, mpa thlarau-in tuikhur an tlawh ziah bawk a. Hmar chuan Thlanpial an lawh hmasa zet a, Rihah an kal ta a ni.

'A fam po po, mual an khûm Thlanpial kawtah.

Rih li tui an dawn hmasa, pathian an chang,' tih hi Hmar laah a awm. Mitthi chhungten Thiin an hman hma loh chuan an tlawh fo avangin, buh leh sa te, thl i thar leh thil lak uh thar apiang an chhiah zel thin. Chaw eina hmunah pawh n thutna an kian thin a ni. Tin, thla thum hnuah mitthi thlarau mar nan mitthi an tin thin; chu chu Thiin an vuah. Mitthi chhungte kha thla thum tlin hma kha chuan, "Sa mhrm phur" n ti a, thil tihnaah an sawm duh lo: Kelkhal sa eiah pheii chuan loh ve a thiang lo a ni. Thiin zawh veleh mitthi thlaraute huan, kan chhungten min duh ta lo an ti a, tap chun i Rih an pan a, an kal zel a: Hringlang tlang atangin an hawi kir zin vangin an kal sawt thei lo va, Hawilo par an behtir a, an chhungte ngai changin hawi kir thei si lovin an kal zel a, Lungoh lui an thleng a. An chhungte an theihngihl nna lungloh ui chu an in luihtir a, an tap zawih zawih a, chhungte theihngihl kha an hreh em em a ni.

'Ami zuapa bêl lian khawn thiang karah,

Kei ka zuapan lunglohvi tui tapin dawna e' (Tualzuami)

An kai zel a, Zingawnzaw leh mi naran chu an hlan chung chung Pawlan a lo sai ta a ni. Pawla sai hlan an mihring zia a tibbo sak hmah mai. An kai zel a, Pial lui thlon hmah mitthi khuaah an lut ta a ni. Thangchhuahpa erawh chuan ropui, takin Pial lui an kan a, khaw nuam sawi hleth theih loh Pialralah kumkhuaa fahawta chawm turin an cheng ta a ni. Chu khua chu Pial lui rala awm a nih avangin Pialral an vuah a ni.

KUT

Kat hi a lo chhuah tanna sawi chiah thei an awm tawh lo. Thenkhatin Thlanawka khuangchawi atanga awm tan niin an ring a; thenkhat erawh chuan tlei deuh hlekan. Engpawh ni se, Burma rama kan pi pute an lo luh thlak hma pawhin an neih tawh pgei a rinawm; kan tiang mi pui Burma ram chhunge mite pawhin an lo neih ve avangin. Tin, hnam a lo fong deuh deuh va, tildan tha leh mawhngi zawk an lo thiam zel a, vanliang hlim theihna kawng tha ber zelin an lo hmang ta a ni. Tin, sawrkarin Zoram a awp tih laia Kut hmah dan kha chu, pi puteho siam that tawh a ni. Hman dan tha zawk lo chhuah dan leh hman dante chu hetiang a ni:—

1. Pawl Kut: Kan pi pute Rup kam awm lain thenkhat chu tupa, Shan State-ah khian an awm a, kum thum a zawnin Thingmai a tam a; nass takin tam a tla a, mi tam takin an thih phah a, tam tak an tlan darh bawk. Tin, a kum linaah chyan puar kum a lo thlang ve ta thung a, an hause ta em er mai a; an buhte chu dahna pawh awm lo khawp hialin a chhawngin a chhawng ta et ut mai a ni. Chaw pek tur a lo tam tak avangin ran vulah pawh an hmuingil ta a ni.

Heth lai hlan Suai tlangah Kawp lai a awm a, chu la chuan. Khawzin pathian a awm a, mai min sawm leh ta, kan hawah, buhchangrum ber leh theih min nam leh ta a nih hi. Kan hantakre hi a chhawngin a chhawng et ut mai si a, a lawmawm em mai. Sa pi rual zan nam ha, in tlin ar talh theih la, chaw pawh i chhuan uer theih vang u. Chu mi zan chuan nam chhunge chaw hi lovin, thenawm khawvengte imawm tawh la, kan hantakre chhawng ta et ut hi duh duhneah i hawh teh ang u. Kan hause mi rethoi ber berte pawh hlan takin i dam ang u. a ti a. A upaho reothawng tak a lo ar ve a. Tuk khat chu hlangangin. Kane chum chung tamui mitthi tuar kan awm hnuin, Khawzin pathian a awm a, mai min sawm leh ta a; buhchangrum leh sa ber theia kar

m leh ta hi a lawmawm em a, naktuk zingah in tinin ar
 n theuh ula, mi rethei berte pawh hlrim tlan theih nan zan-
 n eiah insawm tawn ila, hlrim takin i awm tlang teh ang u,
 n an au ta a ni. Sa ei rual nia zanriah ei tur chu an thenawin
 awngte chu an insawm tawn ta a ni. Buhchangrum leh sa
 u an lo ngah theuh mai a, kham tawh hnute pawhin an in ei
 htir ta a; puar lutuk pawna tlan chnuakte pawh an inbarh
 i ta hawng hawng mai a, an hlrim tlang ta em em mai a ni.

A tukah chuan pa neingung deuhte chuan vawk an talh
 i leh ta a, tlangval phawk thenkbatin intihhlrim nan sakuh-
 lut an siam a, lam huai lo atangin buhpawl an la a, sakuhilut
 u an khuh zut mai a, a tawpah chuan sa an dah a, bawkvaka
 tin sa chu an inchuh thin. Pa zu ruite pawh an lut ta kut
 ut mai a. An sa inchuh kha 'Luh kut sa' an ti a. Hun a lo
 n a. Kut nia sa apiang kha luh kut sa an ti thin a ni.

Hun a lo rei leh deuh va, luh kha an ban a, 'Kut' an ti ta
 ni. Tin, chaw leh sa inbarh kha an ching zel bawt. An buh
 eh chhawng tak el ul chu, mi kâah te an hnawh hawng hawng
 fo a ni. A hmingah chuan, "Chhawng hnawh" thil neih tam
 i kâa hnawh tinna a nih chu. Tunah chuan, "Chhawng hnawt,"
 n a lo ni ta. Tin, Sakuhilut khuhna buhpawl kha buh la zo
 o ta an lo la tel pah hlaun mai a. A neitupa chu a lungawi
 o va, mahse, lal leh upaho chuan, "Sa ei rual ni atan thil
 man reng reog hi tuman insawisel thei lo vang, mahni lo
 ma pawl in phal dawn loh chuan, he mi hma hian in inpeih
 el vek tur a ni. Pawl a tla tawh alawm, mi tlem tê chauh buh
 a zo lo in awm a, tun hnua pawh in sawisel thei lo vang, lo
 am peih fel ve thuai ula a ni mai alawm," an ti ta a ni.

Chuvangin Pawtlak Kut an vuah ta a. Kum thar a lo ni
 a. He kut hau hian, mahni lova mi buh Thlama la lut hman lo
 huan engmah an hauh thei tawh lo; "Pawl Kut," tiin an lo
 uah leh ta a ni. Tun laia kum thar an lawm mup mup hi,
 an pi pute tawng dik tak chuan, pawl kut a lo nih chu.

A hman dan :— Pawl kut hi hun rei hau chuan naupang
 puslah an dah bik ta deuh va. In tinin kut zanin buhchangrum
 eh sa ei an rum theuh, artui pawh an chhum theuh thin. Tu
 eh fa neiten, an tu leh fate he mi ni hian armit an rawh thin.
 An tute chuan armit rawhna arfep kha an awrh a, mawi an isti

hle thin. Tin, tlaiah mio an fate an chei nalh a, buhchangru leh sa leh artui, thlengin kawtchhuah lungdawn lam pahn kalpui a, lungdawnbah chuan chhawng an hnawt ta a. Tin hmeichhe tleirawlte pawh an tel a, puenrin an sin a, vakiria khim a, chhawng an hnawt ve thin. Nula, tlangval leh pa tel bawk. Tin, nuin puak leh kaih fawmin lungdawn an pan chhawng an hnawt thin a ni. Buhchangrum leh sa leh artui hmin sa hi, 'chhawng, chhawng, chhawng' tiin an tubarh hawng hawng thin.

Kutpui serh khua an kham ni'n e,

Kai chu lung lem ka nei lo;

Mi nuthai tualah an lêng e,

Hrinbniang banah an kai e (Chêngmaluaia)

Tin, kûl ni atan hian, nula leh tlangval leh naupangte pawh in zûlawm an khawn thin. An thil khawn chu zûah an sa an hrelh a, duhzawng dang leinan an hmanz thin. An zûlawm khawn dang chu in tinah an dil lawr a :—

"Mim neiin mim pe u,

Fâng neiin fâng min pe u;

Chhawhchhi pawng e, lai pawng e," tiia.

An lo pek chuan mal an sawm a :—

"Dam ang che, dam ang che,

Tarkûn khûp bihin dam ang che,

Kum tin buh za thlo vang che," tiin.

Pe ve duh lote chu anchhia an lawh a :—

"Thi ang che, thi ang che. I ngalngetin thi ang che," tiin. Tin, naupangte chuan zû te an inkhêk ve thin a ni.

2. Chapchar Kut :— Suai tlanga Kawlini lai laia chhuak bawh a ni. Kum khat chu an laipa hovin tlangval tam tak an ram chhuak a, an hlawhchham ta hlauh mai a. Lalpa chuan a hote hrilhhai tur chu a khawngaih a, vawk a thawh a, a hote chhuar a thawhtira, nula leh tlangval an sawm khawm a, hlim takia an awm ta a. Ramchhuak hlawhtlin tum aia an hlim ta zawh a, inah an leng ta lo va, pawnah te su leh sa an chen ta a. Upa zu ruite chu an inkaihkuah a, an hlim khawp a, an insawi an insawi ta a. Naupangte chuan hmuhhawnm tiin an en a; upate chuan, "Min entu chuan zû chawi rawh u," an ti a. An chawi a, an inkaihkuah kual lai chu zû te an tulh ta a ni. Heta tang hian Chai leh kut aia zû chawi hi a lo chhuak ta a ni.

kût hi lo vah zawha hman a ni. Zum leh hriam laka dam a an chhuah avangin, lawmna entir nan an hman ta fo a. He kût hi mi zawng zawng tan a ni; mahse, nula leh tlangten an chen nasat bik deuh avangin, nula leh tlangval ta deuh anga ngaih theih a ni.

hman dan: A hma fêt atangin an lo ur lawk a. Zû an sa Pa leh tlangvalte kût sa zawngin ram daiah an che a. Tin, la leh tlangval leh naupangten zûlawm an khawn baw. Tin, ni lo thlen dawn chuan Lusei leh Ralte vaw talh ni Tlangau autir leh a. Lusei leh Ralteho chuan, mahni vaw talh niah uan vaw an talh chum chum a. Lusei leh Ralte vaw talh a hrana an siamna chhan chu:— Mizoram hi Lusei leh alte ram a ni a. A kap zautu chu Ralte an ni a, thang that tu erawh chu Lusei an ni tiin upaten an sawi.

Lusei vaw talh ni an au hmasa a, atipah Ralte vaw talh an au leh a. A chhan chu Lusei sa hi talh tukah pawnah k chhuah a thian loh vang a ni. Pawl kût ni ang khan, tu leh ten an pute zû an khek a, annin armit an rawh thin. Pawl at ang khan lungdawah chhawng an hnawt leh baw a ni.

Tin, lungdawha chhawng an hnawh zawh chuan, lai mualah nula leh tlangval an chai ta a. He mi zan hian tlaivâra chai tur ni. An chai tlaivâr zawh loh chuan, chai zawm zel a thiang aw lo. Tin, Chapchar kût hian ni thum atanga ni sarih a aw hian a. Zoram chhûng Chapchar kût aw rei berte chu:—

- 1) Kawilâm Tlo:—Ruallungah, Vakiin buhvui khuaah a rawn u lât hial a ni.
- 2) Chawngtui khaw kût:—An kût rei lutuk a, an pamtûl a, an nei thei ta lo va, an khua chu a t̃eh phah ta a ni.

MIM KUT: He kût hi Tlingi leh Ngama atanga chhuak a ni. He mite pahnihi an sên têt laiin Thlangraah hnung lam chhawna an muttir pawh hian inhmachhawnin an lo mu leh hai thin an ti! An lo puitling a, an innei ta a ni. Tlingi chu thi ta a, Ngama lunglêng lutuk chu khuih lovin a tap a tap ta a. Tin, mitthiin a thluk ta a. Mitthi khuaah a zuk kal a, Tlingi chu a zuk hmu a; a lo cher êm êm mai a. Ngama chuan ch̃er chhan a zawt a. Tlingi chuan ei t̃ur vanzia, ch̃ r lo hei a nih lohzia a hrih ta a. Ngama chu haw leh thuai tur ch̃, an lova thlai rahte rawn pe t̃urin a tir ta a. Tlingi ñena an lovah chuan a feh a, thlai rahte chu a phur h̃awng t̃euh mai

a. A lunglêng lutuk mittui avangin Ngama chuan khua a hne
fiah thei lo va, tuiûm hûnna bulah a tlu a, a phur chu a ke,
ta rui mai a. Tuiûm hûnna sirah chuan a thlai rah phurh ch
a dah ta reng a. "Tlingi, i thlai chin r'hte hi ei rawh aw," tu
khuih lovin a tap a tap leh ta a.

Tin, Ngama lungleng tap chu, favâng ni êng, Nghavân
lunglên lai hian mitthlin a thlûk leh ta a. Mitthi khuaah a zû
kal leh a, Tlingi chu a lo thau ta hle a, a lo hlim em em a
Ngama chuan, Tlingi hlim chhan leh thau chhan a zawh chuan
Tlingi chuan thlai rah arawn pek avanga thau leh hlim nûn
insawi ta a; Ngama chu a hawng a, a harh leh ta a. Heta ta a
hian Ngama chuan a nupui Tlingi chu kum tin thlai thar hmas
ber a chhiah thîn. A thiltih dan leh a chhante miten an hui
a, an ti ve ta fo a ni.

A hman dan: —He kût hi mitthi pual bik a ni. Mitthi
chhungten thil chhiah an uar a, chhang an deng a, chhangpa
siamin an chhiah a, zû te an in a, lusûn zaite an sa a, lung
lengin an tap an tap thîn. Tin, kût thlen hmain naupangten
mimpâwng an khawn a, zûlawm khawn ang baw k kha a n
Tin, chhangpai kha naupangten an ak a, an lawm em em thu
a, an nu leh pate erawh chu an lung a leng hle thîn. Ni thum
chinah mitthi chhiah kha a tawp a, an thil chhiah ei theih ch
chu ei a thiang ta a ni. Heta tang hian mitthi chhungten tûk
zana an thil chhiah kha a tawp ta a ni.

Mitthi zai an sak fote chu hengte hi a ni:—

1. Bûngpui a tang bal e, a zik a thim reng a,
Milai kan tang bal e, laikhum a thung reng a.
2. Lurhpui a sang khi e, van hnuaiin an hrilh e,
A chhipah chuang îla, fam ka ngaih khua lang maw.

Tin, ni thum hnuah chuan, mitthi thlarau chu an kalna tu
lam pana kal turin an tir ta a ni; anni chu hreh chungin mitthi
khaw lam pan chuan an kal ta a. Mitthi an tintir tak avang-
in he thla hi thi t'n thla an vuah a ni.

MIZO INTHAWINA TE

1. Dalbawli:— Khawsik thawina a ni. Arnu leh arpa an mang kawp thin; nei zo lo tan chuan pakhat zawk ram tlak nih chuan pakhat chu artê pawh hman theih a ni.

Bawhlo: 1. Thembu 6 (mau zih ran). 2. Theibial 5 (mau zai fik hmawh, zufe bel theun tur). 3. Rawhcheh 5 (mau meh lawr, hnahthial puan ang zai tar tur). 4. Maicham 1 ba bun tho ang. 5. Lenglep 2 (la dum var, a sêna phan pawh, ngul nei thembu kawrawngah thun tur). 6. Sial 5 (hluma siam). 7. Darbu 3 (hluma siam). 8. Nghaleng nupa (hluma siam). 9. Tui khur tui (maicham bulah khur siama hnah no phaha, hman tur, tah chuan nghaleng nupa kha dah tur).

Hong thil hi bawhmu pin pui hnuin, puithiamin in chhung h thiam hla hetiang hian a chham hmasa a, bur wavi thum chhemin, "Chibai ... (ar khaiin a then darh darh reng a) Ram chawngnu a ti maw, Ramchawngpa a ti maw. Ramchawnglala ram vua vua a ti maw, Sumseng ziwlah sum sen tang a ti maw, Paisem zawlah paisem tang a ti maw. Ka rawcheh a tha hlang tang a ti maw?" Hetiang hian bawhlo kha a chham kim vek, arpa kha pawh lam hawin a then thak a; ar leh bawhlo leh hawfun te an phur a, bawhmu an pan ta a. Tin, pawh lam hawin hmun an phiat ta a. Tin, bawhmuah bawhlo an rem kim vek hnuin puithiam chuan, inthawina chu a tan dawn chauh ni. Hetiangin, 'Vawin chu chunga Pathian, hnuia Pathian-min lo en rawh u aw,' a ti hmasa te te a. bur chhemin, Chibai ... Ramchawngnuin ka hlui kruang lo chhang ang che, Ramchawngpamin ... che, Paisem ... che, Thing bula min ... che, Lurg bul ... che, Ka chham theibial ... che, Ka lawh theibial ka hlui kruang lo chhang ang che.

Thanga (Damlo hi Thanga lo ni ta sela) mantu hi lo haw haw u, a lu a ban tlan nan ka ti. Hruia in hlin chuan phe hla, lungin a delh chuan phawk ula, thingin a delh chuan phawk ula. Chibai ka thembu a tha a ti, ka theibial a tha a ti, ka rawcheh a tha a ti, ka maicham a tha a ti, ka englep a tha a ti, ka changsial a tha a ti, ka darbu a tha a ti, ka nghaleng a tha a ti; tui bungpinu, Thanga chawnbaurawn vuan che. Thanga pheiphungarawn vuan che, i vuan thei tawh lo varg, 'lin ar chu puithiamin a zai hlum a, a thi chuan bawhlo kha

a pertir a, a serh chu maichamah a pe a, an chhum ta a ni. A hmin veleh arsa chu an ei a, an ei bang leh beltê kha an hawn thei. Tuikhur tui kha tlem an hawn a; tin, in an lo lût thei mai lo va, ina miten tui an lo theh a, an lut ta a. Tuikhur tui kha damlo bân zut nan an hmang a. Hetiang an tih zawh vek hnu hian Daibawl chu an zo ta a ni. Tin, ara inthawi apiangin puithiamin ar phuhtin chu aien nan a hmang thin.

2. **Bawl khat:** Daibâwla damlo an thawi hnuin, a khawsik la reh thei lo sela, bawlkhat hian an thawi leh tur a ni. Daibâwl nen khan a sawngbawl vel dan chu a inang vek a. danglamna awm chhun chu hei hi a ni. Thembu a tel ve ta lo va, lênglep pawh kha pakhat chauh a tawk a; thiam hla zawng zawng pawh kha a la inthuhmun vek. Daibâwl nen a inan lohna dang leh chu Arsa chhumna bel leh er bâng hawn a thiàng lo, paih mai tur a ni. Puithiamin Daibawl leh Bawlkhata a thawi hnuin, khawsik reh zo lo an hre ngai lo va, a mak hle a ni.

3. (a) **Chhim:** Hei hi inneih hnu kum khat tlin nau la pai lo te thawina a ni. Ar nu var hlak a tui lai hman tur a ni. Ar nu var tui lai an neih loh chuan, artui dang an la a, artuibawmah ar nu var an khuh hnan a, puithiam a lo thlen veleh, "E. in ar chu a tui alawm le," arawn ti a, ar chu an man a, khumpui lûah thiam hla chham zawh veleh an talh a, a serh bâwm têah an pe a, khum hnuaiah an dah a, zing ni chhuahah a serh chu an paih a, a sa an ei ta a ni.

(b) **Naubri:**—Chhim ang kha a ni a, âr hanga hman tur a ni thung. A serh chu changêl hnahin an fûn a, bawmtê chhûng th khum hnuaiah an dah a; a hmul chu hmeichhe sam tawnin hmawltêah an tawn khawm a, tap zawn bân thlang lamah an thiat a. A serh chu ni chhuahah an paih a, zingah a sa an ei.

(4) **Artepumpel:** Hei hi nau har thawina a ni. Arte a laiah an zai bung a, a lu lam chu hnang kual 7 nen khaw lû lamah an dah a; a mawng lam chu hnang kual 5 nen khaw mawng lamah an dah. Nu chu tui chhampual hnan tlem tê puithiamin a intir a; chu chuan nu chhul a keu zau a ni. Nausen kha ni 7 chhung pawnah chhuah loh tur a ni. Enkaw! that loh vanga nausen bawl sen kha "Bawh" an vuah. Thiam hla: Tau tek tuk nu, tau tek tuk pa, khaw dunga hrûng nu, khaw vanga tan nu, khaw

dung hrung nu, khaw vang tan nu tak hi aw, ka thal tak e ka sumtual zawlah, tin arte kna puithiamin a phel ta a ni.

5. (a) Hring : Chak loh vei, tha kham, luhai te thawina leh anchhe lawh dan nan Uia hman a ni. A hla chu, hoam hrang hrang chhamin. Hring lo chhang ang che, a ti a, a tawpah (an thawi kna Thanga ni sela) 'Tha nga bringin lo chhang ang che,' Hoam tina hringin aw, ka Lêigui lo chhang ang che,' a ti a. Uí chu puithiamin a zai hlum ta a ni. Uí thi chu damlo kiu kawnah te, kahnzaah te, thiaah te, chalah te a hnawih a, damlo na deuh bik chu a hawptir bawk thin. Tia kawtah chuan Uingul khiang phun bulah khân Lêin leh Khâm amaha to ni ve awm takah an phun tel a. Tin, a serh thil khâwm, sa tui sova leih hnuin, uingulah chuan an tar ta e, a sa chu a hmin hnuin an lei ta a ni.

(b) Khuavang hring : Hei hi tha kham, mit eng leh luhaithe thawina uia hman a ni. Uí an neih zawh loh chuan, a zakhm nan. Arin hman theih a ni. Neih hun apiangah uin an hmang leh tur a ni. A hla chu 'Hringin aw, ka lengui lo chhang ang che, a ti a. A serh chu bur chhungah a dah a, a lu kha a chung berah a dah a. A ngul chu thingsia hman tur a ni. A serh dahna bur kha thingse ngulah khan khai tur a ni a; thingsia lo chu hman a thiang lo.

6. Zunthiang : Hei hi kaih leh sual thawina, uia hman tur a ni. A dam lova chu an au rush rush thin a, daipawnah rang taka thawi vat tur a ni. A hman dan : Uí a nih chuan a te berah a hmulthi tla, Ar a nih chuan a fep tla sik sek tal.

A hla : Puithiam chuan saisawm tlanga tanin, a tlang briat zawng zawng chhamin an khaw tlangah a chham lut a, 'Se kawngraurawn zui che, vawk kawngraurawn zui che, Thanga hnenah i awm thei tawh lo vang, a pheiphungahrawn vuan che, a chawnbanahrawn vuan che, a sakruangahrawn vuan che, a thlungluahrawn vuan che, Thanga hi i man thei tawh lo vang,' a ti a. Uí chu a zai ta a. Ngul a nei lo va, thangteah a serh a pe a. Chawmsu lim, hluma siam maichâm bulah a dah a, uí thin a sehtir a, an ei bang leh a ruhte belah daiah an dah a, an hawnsan ta a. Hei hi tihchhiat a thiang lo a ni.

Zunthiang hi a thawi nghalna tur ran an neih mai theih loh chuan Saison tal an tung tur a ni. A tak chu an neih theih hma

berah an hman vat tur a ni. Zunthiang a nih phawt chuan saisen tun pawh hi an dam phah tho a ni.

Saisen tun dan: Thlai chi kim leh hmunphiah, mipa a nih chuan ipte chhia nen paikawngah an khung a, puithiam chuan, "Hei Chhinga neih, Thanga neih kan han puk dawn a ni, an rethei em a, lo ngaihnhathiam rih rawh u khai," a han ti a, an dam nghal ve mai thin.

A bawblo: Theibial leh rawhehch 5 ve ve. Maichamah chawmnun lim, ui thin sehin dah tur. Tuium paelin thangte ban pali neim a dawh a, ban filawr hmawrah la sen la dum, la varin a thlung kual a, a hma lam tih lohveh chuan. A ban hma lamah laeglep pakhat ve vein a tar a. Thangte hma hnuaiah khan Maicham kha a dah a. Mipa a nih chuan ipte chhia, hmeichhia a nih chuan pawnfen chhia, a banah tar bawk tur a ni.

7. Khalpui (Kêlkhah):— Hei hi dam lo na tak mai khan, a kut zung yang pahnih chauhva a tihkak chuan an hman thin.

A bla:— Khawphunpuiah lo tho che, Sangauvah lo tho che ngau tarah lo tho che, ngau buangah lo tho che' Zawngte tlangah lo tho che, Pautu tlangah lo thovin, ka mualhawih lo chhang ang che; tihawp nan an khaw tlangah a chham lut a, kel nakih a vit e, a vaw hlum ta a ni.

A bawl blo: Sam tawn leh hmawng hnah. Ngul a neih leh avangin, a tualah a l. an tar a, sam tawnin an zem a. Tin, kel talh lai khan hmawng hnah an delhphahtir thin.

A serh pek dan: — A lu chu arkhai serh pekna hmun chiahah sam tawn leh sam khain an zem a, an tar a. A serh dang chu patêah hawn theih lohvin an chhin tlat a, a lû tarna hnuaiah an dah ta a ni. An thawia khan kel mei chu a awrh tur a ni, a awrh duh loh chuan thul chhinah khai tur a ni. An thawia khan ni thum a hrih ang a, pûm a tlawh thei lo va, mikhual biak a thianga lo va. Mikhual thlen a thianga lo tih hriat nan pawn bangah chhawh an bang thin. Mikhual lut lui an awm chuan, kel man kha an chawitir a, khalpui chu an hman thin leh thin.

8. Bawlpai: — Hei hi khawsikpui leh tual thawia a ni ber. Tin, Khawpai thawi nan an hman bawk. A thawitu puithiam nen pasarih an nih loh vek leh, pathum emaw panga emaw an

tur a ni. Khawpalah phci chuan a tinatu hi sal sarih an ni, a ti.

Hla :— Ramnupui thawina hla ang baw a ni.

Bawlblo :— 1. Thembu paruk hnah(hia) pawnsen arga zai an tir theun va ting dum leh senin an jawb bet a, 2. Maicha a lakhat, 3. Rawbcheh pang a, 4. Lenglep pahni, 5. Thubial pang a, 6. Nghaleng dupa, 7. Thi leh Dar, 8. Chawmnu hm.

A tinatu hi Chawm riin an ring; Zunthiang nen hian a thawh an dang mai chauhva an ngai. An thawina hmunah pawnsen an zar a, puithiamin a neih duh loh chuan a thiaate hneuh a baw.

Bawlbmunah ar leh vaw an talh a, a serh pekna erawh chu a hrang hlek chauh va. Mill a lu vaw rangin aa uam a, a thin an sehtir a. Bawlbmunah chuh thin an uan vek a. Tuikh a an la a, chiah, hum hiah, hnah zi a phah.

Hrillawa leh — Hemi a arhlusen an hman be a chuan a kai kawp bin. Natna an an ngai an crawh chu dam zelin an.

Bawlblo :— Hnangthi leh Hmutau zi dawng leh uihahni ni.

Hla :— "Kawlkungah lo thawk che, ni zung rawn zui che, hla zung rawn zui che, Thanga pangti-ah i sen thei tawh lo vang, ka hloikhuangin ka tin che; van thim pulah lo thawk che, chlam thua karah lo thawk che; tumpui kauva lo tin che, cham puk karah lo tawm che, Sizapan a lak tak che. Saipui meiah lo uai che; tumpang pui meih lo uai ang che; se kawngau rawn zui che, vaw kawngrau rawn zui che; Thanga pangti-ah lo sen che, Thanga pangti-ah i sen thei tawh lo vang, anai sen i chhuah thei tawh lo vang, hnai var i chhuah thei tawh lo vang. Ka hlui khuangin ka tin che emaw, ka khai kawpin ka tin che." Chutah chuan puithiamin ar a zai hlum a, vawkte a tel chuan vawkte nen. "Eogmah dang an nei lo va, unau neih an rawn puk a ni e, i nupui i saau haenah, chhunzan zawmin tlanpui rawh," tiin a thi chu dam lo natna aiah a hnawih a. Hei hi thimblimah an hman tin, mangau awpkhawka crawh chuan chhunah pawh hman theih a ni.

A sa hi in chhūngah lak lut theih a ni lo va, pawh ei tur a ni. Ei bang a awm chuan, pawnah dah thata a tuka leh tur a ni. Tin, a serh chu an phum a, lungin an delh ta a, Puithiam chuan, 'Hei, ka suang lungpui hi a nghin hma lo chuan i chechang thei tawh 'o vang,' tiin a han chham leh Tin, a sa chhumna hāra meihawl zawng zawng kha an phum vek a, a hāra meihawl hi khawih a thiang lo mai pawh ni lo va rah path pawh a thiang lo va, miin an rah path loh nan a phum bo vek thin a ni.

He natna hi hlauhawm tak ni mah se, tawng thei tawh pawh hi, a thawina sa tui sa han hawptir chuan an leh thei a, sa viltuah an tang leh thei thin.

10. Nausen luah bel : Hei hi nāusen damlo, su leh kaih ven sava da kher bel tur a ni. He mi lo ang hi alpui ram, kha serhsuang hovin am a; sakuh ka hmun kha w a. Lalthatkhupa chuan, sakuh mah ch hote chud thangpui hi, chawfak h nghah pawh a lo thleng ta a, an hotupa chu am ta a. Ka tual chu a lo thi phung mai a, an hotupa an zawng hm zo ta lo va, an beidawn hnu chuan an han au vak a, an thlan lawkah chuan a lo ei ta luah luah mai a. An zuk tlan vat an hmu leh ta si lo va, an ko leh a, a ei leh thin si avang zanriah chhum hun thlengin an um ta a ni. A tawpah chuan Lalthatkhupa chuan, 'Naute u, min um min um duh tawh su u, sakuh kar khan ka chawnphingah a kap a, hei, tulūm lo an tih ang thin kha ka ni ta e, min man thei chuang lo van min hawn san tawh rawh u. Mihring zinga karawn inlan lo dan tur chu — Naupang kaih leh sualah ka lo tang tawh zaw dawn a ni. Hawng ula, ka tu leh fate hnenah khan, anmah ka chhinchiiah theih nan, nāusen luah sava dawp sen lo be theuh rawh se,' a ti a, an hawsan ta a. A thru sawi chu chhungte leh a laichinte chuan an zawm ta a, an fate luah chuan sava dawp sen an bel ta hlawm a, rei lo teah hri leng ta a. Nausente chu kaih leh sualin an thi ta zawih zawh mai a. Lalthatkhupa chi leh kuang nausen, an lua sava dawp belte chu nat pawh an na ve ta lo va. Heta tanghian nausen lua sava dawp bel hi an ching ta a ni. Tin, Lalthatkhupa ka tualah khan, ramvah pawhin an tawng ri ngam ta lo va, a tu

pawhin an phun ru ser ser ngan chauh a ni. Tun thlengin lathatkhupe kâr tual' an vuah ta a. Tin, chung lai chuan nu knat hian mumangah Lalthatkhupe chu bawmranga nausen phur teuhin a lo hmu a. Heng thu avangte hian, sava wp bel hi an chawisingin, an lo ching ta a ni.

Chungbawl:—Hei hi lu hai, na bawk si, tho thei lote awina a ni. Zâwlneliovin a sawngbawl ber thin,

bawhlo:—Rawhcheh pathum, hnah sen pali hmawh thil ar leh Bung lem) phuai meha phun tur)

thawina:—Vawkzel hman tur a ni.

thawl dan:—In chung tlung hmawr, lukka zawnah rawhcheh thum an phun a, rawhcheh pahniyah khan hnah sen thil awm kha an kham a, bung lem kha an phun bawk a. Vawk lu in chungah an la chho va; tin, damlo kha mi pahnihin an uah chhuak a, in chung hmawr zawn lukkaah an kuah ding a, ho an chhipchhuan tir a. Damlo kuahtute khan kho chu awk tlak huna a ring a delh nat loh nan an veng a. Thiam bla tham zawhin puithiam in chungah chuan a vit hlum a, am lo kho chhipchhuan chhungah khan a tlak a, an zo ta ni. Vawksa chu pawnah an chhum a, pawnah an ei a, zu awn pawnah an in a. Zu leh sa hi in chhunga lak lu a hiang lo, ei bang pawh paih mai tur a ni.

Lo-hman:—Hei hi hmun neitu, siamtu hnenah hmuingilna th hriselna leh zahngaihna dilna a ni ber. Lo neitute kha hrisel e, bawrsawm se lo-hman hi a tul tho. Kum tin, mi tinin lo n hman thin a ni. Tin, lo-hman hi chi thumah then theih a ni, a vauva thil awm dan a thuio.

Lo thiang-hman:—Hei hi loyah thil engmah ngaih mawh tur awm lote hman thin a ni a, pa sakhaw mi deuh te chuan puithiam uai lovin an hman thin, a duh chuan puithiam an ruai thei awk. Ar nupaa hman tur a ni, pakhat zawk ramtlak a tlin huan, a dang chu te deuh mah se a pawl lo.

bawhlo: Thlam char ban thiang bulah hum an hiat a, chhang phut leh tui an dah a; hum thlang lawk hmawh khamah, hhuangkaw zatin tuthlawh lem (hmawh ulh kawm) an bat tlar awk a; tin, ar thi chuan tui leh chhangphut chu an fartir a ni.

bla:—“Khai, khai! Vawin ni churawn inkhawm rawh u aw. Tim za, fang za karawn dil dawn e, nun tluak, pang dam ka

rawn dil dāwn e, Upa leh arpa inkāwm ila, tlangval leh tlangval inkāwm ila, nula leh nula inkāwm ila, naupang leh naupang inkāwm ila. Hei buh leh yang za ka ngenna a ni," an ti a, a kha an zai hlum a, hma chhangphut leh tui kha an fartir t a ni.

(b) Vauvah thingsaihrua emaw, thingzungkai emaw awm sela an sat sawm vek a, humah khan a har chu a dah a, lo thiang hman nen thidan a inang vek a; amaherawhchu, puithiam a ruai thin a ni.

(c) Vauvah sih awm sela, an luh thin.

A bawhlo :— Sih hnarah phuai phun tur sial panga, pakhat chalah lawngbarh bel tur; theiual panga zûfe bel theuhvin rawhcheh panga, darbu pathum, thi pangi, ng'haleng nupa leh lungkuang tha nghet tawh taka siam tur. A tlem berah ma pathum an ni tur a ni, puithiam leh a tleirawl hruai, bawhlo kim leh arpa hluisen kengin sihah an kai a, pakhatin arn nen thlam a lo ngah a.

A hla :— "Naupang tê i nu i pa an awm em? Awm lo; k rawh, ko rawh—Manmasipa lo tum e; hui, hui, hui; Manmasipa lo thleng e. A lo thleng tawh em? Thleng tawh e, engge duh? Engmah dang ka duh lo; i hnenah hian nun tluak pang dam, he mite tan hian ka rawn dil a ni. Chibai, kung pui pathian rawn inkhawm rawh u, Chibai, Tui chhim luang mi, tui hmar luanga mi, hei nun tluak, pang dam ka rawn dil e; lo kai rawh u. Hei i inah sial ka rawn khalh lut e, tiin se khalh tak tak angin, mawng lang puan venin, puithiam chuan nasa fein a bei a bei a, zâwng lemah changin, zâwng nunchan tamfe a zir bawh a. Hemi chhung hian, a mi hrua kha a nui tur a ni lo va, nuih heh lo mi an thlang thin. 'Hei nun tluak, pang dam ka rawn dil e, sial i inah ka rawn khalh lut e. Hei darbu te, ng'haleng nupa te ka rawn khung vek e,' tiin arpa hluisen kha a zai hlum a, bawhlo zawng zawng kha phuai tih loh chu arpa thi chuan a fartir vek a. Bawhlo dangte kha kuang chhungah a dah a, nghet takin tawh cheh mai mai theih lohvin a chhin a ni.

Tin, puithiam leh a hruai kha an hawng a; thlam an thlen chuan, arpui kha an talh leh a. A hla chu Lo-thiang hman hla ang vek kha a ni. A serh pek dan pawh a dang chuang lo. Tichuan, lo-hman chu an zo ta a ni.

Kawngpui siam :— Hei hi khawtlang tana inthawina a ni. tum ber chu-sa leh ralah, khawtlang tan malsawm dilna a ni. him lam kawtchhuahah an inthawi thin a, a tukah awmni an am thin a ni. Tin, he inthawinaah hian, lal puithiam (dawt) in a sawngbawl vek a. Sadawt hi an hman loh chuan, ahpawin a ai a awh thei chauh va. Inthawina atan ar leh wkte kum tin an thlak thin a, chu chu tlang chhuakin an thawh chhawk thin. Tin, inthawinaa kal tur hi mi pathum paw, panga emaw, pasarih emaw, inkawp kim lo an kal tur a a; a kalte chu hming malsawm chi hlir an ni tur a ni.

Tin, in atanga an chhuahin, vut leh ran inthawina tur an ng a, puithiamin sahmim a ak a, a hmunah chuan kawng thak leh kawng thlangah thingsia an phun a. Ar a nih tumin thlate a hnahah an tar a, vawk a nih tumin a kethiahte jingsiaah an tar a; a sa chu ramah khan ei zawh tur a ni. tum leh zupengin zu an keng bawk.

Aizawlah hian Thanga lal ta sela, a vel khuaah Puia te hawna te lo lal ve sela, a hla chu hetiang hian an chham ng :— “Hual ang, hual ang, Thanga thlah hual ang; Thanga chhung hual ang, mi thuai chhiahah tla lovin, mi ralvanah a lovin, mi chem pelin hual ang, mi fei pelin hual ang,” a in ti hmasa phawt a, “Kawng ka siam e, kawngpui ka siam mi lu lawi nan ka siam e; sa lu lawi nan ka siam e, buh za wi nan ka siam e. Khua ding e, khua ding e; Aizawl khua ng e. Khua tlu e, khua tlu e; Puia khua tlu e, Chhawna hua tlu e,” a ti a, a ran chu a talh a, an chhum ta a. A sa ei zawh hnu chuan, an vut ken kha thingse inkar kawngah han a kal apiang hniak lang turin an phul a, an haw ta a ni. uithiam chuan a sahmimah lungtê leh thing har te a ak haw puh va; Lal in an thlen chuan, “Kawng min hawn r’u, kawng ni hawn r’u,” an ti a. An lo hawn duh lawk lo va. “Khual ia nge in nih, khual chhia?” tiin an lo zawt a. Anni chuan Khual tha kan ni e, mi lu sa lu kan rawn hawn e, Punte an ni, punna kan rawn hawn e, Parte kan ni parna kan rawn hawn e,” puithiamin a ti a, kawng an lo hawn ta a. Chhum lum han dawh r’u,” an ti a, an han dawh a, puithiam khan chhung ta a ni.

A tuk zingah chuan, an vut phul kha tlang alin an va en a, thau a awm chuan thaah an ngai a, mihring leh sakei hnu a

lo awm chuan, kawngpui siam thut leh a tui thin a ni Kawngpui siam hi Chapchar kûtin a zoi nghel thin. Kawngpui siam zawha sa lut hmasa ber chu, sahrang a niu chuan khaw pumi awm ni an kham thin. Tin, kawngpui siam lai khin mikhuah hming tha pû lo kal sela, an hming an hriat hnuah zu an inthave thin. Hming chhe pu erawh chuan an in ve thei lo. Kawngpui siam leh Fanodawi hi, "Khuabâwl," tiin an vuah ve ve.

14. Fanodawi :— Hei hi khawtlang buh hrisel taka a putlin theih nan leh buh ngah theih nana inthawina a ni. Lal buh zong bulah sa dawtin thiam hla, "Kumin hian kan thlawhma tluang rawh se, longruat ram tuatin pheih lai khai zang rawh se," tiin ar hang an talh a; an chnum a, lai chhungkua leh an tian dah sak bikten an ei thin. Kawngpui siamna ar ang bawh khan kun tinin tluangchhuakin an inthawh chhawk a, he mi ni hian awm an an kham a, buh zing den chenin an khap vek a ni. Buh zing den an khapua chhan hi he Fanodawi tuka dan pangngaia bu an den chuan thosi an tam duh an ti.

15. Ar thlahual :— Hei hi, mi tupawjin thlaphanna nasa tam lo nei sela, anmahni thlamuan nan an puten arthlahual an talh thin a ni. Hetiang kawnga thlaphanna nei hi an thla an hual sak bik thin :—

1. Mumang tha lo.
2. Chhungte thihin.
3. Bawiha luhin.

Thlahualna ran :— Ar emaw, Vawk emaw, Ui te emaw an hman thin. Ar hi an hman tam ber a ni. Tin, mumang tha lo kha reh thei lovin mang so sela. Uin a thla an hual ang. Uin hian min ui zo nge nge ber ang e, tihna a ni, an ti. Thlahualna ah hian bawihlo a ngai lo a ni.

A hla :— "Hual ang," tiin mi pakhat hming a ban chham tel a; thiambla a chham zo vek a. A dang hming lami a tan leh a; an chhung hming chuan a chham zo vek a; a tawpab ar chu puithiamin a vaw blum thin. "Nun tuakin hual ang, pang damin hual ang; khup bihin hual ang, tar kunin hual ang, nipu dam chen hual ang, buh ba thlovin hual ang, fang za thlovin hual ang," a ti a.

Tin, bawiha lut thlahualtu chu, pu ni tawh lovin, bawiha a luhna pa khan a thla a hual zawk thin. A chhungte, a laichint zawm tawh lovin, a luhna pa kha a zawm tak zawk vang a ni. Vawkpai phurh :— Kawchhe pumna thawina a ni ber. A vawh kha dam lo chuan a phurh tur a ni a, a thei loh pawhin a

awmpui a, an phurhtir hrai thin. Biwlhmunah an chhûm a, a
 th atan chuan a ril hmawr tawp leh pumpui hi a ni a,
 wihmunah phingtêah an dah a, a sa chian chh m hmin veleh
 ah an hawpui a, an ei ta a ni.

Sih hung :- Sih hi Mizo ngaihdanin huai nei a ni a, an
 au em em a, a hmun tak hi chu lovah pawh an nei ngam lo.
 an tln tu ramsa pawh hi a thang an kam ngam lo a ni. Pui-
 samho erawh chuan an kam thin a; an awh zawng zawng chu
 puithiam in an thlen hnuin an insem thin a; sa lu erawh chu
 puithiam ta vek a ni. Sihah puithiam hova thang an kam hian,
 'hang' ti lovin, 'Sih hung' an ti zawk thin a ni. Puithiam
 awh sa ko haw thiam bik awmin an hria a, chutiang puithiam
 hova sih hung chu an duh bik thin.

hung dan — Puithiamin sihi mau kaw tlang a khai a, sa-
 k a, chian a han euh lauh lauh va, "Hei hi a hmulin a
 ah a chuan, awk rawh se," a ti a. A ah berah
 am cho va, a kam a, chu chu a; he
 an puithiamin a kam zawh hma a hmun
 a tawng leh nuih a thiang lo. A huan
 a tel zawng zawng chu, amah a dan
 a, hetiang hian thang en dawm a ni te,
 a te chenin an inzui dawt ang khan a ti thliah
 an puithiam kha, Thangpa tiin an ko ta zawk a. An
 ang kam zo haw chu, thangpa inah an lut vek a, hah zû an
 hawn a, indawt ziaha khawn tur a ni leh baw; an zawa
 an khawn chhuah vek hma chuan tawng leh nuih a thiang lo
 a, an khawn kim theuh hnuah chuan an zalen ta a, a kam
 a lo pawhin khawnpui a thiang ve ta a ni.

Tin, sih hungna kawng an sah lai pawhin, kawng an sat
 a thiang leh lo va, sa phurhta tur kawng, tih kher tur a
 a. Tin, sa an awh apiang chu, inang theuhvin, inhming kimin
 a chhep a, mihni chan tur indawt zelin, ngawi rengin an la
 tin a ni. Inlak khâl a thiang lo va; kalkawngah inlehpel a
 a baw hek lo. Tin, thang kamtute hian thangpa in a
 awh phawt chuan, lut lovin an kir leh mai tur a ni to; in
 hung lut lova an kir chuan, sa khan thang dai duh lovin a
 r leh mai ang tih an ring tlat a ni. An zinga tuinmaw chu
 a lo theihngihlin, lut lovin thangpa in tlawh sela, chi berh-
 a khat tal a chawi tur a ni. Tin, an sa awh kha, en har
 ngin lo uih sela, 'a uih' tih a thiang leh lo va, 'a hmu' an
 zawk tur a ni.

18. Hmarkhal :— Arpa hluingo, var blak an hmang thin. L ropui Savunga phei chuan a duhtui zual a; kai dum pwm lo var blak chu, Savunga hmarkhal tlak a ni an ti thin. “Savung hmarkhal tlak” tih awmzia chu arpa var blak tibniah an hman a ni. Arkhal dang ang bawh a ni a, a bla erawh chu tleming dang hlek.

A bla :—Khalin aw, ka hluikhuang lo chhang ang che; Thang khalin aw, ka hluikhuang lo chhang ang che; Hmar thimpuia thovin, ka hluikhuang lo chhang ang che, an ti a. Tlang hmar an briat hmar ber atangin an chham zel a an awmna tlangah an titawp thin.

Inthawia a serh tur kha, a serh pek dawnin an chham l vek a, hetiangin—Thanga hmar khalin, ka sa thin, ka sa lung chhang ang che, tiin, a bul atangin an chham nawn leh thin a ni.

19. Mizo pi pute chuan nau piang hi pathia thih an ngai a, an lawm em em a a entute atangin an lo eitir thin a. Mi rethei bawh fa an awm khawvengt an lawmpuia an hman huan an awm mi an lo pian ni hi an hman a hmingthang mas ber a lo ni thin a. M zo hla an awm “Mi mang piang” (hmingthang hi ropui ni) tiin an lo hmar thin reng a ni. Thangchhuah nu leh pa khawlai len puan paw “Mang puan” an vuah hi. Tin, lawmthu sawi an nawnri a hman ngah a. Hei hi chi thum a awm a :—

(a) Arluilam :— Hei hi ar nupain an hmang thin.

(b) Uiluilam leh (c) Zunhnawm erawh chu uilin an hman Heng nawnri chi thum hi nawsen pian chungchengah pathia hnenah lawm thu sawina a ni. Tin, naute pa chuan ni thum hrih a; naute pa awm ni kham hi a ni, naulaibrih an tih chu

Tin, ni thum niin buhfun te tak te pathum emaw, pang emaw, pasarih emaw mau phei an zep tlar thliah a, a tawp art nung chung a nghawagah an chep a, pawn bangah an ta a, a duh a piangin vulh atan lak theih a ni. Naute pa kha hna a thawh thiaw tawh a; bawh chhuah hma chuan hnan kimerh leh tawn erawh chu a la thiaw lo. Hei hi Artehriban an tih chu a ni,

Tin, bawrhin rausen chu a tihnat zual loh nan bawrh an va, nausen kha vawm hrui kual chhungah malsawmna hla amn Puithiamin vawi thum a hlang tlang a, mei an thawh an mu ta vang vang mai a ni. A tuk zingah lo chuan mei em a thiag tawh lo. Hei hi bawrhken an tih chu a ni.

Bawrh chhuah veleh nau zu an in leh a. Lentiang hawl lote nei lote) in a thiag ve lo. He mi zawh hian naute pa khan kim a thawk thiag ta a ni.

wm :— Vawm hrui hi hrui tangkai tak a ni a, Ral aih ni sa aih ni te, buh chil ni te, nausen bawrh keu nan te leh wi sutnaa hloualah te a tel loh chuan a tih theih loh. ape hrui nen a inang hle. A lam rik dan chu Lung ka vawm a vawm rik ang chiah hi a ni.

Arhnaichhiah :— Hei hi mihring that leh sazu tihlumin an nang ogei ngei thin. A hman dan chu : Ar hang an talh a, awhtawh emaw, thlengpui emaw an khup hnan a, a chunga uin, a hmangtu chuan belpui zu a khawn thin. A khawn zawh uan, a thianten an inkhawn chhawk ve thei chauh a ni. Arhnaichhiah hi in thlen veleh hman nghal vat tur a ni. An ming thah emaw, saza tihlum emaw khan, an zan mumanga rawn tibhuai loh nana hman a ni ber.

Khawhring :— Hei hi thawk khata pumna thut thawina a . An thawi dan chu, fenthlirah tui an bun a, meiling an zu hiah a, heti hian an chham ta a :— ‘Khua vul vul maw, Tui-pang kuamah khua vul vul maw; chungtianga hring maw, nutianga hring maw; khâw lûa hring maw, khaw mawnga ring maw, nula ruala hring maw, tlangval ruala hring maw; hhuak rawh, chhuak rawh. Mi ring a chhum ang, sa ring a hhum ang; ki chhuak e, ki chhuak e; khurpuia mi ki chhuak , khur tea mi ki chhuak e. Tinsum tupa dawikungpuia ki lam , ki mal lam e. Nghanu, i lairilah chhawk rul ang lut ning ki , chhawk rûl ang tawn ning ki ti. Tlang tinah rêl ai ki chhiah, i thuanin nghanu ki phah; Simbunun sial ta e, ai chawin tlang a lêm e; nghanu hnuaitiongan ka chhiah,’ an ti a. Mi tam ber u, a hla chham zawh hman an muhil bawrh bawrh thin. Ieibawl tui kha an thinah an huawh chauh thin, a la men uan an intir thin a ni.

ghanu :— Hei hi khawhring neitu sangha Manu dawi.

Taunu :— Hei hi khawhring nei hmasa ber a nia. Ruang khanah a khawhringin a buan thlu a, Tusuma, dia thiam hmasa ber hian a kaitho a ni, an ti.

22. Khangpuzam:— (Dawisut): Hei hi ngawr leh pumpui na natna dam thei lo thawina a ni ber. Tin, a hia chi a tam sei em em a; chuvangin ziah sen leh ziah hleih the h pawh ni lo va, tiem chauh ziah a ni. Inthawina hmasa bawhlo sawn bawl vel ngawt pawh hi thil harsa a ni a, mi tam se a ng i a

A bawhlo :— Dam lo in chu a khat tawkin ngul phunin a chhuak vek a, kawtah uingul an phun a, a ngulah chuan bu an chhep a. Tin, ngul zawng zawngah khan kawi hrui thlung kual chhuak vek a; ngul inkarah kawi hrui tum bawkhai leh vek a; tin, ngul tinah khan phairuang panga an tu leh theuh bawh. Tin, dam lo thawi huna hman tur, sakei ng kham leh ai chi li an la bawh. Tin, hlo rual atan tem, th kham hrui (siali nu theihmu) leh vawm an la bawh. Tin, p thiam chu thuam thar vekin a inthuan a, puan thar a kaw tawnghak a, diar a khim bawh a, muvanlai thla leh chhimbu pui thla a tawn bawh a; tin, milim pahnih, a dawitu leh p thiam alawh an siam bawh a ni.

A thawina Ran :— Ui, vawh, kel, ahluisen. Hengte hi che lovin an tawn vek a, puithiam hovin ak churgin tlu g an z pui a. Ui akin puithiam a hmasa ber a, vawh akin a zui a a akin a zui leh a; arpahluisen aktu kha a hnuhuung ber a. T tlung kawmchar hmawrah puithiamin a chhampual huiio ar hluisen kha a pah thla a, pawn lam hawiin tlung an zawa a. Chhampual zawhah kawmchhakah vawh an pah thla leh a kal zel a, chham zawhah kawmthlangah kel a pah thla bawh a. Pawn lam tlung hmawrah chham zawhin puithiamin ui ah kha a pah thla a; chu veleh luhka atangin ni chu s mu awm lovin an lo kap ri dur a. Tin, ran kha arpahluisen loh chu an talh a, a serh an pe kim vek a. Sa chaum lain d lo kha an thawi tan tak tak ta a ni. Ui thi dam lovin a zawhin a fian chu a vaw phel a. Tin, dam lo chu kawmch chhuatah zangthalin, pawn lam hawiin an muttin a, kawi ho sei tak, a ke lerah an chentir a, a taksa dung zuiin, pawnah la chhuak a, a hmawr tawp chu uingulah kha an khangkai tin, puithiam khan hlurual kha a hum khawm a, zupeng a ke bawh a; thiam hla chham chungin hlurual chu a zep vel a, z penga zu chu a changin a phuh a, lam ang rengin zawi te ti

mat dung a kai chhek a. Tin, damlo chalah khan sakei lo a dah a, khâm a dah leh a, a chungah chhampual ngin, ai chi li a tan leh a, ai them chiah khawm tui chu lo tlemtê a intir a.

Tin, pawnah ngul pakhat phunna tur chawh sa milim ngul chu puithiamin kawtah dawm lovin a pu a, a lampui a. hi mipuiin an thlir tuai thin. Tin, khurah chuan a dawitu leh ui phing an dah a, puithiam chuan phun pahin a sawh ak dup a. Ngul chu an vur ta a, puithiam lim chu ngul ah chuan an dah a. Tin, raai an theh a, puithiam chuan a ve lo. An ei khamah, a thuihruai pakhatin ârpahluisen akin tui haw a, sumhmun an thlen chuan, puithiam chuan ârpa kawngka biang hem (vuak) nan a hmang a, a thî chu wngka biang khinghnih leh a chungah a tat a, inah a thui-jaiin a zui lut ta a.

Milim ngul lampui chungah Dawi let venna hla:—

amah tak pum va rit e, ka zaiin mual tin a hrut chiai e, ungtiang e, ki, hei en leh, turnipui mâwt tâng a ti, thang-pui mâwt tâng a ti, chhawrthlapui mâwt tâng a ti. Hnuai-ng e, ki hei en leh, en leh aw, ngulraw zing chîl chêl hnuai-mi tin ka sai thlu, sa tin ka sai thlu; khum phel khatah h ing e, pasalpa, a thu thovaiin bawm chiai e. Ka râla mi a aw, in that ni nge in chhiat ni? In that ni nawn ing e, thih lam dâr emaw, in fam ni? I nu'n ka nu ngam ngai wh, i pan ka pa a ngam ngai nawh, nangin kei mi ngam ngai wh," a ti a, milim ngul chu a khurah a zuk sawh a, ui phing a a sawh puak dawp a, a phun nghal ta a ni.

He inthawina Khangpuizam (Dawisût) an tih hi, Mizo amah chuan a ropui berin, a harsa ber a ni. Tin, damlo ala ai tan phei kha chu, puithiamin a ken loh chuan Mizoram aw tinah hian a awm meuh lo a ni. Damlo chalah khan a m berah ai chi li an tan thin a ni, hengte hi:— Khualtawn, tzo, Aithim, Ailaidum. He ai chi li bakah hian heng aite an tul chang an nei ve thin. Lalruanga tai sa, Palkhê, Ding, Aizâm, Aileilut, Aikhawhrâng, Aihliap. Lalruanga tai sa chu heng laiah a awm ve lo, a hmanna tur dawî hla chham am pawh an awm bawk hek lo. Ai hlauhawm ber, seh hlek wha thih theihna a ni. Dawithiam hmingthang Lalpua hian a a, ropuia nu leh Helkâwnga pawh hian an nei ve mai thei.

Helkâwngá hi Ropuia nu zirtirna ațanga thiam ve niin an saw.
He inthawina hian nileng a awh a, an thim rum rum thin a ni.

Milim ngul phun dan hi kawng hnih a awm thei:— Dar
lo dawitu kha tualkhat nia an rin chuan, milim leh ui phu
awmnaah khan, ngul phun lovin khiang tawi tê an phun a,
vur pil leh vek a, a ngul tak kha a bulah chuan an phu
zawk thin. Zanah tuma hriat lohvin a dawitu khan a ng
kha a sawi kau chuan, dawı kha a lo chhuak leh ang a, dar
lo kha a rawn bei leh ang tih hlahv vang a ni.

Dawithiam hmingthangte chuan, an thiam zawng zaw
tumah an hrilh duh lo, unauvah inkai dawn mah se. Anmah
fapate ngei pawh, an la dawı mai ang tih an hlahv avangin
hrilh kim duh lo a ni. An fapa roluahı tur nena Sa-zangth
dowh an ngam erawh chuan, an mi rin zawng leh duhsa kzaw
te chu hrilh an hnial lo chauh a ni.

Kawi hrui hian damlo kalna kawng kha a hruai tawh a
a, luipui leh khamah pawh a zâm kai zel ang a, kawi hr
vuanin kal theih lohna a nei tawh lo vang, tih entirna a ni.

Muvanlai chang tawn hian, a dawitu dawı kha muvan
sîng taka thlawkin hla taka a thlawk bo thei angin, a la
vang, tih entirna a ni.

Tin, dawı sûtıu hian ui âtin ai a en a, a thi ațang khar
dawitu chu a hneh dawn leh dawn loh a hre thei thin a.
hneh loh chuan a thih phah mai thin a ni. Rahsi hmasa b
Lailak khuaa mi Lalrithanga pawh Zawlmangan, "A dawitu
ka hneh lo," a ti a, an sut luitir a, a tukah pum na baw
a thi ve nghal mai a ni. A mak hle mai.

23. Tuihrithlang: Hei hi ruhseh thawina a ni a, ârpa vavu kha
hman tur a ni a. A bawlhlo chu, inthawina dang ang baw
ni. A danglamna chu a tinatu nia rin tui laka, luhka thlan
lei laih khuarah, hnah phui tak phaha chhûn tur a ni.
tinatu awm puh tur, lui emaw hriat loh erawh chuan, tui
tui, a lu lam leh a mawng lam chhawkin hman theih a ni. T
âr thi khan, chu tui chu an fartir a. Tin, a serh an pek
vek hnuin, luhka thlangah âr sa chu an chhum a, in chhu
ah pawh ei theih a ni.

A hla: "Tuihrithlangin aw, ka hluikhuang lo chhang ang che, ni kûngpuia lo thovin, ka hluikhuang lo chhang ang che. Tui him luanga tuihrithlangin ka hluikhuang lo chhang ang che. Munga tuihrithlangin aw, ka hluikhuang lo chhang ang che, nun huak, pang dam ka rawn dil sak a ni e, palai ngai lo ka palai ni e," tiin mahni awmna luiah chham tawp tur a ni.

4. Ui ha awrh : Dam thei lo, baksam sen thing theng lawina a ni. Rulhut pai tam an ni ber awm e.

A bawlhlo : Thlangtiang leh saisiak, hlawi lohvin banah an awn bet a, la sen leh la vâr leh la dumin, ui mei chu, thlangtiang leh saisiakah kha an khai nulh nulh thin. Hei hi a erh pek dan a ni; an thawia khan ui ha chu a awrh ta a ni.

5. Inbliam thawina hla : Hu chhuak, hu chhuak; thirpui hu chhuak. Changzawla pângpui nula rualin chhunah an tuk zanah dam; zana an tuk chhûnah dam. Lui dung ka zawh vai pûmah thirêk leh thirêk inman, Râltawna hi ti leh ti inman, tha leh tha inman vun leh vun inman, thi leh thi inman. Sakhipan thirhsen a daipui dam chaih.

6. Ngawn chawn : Hei hi Renthlei sakhaw biakna a ni. Vawk-a an talh a, nu pû te, pa pu te, zawhzazo te, fâfâr te an dam a. Chunggho chu an thu kual pup a, puithiam chuan "Kur-ai sîng e, rul hreu ve, lût e; luah ang e, luah zo vang e; kan lêngzawl khua luah ang e, luah zo vang e, kan Minpui khua luah ang e, luah zo vang e, fâfârin ngai u, e ti aw, ti aw," han ti a. Thu kualho khan, "E" an lo ti rual dial dial a. Haitêin puithiam chuan zû a sem a, hetiang hian vawi sarih in tinawn a, an zo ta a ni.

Minpui hi rul ngaitu Chawngchilhi awmna khua a ni. Kur-ai hi Chawngchilhi fa, rûl, naupang la thintu lu chhum hmin lo lotu kha a ni. A ûm tuh pawh Lêng zawlah a zam chhuak a, pakhatin a rah a nih kha.

7 Khuala se lei kal duh lo thawina : Kan pi pute chuan se teitu an hriat hmasak ber chu Thaisimi a ni. A sial chu Pângzawl sih a tlantir thin a; chu sih chu sial chuan an ngeih em m a, no a nei dam zel nghe nghe a. Lersia lal ropui tak mai an, Thaisimi se ngah thu chu a hria a, a lei tûrin a thawk chhuak ta a ni. Thaisimi sial chu Lersia chuan a lei ta a,

kawngah chuau a kai thei ta lo va, a thawi t' a ni. An thawi na hla chu hei hi a ni :— "Siala kal rawh, Thaisimi siala kal rawh; hnutiang lēnchbūn a zing e, hmatiangh lē kawl a var e. Houtiangah râl a ti (awm) e, hmatiang lē chuawm a ri; chu mi sih chuan a ma che, chu mi sih chuan a ko che. Ka sial kal rawh, Thaisimi siala chal rānga kal rawh," a ti a. A mei hmawr hmul pathum a pawt a, a iptēah a ak a; phaipiē huahin a vua a, sial chu a kal ta a, awl taku. Lērsia chuan in a thlen ta a ni. Heta țang hiao se kaih kal duh lo chu he hla; hian an thawi kal thin a ni. Tin, se talh mai tur phei chu "Hnutiangah kamkei a awm e," tiin an chham zawk thin.

Tin, Lērsia chuan Thaisimi sial chi tha ber mai chu a lo lei fuh hlaun mai a, a din chnuah phah ta a ni. Hei hi Lērsia ropuina bul chu a ni. Liandova te unau ina a thlen khan. Sial pek a tiam a, an unauvin hmeithai sin varna hawhin Lērsia se chi tha ber an va kai ta thung a nih kha. He se chi tha avang hian Liandova te unau pawh an lo ding chhuak ve leh ta a, khuang te lam an chawi thei ta a nih kha. Liandova te se chi tha thlah kha tun thieng hian, țāwng deuh chuan Zoramah hmuh tur a la awm zeuh zeuh va, Liandova te se chi tha thlah chu an lei a la dum zel a ni, an tih chu.

Sakhaw biakna leh Inthawinaa ran talh dan :

- (1) Sial ti a chhunin an chhun.
- (2) Vawk leh Kel hi a dawhin an dawt.
- (3) Ui hi a ahin an at.
- (4) Ar hi a talhin an talh (tuthlawbha kherin).

Remâr erawh chu buhtlei hmanlai khera talh tur a ni. A caangin an zai bawk thin.

Kawngpui siam leh fanodawi hi inthawina a ni ve lo va, khawlang tan pathian hnena malsawm dilna a ni zawk a; sakhua erawh chu a ni chiah si lo. Inthawina leh sakhaw inkara mi a ni.

SAKHUA

Sakhua tih lo chhuahna chu. Sa leh khua hi Pathian an ni ve a. Sa leh khua chu a kai kawp a, Sakhua an ti a ni. A hi vawkin an be thin a, Khua hi sialin an be thin. Sakhaw pakna hi chu mahni hnam Sadawt chauhvinn an sawngbawl hei a ni.

Inthawi : Hei hi chu damlo tihdam nana a tinatu tlawn nan h tihlungawi nan a ni. Natna chi tinreng hi a thawina tawkin an a awm hrang thliah a ni. Inthawina sawngbawltu hi a ni puithiam (Bawlpui) an tih thin chu. Hnam tinin puithiam an intawm thei vek. Inthawi hi tun laia daktawrin damdawi min hawh kan ei ang hi a ni a; daktawr hi puithiam ang an ni. Sakhaw sawngbawltu erawh chu mahni hnam sadawt hman tur a ni a, intawm theih a ni lo.

Sakhua : Hei hi chu inthawina a ni lo va, thiam hla erawh chu nei ve tho, mihring siamtu leh venghimtu leh malsawmsak neitu pathian hnena chhungkaw inhlawn thianghlamna a ni. Cum tina hman a tul kher lo va, tul hun erawh chu a awm hei thin a ni. A tul hun chu mahni emaw, mahni hnam sawltin emaw a hriatpui thei a ni.

Sakhaw hrangte : (a) HNUAIPUI : Hei hi Lusei leh Ralte leh nam dang thenkhat sakhua a ni a, vawkpui khara hman tur a ni. Inthuaiah vawkpui chu an talh a, inthuaiah an chhum a, serh leh a lu kawmchar ban thlang bulah thuk takah an phum a, ui hai chhuah the h loh turin an delh ngeth a; a sa chu in chhungah an ei a. Sakhaw sa a nih avangin thian thate ei ve thiang lo va, laichin hnaithe chauh ei theih a nih avangin ni chatah ei zawh theih a ni lo va, mahse ni thum aia rei kawh heih a ni lo. Ei zawh hman loh chu paih mai tur a ni. Sadawt- n a sawngbawl vek a, thiam hlaah chuan vawkpui ti lovin ka hhpui a ti thin. A sa tui lai deuh deuh hmawm tawkin lek eka zai thlak, a neitu nuin faikhiatin tam fe a keng a. Ni lak hnuin sadawt chu inthuai thawmmawln kar tinah a neitu u nen an lut tlang kim vek a. Sadawt chuan thiam hla a hham zel a. A neitu nu sa ken kha an hmawm dun zel a. Thumi hnuaichhungah an inzui kual vel dun leh ta zel a, anglai chhungah te an va inzui lut leh a, sa kha an ei zawh nuin hnuaipui sawngbawl chu an zo ta a. Ruai kha a ei hei tur chinin an kil ve ta a ni.

Hotia sadawt leh neitu nu an inzui an inzuina chhan hmanlain sadawt leh a neitu nu an inngaizawng a, an inzui a; danah neiin an ching hlen ta a ni tiin an sawi. Tin, hnuaipui hi inthuaiah kher sawngbawl tur a nih avangin kan pi put chu lei chhuatah an cheng thiang lo a ni. Miin a serh phur chu lai chhuak palh sela, vawkpui a chawi ang a; hnuaipui ch an hmang tha leh ang.

Tin, hnuaipui hmanaa an biak ber chu in hmun enkawlt leh vengtu hnena malsawmna leh hmuvingil dilna a ni ber. Le hi thuah riat awmin an ring a. Chumi thuah tina awm pathia an biakna chu a ni.

Sumchawng : Paihte leh Khelte hnam sakhua a ni, Liandova t unau siam liantu pitar Tlanglaunu an tih thin hnena malsawm dilna a ni. Vanduaia emaw, hmuvingil lohna neia an iohri apiangin sumchawng hi vawkte hnute hne lai leh arpui hang siad kawmin an hmang thin. Tlanglaunu khan Liandova te unau kalsan dawn khan, "Tanpui in ngaih hup apiangin, sumhmuna sumchawng rawn hmang thin ula, ka lo tanpui zel ang che tiin thu a chah a. Sumhmuna vai zingah a vir terh terh a, bo ta a ni tih Paihte upaten an sawi.

Nutar :— Pawi sakhua a ni ber a. Sakei biakna a ni. An hman a tul chuan, sakei an hmu an hmu a; an hman lawk loh chuan a lo hnai tawlh tawlh a, an inthuaiah a lo bawk ta a; an la hman loh chuan sakei chuan an chhung zinga mi pakhat a seh thin a ti. Nutar hmang zat zattute chu sakeiin a seh ngai lo va a ran pawh a seh ve ngai lo va, hlauh pawh an hlau lo. 'Sakei seh kan ba ve lo,' an ti tlat mai. Nutar sakhua neitute chuan sakei an khawih thiang lo va, a tihhlumna tur siam nan ta ngial pawh an hriambroi hman an phal lo a ni.

Sakei tihhlum khuaa an rawn zawn luhin Nutar sakhua neitu chuan, tuibur thehin, zu an tulh a. 'Ka pu, tu kutpa kher nge i lo tawn le?' tiin lungchhe takin an tap thin a ni. Sakei aih hmuhnaawm em em, mi zawng zawngin an en thu pawh an en ve duh ngai lo a ni. Nutar hman nan vawkpui an vulh hram hram thin. Sumhmuna an talh a, sumhmuna bawt an ei thin. In chhung leh pawnah he sakhaw sa bi chhuakin a lut thiang lo va, ei zawh vek tur a ni. An ei se loh leh an ei nawn leh thin a ni. Sakei aih ni hian an thla thu a; thenrualin an ral ve thin.

k : Hei hi H amte Sakhua a ni a. Sakhua zawnng zawngh
 n huaisâr berin an sawi thin. Lolak hman a tul chuan
 n velah sava argin a thlawk ri fia fia thin a. An la hman
 chuan, an liang filawrah a lo fu leh a, an la hman loh fo
 n, an sumhmuanah sumah a lo tu a, an la hman leh loh fo
 an an inah ruang chhuakin an sawi thin.

Tin, Lolak suma fu hmutute chuan, "Ar ngo var blak ang
 " tiin an sawi. Lolak hi ar nu rgo vâr blakin an hmang
 a, ni engemawti chhung chu mikhual an thleng thieng lo
 . Vavi khat pawh Lântlanga kan pi pute an la awm laiin,
 mte pa pakhat siam tumin pathian a inlar a; mahse Hnamte
 chuan, "Lolak ka hmang a, mikhual ka thleng thieng lo
 a tih avangin Zahmuaka fapa Thangura inah a thleng ta
 h khe. Thangura chu pathian chuan a siam ta a, Hnamte-
 tal a lo ni ta a. A thlahte pawh Mizorama Sailo lala kan
 a te hi an ni.

Hnam dang chuan Hnamte sakhua Lolak hi an tih viau va,
 i atan pawh Hnamte chu an hnualsuat deuh va, an buh
 ni pawhin hnam dang chuan buh an chil duh lo. Lolakin
 ruk sak ang a, kan neih tur ang kan nei pha lo vang an
 bin a ni.

Tin, Lolak thlawk ri hriate chuan, "A ri fia fia" ti an
 n a. 'A ri far far mai' ti an awm hawk a. Haw haw ang
 h biau a ri ham ham mai, ti an awm bawk.

RAL THAH SAWNGBAWL DAN

Kan pi pute hun hi indonain a khat tlat tih theih a ni.
 ute an inrûn sak a, nunau chenin an insawisak sak a, inte
 h an inah sak thin. Tin, chung ai mah chuan rawlrala
 t an ching hi a hlaubawmin, a nioawm em em zawk. Zing
 chhuak hmasa lûte a bunga an va hmuh changte a awm;
 lam feh râlin an lû an lak tak mai te pawh hi a awm fo.
 avangin mipa silai keng tel lo chuan chhak lam leh hmar
 a dep khua te chu an feh ngai lo tih theih a ni. Kan pi pute
 an hmelmate khuaah chutiang bawk chuan an che ve tho

He tih avang hian mi huaisen ral that chu an chawisang
 em a ni. Râl lû mual lampui theite chu pasaltha chungchuang
 phovin 'Knight' an tih ang hi an ni. Chuvang chuan Rammu

leh râwlrâ'a che tur hian an chhu k thin a ni. An fimkhurin a puithu em em bikk. Hun tha bik awmin an hria a, chu mi hun nang fuhte chu an hlawhtling b kin a hre thin a. Chu mi hun chu, Thla de chho lam bul ding lamah arsi a awm chuan chem a chawi an ti a; vei lam paaga a awm erawh chuan, me lû a khai an ti thung a; chu chi rammut hlawhtlin hun tha ber nin an ring. Tin, ral tan pawh hun tha a ni ve thovin an ring a, an rammut hlana lo fimkur turin an chhngre an hrih theuh va. Tlangval zawng zawng rammua ka fai vek chu Lalin a awib ngai lo.

Tin, rammua an chhuah lai leh râwlrâ'a che tura an chhuah laiin an khaw lam atangin ram lam hawia thlawkin, bawngpui a hram lauh lauh chuan an hlawhtling ngei dawnin an inring a, an hlim hle thin a ni. Cau mi hun laia bawngpui in lam hawia hram chung a lo thlawh erawh chuan, vanduaiaa tawh dawnin an inhria a, an kir leh vek thin. Bawhhlah pawh :-

"Ka chung e, bawrgvapi leh nemziar hmarin chhawn ch maw, Ram tha e, chhawn ta ngei e, talaghian thanhaw ka yah liau ve," tiin an phuah. Hi hi ram lam hawia bawngpui thlawh vang an hlawhtlin thu sawina a ni. Tin, ru huaaisena chhiar tlak muallâm thei tur chuan, ral thah sailian mai hi a tling lo va, Ral lû chu in an han thlen ngei tur a ni a; a hlat erawh chuan, a chhip vun sam tein an rawn haw tur a ni. Chutiang ti thete chauh chu ral thatah an chhiar a ni. Tin, ral an thah hian a thattu chu a tnaha bulah emaw, a chungah emaw dingin a hming vaw; tnun a chhal a, bawhha a chham thin. Chuti khawpa a hneh hnu kha chu, mitthi khuaah chatuanin a chhiahlawh tur a lo ni tawh a; hming vaw thum a chhal khumna chhan pawh kha, a thattu thih veleh a inah a han hmuak ang a, chu mi huna tumah zawng ngai lova a hming a briat theh nan a chham khum a ni. Ral that tam phei chuan hmuaktu an ngah thin.

Tin, mi hrangho rammu tam tham hlawhtlin tum chuan, an laiin khaw lub a thiag lo va; daipawnah an thu khawtlai a, zanriah ei khâm lenglen houah dai atang chuan thawm lian deuh an han neih a, silai an lâwn un un a, bawhha an chham bawh a. Chu veleh khuaa mite khan rammu an hlawhtling th an hria a, an helhhawh a, tlangval nula rimte kha an tian hawng phiar a. Zawlbukah silaiin an inthemthiam tlaivar zak thin a. Upaho pawh awmtual aiin an tlaivar zak bawh thin. Nulaho

h chu rammuho an lo hawa huna an duhsak mite an lo bân
 an arkeziak. buatsaihin an buri zankhua ve bawk a. Mihrang-
 o khan silai an inkah chhuwk chhen a, bawhha an chhum
 eng bawk a. Khawchhung leh pawnah silai a ri tlaivar zak
 hin. Khuaa miten ramnu dua inhrosa tlaivarho hi zuk kal
 awa a thiang lo.

Tin, a tuk zing varñian, leilung lanah rammuho khan silai
 awnin thawm lian deuh mai an han neih leh a. Khua an lo
 ut dawn ta tih mipuiin an hria a, mi zawng zawng a hmuak
 urin an chhuak ta a. Nulate chu, mihrang lo hawte bân turin
 arkeziak nen an thawk chhuak a.

Chuta rammuho leh mipui han intawk khawm hlimzia chu
 awiin a siak lo a ni. Wellington-a'n Napoleani Waterloo-a a
 ineh hnaa London khawpui a lut an lo lawm nen, mahni phu
 awkah chuan a intlak hial awm e. Nulaho chuan, chung mi
 suaita chu an lûah te, an banah te, an ngal rekah te, an
 ghawngah te lam arkeziak chu an ban ta noh noh mai a. Lal-
 tu leh mi tha nute phei chuan an mi huaisente chawimawi
 han arkeziak aiah Thihna te, thimal te, thifen te an lo ban thin
 a ni. Hetiang dawng tute chuan khua leh tui chihana nun pek
 chu an ui lo lehzuai sauh va; arkeziak chauh dawngte pawhin
 lehzuala chet ve an ngaihtahin an tum ta thin a ni.

Tin, rammuho tan ral thah theuh chu thil harsa a ni a,
 thiante tahsa kha an sat ve a, ral thata ngaih an ni ve a, he
 mi tum pawh hian an muallam ve thei tho a ni. Arkeziak baka
 thil tha leh hlu dawngte te hi, mi thattu milû khaitute kha an
 ni. Tin, rallak an rawn hawnte kha in hranga an chhungte
 emaw, an laichin hnaiten emaw an lo chhawk a. Chung chu
 silai, fei, chem, darkhuang te a ni deuh ber. He mi an rallak
 hawn hi a mai maiin an dulin an laksak thiang lo; a tlanin an
 tlan kher tur a ni. A tlanma sum chu lian lutuk a awm lo va,
 te lutuk a awm thei bawk lo. A lo chhawktute hi an duhsak
 leh sak loh a thu leh, a tiantu neihnun a thu a ni zawk. Mi
 thenkhat chuan sialin, thenkhatin vawkin, thenkhatin puanin,
 thenkhat chi berhbu khatin, thenkhatin artuiin an tlan thin.

Tin, mi hrangte kha mahni in theuhvah bawhha chhama
 silai kah hnuin an lut a. Tin, an milû lakte kha pûmah an dah
 a, Tukthuan ei khamah chuan muallam turin inthuanma famkim
 nen milû khaiin lal mual lam an pan ta theuh va, chu chu seh-

rehsan a ni deuh ber thin. Mi hrang muallam tur inthuan chu hetiang hi a ni :—An puan tha ber kawrtawng hakin emaw arpuinawihlawhin emaw an ha a, fungsi leh ipte te tak te p tung leh tawngkawla leh pailung dah khawmna an ak a, ka hnám an pai a, chhãndâwl hrukin emaw, ngêchiin emaw tawn a, arkeziak an lo bôn zawng zawng kha a ngai tein a inbel a, tuirual an tawn baw, zawngchal neite chuan an kh baw. Ral siala lo ai tawh chuan Vapnal chang an tawn tel th silai thun sa mu tel lo an pu baw. Tin, anmahniho chawim turin nula sawm vel tuirual tawna arkeziak khimin puand an archempai a, an hnunga lam ve turin an inbuarsaih ve lam veleha sawi thlek tur 'tuirual' pakhat theuhvin an ka baw a. Tin, lal mual milu dahna tur bulah lampei chawth tlemte dahna chu a awm a. Lal mual hi a zawl taw, loh chu milu dah khawmna turin thangte an dawh zawk thin. Chutia muala mihrang hun infam chu, farquah leh vaube vul inpa ang chûk hi a ni, a ropui em em a ni. Hei aia ropui za tawn tur kan pi pute hunah a awm tawh lo a ni. Tin, ha muallam turte bakah hian darbu tum tur mi pathum, tump tum tur mi pathum, khuang bengtu pakhat leh darkhuang tu tu pakhat an inbuatsaih baw. An inpeih fel veleh mihrang te khan muala an milu dah khawm kha an kal hual a, chu zawhah lām hmahruaiin malchaw a pe a.

Malchaw pek dan chu :—Lam hmahruaitu chuan artui chh hmin sa a ah kha a chanve a ei a, a chanve chu a vei lam a hmet sawm a; milu dah khawmna bula lampeia chawth dah kha a vei lam kherin a zuk phul leh a. A phul pah "Hei malchaw ka vei lamin ka pe a che; lumthlang i rap a a, lamchhak ka rap zel ang; i meithal chawi kha zawp se keia meithal chawi i thin leh lungah tla rawh se," a ti a. Bw hla a chham a, silai wavi thum a kap zui a, chu veleh rimah ho inpeih saa lo awm reng tawhte khan an rimawi tum chu an han chheu tan ta a ni.

A hmasa berin darbu leh tumphit pathumin, "Ral haw in dal e, ral sial hawna in dal e," tiin an han tum a, mihr ho kha thatho tak, zawi hnalh siin an han kal kual leh a. C mi zawh veleh darbuin, "Siakzapau thum ang kan do, thla pui thlunglô kan lam e," a han ti ta vut vut mai a. Da chuan "Ralin sial hawl na maw e, hawl na maw e, ral cha

sial hawl na maw e, hawl na maw e, hawl na maw e," a ti ta vut vut mai a. Tumphit pathumin, "Ralin sial hawl na maw phit; hawl na maw phit; Ral chalin sial hawl na maw phit, hawl na maw phit." a han ti fawn khur leh ta hleuh hleuh mai a. Chu veleh mihrangho khan an ke ding lam kha vei lamah khaung reng zawi hnalh si hian an han theh vet leh a, kal rem ropui chu an tan ta a ni. A rei deuh deuh va, an zual ta tulh tulh a, an ri ta vut vut mai a; mi zawng zawngin mit tla lek lekin an thir nileng zak thin a ni. A lai an milu dah khawm kha riam chi tinrengin an riam ta a. Silaimu awm lovin an kap dum dum reng a, an ka chhungah te an zuk kap a, an leite chu silai hlo phuhin a tawm dum ten tun mai a. Tin, mual laiah chuan zu thlum deuh mai an hung a, mi hrangho khan an inkhawn chhawk a. Siala ral ai tawhten an khawn hmasa ber a ni. Tin, siala ral aitu khan, "Lu chung e, thlang vapual e, her law luai samah e," tiin a chham a, ral lu kha a riam a, a kap dum dum reng baw k a. Ral lu dahna atanga hla deuhvah te an lam kawi vel a, nula rual khan an hnungah an zui a, an tuirual ken kha an sawi thle nghiau nghiau thin a. Tin, tlai lam a lo ni a, mitthite kha tlak lamah an vui ta a. Thingtuai banpuam tiat vela mi lu kha an tar a, lungdawah an phun tlar thin. Chumi hnu chuan kawtchhuahah, thingah an khai a, choakin an ei huai huai thin. An mi lu khaina thing hi a ni, 'Sahlam' an tih chu. Zihngah leh Phin an duh bik. Lal Mangpawrha pawhin Zadeng lai a phahnaah :

"Zadeng an thlung-ah kulva chang chuang lovin,
Lian ak chuang rawh se," a lo ti nghe nghe kha.

Tin, muallim tuk atang hian mihrangho khan chhawndawl an tawn thiag ta lo va, an dah a, lenchhawn erawh chu ni sarih chhung an tawn thei a ni. Lenchhawn chu an tawn tan leh ta a; nula rimnaah te an tawn a, miin an ngai ropui em em a, tuman an tithinur ngam lo. Misual awmhlei deuhthe chu, "Kiang rawh, ka chhawin a hem ang che," an ti a, an ngawi hle hle thin a ni.

Tin, hun remchang hmasa berah, mihrangho chuan an ral thah kha an ai a, thenkhatin sialin, thenkhatin vawkin an ai thin. Tin, ral lu nei lote chuan an duh chuan an ai lo thei baw k. Tin, an mi lu hawnte kha, thih chhawn tal neih theih nan tiin mipa naupang puak lai chenin an sahtir thin. Hengte pawh hian

an duh ang angin ral kha an ai thei tho a ni Amaherawho
 ṭhian chi hoin an nei tur a ni; pakhat chu ṭhian bul an tu
 ral aihna ran dar a hlawh a; tin, a neih ang angin a ṭ an
 tih chu a do ve a. Siala a aih chuan a thih hunah Vapu
 chang a tawn thei ang. Pakhat chu ṭhian 'ê an ti a, aih
 sa beng a hlawh thung a. Hei hi chu ṭhian satlah chung h
 chauh a ni; ṭhian bul kha chu dam chhuingin unau ang ma
 an in vuen nghet ṭhin a ni.

Tin, ral thatru ngat kha chuan, a aih loh chuan a tha
 thlatau kha a nem lo vang a, amah pawh chovin a bei nga
 ang a, a â mai ang. Mitthi khuaah pawh chiahhlawh atai
 nei thei bik lo vang Chuvangin ral thatru chuan a ai ngei
 tur a ni. Tin, siala ral aitu kawrah hrângrual ngul pahni
 sat phulraw kuai an phun a, a kuaiah chuan hrângrual
 an khai a, thli tlehte chuan a invaw ri ṭhuau ṭhuau va. mit
 ropui an ti em em ṭhin. Tin, a kawt hrângrual ngul bul
 khan, hum zau takin an lai a, thingse tang nauping lăwulem ta
 a hnah tam tak neih an phun khawm luih a, vawm hrelin a
 phuar vet luih bawka, ramhnai angin a zing chuk thei a
 thingse par lai an duh bik a ni. Tin, chumi bulah chuan the
 phel sei tak, ban pahniha an kham a, kawkvahai an fuk tla
 tir ṭhut ṭhin. He mi ni hian mihring pahni pathum a sil
 leh phaw ren, ral beih laia veh dan an zor a; silai kap
 bawhla an caham a, hmuhawm an ti hle ṭhin

Tin, muallaiah 'Thingserh' an phun a, chumi bulah chu
 zu thlum elkhen chawhtawlah an siak tling luau va; thingse
 bulah khan chempui an dah a. "Koi ka ni" inti deuhthe chu
 thingserh kha an pan nal nal a, chempui chuan an kik kerh
 a bula ṭhu khan nopui zu a lo pe a a in zawh veleh a k
 bo va. Miten thingserh sat ngan hi hriat an chak a, an enht
 ru deuh reng ṭin a ni. Thingserh sattu rilra chu heiang
 a ni:— "Ralah hian a ṭul hle loh chuan ka tian ngai lo vang
 Kan khua rawn runtute phei chu ka chhuah lo vang. Kan kh
 leh nunau hum tur chuan ka hnungtawh ngai lo vang a, hre
 loh ai chuan thih hi ka thlang zawk tawh a ni Chuvangin,
 khua leh tui chhan nan nun pek ka phal e, tih lo hre rawh u
 tihna tluk a ni. Khaw khatah thingserh sat ngam an tam h
 chuan, chu khua chu a thlamuang em em ṭhin. Tawktbia
 Hmar, Tawkhuaiscna an tih ṭhin, Vana pa pawh sit ṭhinto kha

ngserh a sat a, a kika kik keuh mai chu a duh tawk lo va,
et fikhmawk mai an ti. He pa hi an chhuang hle. Chawng-
na nen hian huaisen lamah an hming a thang lawr bik hle
i. Tin, ral aitu chuan zu a sa theuh va, an in mup mup mai
wk a, khawtlang an hrai tih tur a ni ve a ni.

Tin, ral vawkpaa aitu pawh hian siala aitu arg bawkin eng-
a a tih ve a ngai vek a hranghrual ngul erawh chu a phun
ang ve lo; kiwkvahante chu a khai leng ve dawr dawr a.
a, aih theih chi zingah ral aih hi an ngaisangin a ropui ber a,
tlangin an zah cheng ni lovin an thlamuanpui em em tain.
aahnaah hian hla dang an sa teh chiam lo va, bawhhla
wh chu an chham chamchi a, silai an kap reng a; an bawh-
chham zin pawlte chu hengte hi a ni :—

Ar si e, tlapa chaw law, ralvawn zal ang ka duhin e,
H, wikawm e, thanglung thawn e, ka do rimnampa ka tlun e.
Zanin e, thainu khan e, zei mang nan mang si hlah maw e,
Thingsir e, par hnuaiah khan, thanglung nau bang ka tatur
[e.

Cbhimah e, bei thating khaw, ka do bmar zawl khua ka
[tlun e,

Tual leh e, val rawi thul e, keini thatkimi ti u law.

Phaia e, sumpi thawk e, a duh tlangtin a coaih awk e.

Kei pawh e, thawk ve ing khaw, mi hrai hringhniang ka
[tlah awk e.

Nan khua e, ngui set sul law, hming tha laldanga than
nan e,

Ar bang e, kho khuh ning law, mu bang leng law nan
[chungah e.

Zu din e, zanah khan e, valin ka hrang nan ti chiau ve,
Leido va, khen thlah lo ve, nan hming vai ram pha len
[tlang e.

Ka nu e, phang nawu nai law, kei than rial bang a daih
[chu e.

Mai bang e, zam chang se law, tluang khual val rawi
[zachhingin e.

Kan ruang e, a rultu e, ka do rimnampa ka tlun e, Lung-
khin e, tap vial ing e, mualan tinkim ra thiat u law.

A lung e, phang hlah tin e, lamtawn biahthu ka tiam kha
e, Chin pheih e, tlung law tin e, ka au a nu lung zam nak e.

Kei chu e, mi that ing khaw mualah thle hlang ka duhin e,
Lu chung e, thlang vapual e, luai sam ka lu-ah e.

11. Kei chu e, ka sentet e, chhawn fual ka lai-rui ah nak e.
Tlang rawn e, sial khaw tun e, thang chem ka pun mi
(roh ngai e.
12. Thanghleis e, hmarpa lian e, rawngluai mui law rual kan
(khûm e,
Kan mual e, rei vung vung e, hawng law mang zûn a duhin e.

Ral aitupate hi vantlangin an ngaisang em em a, an awm-naah chuan mi an thlamuang thin. Fehna apia-gah duhsak an hlawh a, zu hmunah phei chuan no pui dawm hmasatu an tling a, Saikuti pawhin an hlutzia chu hlain a tilang a ni.

1. Laimi man la tanchhawn ka hlan ang che,
Tualah lêng la lenrual su hêrin.
2. Nangmah hi maw lian khawpui chhan mihrâng an hrîl chu
Khâwnlai dan u, tiau ralah hiâm len valte zawng chu.

He hla pahnih atang mai pawh hian milu hawn theite chu an hlutzia a lang thei a ni. Tin, heng tingtang hla pahnih hian nulation tuirual tawn leh ken fawmin, mual an lam ve tih a tilang Chiang hle a ni.

1. Theirual zai e, mihrâng sôlah,
Lêngi ka thle e.
2. Di loh sialin lam chhawn ka hlan,
Tuirual chawiin lengi ka thle e.

Tin, "Ka lô chhawntual, ka ban ralsamkuai" tih hi tawng kam hnih khat lek ni mah se, tawng chungnung leh sang tak a ni a; ral lu hawntuten thinur laia inhrosak nan an hmang thin. A awmzia chu, tualah (kawtah) hranghrual ngul te, seluphan te leh a dangte an phun thin ang hian ka lûah hian Chhawn tawna fung ngênchi ka phun (tawn) fo va. Chuvangin ka lô hi Chhawnin tualah an hmang a; tin, ralsamkuaiin a kiang a thil dang a kuai bet tlat ang hian ka kutin ral lu ka khai a, a samah ka zungtangin ka tham tlat a; chuvangin ka ban hi ralsamkuai a ni," tihna a ni.

Tin, he muallam hi lam lai a nih avangin, darbu tum hla hun bik nei thiah pawh kha an tum a thiang vek a, darbu tum hla zawng zawng an tum vek thei a ni. Chung darbu tum hla lar zual deuh deuhte chu hengte hi a ni:—

Ralin sial hawlna maw e, hawlna maw e,
 Ral chalin sial hawlna maw e, hawlna maw e.

Chhimbu leh pêng pêng intu tu,
 A lû lam kâwng ô lam kawng.

Kal rawh, kal rawh, sai kal rawh,
 Tlawng dung zawh rawh, Hâurawn chil rawh, Pawi chil
 [rawh.

Arin khûp tui a dawt a dawt e,
 Sai rualin a phei a khawng a khawng e.

Kinga lu thlelekeh.

Laikinga lu kinga ô thlelekeh;
 Dârkawichhunchheka, ama Dârkawichhunchheka,

Liando te unau, unau, dar zenge in tum in tum ?

Dar zeng mah kan tum lo ve, Liando bur chhe te kan
 tum kan tum.

Chawngvungi man tam e; thi ka peka duh lo va,
 Dar ka peka duh lo va, ka dar huai kher i ngen e,
 Chawngvung man tam sumbluani.

[Thu mal hrilhfiahua :

[Chhawndawl :—Kel chal hmul sei tak, saphit thing pil leh hrui-
 ena chhum sem; ngenchi emaw, hruk emawa buk taka an thun
 hawm, muallam ni leh thih ni chauhva an tawn theih thin chu.

[Lenchhawn leh Thihchhawn :—Chhawndawl aia buk lo deuh. Len-
 chhawn bi muallam tuk atangin ni sarih chhung khawlai lenna-
 an an tawn leh thei chauh va. Thihchhawn erawh chu thih
 anuah chauh tawn tur a ni a, mitthi an phum hmam an tawn-
 ir thin.

[Arkeziak :—Latluak var sei taka phiar, a hmawr tawna pehbuk
 awm.

[Zawngchawl :—Kel chal hmul sei tak, chhum sen leh chhum
 dum leh a var, sei taka phiar pawlh, hlûm chuan kuttum
 bahnih tiat, mihrâng filawr neinung deuhthe khim chi a ni ber.

[Ngenchi :—Ngen leh dar zunghrual pathum neia chhun pawlh,
 lehlam kawrawng, lehlam zum, chhawndawl tawnaa fung a ni.

[Hruk :—Ngenchi bawk a ni a, a kawrawng lam kha thum
 thumin a kak a, a laiah kel chal hmul var an thun a, a sir

tuakah a sen ve ve. Buk tak a ni vek a, mi hausa deuh
lal chauhvín an nei zo a ni. A thei apiangin neih theh a ni
mahse, a chhún man a tam bik em em a ni.

Fungki : Silai hlo bawm, Sele kia siam, mawi taka chei.

Tuirual : Latui te tak tē pathum, mau nēn taka suih t tui
thum hmawra kūr zēc zēc theia tar, a chanve chung lam
hnuai lam sen, mīhrāng leh a chawimaw puitu nu aho tawn t
chu. Tuirual pakhatat latui pathum a awm, fungkhat tihua a

Pallung : Meitalh.

Malchaw : Malsawmna chaw.

Kawrtawngbak leh arpuinawihlawh : Mīhrāngho muallamnna a
puan phelh mai mai theih loh tura siu dān.

Hranghrual : Ral siala aiin, phulraw kuai sang taka bur t
bun, a bui lam an khai chu. Thing suh mum a velin an khai
chu chu thli thein a invaw ri thuau thuau thei thin.

Thingserh : Ral aih nia khaw humbim nana nun pe ngim z
hriat theih nana sah tur thing tē takrē a hrah tela astu kawt
an phun, a bula chempui leh zu thum elkhēn chawhtawh a
dah luau chu. Hei hi pa pakhatin a thutchilh ran a, thing s
ngam apiang chu no puiin chawhtawh a zu cau a lo intir zel thin
Lianak : Choak.

Ral sial hawl : Ral bei, rammu.

Tumphi : Mau, ke zungpui that emaw, a nia te emaw, zai fik
hmaw a mawng lama a chāng awm. Muat lam ni leh buh
aih nia a tum thiamin rimawi naih taka an jahem rik thin chu

Bawngpui Bawngvapi : Irliak

Chhimbu : Chhimbuk.

Pengpeng : Kiltheihrawk.

Intu : Inchhawn.

Khup : Berhbu lian, sai khup an vuah

M

kaitu.

Darhuai : Liando dārbu.

Itung : Saza ki, silai hmatheh (bengchah) atana a hlo dip dahna.

Wngkawla : Thir te tak tê tuboh anga chher kawm, meig bil tawh tihhriam leh theihna.

Wkwahai : Râl aih nia hman tur fartuah suih pheka sava an an siam thin chu.

Rammu hlawhtling : Rammu sawm aia an tlem tum chuan, wchhuahah bawhhla chhamin silai an kap a, khua an lut hal mai thei a; mipuin an hmuak nghal mai bawh thin. Rammu aia an tam chauhvin daiah an tlaivar kher tur a ni.

Bawhhla thu hrilhfahna :—

Chaw law...tâl, phe. Zâl—zawng; Hawikawm—thian, len-
jal. Thâwn—thawng, tichê; Rimnampa—mi tluk lotu, hmel-
a; Tlun—hawn, thlen.

Zei—eng, enge.

Tual..rawi—thûl e mipui leh tlangval chenin.

Sumpi—chhûmpui; chhaih awk—tuam, khuh; tlaih awk
hman.

Nan—nangni, in.

Chiau—theuh, vek; Khen—hlen, fuh.

Hawiza—thentualza, thianza.

Lungkhin—tuala lung tian khawm; Vial—avaiin, vek; Ra—lo

Nâk—Nân; Law—Rawh.

D. Zûn—chûl, zûl, zui.

MIZO INNEIH DAN

Kan pi pute chu nupui pasal chungchangah hian an fimkhur in an puithu em em a. An fate nupui leh pasal tur atan chuan a lang maia mi tha ni awm hi an thlang ngai lo. An nu leh pate, an pi leh pute chenin mi sual, mi nunrawng, mi kamtam kutkem nei, piangsual, hri tha lo vei, mi â, zungawl vei leh hnam nei an awm emaw tiin an chhui thin. Hetianga an inchhu chhan hi chu, pianphung leh mizia hi thui tak thlenga inthla chhawn theih a nih vang a ni. Khawlaia pa au uar uar, zai ka rût rût leh luipui tla'k dawna pa kûk ruih ruih leh hmeichhe hri atana pa aw thian kuk kukte tan phe chu nupui tha chu vang rah ang mai a ni. Tin, tlangvalin, dan naran chuan, an ngai theih an duh lo va, an ngaih theih lohte nei an duh zawk a ni. Inngaih vanga innei hi an awm meuh lo. Nu leh pate remtihi innei an ni deuh vek. Chuti khawpa nu leh pate an inchhu tawna innei chu, an hmuinngil bikin an ring. A chung a mi ang te khi an nu leh pate zingah emaw, an pi leh pute zingah emaw lo awm sela, chu mite chhûn chuan an fate a tlem berah pakhat tal lo piangin an ring tlat a ni.

Tlangval thu lo thlun lawk dan :— Mi neinung leh mi tha fapa, fel tak siin khualah nupui zawng sela, a nula va chh kha a dinhmun chu amah tluk baw lo ni sela; a nei duh dawna an briata, an rinhleleh loh hnuah, nula pa chuan an in lengpa leh a fanu chu khawnthiang a khawntir thei. Inne ngei ngei tur tihna a ni. Hetianga khawnthiang khawn the tlangval hi chu an induh bik thin a, kei ka ni inti deuhte tawn mi chauh a ni. Khaw tualah chuan hetiang khawnthiang khawn hi an awm lo. Tin, tlang alin nula kha nei duh sela, nula leh a nu pawhin lo duh ve sela, engemaw vangin innei chu la rem thei si lo sela, inhualna angin thil nghet takin, a nu hriatpuian an ti a; chu chu 'Zawl-puanphah' an vuah. Nula nuin a fanu leh a inlengpa mut nan, khumpui lah puan dam a phah sak a, chutah chuan an mu dun a. Chhunah a ni ber thin. Hetia an mut dun zawh hnu chuan, innei ngei ngei tur an ni tawh a, remchang hmasa berah inneih zai mipa khan a rel ngei ngei tur a ni. A nei leh duh loh chuan zawl puan phah man kha i he lovin sial (sawmli) a chawi nghal tur a ni. Hei hi kan pi puten inhual dan an lo nei ve chhun chu a ni a; hmeithai tih mi a ni deuh.

tlangval nupui ea dan : - Lal nula nu khan an khumah ana zar phui vek a, pawnfen chauh fengin leh puan chauh ngin piansualna a nei emaw, tiin an inen tuak thin. Inzawl an pawh an awm thin. Tin, inneih tum tak tak hunah uan, tlangval lam khan palai an tir a, a man leh inneih hun r an sawi fel zawhin an inbuatsaih tawn ta a ni.

manpui : Hnamchawm chu se li leh se nga manin an kal ber Pachuau leh Lal chi dang erawh chu se sarih manin an kal Sailo erawh chu lal lo mah se se sawm manin an kal thin. eta sial tih hi tlai sial (Rs. 20) a ni, se nufa erawh chu Rs. 10/- a ni. Tin, hnamchawm sawn man chu tangka sawmli a a; Sailo erawh chu sawmriat a ni. Tin, hnamchawmin tangka sawmhni (tlai sial) an thutphah a, Sailovin tangka sawm- (sepu) an thutphah thin. Tin, Mizoramah tangka an hman na chuan man atan:— Silai te, fei te, thihna te, thifen te, ival te, thibeh te, sial te leh an pawmzam theih apiang an pe thin. Nu hi in hranga awm a nih chuan, a fanute pasal eih apiangin nu man cheng hnih a ei ve ziah a; chu chu anpui atanga pek a ni. Tin, nula a zinnaah pasal nei la, a awma pa, a buaipuitu khan tangka sawm a ei a, nu chu Chhuatkhaimun an vuah. Hei pawh hi manpui tanga pek baw a ni.

sum zan lut ;— Man inhlan zana sum pek zawng hi a ni.

sum hmahruai :— Manpui tur nei zo lovin manpui atana Tlai al (Rs. 20) an pek kha pa chan a ni.

ui sawm sial:— Manpui atan Rs 20/- pawh tlin zo lovin Rs. 10/- manpui at na an pek kha, a hming koh mawi nan pui awm sial an vuah mai a ni. Pa chan a ni.

umfang:— Hei hi Rs. 8/- a ni ber, pami chan ve a ni, man- ui atanga pek chhuah a ni

usum:— Hei hi Rs. 6/- a ni ber. Mo pu (nu lampang) ei tur ni. He pu hi pu dang leh nu leh pa aiin a pawimawh zawk a, tel lovin a tute nupa hi an khawsa thei lo tih theih a ni. Lawm ni leh mangan ni apiangin he pu hian a tute chu lawmpuiin a tanpui a, a thlamuan thin a ni. Chawn leh huangchawi pawhin he pu tel lo hi chuan tih theih a ni lo. Cat ni vangthla apiangin a tute armit rawhtu a ni a. Mangan eh thlabarna khawp thil an tawh pawhin a reh theih nana rthlahual talhsak theitu chu he pu chauh a ni.

A tupate lukhawng a ei vek a, a tunute pusum a ei vek baw a ni. Lukhawng hi cheng hnih a ni a; a tupa hi chawng-pa a nih chuan a lukhawng hi cheng nga a ni a; a sekhuah chuan chêng sawm a ni a; Thang a chhuah chuan, cheng sawmhnh a ni. Tin, a lukhawng eitu hian tualmei a khuk ngei ngei thin. A tuteho hian an pu hi pûr nasa hle mah se engmah hen a nei thei lo, a thlawnin a ni zel. An pu hian a tute hi a pur chuan hen taw a nei zel thung si.

Nu leh pa leh unaute bân theih a ni a, chawina a thlen thei lo. He pu erawh chu bân a thiang lo va. He pu bantu chu a hmangil tawh ngai lo va, vinnî an sâl thin an ti. Tin, he pu bantu hi chuan, leichawi theih sang ber sial (tangka sawmli) a chawi tur a ni.

Ni ar :— Hei hi cheng hnih aţangî cheng li a ni. Mo pa farnu ei tur a ni.

Nau puak,uan :— Hei hi Rs. 2/- a ni, mo u (laizawn) ei tur a ni.

Palal :— Hei hi Rs. 5/- a ni ber. Karkalak zau nana pa siam chawp ei tur a ni. Khual khuah pasal nei tan pheih chuan a tul lehzuah bik. Manpui aţangî pek chhuah a ni.

Se bomawh : Hei hi chi hrang pathum a awm, hengte hi :
(a) Hei hi nulain a pasal tur luhkhung sela, hmingchhiat man ah tangka Rs. 20 (mana chhiar tel theih loh) pek a ngai a, sum chhuah nikhua pawhin a chhuak tel ve lo va, tlai sial a tlin si avangin se bomawh a ni.

(b) Nulain sâwn pai chungin emaw, sawn man pek hnu daih-ah emaw pawh lo innei ta sela, sawn man Rs. 40-a mi Rs. 20 kha hmingchhiat man se bo mawha chhiar tur a ni. Sum-chhuah nikhua pawhin a chhuak ve thei lo.

(c) Nula unau a naupaug zawk tlangvalin nei duh ta tlat sela, a u zawk tan khan hmingchhiat thlaka ngaih a ni a; chavangin a man atan chhiar tel loh tur Rs. 20 a pe chuang ang a, hmingchhiat man ti lovin Charsutphawi man an vuah zawk a ni. Hei pawh hi sumchhuah nikhuaa chhuak thei lo baw a ni.

Khing pathumte khi man leh mual inkar laia sawi tel, engkawng maha chhuak leh thei lo a nih avangin se bomawh a ni vek. Tlan kohna— Miin a nupui titlan sela, koh man atan a thu azirin Rs. 5-20 thlengin ngiat theih a ni a. Heng inkoh-

na hi sumchhuah nikhuzin a chhuak tel thei lo ve. Man leh mual sawi laia tel ve lo a nih avangin Fanghmano ei an vuah zawk a ni.

Nula khan pawnpui, thul leh zawlken puan dum, a ken luh tur a la neih loh chuan, an ngaihtuah chûk chûk a. A enga pawh hi keng thei lo sela, man hen thlak tawh a nei a. A pasalte in lamah heng pathum a hi buatsaih theih a ni tawh lo. Tin, insawi niin, ioremlohna thu a chhuak thei a, an inthulh hlen fo a ni. Man thu lam vang a ni deuh ber thin. Palaite khan an neih loh thu tawngkam tiam takin an lo sawi zo tawh a, an rempui tawh a; mahse mipa lam kha nasa takin an lo thup a, an pek theih ngei tur pawh pe thei lovin an lo sawi thin. Hmeichhe lam hian, an imun chung hian an lo hre chhuak leh ve ta thin a, man bi kha tipung ni lovin, pek nghal tur thuah khan thu thar a awm leh ta thin a ni. Inthulhna tling lo mah se an insawi rem har phah hle thin.

Man bâ hi thin leh a harsat em avangin, pek theih theih chu pe nghal turin hmeichhe lamin an ngen a, mipa lamin an Sial te chu pe rih lovin, a no neih hnuah tam zawk hena pek an duh si. Palu an vir tuak nasa hle thin a ni. Kei ka ni inti deuh fanu chu, mantang leh sepu emaw, tlai emaw tallo chuan an lak mai theih meuh loh a ni. Tin, Selâ hi lo rei sela iohniai a ngai duh hle. A neituin a no neih huna pek a duh a, a teluin a neih hma ngeia tel a duh bawh si a; mahse an ui thei chuang thin lo; hen sang chuang lovin a hming an ti-danglam a, tlai tau an vuah a, sawmbuih henin a kal tho tho thin.

Tin, an insawi rem huah man an inblan a, chu mi zawhah hmeichhe lamin lawi nan ran an talh a, an ran talh chu mipa lam nen an iuphel phawk a, mipa lamin a lu an chang tel leh nghal a. A tu zawk pawh hian ruai daih dawn lova an iohriat chuan, aomahoi ran an talh belh thin. Tin, zanah mo chu mipa inah a va lawi a, chu chu 'Lawi chhiat zan' a ni a, a hrusitute rualin a hawng leh a. Tin, lawina kawngah hian tiangvalin chirh emaw, vut sawhin emaw an lo theh a; mahse lawichalin a theih ang tawkin a chhanin a humhim a. Miin hnoi lutuka an hlauh tura an rawn tibuai ven nan mau emaw, tiang dang emaw sei tak lawichalin a keng a, a vuak phak leh hawl phakte chuan tuar na deuh mah se huat a thiang lo. Monu khan a hlauhva a

tlanna lamah a tluk pakh vajh chuan a kir leh a, inneih kh: an
thulh hlen thin a ni. Chuvangin, lawichei huaisen, hmanghcu
tak tak, chak deuh an thlang thin. A ngen ang an pek dawn
loh phei chuan, mo chu hawnpui leh mai thei a ni. A ngen ang
pe duh lo hlen sela emaw, amah inbouk hniam d h lo sela, an
inthulh leh thei hial a ni.

Tin, mo lawi kha ulrkna hmunah chuan an hnams dawtin
khawthiang a khawntir a, an chhip sam zar thum emaw, zar
nga emaw ve ve, chhamphualin a suhkaibhlib a, a khawn zawban
chhamphual bawkin a phelh leh a. Chutah chuan mipa ar pahnih
remâr atan an talh a, an inrem a, an innei nghet tihna a lo
ta. He remâr hi buhtlei hman lai ngeia vuak hlum tur a ni.
Thil dang hmanga vuak hlum a thiang lo. Zingab mipa chhung-
ten ar pahnih sa chu an ei a; tin, ar talh dawn hian chhamphual
a nei thin. Remâr talh hau hian a tu zawk emaw lo hel leh ta
sela, inneih hnua iathenna dan chiahin a kal tawh a ni, lo
mu dun lo mah sela. Tin, he ar pahnihte hian kawngro
pahnih a su a ni.

Jaremma:— Inremna chungchangah him remâr hming a pu a
malsawmna chungchangah Arzanguak hming a pu thung
a ni. Ar pahnih an khai iak lam lam tawh chuan, innei nghet
tawh tihna a ni.

“Ka tak chang se, rauthla lungmawl hi,
Thaleng siali ka run chhuog a lo lawi e;
Bawar thiang khaiin ka lo hmu e”. (Awithangpa)

Tin, monu kha a haw leh a, a tuk zanah lawi thatin a
lawi thung a. A bungrua zawng zawng. a ho a bang awm lo-
vin a keng nghal vek a. A pawnpui a an mi hlawh nein
a ruai nghe nghe a ni. He mi zan hian a riak nghal tawh a,
a pasal kha a thianten an rawn khung a. Mahni thuin nupu
nei, induh zanin an haw mai ngai lo a ni. Khungtu, toian tha
nei lo sela chuan, tlangval kha haw lovin zawlbukah a riak zan-
khua leh zak mai ang. A khungtu, a thiante khan, mut hunah
an rawn khung a, an phawk deuh phei chuan haungkhirhin in
chhuogah an va dah a, an chetdan an ngaitbla a. He mi zan
hian a duh apiangin ngaitthiak theih a ni. Nula zak thei deuh
phei chuan an phelh ngam lawk lo va, an tlaiwar theih thia a ni.
“Min han phelh rawh,” mipain a han ti a, monuin phelh a han
tum veleh, a ngaitthiatute khan, “Chei, a phelh chuan leh....” a

a ngial a nganin an lo ti thin a, a tim leh thin a ri. Tin, lawi that zan hian an chhungte zawng zawng an riak chhuak vek thin. A chhan chu : he mi zan hian mo then hante chu an tawm duh lawk lo va, tlawm thei lote pawh an awm zeuh zeuh a ni. Tin, fa an neih hma chu mipa hi zawlbukah a riak emaw tih turin, zan rei hnuaah chauh, a nupui hnenah chuan a mu thin a, puanbuaah pawh zawlbukah a la dah ve reng. Tin, monu pawh kha, zing varthian hma deuhin a pasal rual khan, an inah a hawng leh a, zing chaw chu anmahni inah hun engemawti chhung chu a ei reng a; hnathawk tur erawh chuan a pasal te in lamah a vikal thin. Tin, mo lawi lo sawngbawltu atan khan puithiam ni lo, mahai ina Khâl siper lo hmang ve theite hman theih an ni.

Tin, inneite hi nuthlawi leh pathlawi, sehring (sengalding) man khera an inneih chuan, an khua nula leh tlangvalte khan Chângchi an vawr thin a ni. Chângchi hi induh (lawi that) zana vawr kher tur a ni. Chângchi vawr dan chu :

Inneite buhfai tlem an la ve ve a, zan mut dawnah an hum pawh a,

“Vawr ing e, chang zai fawr ing e,
Zanina ka mumangan, ka tawn tur leng min hrih la,
Kan mi duh leng zuangin tho rawh,

Hmarah dingdi par kumtluang hrai ka chawipui tur,”

tiin an lu an vawr kbûn a, an mu ta vang vang thin a ni. Tawng a thiang tawh lo va; an tawng leh vath chuan an chham-phual zawng zawng kha a insut leh vek ang a, an hlawhchham ngal ang. Tin, tawng hauh lova an muthih vang vang erawh chuan, an zan mumangah chuan, an nupui pasal tur an lo hmu ang. Hei hi khaw khat nuthlawi leh pathlawi sehring man khera innei, nula leh tlangvalten an lo chhawr vena kawng khat niin an ngai thin.

Tlangval pakhat chuan, Chângchi a vawr ve ta a, a nula duhzawng tak a mumangah chuan a hmu ta ngei a ni. Mahse theitawp chhuaba a beih pawhin cru nula chu a nupui atan chuan a thlem thlu zo ta si lo va. Hlain :—

“Fâng kan duh, kan fai e run nuamah.

Nuthai kan duh, Vuaian Chângchi ka vawr e,

Leng kan duh, Lalngo ka zawl thei lo,” a ti ta a ni.

Diktawn tawn erawh hí c'hu, mi tupa vhin a; neih tur hriat lawk chakna bik nei sela, a duh hun hunsh a mut dawnin diktawn a tawn thei. 'Ka chhun mu loh, ka zan mumangah, ka neih tur êig min hrih rawh; leng thar tuai tir te,' tiin a mu vang vang tawh ang. A mumangah chângchi vawr ang bawkin, a neih tur hmu dawnin a inring thin a ni.

Tin, Laksâng lak hi chu, nupui pasal tur, mi taïma leh thatchhe enna a ni. Laksang chu an kutphahah an dah a, a vah that that chuan an neih tur chu mi taïma, viak tha tak; a vah peih lova a bawh reng chuan, mi thatchhia, zawmthaw tak ni dawnin an ring. Tin, Kumleng an pawt bawt tui; hei hi chu len rei leh rei loh tur enna a ni. A chang zat apiang chu an len tur kum zat niin an ring.

"Chaltuai di tuah nan emaw,

Ramloh kumleng ka phawi e;

A chang a tam, Chhingpui, mi chhiarpui rawh," tih hian, he thil hi an ching thin tih a tilang a ni.

Tin, Tian ral awm lai chuan mo hi lenglen ar khuan lai tak-in lawi turin, a hruaitute nen, zawi dapa kalu an chhuak thin a, mipa pawh an tel ngai lo va, lawiar pawh a awm ngai lo. Dim takin, tluk hlau takin an kal a, tluk chu inneih thulh hleina, inchhuih palh chu kir leba zan danga lawi leh tur a ni. Khuan-dim tih pawh hi ar khuan ruata dim taka kal tihna mi a ni a, tunah erawh chuan pasal nei tih nan kan lo hmanng ta zawk a ni.

Tin, lawichal leh intbeh (mo theh) leh, lawiar kan lo neih fan dan chu hetiang hi a ni:—

Lawichal:— Vawí khat chu tlangval pakhatin a ngaihawng pasal nei tur chu tibthulh theihna kawng a zawng a, an lawina kawngah chirh leh se êkin a lo theh chiam mai a; mahse, tlu lovin an tlan kir leh thei hram a. An lawi nawu leh veng him turin pa huai tak, chak tak tiang hawl meuhin an kaltir ve ta a, an lawi thei ta a ni. Hsta tang hian a vengtu tur lawichal patling pakhat kal ve zel leh mo lawi kawng theh hi a lo awm fan ta a ni.

Lawiar:— Lawiar hi a awm ngai lo Khual khuaa pasal neite hruaia cham a lo ngai ta a a; cham chhingin thlen inte tihautak hlein an lo iahre ta a. Vawí khat chh khuaa/khuaa mo hruai turte chuap 'Thlen inte tihhautak lutuk loh nan man tang ei

zawng hian ar hmui zum i keng ve teh ang u,' an ti a, an keng ta hlawm a, remchang hlein an hria a, khuala pasal nei hruaitute chuan, ar hmui zum man eituten an keng ta zel a. Hun a lo rei a, tual khatah pawh an lo ching ta zel a, lawiar an vuah ta a ni.

Palal : Palal hi khualkhuaa pasal neiin mangan leh lawm nia pa anga an belh tur a mamawhzia an hre ta a. Chutichuan, Pain a ai lo awh thei tur, a fanu tan Pa a siamsak ta a. Manpui atangin cheng nga a pe ve a. Thunei thei, lal tak a nih avangin, 'Palal an ti ta a ni.

Iathen dan :— Iathen dan hi kawng sarih a awm :

(a) Mipain a nupui rem thei lovin ma sela, man zawng zawng a batte nen a pe kim vek tur a ni; chu chu 'Mak' an vuah.

(b) Hmeichbiain a pasal rempui thei lovin sum chhuah sela, man zawng zawng mantangte nen a chhuak leh vek ang; chu chu, 'Sumchhuah' an vuah.

(c) Hmeichhe pasal neiin mipa dang lo ngai sela, man zawng zawng a chhuak vek a, pasal ina a ken luh zawng zawng chu a tang vek bawk a; chu chu "Uire" an vuah.

(d) Mipain nupui thlak nan nula dang la lut sela, man zawng zawng a pek kim b'at. khumpui luah a nih phei chuan, an kum khat hnathawh kha zat leh zatin an insem a. Hei hi, "Kawngka-sûla mak" an vuah.

(e) Nupa ngam leh ngamin inthen sela, sum a zatve chhuahin an inkaltir thin, a man pek sa a lo tam chuan a then a chhuak leh a, pek sa a tlem chuan a pek belh leh a, hei hi, "Sumlaitan" an vuah.

(f) Mipain a lupui rem thei lovin a nupui pawhin inthen duh ve sela; man pek sa zawng zawng changin a chhuahtir thei a; hei hi "Peksachang" an ti.

(g) Mipain nula fan sela, thutiam hlen hmam chhuak leh si sela, a luhpui zawng zawng a chhan vek a, hei hi "Sazumeidawh" an tih chu a ni.

Mizo tawng hman dan dikah chuan Moneitu hi a pasal ni lovin, a pasala pa kha a ni zawk. Nupui neiin "Mo ka nei," an ti ngai lo va, "Nupui ka nei," an ti zawk thin. "Mo ka nei," ti theitu chu 'Mo pasala pa' kha a ni zawk.

ZAWLNEI

Khawvel huam tin zingah hian Kristian rih hma chuan mahni phu tawk zelin Zawlnei hi kan nei theuh awm e. Tin, zawlnei kan hman dan leh chhawr dante pawh a inang deuh hle hlawmin a lang. M zo p/ute pawh hian zawlneire an lo nei ve a, an manganna tivengtu ropui tak an ni. A dan tlang-puiin zawlnei hi tidamtu an ni lo va, tidam dan tur kawng hretu an ni zawk, tidamtu chu puithiam lam hi an ni.

Kan pi pute sawi dan chuan zawl hi a zira zir an awm a, a neiha nei tak tak an awm bawk. Chutiang mi chu an thiam bik a, a to pawh an to em em a, zah pawh an zah bik a ni. Zawl a zira zirte chuan thian fel tak tak panga laite an hruai a, an tlawh khuai damlote kna a ruk tein an lo zawl lawk thin a ni. Mi tam ber chuan zawlnei a zira zirho hi an hre hrang thei lo va, ngun taka lo chik chauhvin an hre thei. Zawl nei dikte chu 'siamtutak' kan tih angte hi a ni an ti.

Zawlnei dik takte chu an zawl lo chhuah hian an mitmengte a lo sen rum a, an awte a danglam vek thin. Chutianga an awm lai chuan mi rilrute an hre thei a, lova fehte thil tih pawh in atingin an sawi thei thin; an zawl a tin hnu chuan engmah an hre thei bik lo a ni.

Mizoramah hian zawlnei eng emaw zit an awm a, khuate an fang thin; damlo chhungte vanduaia tawk zing bika inngaitte, fa dam thei lote leh ching fa hrang thei loten an rawn bik thin. Zawlnei hnena an manganna sawi tura an kal dawnin buhhum kho khat leh artui pum khat emaw, buhfai faikhiat khat leh artui pum khat emaw, latui leh artui pum khat emaw an keng tur a ni; hei hi an thum vawrna tur chu a ni. An thil ken hi zawlnei pek tur a ni. Tin, zawlnei kan thuihruai pahni a tanga panga an nei deuh ber, an thuihruaite ka "BERHVA" an vuah; tin, nula leh tlangval hi "Lengpuipar" an vuah; mi dang zawng zawng hi chu 'Laiseolungmawl' an vuah a ni. Zawlneite hian hla bik an nei theuh va, a thluk pawh a hrang deuh vek; an lam dan pawh a inang lem lo, an thumvawr dan pawh a dang hret zel a ni, inang tak takte pawh a awm bawk. Dan naren chuan an zawl lo chhuah dawnin rei fe chhuatah an han mu vang vang a, an zawl lo chhuah veleh an lo tho va, an mitmengte a lo danglam vek a, thenkhat phei chu an aw hi a pawr lian vang tha ta em em mai a, pitartê pawh ni mah se, pa aw thum ber pawhin a tluk thin lo. An

zawl chhuah hun chhung chu an ðawng leh zaiah pawh anmahni aw panggui ang chahin chu aw lian pui chu an hmang reng a ni.

An zawl chhuah veleh khan ðhumvawr an ðan ta a, an ðhumvawr dan chu: Artui kha an kutphahah an han thlur a, artui thlur hla lar ber chu hei hi a ni:—(A ðhumvawr sak-hming kha Ramliana lo ni ta sela) “Ramchungnunga thlunglû buku hi maw, pheiphunga vuantu hi maw, lam ðuam thumah kûlpui lungfing ðir ing ðir ing e” a ti a, a kutphahah artui a dintir a, letling mah se a tla chuang lo va; chu mi avang chuan mi’n an rin phah ðhin a ni. Chu mi zawhah chuan khovah emaw, thlangraah emaw, buhfai no chanve lai a sawi a sawi a, a intlar dan leh awmkhawm dan aþangin, an ðhumvawr saka tana thiltih dan chu a sawi sak ðhin. Chu mi zawhah chuan an lâm a, a berhvate khan zawl zai an sa a, a thiam apiangin hla chu an sakpui thei a, an thiam phawt chuan khuang an ben sak thei bawk.

Tin, zawlneite hian tlang lal leh Luailung puk huai zawl-in an insawi deuh ber, chung tlang lal huai chanchinte pawh hre nualin an insawi a, an sawi pakhat chu hei hi a ni:—Vawî khat chu Reiek tlang huai lalnu hovin chawng an chên a, an hlim em em mai a. Chhawrpial huaiin an rawn run ta a, an hriat lohvin Reiek tlang lungpui chu kar lum vek an tum a; hemte an lo thlak a, an hem ta tlut tlut mai a; Reiek huai chawngchenho lah chuan, an hlim avangin engmah an hre thei si lo va. Tlang dang Bêlkhai huaiin a manganpui a, a va hrih ta a; chu veleh an chawngchen lai chu an lo chhuak huk mai a, Chhawrpial huaiho kha an han um a. Reiek kham velah chuan sialsirah an chang a, an inbei ta vak vak mai a, a then chu lu bungin an tla ta vawn vawn mai a ni. Tun thlengin Tlawngnuarah khuan chu mite indo thisen luag hmuh tur la awmin an sawi. Tin, Reiek tlang huai lal nula hi Chhawrpial huaiin an man a ni awm a, Reiek huai lalnu Khawluahlali chu a ðap a ðap mi, tiin an sawi bawk.

Tin, Mizo Zawlnei zinga lar tak pakhat chu pitar tê hi a ni a, hei hian Luailung puk huai a zawl a, a zawl pawh dik hlein an hria; a zawlte chuan Darkunga an vuah a, a hlate pawh a ðhente chu hengte hi an ni:—

1. Reiek tlang chu chhawrpialin an rûn
Khawluahlali chaw reng ei thei lo,
A ɲap a ɲap e.
2. Ka bul ka bal hril ning raw ka nu,
Reiek Sialsir Darthaikawi ka ni;
Awi raw awi raw e.
3. Darkunga e, luailung Darkunga,
Dawntlang muvanlai, muvanlai, muvanlai.
4. Châm a rel e, laisen khaw zawlah,
Zeltluang tuaitê, Tan tin chhínhngniangin,
A ngen a ngen e.
5. Thangtinluaii pi rauthla ka hmu,
Losûl hawna vaimim kawm mi pe,
Ka suihlung a leng.
6. Ruangtui chhuahah nipui par ka hmu,
Ka chung bâwngtê an lo chiar nglian e;
Thangdânga kan ngai.
7. A mawi mang e Pawla lam kaiah,
Kiva chang thlitê'n a her lêt e;
Lengdâwn a pâm e.
8. Mual liana rûn hlam sawmthum hnuaiah,
A laiah Chhingi a her liai e;
Châm zai maw kan rel.
9. Kan mi duhte laichhuatah an zal,
Nêmrang puan inzâwn dêl dêl tang e;
Awi maw ka lungdi.

Tin, chhim chhak lamah zawlnei hmingthang tak, Bêlhem a
an tih hi a awm a. Mipuiin an ngaisang em em a; mahse,
berhya, patling panga a nei tlat mai a; mi thil chik mite
ngaih a ɲa zan thei lo.

A thiltih dan : 1. "In hi lazaiin ka hnuk ngning thei ang."
a ti a. Liangah lazai an thlung a; ani chu dawhthlengah a ɲu
a. "Aw, aw, aw, kan ɲang e" a ti a, a hnuk ngning luai luai
ɲhin a, a mak an ti em em ɲhin a ni.

2. A kutphahah artui a thlûr a, a dintir a, a duh duhin a
kutphah pharhin a lek vel ɲhin a ni.

3. Ni khat chu nausen tē thi an lenpuinaah a zawl a tichhuak a; a lam a lam a; nakinah chuan nausen lu kengin a lām ta mai a, a entute chuan mak an tiin, rapthlak an ti em em bawk a. In neitu naupang chuan, 'Ka nu, ka nau lu a ang em mai, ka nau lu chiah a ni,' a ti a. Inthuai bellama nau-te phum chu an zu en a, vur that lohin a lo awm a. Bellam chu an han phawrh a, naute lu chu a lo bung reng mai a. Belhema leh a berhvate chu chhim lam khaw dangah an kal ta vat a. He thu hi a than zau tak zel avangin miten Belhema thiltih dan chu an lo chik ta a ni.

Ni khat chu artui thlur dawna a kutphaha bel tur khawitehnun, khanchhuka a bel kha pa pakhatin a lo lak ruk sak a. Belhema chuan a zawl tichhuakin a lām ta a. A kutphaha artui bel tanna tur khawitehnun, khanchhuka a dah kha a la awm emaw a ti a, a lam pah chuan khanchhuk chu a han khawih zoh thin a; mahse, a lo awm tawh si loh avangin artui a thlur thei ta lo va. "Ka zawlte an lo kal lo a ni," tiin chhuanlam a siam a, a thu ta a. Rei lo teah chuan khawitehnun lak ruk saktu chu a hre chhuak ta a, an inhau ta a. Belhema thinrim veleh chu pa chuan, "La zaia in i pawh nghin lah, i berhvaten inthuai bana an sawi nghin a ni si a; i kut phaha i artui thlur lah, khawitehnun i bel avanga thlur thei chauh i ni si a; khaw pakhatah lah khan naute lu i phawrh a, i lampui bawk vei nen, kan that ang che," a'n ti a. Belhema chu a tlanche ta a; mahse, an um zui a, dawhkhilhin an chiu hlum ta a ni.

Darkunga erawh hi chuan berhva a nei meuh lo va; hmeichhe mawl ve bawkte a hruai mai thin. A zawl chhuah lai chuan lo lama fehte thiltih dan leh awmdante a sawi thei thin a; a dik zel thin avangin an ngaisang em em a, tuman an fiah ve thei lo a ni.

PI PUTE ARSI HRIAT DAN

Hman lai kan pi pute chuan, awmtual an chhêm a, zanañ rei tak tak awmtual mei aiin an thî khawm a, an tîti thîn. Van lam arsite khi an chhuiin, an inzirtir thîn a, arsi hmingte pawh sawmthum lai chu an vuah ve a. Arsi thenkhatte phei chu an bul leh balte chenin an sawi thei a, ngaihnawm an ti em em thîn a, van lam thil hming an vuahte chu heng hi a ni: -

1. Siruk	6. Simeitalh	11. Sivawkbawm
2. Sikeisen	7. Sihnawhkhur	12. Sikawlhrit
3. Sisakei	8. Sirawkuai	13. Siaia (Mars)
4. Sichakai	9. Sisil (hmar arsi)	14. Simeikhu
5. Sivahluk	10. Sikawikap	
15. Kiangtezawngzim	23. Chhohrei vung (Orion)	
16. Vanpuisaihrua	24. Zangkhua (Great Bear)	
17. Zaukawtê	25. Hrangkhupa Selu	
18. Hrangkupa Sedar	26. Nufa thembu inchuh	
19. Pukula thang	27. Dingdi puantah	
20. Chawngmawii	28. Hrangchhuana	
21. Varparh Arsi	29. Awk	
22. Thlasik kawng	30. Sisialhmur	

Tin, kan pi pute chuan, arsi thenkhat chanchin chu heti hian an sawi thîn :—

2. Siruk : A tirah chuan pasarih an ni a, thlipui na deuh mai a lo tleh a, pakhat chu a la bo ta a, paruk chauh an lo ni ta a ni. Tun thlengin thlipui na ber tleh hnuhnung ber hi chu "Siruk la" kan la ti zel a. Siruk la tleh hnuah hian siruk a awm tawh lo va; chuvangin siruk chhuah loh hnu hi chuan thlipui a t eh tawh ngai lo.

2. Chhohreivung : Hman lai hian mi pakhatin zuhrei kua a lai a, a meitalh a theihngilh a, a zuk la kha sakeiin a lo seh a, a khuain sakei chu an hual ta a. Chu mi lai chuan Thim a lo zing a, vanah arsiañ an kai ta a ni.

3. Kiangtezawngzim : Kiangteho hian zawng hi an zim a, an uisathiam leh zawng chu hual laiañ chuan an insual ta a: chutih lai chuan an lal fapa chu hual mawng ngawi zawnah a awm a. Thim a lo zing a, vanah arsiañ an kai ta a ni.

4. **Zangkhuah :** Hman lai hian, Durtlang piah Schlawh velah tlangval pakhat Koloia a awm a, zan khat chu a ming a tha ta lo va. Sairum khuua a pute hnenah thla hualtir turin a kal a a :—

“Pute khuuah zing zuk zin ila,

Bawarin thla zuk hualtir ila,

Thlafam t r serh khua a kham maw e,” tih hla a awm.

A pute chuan Koloia thla chu an lo hual a, a haw leh ta a. Sairum chhak lawk Berhvakawnah chuan ralin an lo that a, a khup lehlam chu an tan bun sak a, Koloia pute hnenah chuan Berhvakawnah Koloia a thi e,” tiin Tlaiberh pakhat chu a lo hram ta lauh lauh mai a. Koloia pute chu an ngaih a tha hei ta lo va, an zuk en ta a ni. Koloia ruang chu a ke leh am tan bun, Khawidang bawm vat vat lai chu an zuk hmu ta a. Chutih lai chuan vanah a kai a, Zangkhuah a chang ta a ni. Tunah pawh Sairum leh Schlawh inkar berhvakawnah Koloia te nupa lim hmuh theihin a la awm.

5. **Chawngmawii leh Hrangchhuana:** Khaw inhla vak lova nula leh tlangval hmeltha hmingthang an ni. A ingngizawng em em a, an khuate chu an indo tlat mai a, Hrangchhuana chuan a ruktein, dosi karah pawh chuan Chawngmawii chu a va rim hram hram thin a. Mahse, a hawn pahin chu khuua mite chu a that ziah mai a, chu khua chu an buai ta hle mai a. An khuua lo lut ru hriat theih nan, rah loh theih lohvin kawt-chhuahah chuan vut an phul ta chiam mai a. Hrangchhuana chuan a luh dan leh chhuah dan a tidanglam ta a, hnungtawlh an a lut a, hnungtawlh bawkin a chhuak leh si thin, khaw chhunga a awm lai chu an hre fuh thei ta lo va, a tawpah chuan thang an kam ta zawk a. Hrangchhuana chu thangah chuan a awk a, an tihlum ta nghal a. Tu rimin nge a lo kal hin tih hriat nan, Hrangchhuana ruang chu nula zawng zawng an kantir a, a tawp berah Chawngmawii chuan a kan ve ta a. Chawngmawii chuan Hrangchhuana ruang a kan lai chuan a insum zo ta lo va, a tap chhuak ta a, Chawngmawii chu an that ve ta nghal a ni. Arsiah an kai chho ta a, tun thleng hian anah indi hun an la nei a, zantinin an inhnaih tial tial a, indi hun an thleng ta thin a ni. He mite pahnih indi zan h chuan Hmeichhia zawng zawng hi remchang hmuhpui ila chuan di theih vek an ni,” tiin an sawi thin. Nula pakhat chuan tumal lohva Chawngmawiiin Hrangchhuana a ngah a han hmuh chuan heti hian hla a siam :—

"Di ka nei chunnun min hal si e,
 Chung siar mah hal lohte'n thangvan zawlah;
 Val ngahk Chawngmawii a ding reng mai".

6. **Siaia** :—Hei hi mihring arsi kal chho bawh a ni a, leia a awm lai chuan, Chawngmawii hi a rim ve thin a; Hrangchhuana awm loh zan apiangin a va ngai ve thin, tiin an sawi. Arsi an kai hnu pawh hian, Chawngmawii leh Hrangchhuana indi loh kum apiangin Siaia nen indi thinin an sawi bawh.

7. **Simeikhu** :—Mizo pi pute chuan mak an ti em em a, zan tina lang ve ni lovin, a chang changin a lo lang a; a ngahna an hre thiam lo va, thil tha lo lo thleng tur entirna niin an ring. A lo lan apiangin lai ropui tuemaw thi mai tur awmin an ring thin. Kum 1911 mautam tam thlen hma lawk khan, Simeikhu ropui ber mai a lo lang a, khaw tinin luhka tlangsaanga chuanga in an thli hui hui mai a, Awithangpa'n hla a phuah a :

"A thlirin kan chuan e sangpirah,

Siar hmingthang lo chhuak e, chhermei chawin;

A khu thangvanah a zam kawlungah," tiin. Kan pi pute rin dan ang ngein, Simeikhu lo lan zawh hnuah hi chuan lai thih emaw, tam emaw a lo thleng ziahin an sawi.

Kan pi pute chuan arsi pahni, a hming pawh hriat loh leh vuah pawh an vuah lem loh, an ngaih pawimawh em em si a awm a, chu arsi chu hetiang hian lo lang thinin an sawi. Thla de chho leh a vanglai inkarah hian arsi te deuh, thla ding lamah emaw, vei lamah emaw a lo de ve thin. Thla vei lama a lo lan chuan, "Milu a khai," an ti a. Thla ding lama a lan chuan, "Chem a chawi," an ti a, rammut hun tha ber leh hlawhtlin hun niin an ngai a, rammut turin tlangval pasalthaho an chhuak thin. Tin, ral tan pawh hlawhtlin hun remchang ni ve thovin an ring a, an chhungte simkhur lehzuat turin an hrilh a, tlangval pasaltha te pawh khaw veng turin hreh chungin an dah thin. Bawhla pakhat chuan:—

"Arsi e, thlahpa chaw law, ralvawn za lang ka duh in e,
 Hawikawm e, thanglung thawm e, ka do rimnampa ka thun e," an ti nghe nghe a ni.

INDO LEH INRUN HMINGTHANG DEUHTE

1. Lallulan pawho chhiah a nin avangin Zopuih Thlanrawnho a rawt hmingthang tak kha a lo awm ta a ni.
2. Sialbau Zahuata chu, Lalhangvuta leh Vuttaia leh Papuia ten run an tum a; mahse, khua an lut thei lo va. An rilamin Thentlang Zahau khueah chaw an zawng a, Vuttaia chu an lo man ti zawk a; heti lai hian Vuttaia nupui chu a thi a hul tan chauh a. Falâ nah kum li a tan hnuin an han tlan leh a; a tang chhuah chuan a fa duh duha khawlai leng thei a rawn hmu a ni an ti Vuttaia tang tlan nan sum an khawn chiam a. Tuahzawl lai Lalchungnunga'n (Zadeng lai) a thiwn ve duh lo va. Tin, Mangpawha thib khan Lalchungnunga hian, "Khawhling tuchuan L Imanga a fan ta e, Lalchungnunga'n tungs ka do tak ang le?" ti a sawi kha an haw hle a ni.
3. Lalsavunga khan a pute ram hlui neih leh a tum a, chhak nawr turia a nupuihah ta biwk. Hnung lam leh sir lamah tibuihu an awm loh nan. Zâdeng lai an tilawm hmaza a, Hmar lamah tum huih an va rammu a, an hlawhtling hle.

Tin, Lalsavunga chuan, chhak nawr dan tur heti hian a rel ta a. Man pawha thlahte'n awmhmun an lo bengbel ang a, han nawr zel thei lova lo kir leh a tul chuan, chhak nawrhote kha buh leh bu an lo pe ve ang a; khua pawh an lo sem ve leh tur a ni. Vuttaia chuan, "Falam tang tura ka kilaa zelan ka nawr chho aing," a ti a. Lalsavunga chuan Darlawig a kai chho ang a, Hmar, Sakte eh Pawi thenkhat hma chhoh a tum ta a ni.

Lallianvunga tupa Vanpuilala chuan hmar lam ringawt a lo nek tur a ni Darlawng tlangah Lalsavunga a thib tak avangin a fapa upa zawk Vanhnuailiana'n a ai a awh ta a ni. Buanhmunah Vuttaia'n bawka khawha, R lura thlah zinga mi, Lalpuithanga'n biwk chû a luah khalh ta mai a; Vuttaia a kai lii ta tho a, an inhrawn dun ta a. Lalpuithanga'n duap a kai hma leh a, Cnêngtêah a awm ta zawk a. Heti lai hian Vanhnuailiana chuan Vancheng a thleug tawh a ni. Lalpuithanga hian Vuttaia khaw Silai a lo kalpui a, hei hian Chhim leh Hmar indo a tichhuak ta nghe nghe a ni.

4. Chhim leh Hmar Indo: Kum 1856 1859 ah chhi'm lamah Rolura thlah zawng zawng an tangrual a, Hmar lamah Vuta leh Vanhnuailiana an tang dun a.

An indo chhan : Vuttaia khaw silei pakhat. Rolura tthah Lalpuithanga ina tang kha la turin, Vuta leh a tupa Lalsavunga in brang fa Thawmvunga an kal a; Vuta chu a hla phuah avang. in an lo haw sa a, tiththinura vuak nek an tum a, lai inah chuan thiogfak an lo thut fur mai a, Lalpuithanga chuan :—

“Buanhmun pai ang pawm tawh hnu,

Chèngtèah lam ang let e;

Lalpuithang lê a a,” in ti vei maw, Vutdul ? a hao ti a, Vuta chuan, “Lalpuithang lenna, kan ti a nih kha,” a han ti a, Thawmvunga chuan, ‘Ka pu Vut, i hlau em ni? Hlau mata che, keimah ka’n lam ang e,’ a ti a, kawhnam kengia a lam ta a:

“Buanhmun pâi ang pawm tawh hnu,

Chèngtèah lam ang let e;

Lalpuithang lêma, A lêma lema ti rawh u,” a ti a, mi lu chungah te a vei thuak thuak maj a, an rapchung te a sat thla ta tawp tawp mai a, an haw ta zung zung mai a ni. Chutah bangsila silai tun chu Thawmvunga chuan a la a, a kalpui dawn ta mai a. Lalpuithanga ho chuan khat takin an chelh a, Thawmvunga chuan kawhnamia an kut a thel sak ta thawt mu a, an kalpui ta a. Silaiin an kap zui leh a, leh pawh an leh-hawi dub miah lo va, an kal ta zel a. Tin, silai a rik tak avangin indo an puang a ni ta mai a. Chhim leh Hmar Indo chu fan a lo ni ta reng mai a ni.

He indo chhunga inrun ropui ber chu Khawnglung Thuami khus, Vutan chhak Pawi Khawtindala a ruai a, zana Zawlbuka tlangval mu zawng zawng chu an kap hlum phiar a, nunau an sawisa ta a, tam tak salah an bruai a. An lalnu chu Khawtindalan a man a, a hawn a; a fapa Lalhleia erawh chu Vuta fapa Lalngauva’n a man a, a hawn ve ta a. He thil rapthlak tak avang hien Rolura thlahte chu an tlawm ta niin an sawi.

An khaw runte: 1. Chhimin Hmuntha an run a, an lo hriat lawk avangin Phaisen dungah an lo kap vak a; mahse Chhim lam chan a tha tho.

Sialhmur an run leh a, puitling kal bo hlan ni mah se, nunau ho an la inthiarfihtim hman vek a. Run tur hre lovin an haw leh. Chawngthu mi Chawngzika (Nghatebaka) lui kal hawin a umzui a, mahse Chawngbawlan kawng sirah a lo chang a, a kap hlum ta.

2. Hmarin Vanchengtê an run a, an inkap nasa hle a, hmarlam an ding chang zawk.

3. Hmar lamin Khawnglung an run a, Zawlbuk tlangval riak an hup barh. Khawnglung run hi Chhim leh Hmar indo tuma ropui ber leh rapthlak ber, indo titawptu a ni. Khawnglung khua hi Chhimchhak, Lunglei lamlian kama Rawpuikam chhak zawn chho, mel sawm aia hla lova awm a ni a; kham chawi vel khua a, luhna khat khat chauh awm, Lalpuithanga fapa Thuama khua a ni. Titi thenkhatah chuan, an run theihna chhan hi Khawng mi tu'e emaw an thurualpui niin an sawi. Chuti ni suh se chu ral tan luh theihna rual a ni lo an ti.

Tin, an khaw kulh tha tawka an hriat avangin nula leh tlangval pawh an hlimin an thlamuang hle reng a. He khuaah hian nula hmeltha tak, mi tha tlangvaltena an rim thin leh neih an tum deuh theuh, Thanghniangi, mi tha fanu nih leh that leh nungchang that fawmkem a awm a. Tin, hmeithai fapa mal mi inggaitlawm leh zakzum tak, mahni phu tawk awm nula pawh rim ngam ve meuh lo, mahni rettheihna hre hlah hlah mi tlangval Chalkunga a awm ve a. Chalkunga hian Thanghniangi hi hmu thin mah se, a be ngam lo va, a neih phak loh tur a nihzia hi a bria a, rim pawh a rim fiam ngam reng reng lo va.

Ni khat chu, mi tha tlangval pakhatin Chalkunga chu mualvergah a len luitpui e, Thanghniangi te inah a lenpui ta a. Chalkunga chu a zak hle mai a, hawihhawm tih hriat fahran hian a awm a, Thanghniangin a han biak pawhin a chhan danah thuhnuairawh tih a hriat em em a. Nula han puih tulah chuan a tho thang thain, thiltih vel hi a lenpuite ai khan a thiamin a viak a tha zawk hle a.

Hetianga mi nun tha leh inggaihniam, mi tha fanute chu ngaihawng ena en ngam lo a ni tih Thanghniangi chuan a hriat tak hlauh mai a, ani duhzawng mi chu, mi chutiang chu an lo ni ve tlat thung si a. Chutichuan Thanghniangi chuan Chalkunga lamah mit a len tan ta a ni. Tin, Chalkunga chuan Thanghniangi mitmei chu hre thiam mah se, a rim ngam chuang si lo va, nula pakhat rem hriatin, an thenawm nula rim ni awm takin Thanghniang te thenawmah chuan a leng ve ngam hram chauh a. Chalkunga an thenawmah a leng tih a hriat veleh Thanghniangi chu leng ve thin a; biak chu an inbe ve zauh zauh thin a.

Tlargoal thenkhatin Thanghniangi Chikunga a ngazawng tib an briat chuan an iksik a, an hiaz'a leh an thutute fiamthu ti thin an tilang ta a. Mahnilo-maha a ithlahrun na alatin Chalkunga chu a tim ta a, mi tha fanu nen an ingazawng chu mangantlak a ti ri'ru ta hle mai a; a hmangaihna chu thawk khata hnuhkir mai theih a ni bawk si lo va. Tis, mi tha leh kei ka ni inti deuhthe chuan, 'Kan dukilkar tlangval hi, mual vengah te ka chuangkai e, a ti teh chai a, engage maw a beisei ve le? Thanghniangi lah hian a be tha fiamthu mai a ni si a, mi thu haw lam leh kal lam pawh hre thiam hlei lo, daikilkar mi hi chu an lo chhawih deuh zawng a ni hi!' te an ti lawng lawng thin a. Coalkunga tan chuan khaw-lai len pawh a zahthlak em em thin a. Mahse a chang changa Thanghniangi te thenawma len chu a tul ve zauh zauh thin a. Thanghniangi leh Chalkunga tan chuan an khua cau, nuam t hawna nuam si lo, hrehawm tih dawna ni meuh si lovin an hmang fan ta a ni.

Kum 1856-eh Chhim leh Hmar Indo a lo chhuak ta a. Khawnglung, kham chawivel khua chu him tak leh thlamuang taka an awm lai chuan, Vuta fapi Latogauva ho leh Tiau Pawi lai Khawntindala ho chuan ru' tumin an lo thawk chhuak ta a, thimblimah khua an thleng a, zanlah an lut a, zing lam khawfingchah hma, thim lai bereh Zawlbuk chu an bli fan ta a. Bawhbelah silai an tin tlar ta thut mai a; chutih lai chu an tlangvalho chu an la hnar bawrh bawrh mai si a. A runtute chuan Khawnglung tlangvalin thawh in hai a lawm le, tho rawi u," tiin Thingnawi tein an zu vawm ta a, a tho hmasa apiang chu an kap let tawp tawp mai si a, thenkhat chu an tho duh ta lo ve, silai ri thawmah chuan nipi an harh ta a, an mangang chu thimthamah an poi ta ruai mai a, chutia lai t-k chuan ral chuan an beizui leh ta nghal a, khawlai chu mitthu ruangin a khat ta nuth mai a, thisen lah cau a luang nasa khawp mai a, pa upa lam, mahni ina silai lo awmpui ho leh zawlbuka tho ve duh ta lote an che ve a, ra lam pawh thu hnem hlein an sawi a ni.

A thei thei an tlan chhuak a, tam tek an man a, salah an hrui haw ta a ni. Thanghniangi kha man zingah a tel ve hlaub mai a, Chalkunga cawh chu an man tel ve lo va, tin, sal zingah luhlul deuhthe chu kalkawngah an that leh nual bawk a. Chah

kunga chuan Thanghniangi chu damin Pawi ram a thlen leh thlen leh a hre mai thei si lo va, mutmu pawh tuah lovin a ingaihtuah hah em em thin a, dam tak pawhin Pawi ram chu thleng teh reng mah se, an tihduhdah dan tur a suangtuah a, a khawngaih em em thin a, a chang pheh chuan mumal pawh nei mang lovin a mu leh reng thin a.

A vanneih asiamin Thanghniangi mantu chu pa ngilnei tak leh tha zet mai a lo ni hlahh mai a, kulkawngah pawh tihduhdah tawh lovin Pawi ram a thleng chho thei a lo ni a, a hmel leh chet dan hi a mantuin a khawngaih zawng tak a lo ni a. Nikhat chu khual thuthang atangin Chalkunga chuan, Thanghniangi a la dam tih chiang tawh takin a hre ta hlahh mai a. Tiau lui lian k m veleh a zawng tura chhuah a tum ta a ni. "Thanghniangi ruk chhuah ka tum ang a, ka theih loh pawhin a hmel ka hmuh theih phawt chuan thih phah mah ila pawh ka ti lo; heti reng renga dam chu a hrehawm em mai, khawvel hi ka thlahleh peh tawh lo ve," a ti ta a.

Favang a lo thleng a, tui a lo k m tan ta a, Chalkunga chu Thanghniangi zawng turin Pawi ram panin a chhuak ta a ni. Ni engemaw zat a zawn hnuin, lo pakhatan hian hmeichhe aw ni awm tak hi hla deuh atang hian a hre ta a. Mi hmuh theih leh tura inthupin, hnim leh buh leh thlaite a phen zel a, a hnaih deuh deuh va, Thanghniangi aw ni ngeiin a hre ta a. Chu lo chu a han hawi vel a. tumah dang a hmu lo va, Thanghniangi awmna lam chu zawi tein a pan ta zel a; Thanghniangi chu a awmnaten sava a ventir a lo ni a. Puan leh kawr tet hrip hrep hi a lo inbel a, thlam namthlakah chuan a lo thu a, a zai pah chuan a ke a lo then hiai hiai a, heti hian hla a lo sa a :

"Ka lungdi khan min la ngai maw,

Min la hawi ve maw," a lo ti veng veng mai a. Chalkunga chuan :

"Ka la ngai che, ka la hawi ve che.

Karawn zawng che mi tuk ramlohah," a ti a, a ke then lai chu a vuan ta chawt mai a, an lawm lutuk chu engmah sawi thei lovin an mittui a tla dun ta zung zung mai a ni. Chalkunga chuan heti hian hla a sa zui leh a :

"Mi tuk ramloh hmuithiangi lerah,

Thavuai mau ang ka jah ni tam e."

Tichuan, Tiau lui lam pan chuan an kal dun ta vat vat mai a, mi hmuh loh turin ram palailengah an vak an vak ta mai a, a mantupa khan a rawn um an ring si a, an theih anga rangin Tiau lui chu thlen an tum ta a. An vanduaia siam a ni ang chu Tiau lui chu a lo nu phui mai a, kanna lai tar an hre ta lo va; chutia mangang taka an phi vol rua! lai chuan, ral-khatah thawm ni awm tak hi an hre ta a, an rawn nan hman chuan thah dun emaw an nih ngei an ring a, Chalkunga mangang chuan, "Min pawm ngheh zawh dawn phawt chuan, ka hleuh kaipui thei ngei ang che, ka hnungzangah hian i bawk ang a, ka hleuhpui mai dawn che nia," a ti a. Thanghniangi chuan, "Tih ngaihna dang a awm si lo va, min hleuhpui theih dawn phawt chuan ka pawm nghet thei ang che chu maw, ti rawh, i hmanhmawh ang le, mi rawn um phak ang e," a ti a, a hleuhpui ta a.

Harsa ti tak chung a li lai an thlen chuan, tuifawn chuan a rawn khuh ta hlup hlup mai a, Thanghniangi chu a thaw dang a, a dawm chu a thlah ta a, tuilian chuan a la ta daib mai a. Chalkunga chuan thih dun mai chu a han ngaihtuah a, mahse a nu kha a hre chhuak zawk a, kan pahniha borai ai chuan chanchin sawi tur talin damin chhuak ila a tha zawk ang chu maw, tiin amah chauh chuan Tiau lui chu a hleuh kar ta hram a. A lungngaihzia leh a khawharzia tung suangtuah dik thei ang le? Tiauphovah chuan a han chawl a, a inngaihtuah harh te te a, a kal ta a. Chalkunga chu a kal liam hman chauh va, a umtute chuan Tiau lui an lo thleng ve nghal a, an hnuhmate kha an en ta mai mai a, Chalkunga chuan a umtute chu hnim kar aingan a thlir reng mai a ni. Chutichuan, Chalkunga chuan hla a phuah ta a :—

"Tui lo lian e, hnawmtui thiang lo lian,
Ka lungdi tiau lei a chang ta e," tiin.

Chalkunga'n in a thlen chuan, a thianten an rawn kawm harh dawn a, zu te an rawn pu a, an han siak a, an sem ta a; Chalkunga chu an han pe hmasa a, mahse a lem thei ta hauh lo mai a, hetiang hian hla a phuah ta a ;

"Ka lungdi tiau lei a chang, zanin,
Darthain ningzu ka dawn thiam lo ve," tiin.

Chalkunga nu chuan, chutia a fapa neih chhunin engmah ei hlei thei ta lo chu a khawngaih a, a manganpui ta em em mai a,

nakinah chuan nahni tum tawk tê nupui neihsak thain a hre ta a. Chalkunga hnenh a rawtpui ta a. Ani chuan, "Nula tai dawng nah tak tak chu awm mah se, ka nu, Thanghniangi chauh lo chu tomah ka rilruah an awm thei lo a ni, min thlim tur hi khawvelah an awm lo a ni, tih pahin hlain :—

"Tualah lêng dawntuai tam e,

Ka nu Thanghniangi lo chu tleidang ka lungkham an awm lo ve," a ti ta a. Hun a inher zel a, khua a lo thal a, romei te a zâm paw leh chak mai thin a. Khawnglung khuaa then-rualte momei veng reng renga an awm lai kha a ngai em em thin a, thian kawm zai pawh rel lovin, amah chauhvin a awm thin a, hla a phuah a :—

"Khua lo thal e, romei a kai chiaì e,

Khawnglungpui leh lungdi ngai ing e," a ti a, a tap ru a tap ru mai thin a ni.

5. Kum 1871-ah Lalsavunga tupa Thanhranga, Khuanglenga a lai lain, Lalburha nen Tuirial dung lamah Vai run turin an kal a. An thang hlanin Suktehovin Khuanglêng chu an zuk run a; tam tak an that a, tam tak salah an hruai bawk a, a chan-ve lai boralin an ring. Tin, an khua an hal fai vek a, an lalpa Thanhranga lo haw chuan, an khaw kang vap chauh chu a rawn hmu ta mai a, a nupui leh a fanu Sukteho chuan an man a, an khaw lamah an hruai bo daih mai a lo ni a. A mang-ang tihngaihna hre lo chuan Kawrnu zaiin :—

1. "Phai zauah hnâmchem len riàì ila,
Lungdi Darin chhakah kawhrehn thir a bun;
Hraichawi Chhingpuii.
2. Tanchhawn duha thlang kawrvai kan liam,
Ka rûn romeiah kai zo ve;
Hraichawi Chhingpuii.
3. Chhakah rûn tuì a lian sen vung e,
Thuva lêng dêr e, di ngai angin;
A lai hrai tap e," tiin a tap a tap ta mai a ni.

A nupui hi Dari a ni a, a fanu hi Banchhingpuii a ni. Thanhranga chuan a nupui leh an khuate, Zapauva khua Sai-zanga tâng kan tur leh tlan dil turin Pamenga a lo kal dawn tih a lo hria a, a khuate chu a ko khawm a, silai kengin lal tuallaiah chuan an lo thu sen nghuk mai a. Pamenga chu Sai-

zâng lal Zapauva inah chuan a han lut a, "Hei le kan ngam ta lo che u a, in hnuaiah kan lo tlu ta a ni, min khawngaih ula, dan pangngaiin kan nupui, kan fanaute kan tlan ang e," a han ti a. Zapauva chuan Vanhnuaailiana nena Sautanna thuthlung kha, Vanhnuaailiana fate hian bawhchhe nasa hlea a hriat avangin a thinur a, heti hian Pamenga chu a han chhang ta a :

"Pameng, Guntui a leh luan ta hi maw? Lalburh te suang-tatin nah nei ta hi maw, Pameng, khawthang hraichawi nuh kan man tur, Sazukin no a hrin nuh kan kah tur, Thangurpi sawnah ka tuan e, Zapau ka lallai," a ti a. Chu veleh Sal-chungah chuan a tal ta vak mai a, a khuate khan Silai an lawn ta un un mai a, a khu chuan khua a khuh zo vek mai an ti. Silai an lawn zawh chuan, Zapauva chuan thu tha a sawi ta a: Aw le, Salho zawng zawng in tlan thei ang, hnam-chawm chu sialin; Sailo erawh chu Sesawmin," a ti a, Pamenga leh a thiante chu an hawng ta a. Thanhanga chuan a nupui leh a fate tlan nan chuan a unaute sum dilin a zin vel a. Tuk khat chu a nupui leh a fanu tlan tur chuan a chhuak ta a, an tanna khua chu a han thleng a, a nupui leh a fanu chu an lo lawm em em mai a, an pa ruala hawng ve dawna an inrin avangin an lawmna hi mihring tawngka maia han sawi theih pawh a ni hial lo va. An lawm avangin an nufaa biangah chuan mittui a luang zawih zawih mai a ni.

Thanhanga chuan an haw dawn tuk chuan an tanna pa kha sum a han hlan a, chu pa chuan, "An pahniha tlanna a daih lo; pakhat chauh i hawnpu i thei ang, i duh zawk erawh chu i thlang thei ang," a ti ta tlat mai a.

Chu veleh, chu mirethei pathumte lu chu a hai ta map mai a, hun engemaw chen chu an khaw hmuh pawh a fiah thei lo va. Thanhanga chuan, "An nufa hian mi hawntir mai rawh, a daih lohna chu ka han pe leh thuai ang che," tiin khawngaihna a han dil chian thin a; mahse, a phal thei ngang si lo va. Thanhanga chuan a tu zawk hi nge ka hawnpu ang tiin a in ngaihtuah ta neuh neuh a, khawvela a hmangaih em em, a duat ngawih ngawih leh a enchimlohte ve ve an ni si a. Khawvela duhthlanna har leh khirh ber a nih loh pawhin, a pahniha chu a ni bik lo vang. Mangang tak maia rei fe a ingaihtuah hnu chuan, "Mami nu hi chu lal a ni a, a nutate hnenah sum leh

paite pawh a dil thei ang," tih ringin, a nupui chu hruai hawn : tum ta zawk a. A fanu mangang lutuk chu awm ngaihna pawh a bre ta lo va, a thi dang lo chauh hi a ni mai a, a nu leh pa chuan kalsan har an ti ngei mai. Banchhingpuii chuan, "Ka pa, vawi khat tal malchungah ka han thu leh teh ang aw, min han pawm teh," a ti a, a han thu leh rih thin a; an p' thuma vittui chu a sur zung zung mai a, kal hlei thei lovin Thanhranga te nupa chu an awm ta reng mai a. An fanu mal neih chhun, Sukte pa bal denh mai ina a han awm leh ren rawn tur chuan an ngaintuahna a tibat hle mai a, tuar thiam har an ti em em a, kalsan mai pawh chu an tan thiltih theih loh tluk a lo ni ta a

Zipauva khan an awm rei a phal ta lo va, "In tilungleng zual e, kal thuai thuai rawh u," tiin a vau ta khur khur mai a, nupa rethei tak maite chu, an hrai lunghnem ngai chung chuan, "Chemto, heti hian lo awm reng la, lo ingaintuah hah duh hauh lawng che aw, kan khua kan thlen veleh sum tam tak kegin kan lo kal leh thu ang a, ka rawn hruai thuai ang che I nu hi lai a ni a, a nupite hnenah sum a hmu leh mai ang," a ti a, sal tlantu dangte nen chuan an hawng ta a.

Thanhranga te nupa chuan an khua thlen mah se, an him thei chuang lo va, an hrihniang Chhiagpuii Sukte salah khawhar taka a la awm tlal avangin. Sal nula pakhat erawh chuan tlangval a lo rei fman a, hawn a chuan a tlangvalpa neih a duh ta zawk a, hlain :—

"Run tui thlehriat val an nawi mang e,
Khuafah hren thir ka bun, lengte nu'n;
Lung ka chhir lem lo ve," a ti a, a awm hlen ta a.

Thanhranga chanchin hian Zoram a han thlen chuan, a hria apiang nu emaw, pa emaw, nula leh tlangval lu chu a hai ta mup hlawm mai a, khaw tinah titi dang reng reng a sawi theih ta hauh lo mai a ni. Mi rilru a tina em em a, thenkhat chuan awm ngaihna bre lovin an chauh phah der mai. Paho thut khawmna apiangah hian, "Nang ni la tu zawk nge i hruai ang?" tiin an inzawt laih laih zel a, ngaih dan a hrang theuh mai. Nula leh paho hian an inchan a, an tuar uasa b k hlein an hria. Banchhingpuii nu leh pa an haw hma lawka a pa malchungah rei lo te thut a thlakhlehzhia leh an hawnsan hnua a khawhar turzia suangtuabin an tap zawih zawih mai a ni.

Banchhingpuii pa chuan sum a dil khawm a, a kal leh ta vang vang a; mahse, Sukte pa khan, "A thi tawh," a lo ti ta mai a. Banchhingpuii, chhun zana a rilua cheng reng thin, a 'chawilai braite' chu a han hmu ta lo va, mitui nen Zoramah a lo kir leh ta a ni. Mi thenkhat chuan, kbing lai mite khian sal hi Kawlho hnenah cheng za aia tam maha an hralh theih thin avangin Kawlho hnenah a hralh a nih an ring a, thenkhat-in a hrehawm ti lutuk a dam thei lo ang a, a thi ta mai emaw, a lungleng lutuk engmah a thawk peih lo ang a. A inawk hlum ta mai a nih te an ring a ni. Zoram nula khawngaih thlak ber mai tawpaa chu an hre thei ta lo a nih chu. 'A THI' tih ogawt hian tuma thin a tidam thei ta chuang lo a ni.

6. Heng hun lai hian Tiaural Lânzâng Paihte (Sukte) chuan "Pumpui hmachhuana inkahah chuan tuman min ngam lo; Pawiho pawhin min ngam lo; Mizoho chu huai hlein an sawi a; zat leh zata inkah kan chak mang e," an ti thin a.

Tuk khat chu Mizo ramchhuak zahnih lai chu Sukte-ho ramchhuak zahnih aia tam awmna, Tuibuk phaia an buk an va thleng phut mai a. Anni chuan Mizo an ni tih an hriat veleh, "Tukin chu kan duhthusam kan tawng ta; nilengin inkap ang u," an ti ta mai a. Mizo tlangvalho pawh chuan, Aw le, inkap tak ang u hmiang," an ti a; thing an phen tawn ta fuk mai a, an inkap ta chiam mai a. Chawhnu her velah chuan Sukte hotu chu an kah thluk sak ta a, a thih veleh an tlan-chiatpui ta a, an sarep leh an kawrbel te an la ta vek mai a ni. An inkah lai hian tleirawl Bawnga Kiangte leh a thin pakhatin thing pakhat an phen dun a; a thinpa thalah an kap a, a tlu tawp mai a. Bawnga chuan a tangkham a. A thinpa chuan, i zungchalin han zen teh, silaimu i khawih phak em?" a ti a; a han zen a, a khawih pha viai viai a. "Zen vak la kawm chhuak rawh," a ti a. Bawnga chuan a zuk zen vak a. Silai mu chu a kawm chhuak ta hlawl mai a ni.

Bawnga chuan, "Kan puithiamin hriampui thawi a thiam khawp a, a thawi dam thuai mai," tiin a ziaktu hi a hrih a ni.

7. Hnahsep run :— Chhak nawr lai hian Tengtawng bul Hnahsep hmuon khawper in sawnga lek an awm a, an la/pa chuan a hlahthawnpui a; khawpui fin tura a sawm pawhin, kulha an inhuang that avangin an duh lo va, thlamuang takin an awm a.

Vawī khat chu Chapchar (ṭhal-va-ek-char) laiin, Hmarho rammu chuan, chu khua chu run tumin an lo vel zankhua a, mahse an lut thei lo va; an vanreih a siamin, varṭianah tui zing chawi tur, nu pakhat kulh kawng hawng chu an hmu a, an lut thei ta a, ani leh chuan, râl an awm tih hre lovin, tuikhur a pan zel mai a. Râl chuan khua an lut a. Zawlbuka tlangval mu lai chu an kap hlum vek a, khawlai lama nunau tlanḥhiate kha an beizui leh ta a; tam tak an that a, tam tak an man bawk a. Pa pakhat sal hawn tur la nei ve lo chuan, a ṭhiantie liam hnuin hmeichhe tleirawl pakhat hi a samah a man a, a hnuk ta dawr dawr a; ṭap chungin, "Min chhan rawh u," tiin a au tuar tuar a. Tawkpui buk hnuaia pathlawi nau pua. Tuka chu silai kengin a chho ta a, râl chu a han kaphlum ta a; chu tleirawl mangang chu a chhanchhuak ta a ni. A nu leh pate an lawm em em a, a man pawh an eitir hial a ni. (Ziaktu hian Tuka chu a hmu phak a ri.)

Tin, an khawpui Sailutar, Lahlleia khua an punte chu an lo thleng a, Hmarho chu nunau chhawm tura an ngaih avangin lehkhah hman an inring a, an umzui ta a. An kalna tura an rin Khemchung (Sevawn ram) an thleng ta a; a hote tlangdung zuiin a tlar chho a. "A chhak ta ber silai a rik veleh, in bmaa mi kap ṭheuh ang che u, chumi hma chuan biru bo tlat ang che u," a ti a.

An inpeih fel chiahin ral chuan, an sal hruaite nen, kham hnuaia chu an lo thleng ta ngei a, an ri ta mur mur mai a. Lambuntute zinga pa pakhat chuan, an lo chho har tiin a zuk bih a; an phe zoh zoh a hmu a, a kap ta mai a. Râl chuan min lambun a ni tih an hre ta a, an kap chho ve ta tuar tuar a. A tumah kha an infin ngam bik si lo va, engmah an intih thei ta lo va. A tuk zing ruahsur banin, thim laiin an zuk bei dawn a, azan azanin an salte nen ruahpui hnuaiah an tlan chhuak vek a lo ni a, beidawngin an haw leh ta a. Kap hmasatu kha an haw em em a. An lalpa chuan, "Eagahnge amah hi inrawn kah hlum ve nghal loh," a ti a ni. (Ziaktu pa pute pahnih pawh Zawlbuka an kah hlum zingah an tel a, pu bul nei lovin a awm phah ta a ni.)

8. Tuk khat chu Pawibawia khuaa feh kal hmasa lû chu a bungin an hmu ta mai a. Hmar, rawlrâla che pathum an niin an hria a. Khan thumah lehkhahba lambun turin tlangval panga ṭheuh an kal ta a.

Pawl khat chuan an tlan khalh fuh hle a, an silaiin mau a khak ri pawh an hre thei tawh a. Ral lu pathum leh an bu lak hawn ngei an irin lain, an zinga pakhat chuan, an bul lawka ngahpui tla chu a kap ta mai a. Chu veleh ral chu ran palailengah an tlan ta chiam mai a, khamah te an zuangthla ta zel mai a; an han umzui ngial na a, an man pha ta lo a. An thianpa ngahpui kah pawh kha chanpui dah lovin an hawnsan ta a ni. He thu Pawihbawia'n a lo hriat chuan, "Engahnge amah chu io kah hlum ve ngah loh?" a lo ti a ni.

Tualchhunga vaupung na tak, mi pawisak nei mang lo hi, a tul hunah meuh chuan pumpeih theihna kawng zawngru an ni fo va. Chuvangin tualchhunga nunau.tithinhawng theia che mi hi chu, "An chi thlah tam hmaa thah tur," kan pi puten an tih thinte hi an ni.

9. Chhak leh Thlang Indo : Kum 1877—80, Vota leh Manga thlah tangrualin Lalsavunga thlah an dorawn a ni.

An Indo chhan : (1) Vanhnuaailiana'n 'Fapa ka neih hunch Kalkhama ka sa ang' a ti a. Suakpuitalan a fapa p'nhihra hmingah chuan, Vanhnuaailiana hual sa 'Kalkhama' chu a sak khalh ta a. Vanhnuaailiana chuan a fapa hmingah chuan, Liankhama a sa ve a; mahse a lungawi lo hle.

(2) Liankhama chu a lo scilian a, nupui neih hun lai a lo ni ve ta a; Liankhama nupui atan chuan, Tuali an zuk bia a, a lo rem thei mai a, man le tura an haw hlanin Suakpuitalan chuan a fapa Kalkhama nupui atan, Tuali chu a lo neih khalh leh ta a ni. Vanhnuaailiana chu a lungawi thei ta lo va, 'Teh fo va' a ti a, a thinur ta hle mai a. A fapa Liankhama hneneh chuan, Thurochhiab a siam ta a. He mite hi i rawn do loh chuan, pawhsen rawn feng ang che; tin, mitthi khuaah pawh pawhsenin ka lo hmuak ang che' a ti ta ringawt mai a.

Liankhama lo lai chuan, Kalkhama khaw sialte an zuk kawi chhuak a, an haw ngam lo va Tin, Tachhip ram an inchuhnaah Buangtheuva khaw pasaltha chu, Lianphunga khaw pasalthain an rawn um thui lutuk tawh avangin, a lo kap hlum ta a. Indo an puang tan ta a ni. Mahse, unau hrai tak indo an nih avangin thu tiam an siam a, 'Rawl rala inbeih loah, khuate inhalsak loah, nunaute inbeihsak loah, ralpui chhuaha inbeiah,' an ti a. He thu tiam avang hian Saizahawla pawh

khan, amahin ralpuiah a chang a, Hmawngkawn kulhbing a zuk kap a nih kha. A lo rei deuh va, inhriatthiam lohna dang avangin, dan bawhchhiaah an inpuh tawn ta a, Chhing-puii te feh kal chu khawthlang lamin an lo that a, heta tang hian unau indo lo angin an che ve ve ta a ni. Chhingpuii an thah hi A.D. 1878 kha a ni.

Tin, khawchhakin Hmuizawl an run pawhin dan an zah tlat a, an khuaah an lut a, kawmkarah te an inbei a, in pawh an inhal sak lo va, silai keng chauh an inbei a, nunau an inbeih sawina a awm lo. Mahse, a beitate hi an tlem zawk avangin an tlan hawng leh ta mai a ni; hei hi zanriah ei kham vel lai a ni. Tin, chhak leh thlang indo hi thing tam kum 1887-ah Sawrkar an lo lian ta baw k a, a reh hlen ta a ni.

MIZO AWM NI (Public Holiday)

Kan Pi leh Pute hun lai hian Kristianna a la awm ve loh avangin, tun laia ni ruk dana kan chawlh thin ang hi an la nei lo va, Kristian an awm tan tiri lai chuan, "Ni ruk dana kan awm zel chuan. Lo lam a va tul duh awm em, hawp khawp thawh chhuah a va harsa awm em?" an ti thin. Awm (khaih-lak) miah lova ni sawmthum feh zawn pawh an awm thin a ni. Mahni hahchawlh duh hunah an awm mai a, awmni a in-rual lem lo. Amaherawhehu khaw puma awmni kham chang an nei ve a, hetiang ni hian awmni an siam thin.

1. **Pawlkut :** Hei hi a khaw pumin buh an chil zawh vek hnuah an nei ber a, a chang chuan buh la zo lote pawh an awm thei thin. Pawlkut zawhah thlam la lut hman lo chu, tupawh-in mahni tan lak vek theih a ni tawh. 'Pawlkutin min nang ang e' an ti a, buh an lak laiin tan an la nasa hle thin. Pawlkut hi tun laia kumthar kan tih ang chiaah hi a ni.
2. **Kawngpui Siam :** Mi lu leh sa luin khaw chhung a lo lawi luh theih nana khawthlang tan malsawm dila inthawina a ni.
3. **Chapthar kut :** Kawngpui siam zawh vele hian zum leh hriam karah pathianin him taka a ven avanga lawmna entir nan kut ropui ber, ni sarih lai awh thei hial chu a ni.
4. **Sahrang awmni :** Pawlkut leh lo hal inkara heng sate hi kap hmsaa berin a lu a rawn hawn tuk chu, khawthlang awm ni a ni. Savawm, Sai, Nghalchang leh Tumpang.

5. **Kangral** : Lo hai tukah rannung kang hlum zawng zawng râi nan awmni an kham ziah thin.

6. **Fanodawi** : June thla emaw, July thla bulah emaw buh leh bal thawina atan Fano an dawia, he mi tuk hi chuan buh den pawh a thianga lo, an den chuan Vaihmita a tam duh an ti.

7. **Thitia** : Tuk zana mitthi tana thil chhiah thin tihtawp nan leh mitthite chu an kalna lama kal tawh turin an hnar dawn a, mi nung zinga an Kût hnahnung ber ni tawh turin kût an siam a ni. He kût hi September thlaah an nei thin a, a thla hmingah Thiin an vuah a, kut hmingah chuan Minkut an vuah a ni.

8. **Raicheh** : Khuaa mi tupaawh raichehin thi sela, tuarpuina entir nan awmni an kham thin. Nu thi thlarau kha a kalna kawng a hnawk avangin kal ngaih a a hre lo va, khaw chhung in tinah kalpui tur zawngin an vak yel a, chuvangin kan inah loh a thianga lo tih entir nan sumhman bangah chhawl an bang thin. Chu nu thi chuan a kawng a sah en theih nan hreipui an phum tel thin.

9. **Hlangpui** : Khua atangin hlangpui a chhuak emaw, a lut emaw, khua a paltlang a nih chuan, tuarpui nan a tukah awmni an kham thin.

10. **Sarhi** : Eng kawng pawhin khuaah sarhi awm sela, a tukah tuarpuina entir nan awmni an kham thin. Hman lai chuan sarhi lu hi an men ngai lo, sakei seh phei chu khuaah an zawn lut ngai lo va, daipawnah thlan an lai a, an phum nghal thin. A thlan chu khuahrawthin an hung a; tlangvalin sakei emaw, rannung dangin emaw a rawn hai loh nan, zan thum an inven chhawk thin. Sakei seh hi sakei tihlum zawn angin a ke lam in lam hawiin an zawn kher thin. A thlanah chuan kawlsal ipte mawng zau taka reh pawh an tar thin. A chhan chu Sakei seh thlarau hi sakeiin bawiah a nei a, a sa seh lu apiang a ahtir thin a, a ri h lutuk loh nan an rek pawp a ni. Mahni khaw chhunga mi sakeiin seh sela, a tukah awmni an kham a; khaw danga mi erawh chu hriat tukah an awm thin.

11. **Sakei aih** : Sakei aih ni chuan, tlang tinah sakeiin rawn thliir thupin an ring a, chuvangin tuichawi takngial pawh tlangvalten silajin an veng zui thin.

12. **Kangrith** : Mahni khaw kan tuk emaw, mi khaw kang chu an hriat tukah emaw awmni an kham thin. Mahni khaw

kangah pheì chuan, kan mei hman lai hi a tha tawh lo a ni, tiin an mei zawng zawng an leih hlum vek a, tlangvalhovin phuai an nawt mût a, Zawlbuk kawtah meipui an chhem a, chuta tang chuan mi tinin mei an la thin. Meitalha chhem pawh an awi lo.

13. Kawpuara thi : Mi tupawh kawpuarin thi sela, tuarpui nan awmni an kham thin. 'Kawpuar' hi tun laia Pumpuar kan tih ang hi a ni.

Favang awllen : Hei hi Lalsavunga fapa Vanhnuailana'n a pa thu pek zawm a, chhak a nawr chhoh laia a siam a ni. He mi hma hi chuan buh lak dawn tep thlengin hlo an thlo thin a, awllen a awm ngai lo.

Vawi khat chu thla bulah khian an duhzawng takin arsi a lo awm ta a, rammu sela hlawhtling ngeiin an inring a, lo lah chu a la hnim nasa si a. Vanapa chuan tlangvalho hnenah "Buh zik kheh ula, a sih hmul theih tawh em?" tiin a zawt a. Anni chuan an kheh a, "A sih hmul theih tawh," tiin an chhang a. Vanapa chuan 'Mi zawng zawngin lo hla ber atang-in phulubatin pawtche ta ila, buh chu hloin a dip chhe hman tawh lo ang chu maw' a ti a; chutiang chuan an ti ta a. He mi kum hian an buh chuan a chhiat phah ta chuang lo tih an hria a, kam tinin pawhchhiat an siam ta a, favang awllen an siam ta a ni.

Awm ni No. 4, 8, 9, 10, 11, 12, 13 te hi chu kum khatah vawi khat awm loh chang leh, vawi khat aia a tam chang a awm thei thin.

MIZO THLA

1. Pawl kut — January : Pawlkut hun.
2. Ramtak — February : Lo vah hun.
3. Vau — March : Vaube vul lai.
4. Tau — April : Hmuṭau hmin lai.
5. Tomir — May : Lova thil chin ṭo hun, ruah haw pawh Toruah an vuah. Thlakhur thla an vuah baw.
6. Lalmanga nu
hlawh rawih — June : Lalmanga nu (Ngente lai) hi mi thil chik tak, khawlaia dawhkih vihbur aṭangin ni rei ber ni a hre thei a. Lal hlawh hi thain an la ṭhin a ṭi.
7. Vawkhniak
zawa — July : Ruah phingphisiau a tla reng a, vawk hniak a reh hman lo.
8. Thlazing — August : Rolura mimkut thla an vuah baw. Mimkut hi thiṭin hun chauha neih a ni a, Kawlriaau pa hian thla thum a tlin hmain thiṭin a lo siam a ni. Kawlriaau pa thiṭin an ti baw.
He thla hian chhūm a tam bik a, ram a hnawng a, sakei pawhin mi a seh duh a, thingin mi a delh duh bik a, thing awn hnuaiah pawh an kal duh lo.
9. Thitin — September : Khuaa lusun chhungte'n mitthi thlarau an ṭintir thla, mitthi tan kūt an siam a, mim a lo tawlh tawh vangin kūt hmingah chuan Mimkūt an vuah a ni.
10. Khuang-
chawi — October : Neinung pate khuangchawi thla.
11. Sahmul-
phah — November : Rāmsa leh ran vulh hmul ṭilh thla a ni.
12. Pawltlak — December : Buh lak hun leh zawh hun, lovah pawl chauh a awm tawh.

PIPU THUFING LEH SERHLEHSANG

1. Lal ngai lo lal a na, an lal a kha.
2. Lungpui pawh lungteln a kamki loh chuan a awm thei lo.
3. Mahni infak leh sakhi ngalah engmah a bet lo.
4. Mi chhe sawi chu koh aiin an hnai.
5. Sial rangin sial rang a hring, sakawlhin sakawlh a hring. Sunhlu kungah thei dang a rah ngai lo.
6. Mihring hmelma ber mahni a ni.
7. Mi fingin an fin man an ei seng lo, mi ain an at man an chawi seng lo.
8. I tuma lum chu bei fan fan rawh, Ui pawh a vah a vah chuan ek thing a tawng nge nge.
9. A tha lam kawng a chho, a chhe lam kawng a phei.
10. Piansual leh hmel chhiat a sim theih loh; nungchang crawh a sim theih.
11. Piansual nuihsan suh, piansual leh pharin tlai luat a nei lo.
12. Lampui changkhatah mi an be chhe ngei lo.
13. Kawng laka chau tanpui zel tur.
14. Thlawhhma lakin, hniak tamna lam apiang bawh tur.
15. Leiruangtuam, sih, thinglubul, fangfar, thingzungkai, zawng luro, hruiawk leh thingsaihrua lovah neih tel loh tur.
16. Mual dungah thlam sa rawh, sapuiin a bej ngai lo.
17. Lohman niin thlam tlawh a thiang lo.
18. Thlam velah zamzo chin ziah tur.
19. 'Khua tlai' tih hi ching rawh, a tulna hun apiangah.
20. Sem sem dam dam, ei bil thi thi.
21. Nu leh pa pawisa lo ding chhuak an vang hlo.
22. Nu leh pa mawl biak hi thiang lo tluka ngaih a ni, an hming pawh sawi mai mai suh.
23. Mi awkhrawl a hlawhtling rih thei; mahse, a tlu phut thin.
24. Anchhe lawh hi mahni chungah a tla thin.
25. Nupui nena hmarcha sawh bawl fo ai chuan inthen mai tur. Hmeichhia leh palchhia chu thlak ngai a ni.
26. Hmeichhe tawng menah thlak rawh. Hmeichhia leh uipui chu lo rum lungawi mai mai rawh se.
27. Mikhual hnenah engtikah nge i hawn ang, ti lovin, eng chen nge i la cham ang ti zawk rawh.

28. Kawnghlangah zung la, chhak lamah e rawh.
29. Thinglera zun dawnin, "Ka ralthawl a bua e, kei zui loh" tih ziah tur.
30. Lui tui in dawnin, "Tui thiang tui dam, tui nuonem, amah avanga buh leh sa kan bar puk puk" tih tur a ni. Dai dawnin chem chiah a, "Tair dam emaw, chem dam emaw" tih tur.
31. Bawhlhlo tiduhdah suh.
32. Thang awk ru suh, sakuh awk rûk pheî chu sakei sehna.
33. Laichin leh thian inah lo chuan, thalai tan sa chhim loh tur.
34. Tlubing te, keptuam te leh rul ke te hi hmuh thiang lo a ni.
35. Sakei êk zûk leh van êkkhum chu chawplehchilhin a pawl.
36. Thenawm emaw, mangang thawm rêog rêog hria chhar ngam lo chuan pawnfen feng nghal rawh se.
37. Nunau tithlaphang zawnga tualchhunga che mi chu a ch thlah tam hmain thah nghal tlak a ni.
38. Thil hmingthang tidanglamtuten thlahlei an vei ngai lo.
39. Hreipui, tuthlawh leh puan rûk chu mahni thlan laih nan leh ruang tuam nan hman a tul duh hle.
40. Thenawmte do aiin, khaw sarib do a thlanawm zawk.
41. Luipui tlak dawna pa kûk ruih ruih leh, hmeichbhe briat atana pa aw thian kuk kuk chu pa rawn tlak an tling ngai lo.
42. Khawtlang awm ni serh loh hi vanni sâlma a ni duh.
43. Lasi thang hi sah chhiat zel tur a ni, aw palh a hlauhawm.
44. Rui chung a nula rim leh khawlai kal ching mi hi chapo chhinchbiahna a ni.
45. Ruai thehnaah sa dap suh, hlui dangah pawh kil nawn suh.
46. Pûmah Hmeichhia lal tur, tuikhurah mipa; mipain lo vat se, hmeichhiaîn thlai chi thlak rawh se.
47. Sa beihnaa thiante chhan ngam lo chuan pawnfen feng rawh se.
48. Phir piang hlim ennaah, a va rapthlak em tih zawk tur a ni.
49. Duh loh nena khuangchawi ai chuan duh tak nena kum thum bahra laih zawn a thlanawm zawk.
50. Thing phur khat leh pasal pakhat hmuh zawh loh thu va awm suh.

51. Rammi tawk apiangin maucheh siam zel tur.
52. Samawngping kawmthlangte pek tur, kawmthlang nei lo chuan kawmchhakke pek tur.
53. Tawngkam thain sial a man.
54. Pal sawn chin hi mi duhâm, mi thawveng rei lo tur hna a ni; kawngpui pin phui lek pheih chu a thiàng lo.
55. Nupui fanau rilâma thih tẹp tawh a, chhek in buh ru ngam lo chu pa tling lo an ni.
56. Sawntlungah hma an phel ngai lo; sakeiin a seh duh.
57. Thingzung tuah suh; hnute a pan duh.
58. Mahni lo hlui chiah theh khatnaah an nei ngai lo, "Ka ar bo a lo hawng leh ta," a ti a, min talh mai.
59. Ramvahnah naupang an hnahnung ngai lo, laikingin chil a chhak duh.
60. Saiin a tluangah thing a kham chuan chhui tawh loh tur.
61. Sakei aih niin la lamin deh loh tur.
62. Nu leh nu insual pain theh ngai a ni lo.
63. Vapual, kawlhawk leh vahai bu lak chuan thinghar hnutchiah tur.
64. Khaw chhunga muvanlai nupa inthen, chhim leh hmar pan kher hi, nupa tang thenna emaw, lenglai thihna emaw a thlang duh.
65. Kawng kham zawnga Thingkhawsa tlu hi lenglai thihna.
66. Sakeiin sa awk a lak chuan chhui loh tur.
67. Mi zawnna hlang chema phelh loh tur.
68. Belthlangah chaw ei loh tur, naupangin lo ei palh sela, "Khua leh vangte u, lo ngaidam rawh u," tih tur.
69. Vapual, Kawlhawk, Vahai pa no chawm lak, nupa tang thenna.
70. Innei turte inah ruang chhuak sela, inthulh tur, hun dangah thar thawh leh tur.
71. Balhla vuiin a neitute khumpui a kawh chuan ruang a chhuak thin.
72. Phunchawng phun chu kbuang rual a nihin a phuntu a thi mai thin.
73. Sakei, a hnu a rul chuk chuan kir san tur, vanduai a hlauhawm.

74. Naupai laiin a pahn hengte hi a thawk tur a ni lo :—
Ranpui talh, rûl thah, hlang zawn, vawkkuang suih, thlang
pui leh thutthlang tuk; nau piangin, 'kutchuk' an nei duh
75. Naupaiin luipui a kan chuan, luipui busiin nau kha a lo
bmu a, a tla mai thin.
76. Mi in aia pawng bikin in sa suh, "Mi anchhia zawn
zawn dawn ka huam e," tihna tluk a ni a, a thu neitu
ber an thi duh.
77. Kâwn hnawhin in sa suh, Ramhuai liamna a ni; sak
rawttu emaw, a satu emaw an thi duh.
78. Kawt lama insak zawm sei chu thihna a ni.
79. In sak thatin chenna lai sak hnan lovin thiat rawh, Van
Ni an sal duh.
80. Vantlang kawng hnawh emaw, tihdanglam emaw a thiang
lo; ruang a chhuak duh.
81. Mihring leh ranpui nghaisatu chuan thlahlei a vei ngai lo,
thlahte thlangin an riral duh.
82. Thlan laiinna hmanraw thir tuai thar leh loh an chhung-
kuaten hman mai loh tur. Thlan laitute pawhin a neitu-
ten tui an lum sak a, buhfai tlem an thlakah kut an sil
kher tur a ni.
83. Nula leh tlangval khaw danga tlan dun turin, an kal loh-
na tur lam kawtchhuahab chhawl an zuk thla hmae tur
a ni; chumi hnuah an kalna lam turah an kal vang vang
tur a ni, an chhawl zut thlak kha Sakeiin a chhiar ang
a, a chhiar zawn hman an kalna tur khua chu an thlang
hman ang a, an him tawh ang; sunhlu huah an zût kher
thin. (Hemi an chinna chhan chu, hman lain Nula leh
Tlangval tlan dun Sakeiin a lo seh vang a ni.)
84. Kawmchar lam sumhmuna hman a thiang lo, ruang a
chhuak duh, 'Tlunglet' an vuah.
85. Khum hmanraw hlui tuah hian rirala a thlen duh.
86. Pawnpui chhawm tur tah sual chu inneih thulhna a ni.
87. Baag lai tah sual chu dam theih lohna.
88. Lo ri kham kawih chu hrisel lohna; sawn phei chu thihna.
89. Ar rila invawm bi tualthah tluka ngaih a ni, a vawmtu
leh a vawma tan a tha lo ve ve.

Farṭuah leh khiang hi Luseiin eng kawng mahin an hmang thiāng lo. Farṭuah hi mitthi rawp lam tur ruāng-ruha hman a nih vāng leh, khiang hi inurna kuāng hman a nih avāngin.

Nupui rai laia ngḥafuan ven chu hlawhchhamna,

Mahni dehchhuah chḥungte tel lova ei riral ngai a ni lo.

Nuam sip bawl leh nawm chen hi ching suh.

Kawmthlang lamah makpate in saktir suh, pute thli an dawl zo lo va, an hrisel thei lo.

Tapchhak zawn vela maimawm a lo uai thlak chuan in-leng neihna; khum bula lo uai thla chu damlo en.

Kum khatah in khat aṭāngin pakhat aia tam pasal ṛeiin kal chhuah a thiāng lo.

(a) Ngawi dawhnaah ngawipu atan tui tla tawh chḥung zinga mi an awm chuan hman ngei tur a ni.

(b) Ngawi pal thingtuaite kha 'Ngar' a hnawhna chḥawl kha, 'Tām' tih tur. 'Ngawiah sangha a tla' ti lovin, 'a tawlh' tih zawk tur.

(c) Ngawia sangha chu a hmuna chawfak apiāngin duh tawk ei theih: te tak te hawn pawh chawina a ni.

Puithu hi thlahte thlenga vanneihna.

Sailo lal leh Sakeiin thil piāngsual sa an ei duh lo.

A chhan awm lova zan thum tlaivar chu, rethei tur chḥin-chḥiahna a ni.

MIZO PI PUTE INRELBAWL DAN

Kan pi pute chu hmun pangngaiah an awm ngai lo vā, buh leh bal hlawkna an chhenfak zawk avangin, kum li kum nga lekah khaw hmun hla takah an insuan zel thin. Chu chu ramzuan (Khawthar kai) tiin an sawi thin. Khaw thar kaina tur ramah chuan, hmun hrisel leh hmun rem zawng turin Lalin Upa pathum emaw, panga emaw arpa akin a kaltir a. Anni chuan hmun rem, khaw puma awmna tlaka an rinna hmunah chuan, an arpa ah nen khan an riak ta a. Arpa chu khuan hun pangngaia a khuan zat zat chuan, "Ram thiang" an ti a, khaw hmun tur an sām fai hlek a, an haw leh ta a, ram zawn thu an rel ta a ni.

Tin, Lal chuan an kaina tur ram chhung an chhuahsan tur khaw lam hnaih ram a theh ta a. An ram thehna lam lova nei theuh turin Tlangau a autir ta a. A tukah chuan chhung tinin mahni lo tur theuh en turin an chhuak ta sung sung a. Pawl kut tiak veleh lo vatin an riak lut a, thil tul tak a awm loh chuan, vah zawh hnuah an lo haw chauh thin a ni. Ram zawn kum hian lo a hlat thin avangin an lehleng phak lo va, riakin lo an vat a, vah zawh hunin Kawngpui an siam a. Chapchar kut an hmang leh a, he hun pawimawh pahnihah hian khuaa mi zawng zawng an awm kim hram tur a ni, ini tupawh kawngpui lo siamsan sela, khua leh tuih min duh ve lo tiin an pem phah hial thin a ni. Kut zawh hun remchang berah lo an hal ta a. Mangkhawh leh thlam sa leh buh tuih an riak lut a, in lamah hnathawk thei hmuh tur an vang hle thin.

Tin, favang awllenah Bawkte khawh theuh turin tlangau an autir leh a. A thlawhhma leh khaw hmun tur kha a la inhlat hle chuan, a lai hmun rem deuhah Bawk an khawh thin. A hlat lutuk loh chuan, khaw hmun turah khan Inpui an sa nghal mai thin a; khaw thar kai chuan mi an tibuai tam lo zawk hle thin.

Tin, Bawk khawh lai chuan, mahni In leh lai In leh Pum leh Zawlbuk bawk te, Vanlaibuk te sak a lo tul a, buaina a tam bik a; a hautak hle a ni. Tin, buh lak hun dawnah khawthar an kai ta a, chhawm tlak zawng zawng an chhawm a, bawk atangin hna an thawk a; a kum leh lo vah pawh bawk atang vekin an vat a. Mahse, tui fur tlak hmam khaw hmun turah an

kai hman vek thin a ni. Tin, khawthar kai kum hi "Ramzawn kum" an ti a; khawthara an lo neih hmasak ber kum hi "Vahsan lak kum" tiin an vuah a. Tin, mi tupawh khaw dangah pem sela, a lo neih hmasak ber kum kha, a pem tan khan "Vahsan lak kum" a ni ve leh a ni.

Tin, khawthleng rem danah hian an ulukin an puithu hle a ni. Lal In awmna kawt lam kha zau takin an zuah a; Lal In rawn antu thlerho kha, Lal In atangin auh loh chuan inbiak phak a ni meuh lo. Kawtthler dang chu Lal awmna thler chanve leka zau a ni. Tin, Lal In thlang auh phakah, kawtthler lai takah, hawi chhovin Zawibuk an sa thin. Hmun zawl ai chuan awih deuh hlek an thlang thin. Tin, Lal kawmchhakah in dang an awmtir ngai lo. Lal kawmchar rawn anin thler dang an tlartir zawk thin. Lal in hi tumahin an char chhawn tur a ni lo, a kawmchar hi kawtah an rawn hmang thin a ni. Tin, Lal kawmthlang leh a kawt lam leh a kawmchar zawn chiahte hi lal Upa min te, zalen te, ramhualte an ni thin.

Mualveng an tih thin hi Lal awmna veng hi a ni a, mual eng hmu phak an tihte pawh hi he venga awnte hi an ni. Tin, kawtthler hi a ngil thei ang berin an rem a, kawt lamah tu mah an pawng bik ngai lo. Mi aia pawng bik chu, "In ngawi dawh" an ti a, ruang chhuak thinin an ngai a ni. Tin, Lalin a Upa tangkai bik emaw, duhsak bik emaw chu, khua atanga hla lo teah ho hran nein a awmtir thin a; chu chu 'Khawper' an vuah a ni; a hotu kha "Belrawh-mualkil" an vuah a. Lalin a duhsaka sachhiah a eitir ve chuan 'Sangal khawnghrang' tiin an vuah leh a; Lal thawthang an lo ni ve thin. Ani chuan Lal tan engmah ui lovin nun pawh a pe phal hial thin a ni. Thubuai tenau chu khawper hotute hian an ngaihuahsak ve thei; mahse thu tawpna chu Lal kha a ni.

Tin, Lalin a khua leh tuite enkawlpui turin hnam tina mi Upa a siam hram thin a. Hawpkhawp thlo zo lo tanpui theitu turin Ramhual in engemaw zat leh, ei leh bar kawngah Lal manganna chhawmdawl thei turin Zalen tlem a siam a. Heng mite hi thawkzo chungkua, lo duhthlang thei an ni a. Mi mangang hnenah a thawhchhuah buh chu Lalin a bituk angin an leitir thin a, lei thei lo khawpa rethei awm sela, lalin vehbur a khawnsak thin a. Khaw dang lal pawhin tam kum chuan

a khaw thenawm lal hnenah vehbur khawnin a upate a tu thin. Tin, lalin buh chhun kham dawn lo sela, Zalenho hian an tanpui thin, mi dangin an buaipui ve ngai lo.

Tin, Upaho kha thubuai hla buaiah lal rorelpuitu an ni a mi fang tak an ni deuh vek thin. Mi tupawhin lungawi lohna nei sela, zingah lal inah lutin, lal hnenah, zu bel khat kengin emaw, keng lovin emaw, a manganna leh lungawi lohna chu a sawi a, lal chuan a upate a ko khawm a, tukthuan ei khamah an ngaihuah a, an peih fel nghal thin. Hetia thusawi tur nei lal hnena kal hi "Dawvan kai" an tih chu a ni. Leiba leh man chungchangah lo chuan hretu neih hi a tul ngai meuh lo a ni. Thubuai sawitute hi dawt sawia tan khawh an awm ngai meuh loh avangin thubuai rem hi a awlai hle thin. Tupawh dawtin tang sela, an man chhuah chuan, a thusawi dang pawh an awih duh lo va, 'I sawi leh tur chu dawt bawk' an ti a, thiam chan a harsa tawh thin a ni. Tin, thubuai neitute kha lal laina lam a nih chuan, upa an kim veleh lal kha ama thuin a chhuak bo daih a, Upate'n thu a lai thei ang berin an rem a. Thurem zawh hnuah lal kha thurem hre turin an ko leh chauh a ni.

Tin, upate pawhin Lal tih ang hian an ti ve tho a, lalin thil khap a neih chuan tuma'n an tilui ngam ngai lo. Tin, ti pawh lo awm sela, an chawitir zel thin. Lalin 'hruizik kheh loh tur,' tiin thupek siam sela, a chhiahhlawhte zinga mi tu emaw tlemte an khehtir a. Rorelnaa an lo tihluk tawh a nih avangin, a upate zinga tuinemaw, lal hnenah thupek awi lova hruizik a hoten an kheh thu a sawi chhuak a. Salam (Vawkpui) chu lalin a chawi hmasa ber thin a. Chumi hnuah chuan tuma'n thupek an lo awih loh pawhin chawi loh chi a ni ta thin lo a ni. Lal meuh pawhin a chawi chuan chawi loh ngam a ni lo. Tin, thubuai chu nupa inthen chungchangah leh nula leh tlangval inngaih chungchangah a tam ber a. Pain a nupei then duh sela, sum a ui avangin sumchhuaha kaltir a duh a, hmeichhiain sum changa maka kal a tum ve si a, an buai hle thin. Tin, tlangvalin a nula ngaih kha a sawi puang thin a, nula chuan a nu leh pa a hlauh avangin, 'Ka ngai lo' tiin a tang ve thin a; hei pawh hi buaithlak tak a ni ve. Tin, tlangvalin a ngaih hauh loh ngaia a insawi chuan, nula khan pawh fen thar a zakzeh ru a; an inchhalh lai chuan, 'Dawt sawi suh, ka mitmei pawh i hmu reng reng lo, dawtheipa' tiin a pawh fen ken khan tlangval kha a hem thak thin. Hetianga nulan

tlangval an hem ngat chuan, 'Thlahlei an vei ngai lo' an ti a. Tlangval hian ngaih loh chu ngaiin an insawi ngam ngai lo, an ti a. Val â deuh leh sual deuh chin mi a ni.

Tin, mi paura, buaina siam hman chu lalin a ko a, a zilb a. Lal zilbna a pawm duh loh chuan ramchhuahnaah emaw, khawi lo kalnaib emaw a nunga lo haw lo tura tih a ni tawh a, a ruang aiah hnabchbawl tel khawm an zawn hawng a; a thib dan chu an duh angin an sawi a; a ruang an zawn hi an chhungte en chian phal a ni lo. Tin, nunau thin tiṭhawng zawnga khawlaia khawsa ṭhin chu, "A chi thlah tam hmaa thah tur" tih hi an thuvaw a ni tlat mai. Thubuaiah khek (pending) a awm ngai lo va, misual tihsim zawh loh an nei ngai lo. Chuvangin kan pi leh pute inenkawl dan hi a chhuanawm em em a ni. Tunlai rorel dan leh invaw dan hi chu anni tihdan ngaihtuah chuan, ṭawng tak a ni. Tin, eng ang pawhin mi thil tichhe palh sela, thupha an chawi a, a ngai ang chiaah emaw, a sia ṭha zawk mah emawin an siam ṭha nghal vat ṭhin. Mi thil tihchhiat palh siam leh vat lote chu mi sual, pawisak nei lova ngaih an ni a, mi endawng an hlawh ṭhin. Hetiang thil lo tipalha ngaihsak mang lova awm leh kawng engemawa rel kai hi an chhungte pawhin an hauvin, an zilb a; "Pimkhur takin awm tawh rawh, hei i hmingin meilum an ai tawh a ni, chhiatni ṭhatniah inleng kan hmu lo vang," an ti ṭhin.

Tin, mahni lo zo tawh mah se, la zo lote an pui zel ṭhin. Hnathawk zo lo an la awm si chuan, ina awm tlangval apiang lalin an hau ṭhin a, tumah inah an awm ngam ṭhin lo. Natna leh harsatna bik avanga lo zo har chu vantlangin an pui a, an lo an zawh sak ṭhin.

Tin, mi thatchhia hi tuman an kawm peih meuh lo va, kawm tur an hre meuh ṭhin lo. Nupui pasal hmuh pawh an tan a harsa hle ṭhin. Mi thatchhe lenna in nih pawh an duh lo va, thatchhia chuan tuma biak ṭhat an hlawh lo va; an vak lawr mai mai ṭhin. Thatchhe khawngaihtu nih pawh hi vanduai an hlau bial zawk ṭhin a ni.

Hnatlang hi in tin aṭangin an thawk chhuak a; hmeithai te, ṭawmkailo te, ramtuileilo te erawh chu an phut ve lo va, an awṭir ṭhin. Heng baka thawk duh lo chu an rûn zel ṭhin. Hetiang thua inrun hi lal thu ni lovin, a thawkho thu a ni zawk. Tin, hnatlang thawhnaak hian, zurui emaw, zu nam emaw lo

awm sela, an hawntir a, thawk lo ang bawkin an run thin. Chuvangin hnatlang thawhnaah tumah zu namin an tel ngam thin lo.

Khaw tinin Tlangau an nei vek a, a hmasain an autir diam thin a ni. Tin, Thirdeeng (Hriambrei chhertu) an nei theuh va, thir chherna in chu 'Pum' an vuah a; hnatlang sak a ni.

Hnatlannate chu: Lal in sak, Zawlbuk sak, Pûm sak, Thlawhhma kawng sial leh rih, kawng sah, Tuikhur, hiah leh a kawng sial te a ni.

Sakhaw lam :—

Hnam tinin sakhaw biakna ran talh sawngbawltu Sadawt an nei hrang theuh va. Lal sadawt (Lusei Sadawt) hi a lal ber a. Amah chauh hi Kawngpui siam leh Fanodawi sawngbawl theitu chu a ni. A theih loh changa a aiawh theitu 'Tlahpawi' a awm bawk. Lal sadawt atan chuan, Hauhnar, Saza leh Hrah-sel hnam an hmang deuh ber. Tin, damlo thawitu hi Puithiam (Bawlpui) an ti a ni; hei hi chu inbman jawm theih vek a ni. Tin, khaw tinin daiah bawlmun an nei a, bawlmunah chuan inthawi an awm chamchi tih theih a ni. Daibawla thawi loh hi mi an awm lo tih theih a ni. A ziaktu hi chuan Daibawla thawi a tawh zing khawp mai a, thiam hla pawh a hre nual a ni. Natua zawng zawngah chuan dawit hi an hlau ber a, a thawina a hautak em a, mi tin tlin chi a ni lo. Dawit sut man chu Sepui a ni si. Chuvangin dawit hi an hlau hle a, Lala dawit sut thei khawpa thiam Puithiam neih an tum hram thin a ni. Vuta puithiam Khupvunga hi Mizorama dawithiam bera ngaih a ni a, hmuh phak lova awm pawh chawplehchilhin a dawit hlum mai thei a, Vuta te nupa pawhin an thlamuan phah hle thin an ti. Hetiang khawpa thiam hi chu an hlauhawm lo, kut tling lovah mi an dawit ngai lo va, kut tling lova mi an dawit chuan an hmuilngil ngai lo va, an thlahte an riral zelin an sawi bawh. Khupvunga chuan hriampui tuar a thawi hman reng reng an thi ngai lo va, rukru pawh an lakna kut a tihnat sak thei a, an chiau an chiau va, thawi turin amah an ko va, a rutu a ni tih an hre nghal mai thin, tiin an sawi bawh. Tin, kawmthlangte hi ran thli lo dawitu an nih avangin vawh talh apiang samawngping an pe thin.

Sailo lal :- Sailo lal reng reng chu thah thiang lovah an ngai a. Indonaah pawh an that ngai lo a ni. "Sailo Ni leh Thla kara piang," an ti thin a ni. Man erawh chu an manin, an tang ve bawk thin a, Sal dang angin tihduhdah theih an ni lo va, an duh ang ang an eitirin an pe zawk thin. Lal tang hmingthang deuhthe chu : Vuta Falamah a tang a, Thanghulha Pawibawia khua Zawoginah a tang a. Lal tang chhuak kutsil nan an tanna khuaa mi tha lo zin kha an vawhlum thin, chu chu dan a ni a, Phuba an la lo. Thanghulhan kutsil nana a lo vuakhlum chhungte khan Thanghulha khua mi naran zin an lo thah avangin Pawihbawian an chhungkuain a khua atangin a hnawtchhuak nghe nghe a ni. Sailo hian hnamchawm angin fa an chhan ngai lo; engtiziange tih chauh an duh tawk thin a, "Sailo leh Sakawlin note an chhan ngai lo an ti."

Tin, kum 1880 Thingtam hnu khan Sailo lalho an khute chungah lal an hrawt nasa lutuk a, an khuate chuan an ning ta em em a, a rukin an tangrual a, an lalte an sawi a, an hmin ta hlawm a. Vuta thlah lal te an sawi hmasa ber a, Rolura thlah an sawi hmin leh a. Chutah Manga thlah te an sawi leh ta a ni. Lalho vanneih asiamin hnamchawm an tangrual leh hlei thei lo va. Lallula tupa Lalthuman Lungliana khua Hmawngkawn hnamchawm tangrual ruh zual Silai nena lo tang chu a luhkhung a, pahnihin an lo kap a, an silai a tlawh ve ve a; Lal lam an pawm leh ta a ni. Lalho chu an ding chhuak leh ta a ni. Tin, Lalsavunga thlah lalte chu an sawi ve lo. Leido nei reng an nih avangin an tangrual reng zawk a ni ang. Lal pawh hnamchawm chungah a inluling lo a ni ang.

Hmeichhia : Hmeichhia hian lo an vat ve lo na a, mipa aiin an hab zawk a; vawk vulh hi hmeichhe tum a ni a, leipuiah bal an ching a, chuta bal leh lo lama balin an chawm a, vawkchaw dawl leh bal an phur haw a, an buatsaih a, an chhum leh vek a, vawkchaw an pe leh vek a, mipain an khawihpui ve ngai lo a ni.

Tin, Tuibur hi an zu reng a, Tuibur al ngah lo chu thatchhiaah an sawi thin. Zingah an tho a, chawbel an chhuang a, buhhak an lawk a, an deng a, buhden leh chawchhum an fawm a ni.

Tin, thingtuah zawng zawng, thinglukham nen lam an tum vek bawk. Tui hi hmeichhe chawi vek a ni bawk. Tin, puan

leh kawr hi anmahni siam vek a ni a, hei hi hna hautak tak a ni. An kut a awl ngai lo a ni. Lo vah tih loh chu an thawk ve vek tho si a ni. Lova mi la an en a, an phur haw a, ni sai laiin herbawtin an her a, Lasaiin an sai leh a. An chawn a, Hnuin an kai leh a, latui a lo tling ta a. Ladinlekin an dinlek leh a, an chhum a, an zar ro a, an hlum ta a ni. Tichuan, puan atan an bang a, an tah ta thin a ni. Tin, Puandum tante a lo tul a, la var tingin an dum a, vawi tam tak an dum nawn a, chu mi hnuah a dum tha thei chauh a ni. Hei hi hna hautak tak a ni. La sen atan Kheiin an sen bawk thin a ni. Tin, la chu puan chi hrang hrangah an tah ta thin a ni.

1. Thangchhuah puan tial: Thangchhuah puan tial chu puan dumah a sen zung li bawkin an bang a, a senah chuan a var zungte bawkin an bang leh a, a varah chuan selutun, mimmu-rual, halkha leh halkha kawlzil zeh an zep ta a ni. He puan hi Khuangchawi nu leh pain khuangchawi niin mual lamnaah an sin thin a; mten ropui an ti em em thin. Thangchhuah nu leh pa hi tun laia ram khata Cabinet Minister ang hi an ni. Zau-dawh thei pawhin hei bawh hi an sin a; mahse mi hrang bikte khim ang Zawngchal an khim ve thei a, Chief Minister tluk hi an ni ber mai, kai dan erawh chu a inang lo a ni.

2. Mangpuan: Mangpuan hi puan dumah, a sen leh a ngo an korthlak a, chutah chuan zung hnih beng zelah, a sen leh a var, zai ngain an zep chhuak vek a; hei hi chu Thangchhuah nu leh pa khawlailen puan a ni.

3. Puanrin: Puan dumah zung khat bawkin a varin an tial a, kutphah bawh zelah. A tlangah ting dum emaw, burhthuon emaw an tahhruih a, a laiah zung li bawkin an tahhruih leh a, hmun thumah an tial leh a ni. Hei hi mi neinung fanute'n Kut ni vangthlaa an sin thin a ni.

4. Puamgo: La var hlak, engmah telh lovin an tah a, mi naran puan a ni ber. Nei ioti deuhthe chuan, tihmawi nan an bang tial a, a tlang emaw tal an tidum thin.

5. Ngotekherh: Ngotekherh chu hmun hnihah a vang zawngin la dum emaw, sahmul dum emawin, zung hnih bawkin a kherhin an kherh thin. A hmawrah zung khat bawkin an tahhruih bawh. Hei pawh hi mi neinungte chin hmasak a ni.

6. **Puanlâisen** (Puan chei) : A thui-na lam tur tlangah a sen an bang a, an thui zawh chuan a lai chu khâp laiin a sen hlur a ni. Hun a lo kal zel a, mi neinungte'n an lo ching a, hun kal zel zuiin an lo siam tha ta hle a ni.

7. **Tawhlloh puan** : A tungah la var pan takin an bang a, la dumin malkalhin an hruih chhuak vek a. A lai takah zung li bawkin la var an rawlh a, a sirah zai hnihin an rawlh sen leh a, zung khat bawk zelah la var zai khatin hmun sawmah an rawlh leh a. A sen zai khat an rawlh leh a, a var zai khat an rawlh leh a ni. Tin, saipir khap hnih danah la var zai khat an rawlh a, la sen zai hnih an rawlh leh a, la var zai khat an rawlh leh a. Chutah saipir khap hnih danah a var zai khat, a sen zai hnih an rawlh leh a. Chutah kutphah bawkin an tah a, an zo ta a ni. Tin, hmawrfem awm lovin, bahrangulzemin an zial ta a ni. A tung la var kha a pan avangin, a tahhruih-na la dum kha a lang zawk a, puan dum chiah a lo ni ta a ni. A zung chu pawnpuoi zung thuiin la zai sin tak, hruai fip dumin khap aia seiin an thui a, a sen leh a dum an thlak zel a, a tawpna chu a bul tanna ang khan an titawp a ni. Mi neinung tlangchhuak puan a ni a, tah thiam an van em avangin tlangchhuak nazawngin an nei zo lo va, tunah chuan mi huaisen, hlauhawm laka tlan lo turte puan anga ngaih a lo ni ta zawk a ni.

8. **Kawrlaisen** (Kawr chei) : A hnungzang takah kutphah bawkin a sen a, a senah chuan hmun thum emaw, a aia tamin emaw harzai a vang zawngin an zep leh a. A hma lam pawh haka kilh chuan kutphah bawkin a sen ve a; mahse engmah zeh a awm ve lo. Tin, a bânah zungza bawkin hmun hnihah a sen bawk a. A ban hmawr leh a nghawng chu puan dumin an chep ta a ni. Hei hi hman laia an chin dan chu a ni. A tirah chuan mipa ta a ni a; hun a lo rei deuh va, hmeichhe ta a lo ni leh ta zawk a ni.

9. **Naupuakpuan** : La var an kawp a, a vang chu puan zung khing ang lek a ni a, a vang zawngin la dumin hmun hnihah zungchal bawk leka inhnaihin thlur thumin an bang tial mai a ni. A duhin an tial khat a, a duhin an tizing mai a ni. Tin, la hi puan a tlin hma hian a nek-a-nawk a tam em avangin la hi a tui talin rah se, an ti ngawih ngawih thin a ni.

10. **Hnathawh kawr** : Hnathawh kawr hi puan dang ang bawkin hmeichhiain an tah a, hnathawh nân an hman mai thin a ni.

11. **Pawnfen** :— Pawnfen chi li an nei a, hnathawhnaa an fen ber chu Fenngo a ni. Tin, awmhmun a dang chung a fen theih chi Fenthuah an nei leh a. Inchei nana an hman ber chu chi hnih, a tah dan zia atangin a hming an vuah a, Kawkpuizikzial leh Lenbuangthuam an ti a, a tial inkar a inan avangin pakhat zawk Lenbuangthuam hi a sei lam chu pa vantlang tawng hnih leh nguntang a ni a; la var thlur pan takin an bang a, la dum an tah ta a ni. A lai takah a laipui zung hnih bawkin an kawkpuizikzial a. Chuta tanga zung thum bawkah zai li velin an tial leh a, chuta tanga zung thum bawkah a bangpui, zung li bengin an kawkpuizikzial a. Chuta tanga kutpah bawkah kawkpuizikzial tling meuh lovin zai rukin an tial leh a, chuta tanga kutpah bawkah a bangpui zung thum bawkin an kawkpuizikzial leh a. Zung thum bawkah kawkpuizikzial tling meuh lovin zai liin an tah leh a, a tawp berah zung thum bawk danah zai rukin an kawkpuizikzial a, zung hnih bawkin an tah leh a, a tlang chu la varin an zial ta a ni. A laipui lehlam pawh hetiang chiah hi a nih avangin tawng hnih leh khap aiin a lo sei ta hret a ni.

Mizo nulate hi an hah em em a, an dam phawt chuan an awl ngai lo va, damlo khum bet an nih ngawt loh chuan an nat pawhin an sawi mai mai ngai lo, nula tan nat hi thl zahthlaka ngaih a ni. Mizo hmeichhiate hi hah reng rengin an awm a, nulate pheih chu zanah tlangvalin an rim a, rei tak tak an menpui a, tlangval bengvar lo deuhte chu an lo muhi a, nula kha mutchhuak ve em em mah se, an inleng pa kha an kaitho ngai lo va, tlangval an lo harh a, haw an tum lai pawhin tha takin 'La leng rih ta che' tiin tawngkam tha an la hlan reng thei zel a ni. Nula chu zingah an tho va, tui an chaw a, buh an deng leh a, an den zawhah chaw an ei a, an ei khamah feh turin an kal leh ta thin a ni. Favang awllen pawhin mipa angin an awm ve mai mai ngai lo, hah em em chung pawhin an intihlim hram hram thin a, nula inleng ngah deuhte chuan la an kai hman meuh lo. "Mei mi pe teh," an ti zing durh mai a, rual kawm thiam deuhte pheih chu kawngka bulah te, vawkchaw bel bulah te an thu khat tlat thin a, tlangval pakhat pawhin hla a phuah a :

"Thapui, i rin kei ka chan tawh,

Ka hawi vel a, vawkchaw fianin ka biang a chhun e;

Ka han thluang a, Uikawngkaah kel nghawng ka khan e"

a ti a ni. Nula fíng leh hmélthá chu hetí khawpa tam hian an rim thín, pa valái deuh-te pawh hian an rim ve thín a ni. Mi biangbiak thiam leh hmélthá deuh-te chu tlangvalín hnathawkin an lawm a, thawkzo tak an ni thín. An lawmpate thawm-hnaw zawng zawng kawtchhuah atángin an phurh sak a, haw lamah an phurh haw sak leh a, a bal an suk sak a, a tət lam-in an thuisak thín. Thil insem chi an hawn chuan, nula khan a chang tam ber a, thil tlem deuh chu nula an pe vek thín. Lui kalnaah leh ramvahnah meivil chauh lo chu hmeichhe hnathawh an phal lo a ni. Nu hian naupaw chungin thing phurh leh tui chawí leh vawkchaw an tum a; mipa erawh chu an duh duhin an lengin an inkawm thín a ni.

Tlangval hí nula chungah an thikthu a chhe em em a, ngaihzawng tilangte chu nasa takin an rel thín. Chuvangin nula chuan a ngaihzawng pawh ngaihzawng lo ang main a inthup hram hram thín. Tuma hnaih theih loh vah Khumpui bulah a thu a, a hmui kaih chu tlangval lamah a dah a, tumah a bulah an thu thei lo a ni. Mahse ngaihzawng te chu melh palh a awl hle a ni ang, he hla atang hian a hriat theih :

“Thingte-tuahkhawm ngaih loh val daidanna,
Chhingmit lén riái e a di val tawnah,”
tih hian a tilang a ni.

Hmeichia hí an humhalh zo em em a, tuman an ngaih hnu lo chu an khawih mai mai ngam lo; sial chawí theih zel a ni. An duh loh-zawng siam sela, thí zawih zawih khawpin vaw mah sela, mipain huat a thiáng lo; chuvangin tlangvalín nula an fiam mai mai ngam lo a ni. Mi nute pheí chu biak dan ngawt pawhin an pasalte huatthu sawi a hlauhawm avangin, an fimkhur hle thín. Pasal nei reng reng chu engtikawng mahin tlangvalín an kut hmawr pawhin an fiam vang emaw, thinrim vang emaw pawhin an khawih ngam lo va, sial chawina a thlen awl leh-zual a ni.

Mipain Pawla sai pumpelh nan nula ngaih an tum hram a, Hmeichhiain Pawla sai pumpelh nan thiánghlim taka awm an tum hram hram a; chuvangin, nula leh tlangval inngai hí khaw khatah an tlem hle a ni. An ngaih dan chuan, mipain nula thiánghlim pathum emaw, hmeichhia reng reng pasarih a ngaih chuan, Pawla sai pumpelh an inring tlat a. Nulain tlangval pakhatmah an ngaih loh chuan, Pawla sai pumpelh an inring tlat

bawk. Chutiang nula thianglim thite chu thingkhaw n hnuaiab
tuthlawh-ha nen an phum nghe nghe thin a ni!

Mi thenkhat mi nu lawithem hman an awm a, hetiang
mi hi an man chuan, mi nu uire ang chiahin an beng leh an
hmar an hleh bulh sak vek thin a; thil hlawhawm tak ni mah
se, mi thenkhat chuan, pa zu chhim an hawn khalh a, an nu-
puite muttui lai chu an pawl ruk sak thin. Nu hah em em
tui taka mu bawrh bawrh tan hriat hnan a har hle thin a ni
awm e.

Tin, tlangval thenkhat chuan, nula mitmei an hmuhte leh
hmuh lem lohte pawh zen an ching a, man an nih chuan
"TLAI SIAL" (Rs 20) chawina a ni a. Hetiang titute hi 'zan
vak' an ti a, an um chiam thin; mahse, an man thei ngai meuh
lo. Amaherawhchu, tlangvalin a nula ngaiha chu zen mah se,
chhungten an hre thei meuh lo, an lo intiam rual dun tlat
avangin. Khumpuiab tlangval chuan mut ve theih chang pawh
an nei thin a ni ang, heng hlate hian chu chu a tilang chiang
hle :

1. Tawh rawh, annemte, i chun nek rawh,
Zupa dungthul ka ieng lo laikhum sangah,
A pawl leh sial zang ka chawi nang e.
2. Chhiarthlang .baw-ar'pau a zawn thlai e,
Chaltuai tho la, ka chun hai ang thang hmain;
Zatlang lawi ang than ka hlau mang e.

Tin, nula ngai thei chu an induh em em a, sa kap thei ne
a tha zangin an thang hle thin. Zinnaa nula pakhat ngai chu
tualkhat nula pathum ngai a tluk a. Sul an tum thin. Nula
ngai leh sa kah theih an ngaihsanzia chu hla atang hian
hriat theih :

"Tan Lasi leh lungkham han zawl ila,

Rual laiah thang ber nang ka ti e,"

tih atang hian a lang thei a ni. Tin, nula leichawina khaw
thil ru sela, a pasalin a chawi sak a : hmeichhe thawmhna
remaw, thawmhna buatsaib theibna thil ru sela, hmeichhe
chhungte'n an chawi tur a ni. Tio, hmeichbia a pasalin thibsa
sela, inthen thla thum hnuah a chhungten an kai chhuak a
a, a pusum cituin ar-thlahual a lo talheak ang a, a pasal in
a fete awp turin lut leh mah se, chet sual thilah uire a ni th
tawh lo. He mi hma hi chuan uire a ni thei tlat a ni. Mi

lakah hming tihchhiat man miin chawi sela, a pasalin ei lovin hmeichhe pain a ei zawk tur a ni.

Khaw tinin Zawlbuk an nei theuh a; tlangval zawng zawng an riak khawm vek a. Val upain thu an nei em em a, buaina a awm ngai lo. Khuangpui a awm a, a changin an zai dur dur a, a changin an ti ti mur mur a, zan tinin naupang kum sawm a chin chung lamin thingnawi an keuh khawm theuh a, tleirawlin muh turin thing lian deuh an keuh khawm bawk a, tleirawl pahnihin tuium sei tak khat ve ve an dah ziah bawk a, mei leh tui an tlachham ngai lo a ni. In tinin zanriah an ei fel vek tawh ang tih hunah nula rim turin an leng chhuak vek a, paho inkawm khawm tur an lo lut thunga, meilum aiin an titi a, tlangval leng an haw veleh an haw darh ve leh a, Zawlbuka riak tlangval len leh haw hun hi a ni, tun thlenga 'Leng len hun, long haw hun' kan tih thin hi. Zawlbukah hian buaina emaw, bengchheng emaw awm sela, Lalin zuk hauh mai a thiang lo va, Lal upain val upa a zuk ko ang a, an buaina chhan a zawt fiah zawk ang. Koh lohlin Lal inah tlangval an lut mai ngai bawk hek lo.

Tin, zu hi tupawhin an sain an in thei a; zu rui chung a Zawlbuka luh leh khawlaia kal pai leh thawm neih erawh chu thiang lo tluka ngaih a ni a. Zawlbuka rui chu, mei an thawlh thim a, a titu hriat lohvin thi thelhin an sawisa a, an inah an zawn haw thin. Khawlaia zu rui leh thawm nei erawh chu thla thim laiin "Kawm karah phungin a keuh" an ti mai a, tlangvalin an inah an zawn haw leh bawk a, an sim bakah hawtu an tam tih an hria a, an pem phah thin; chutiang chu thil zahthlak berah ngaih a ni a, an upat hnuah an ngawr ziah an ti bawk. Tin, pitar leh putarte erawh chu rui deuh pawhin khawlaiah kal mah se, an ngaihnhathiam thin. Anni pawhin, 'Hei, in nu leh pa, mi hausa zarah kan lo rui ta a nih hi, min lo ngaithiam rawh u' tiin an au lauh lauh thin. An chin zin lutuk chuan an phu tawh bremna an tawng ve a, an sim daih thin. Heng avang hian mi tupawh zan thimah khawlaiah kal mah se, tuman an tibuai ngai lo. Tin, naupang emaw, puitling emawin a titihinurtu velh tumin um sela, mi awmkhawmna a thlen chuan engmah a ti ngam tawh lo va, a tihluh zel chuan awmkhawm kha a khing a ni mai. Khawlaiah ran chauh insual rawh se, mipa chu ramhnuaiiah beih tur an tam mai, an ti thin.

Tin, Lal leh upate hian, lal inah nitin tih theihin zu an in a, rui buai leh hawn kawnga bengchheng an awm ngai lo. An zu in dan chu, a chung an chhawk a, an hmuam a, an pik leh vek a, chutah an in zui ta a, no mawng lam kha an leihbaw leh vek a, no khat hi a chanve lek an in niin a lang ber a ni An zu innaah hian an zai a, an inlam chhawk a, an hlim hle thin. Tlangvalho zu in khawm phei chu an phurna lam hla an sa a, an hlim em em a, a laia lam kha a thu lek lek a, zaiho kha an ding lek lek thin, hetiang hlimna hi ram dangah a vang hle awm e. Kut ni vangthla leh sechhuo leh khuangchawi ni pawhin zu ruih vanga inhauh khur khur a awm ngai meuh lo, hlim takin an awm thei theuh thin a ni.

Tin, thiltih dan mak pakhat awm chu : "Mihring leh ran pui sawisak a thiang lo, riralna a ni," an ti si a, se chhun tur an chaih reng reng hi khawngaih nachang an hre hauh lo va, an sawisa nasa hle si thin. Se nghawngah leh a ki-ah hrui fei takin an hling theuh va, nilengia an chaih a, an vaw zawt zawt a, a chau lutuk kal peih tawh ngang lo bawk pawh a mei an ultiah sak a; meichherin a mawngah an hliau va, se thenkhat chu an chaih hlum der thin. Tlangphal sepui phei chu an chaih hlum ziah tih theih a ni. Se pa kawngro sutu ber tur (a phuhrin) erawh chu chhun tur a ni a; chaihhlum a thiang lo. Hei pawh hi a thi lo deuh chauh thin a ni.

Tin, mi tupawhin thei emaw, sa emaw hawn sela, thenawm an pe ve thin, engmah an inleisir ngai lo, zu chauh lei theih a ni. Thenawmte sem tham loh sa hawn sela, a chhim tur thenawm naupangte an sawm thin. Tin, miin Sanghal emaw, Sazuk emaw kap sela, thiaute sawm lovin an la mai ngai lo va; an chhawichhin a, khawpuma putar leh naupang zawng zawng sa chhawichhin channaah kal turin an sawm a; a kal zawng zawngin sa chu an insem thin. Tin, an hawn dawnin an sa delhphah chhawh kha a hnunung berin a chhir darh vek a, chu chu, chhawh tho an vuah. A chhir darhtu chuan, "Chhawh ka tho dawn e, theihngihl nei in awm-em ?" tiin a au va. Chhawh thawh houah thil theihngihl lak leh a thiang lo. Hman lainn pa pakhatin a thil theihngihl a va la leh dawm a, Chawngti-leri chu a sa kahtir ui lutuk inchhirin a lo lam a hmu a, a hliau va, a thih phah ta a ni an ti.

Sachhiab : Lalin a ram chhunga sa awb leh kah apiang Sakhi atangin a dar 'Sachhiab' a la zel a, Tin, kram khuai hi Lal ta a ni bawk a; lak apiangin chan khat a nei ve thin. Tin, dai vel thing leh zawngtah hi a hauh vek a; a lawh hunah lalin a lo hmasa ber a, chutah a duh apiangin zalen takin an lo ve thei ta a ni. Mi thenkhatin thing chu kih mai emaw, a zar lian tak rawt thlaka lawh emaw khat nana hei hi tih a ni. Lalin hauh lo sela, dai velah thei kung leh zawngtah kung chu thing thiam lovin an kit mam thuai ang.

Tin, kan pi pute chuan mi lu an duh avangin, pawl sawi lo Vai leh Tuikuk te an zuk that leh thin a; salah te an hruai haw a, Mizoramah bian chung sal zinga mi chu nupui pasala nei ta te pawh an awm nual a; a mantute hnam an inchhal ve thin. Tin, lalte hi chhawn tawn ve atan an duh a, an lalte thah atan sal an hawn sak thin a. Vawi khat chu Vanhnuailiana thah atan an chhawn tawn theih nan, Tuikuk nu naupua an rawn hawnsak a, lal hnenah chuan, "Hei i thah atan sal kan rawn hawnsak che asin," an ti a. Vanhnuailiana chu a va chhuak a, Tuikuk nu naupua lungngai taka ding a hmuh chuan, a mittui a tla zung zung a, khua a hmu fiah thei lo va, a hmai a phih a, "Han hruai lut ula, chaw puar takin eitir rawh u," a ti a, an hruai lut a. Vanhnuailiana chuan, "Chemte, lungngai suh, engmah ka tih lo vang che, chaw kha puar takin ei rawh," a ti a. A vankai chaw tur emaw a ti a, chaw reng reng a ei thei lo va. Vanhnuailiana chuan a lo khawngaih tak tak a lo ni si a. Fa angin a siam a, a chhiahhlawh zawng zawng chu nu aia naupang zawkte chu, "Ka u," tiin a kohtir ta vek a. A fapa puak lai pawh kha a siam lal ta hle a, a lal dan a dang e, tiin a hmingah Laldanga an sa ta a ni. Lusei hnam a lo ni ve ta a, a thlahte pawh an la awm an ti. He mite nufa hi chu sal ni lovin, lal chhungkuaah siam an ni ta zawk a ni. Tuikuk man zingah vannei bera sawi an ni.

Hman lai chuan khua hi kulhin luh theih lohvin an hung vek a, kulh kawngka pawnah kulhbing an siam a, chutah chuan tlangvalin zan tinin ral an inven chhawh thin.

Tin, sal an tlante leh lo relhru theite hi kulh kawngkaash an luhtir phal lo va, kulh hungna thing kha an nam thlu a. tah chuan an luhtir a. Tin, ina luh nghal mai an phal leh lo va, maipawl hei tlang khat an eitir zet a, uin bring an at a, a thi an hawptir a; an lut thei chauh a ni. In luh nana thil sawngbawltu hi an chhungte kha an ni. Hei hi sulin a zui ang tih an hlahv vang a ni.

Tin, Lal iuah bawih chi hrang hrang an awm thluah a:

- (a) Chemsen bawi : Tual thah vanga Lal sutpui vuantu.
- (b) Tukloh bawi : Hmelma khua atanga indo zawh hlma lo pem litten Lal sutpui, phuba lak hlauin an rawn vuan thin a, chu mite chu an ni.
- (c) Chhungpui bawi : Retheih lutuk vanga Lal ina tlu lutte.

Bawiho hi chu Lalin a phal loh chuan, tlan theih an ni lo; in-dang mah se bawi an ni tho va, Lal thuin an awm tho va, an thlahte thlengin bawi an ni zel.

Thingpui huan Vai leh Tuikuk run an chin avang leh, Sap naupang Mary Winchester (Zoluti) an man avangin Sawrkar a thinur ta a, kum 1890-ah British sawrkarin a rawn awp ta a ni.

Part II

MIZORAMA AWM HMASATE

1. Lunghriam hmagtute : He miteho hi chu kan pi leh pute pawhin an chanchin sawi tur an hre hauh lo va, an sulhnu hmuh theih la awmte chu dik lo takin an fate an hrilh thin a, chungte chu :— Lung chang tak, hreipui fang ang deuhva siam te, tuthlawh fang ang deuhva siam te, chemte ni awm taka siam te a ni a. Kum 1908 leh 1913 inkarah kha chuan, lovah te, dai velah te pawh an la chhar zeuh zeuh va, a zia-
tu pawhin a chharin a hmu ve hlawm a ni. Upaten an sawi dan chuan, “Tek thi hnu a ni a, a lo tlak vele, tumah a den hmam tek ralin a lo hmu fuh a, a hreipuiin a lo chek vat a, a thi ta a, engmah a thawk thei ta lo a ni,” an ti thin. An fate changin an awih a ni lo va; anmahni upaho pawhin an awihin an ring ve niin a lang. Mission Veng Biak In hmun laihnaah pakhat an lai chhuak a. Missionary Pu Loyd chuan he lung hriam hmagtute hi Mizoramah cheng lovin, an lo kal tlang mai niin a ring. Mahse, Zoram hmun tinah hetiang hi an hmuin an chhar fo thin a; chuvangin, Zoramah hian hun engemaw chen chu an cheng niin a rinawm zawk a ni. An awm hun hi suangtuah phak a ni lo.

Tin, Kan nu leh pate chuan, “Hman lai mite chuan hriam-hrei an nei lo va, Sakhi ki zumte hian hlo an thlo thin,” tin an sawi thin a. Hengho hian Tiau an kan thlak hnuaa hetiang lung hriam hi an hmang a nih a rinawm hle mai. History danga lunghriam hmagtute hi chu ni theiin a lang lo. Zoram an chen lai hun rei lutuk a ni thei lo vang; an hriamhrei lei hnuaiah 1908 - 1913-te khan a la pil bo loh avangin. Kan pi pute Khampata an awm lai emaw, Than tlanga an awm lai emaw a ni lekin a rinawm a ni. Hman lai mite chuan, hriam-hrei an nei lo va, Sakhi ki zumte hi an hlo thlawhna tha pawl a ni a, “A ki riu riau riang hlo thlawh nan a tha e,” an ti thin a ni. Lèn tlanga an awm lai a ni ber awm e. Zoram an thlenin lung hriam an hmang ta ni awm a ni.

2. Biate : He miteho hi Thingpui tama (Tampui-mitthi an tih) tlandarhte zinga mi, Than tlang leh Lèn tlangah pawh cham-bâng ve meuh lova kal zelte niin a rinawm ber a; tuna Biate kan tih hi an hming chawia phiah a ni a. Mura hlauva feh hlan a fate thuhrukna puk siam thluahte kha an ni, Chhinlung chhuak

inchhalin Biäte an thlen hmaa an hmun pakhat pawhin Chhinlung hming a put phah a, Vangtlang leh Riangtlei inkarah chu hmun chu a la awm. Chu chu kum 1500—1600 A.D. vel niin a rinawm a ni; tunah chuan Haftlong-ah an awm.

3. Manipur Reng leh Tripura Reng : He mite pahnih hi Zoramah hian an lo lut rual a, Zoram atang hian an inthen ta a ni. Manipur Reng hi Manipurah a lut a, a awmna hlui Aiduzawl tlangchhip pawhin Meitei tlang hming a put phah a ni. Tripura Reng erawh chu zawi zawiin a chhuk thla zel a, Zawlpala nupui Tualvungi neitu Phunthiha an tih kha he Reng hi a ni a, Aizawl leh a chheh vel rama thingpui pawh hi hemi theh tiah vek hi a ni. Reng dil an tih pawh hi ama khuah niin an sawi.

Tin, he Reng rual hian Kawilâm leh Tuikuk te an lut a mi dang—Mirâwng, Hrangkhaw, Chawrai, Langrawng, Darlawng te hi an hnungah hotu hrang nei theuh bawkin an lo lut niin a lang a ni. Thenkhat chu Zoramah hian rei tak an chambang a; tunah chuan Zoram hmar thlangah an cheng ber.

Tin, khingho ang bawk khian Dâwn, Bâwng, Pangkhua leh Tlanglam te chu Zoramah hian an lo lut a, hun engemaw chen an cheng ve a. Chhim lamah an cheng ber a; tunah chuan chhim thlangah an cheng ber.

Tin, khingho ang bawk khian Kiang, Mualthuam, Kaihphen te pawh Zoramah hian an lo lut a, hun engemaw chen an cheng ve; tunah chuan Zoram Chhim thlang leh Hmar thlang inkarah awm berin an lang.

Tin, khing hnam zinga thenkhat pheih chu Zoramah hian an awm rei hle a; Thangura thlahte lo luh thlak dawn thlengin an awm a. Darlawngcho thlang tla tur inngah khawmna hmun chuan Darlawng tlang hming a put phah ta a. Rev. Liangkha chuan, 1780 ah Biäte leh Hrangkhawlin Hringchar lutin a zia a, chuti a nih chuan 1750 velah Zoram an chhuahsan a rin theih.

4. Kawlho Burmese : Tualcheng rama Lungphun hian hmingthang chu Meitei phun nia sawi a ni thin a. Mahse thil hlai chhuituten chik lehzuata an chhuin, heti hian an sawi. Tualcheng rama Lungphun hian zawn phei Biäte tlang dung zelah tuifinriat thlengin a khat tawkin lung lianpui phun a awm zel a. Meitei hovin Biäte pawh thleng awmin a lang si lo va. Tuifinriat phei chu an thleng lo tih briatsa a ni si a. Chuvangin, Kawlho

(Burmese) phun a ni zawk. Zoram Ralteho leh Hmarho luh hma hian ram chin humhalh nan Kawlhovin an phun a ni. Chung laia an awmna hmun chuan Kawlkulh hming a put phah nghe nghe a ni an ti.

5. Hmar : He mite hi hotu hrang hrang nein Zoramah an lo lut leh a. Mizoram chhim chhak lam hi an awh chhuak vek hial awm e. Lal bik an awm loh avangin Hmar upate pawhin an chanchin an sawi thei lo. Thenkhat chu chhim thlangah an tla thla a, an hotu chu Lera, chai hla neitu hmingthang tak hi a ni a. Tlabung tui khawh thlaah a tla hlum a, a ruang pawh an hmu lo va. Hman lai dan angin a aiah chhawl tel khawm an zawn a, an ui em em a, an tah nasa hle a :—

1. Lera tui tlabung a sang lua e,
Thing leh rua chenin.
2. Lera thlafam nau ang kan tap e,
Lentupui maw thlehpuana kan zawn,

tih leh a dangte an phuah a, chai hla hnuhnung ber a ni. Darlung zai aiin a hnuhnung deuh hret awm e. Tin, a tam ber chu hmar chhak lamah an lut phei a, Manipur ram chhungah an awm ta a ni. Tin, Zoroma an awm hmunte chuan an hnam hming a pu ta zal a ni, hengte hi—Thiak, Darngawn, Vankal, Khawzawl, Zote, Kangbur, Lawihmun, Ngur, Khawbung, Chawnehhim, etc. Tin, lui hminga 'Va' awm : Vanva, Thlikva, Thilva leh a dangte hi Pawi hming vuah, tia sawi a ni thin a, Hmar tawngih 'Va' tih hi 'lut' tihna a lo ni ve si a; Zoramah hian hming vuah nei khawpin Pawi an cheng lo. Chuvangin Hmar hming vuah niin a lang a ni.

6. Ralte : Ralte hi an Lalpa Mangthâwnga hovin an lo lut thla leh a, a fapa Mangkhaia pawh hmehha hmingthang ralin an thah sak a. A nu chuan a ui em em a, awm ngaihna a hre lo va, khawvela kan nuam tih zawng zawng hi bo vek sela, nupa thil pawh hi bo tel nghal sela tih a duh ta em em a. "Mangkhaia thih zanin 'bek suin ha nei se,' a ti a ni," an ti. Tin, Mangkhaia lungphun chu ropui takin Champhaiah an phun a. A tan laiin Mangkhaia chuan hla a phuah a, Mangkhaia chu hla bawkin a thih huah an phuah a. Chai hla panihna a lo ni ta.

1. Dara sawngka lerah ka chuang a,
Kan Champhai khua thloh ang thlir ing e.

2. Bualte sahlama uai ta hnu kha,

Mangkhaia kiran ka ring lo ve, tih leh a dangte pawh a awm. Tunah chuan Mangkhaia lung chu an la darh zo tawh

Tin, Zahmuaka fapa upa ber thlah Zadeng lal leh a hote Champhaiah an lo lut leh a. Mangkhaia pate nen thlang an tla thla zel a, Tuahzawlah chuan ropui takin Lalchungnunga hovin an awm a; Lalsavungan a titlawm ta a ni. Thenkhat chu an lal hovin Zampui tlang thlengin an chhuk tiin an sawi thin

Tin, Zahmuaka fa Palian lallo ropui takin an lo chhuk leh a, Dungtlangah lal pathum infin khawmin an awm a, an zingah Lusei lal thenkhat pawh an tel ve a. Lianchhiar Hmingthang pa pawh hi Dungtlanga lal pakhat chu ni vein an sawi.

TUALVUNGI LEH ZAWLPALA

Tualvungi leh Zawlpala hi Phulpui rama an awm lain Tipera Reng thlaktu Baktawng ramah a awm a ni. Tuikuk an ni mai thei.

Tualvungi hi Thenzawl tuna Vachadil phul khaw nula hmeltha hmingthang a ni a; a pa pawh hi lal a nih em loh pawhin, Sangal khawnghrang, Belrawhmualkil chu a ni ngei ang Zawlpala erawh hi chu lal a ni a, a lalna ram pawh Phulpui ramah tun thlengin, Zawlpala ram, Zawlpala khaw hmun hlur an la ti ta zel a ni. Tualvungi hmel hi a that em avang hian Zawlpala'n a va nei ta a; a duat em em a, a ram chhung nuam, thengthaw lai Arthlawr tlangah khaw thar a kaipui ta a ni. Zawlpala chuan a hmun nuam rem laiah in a sa a, a kawt lungpher zau pui maiah chuan Tualvungi puantahna a buatsaih sak a; tlangban ban phunna leh themtuihnawih te lungpherah chuan a ker sak vek a. Tin, vawk thleng pawh lunglian puiah a ker sak a; tun thlengin heng thil pathumte hi hmuh theih a la ni, vawk thlengah hian Tualvungi vawkpa lian hniak an kor chu hmuh theih a la ni nghe nghe a. Vawkthleng hi chu vawkpa lianin a nawr lum a, thlang fetah a a awm ta a ni an ti. Sangha khawina lung kuang a siam sak a, tui thuhruk a siam sak bawk.

Fai takin Chhingpui va bual ang che,

Hmanah Zawlpal Tualvung di nen len lain;

An thuhruk zotui a thianga reng e.

Tualvungi hm̄el hi a ʃha em em a, Zawlpala nupui a nih hnu pawhin a en turin mi an kal ʃhin a, an tum aiin nasa tak-in an hmu ʃha ʃhin a; chuvangin khualpang zin ka aʃang mai chuan a hm̄el thatzia chu a darh zau ta hle a, Tuirial chhak Theihai ram, Rothai tlang Vai lalpa (Reng) beng pawh a thleng ta hial a ni. He Reng hi a ropui khawp a, engkim mai hi a ber chan hi a tum bulpui ber pakhat chu a ni fo reng a, a chheh vel hnam hrangte rin ang chu he mi kawngah hi chuan a lo ang lo hle a ni tih Tualvungi chungchangah hian miten an hriat phah ta nghe nghe a ni.

Ni khat chu Arthawr tlang lalau hm̄el hmu ve turin a hote nen an chhuak ta a. A duhzawng a nih phawt chuan, rilru dang pawh a pu mai thei ang tih pawh a inhre sa a ni. Zawlpalan a lo hmuh dan chuan, a nupui chu chbuh luia, amah chu that duh mai awmin a ngai a; chu lalpa lo zin chu Mizo lam dan chuan Phunʃiha an ti a. He lalpa awm lai hian tumah an phun ru ngam lo va, engmah reng an inhrilhru ngam lo va, phun hlek pawh an ʃih em em a; chuvangin chu lalpa hming atan chuan 'Phunʃiha' an vuah mai a ni. A hming dik tak chu hriat a ni lo. Tualvungi puantahna bulah Zawlpala a lo awm lain Phunʃiha chu a inah chuan a leng ta a ni.

Chu lal khual chuan Zawlpala hnenah chuan, "Tualvungi hi i nupui nge i farou?" a ti a. Zawlpala chuan "Ka nupui ka tih chuan min that ang a, min neihsak mai ang, tih a hlahv angin 'Ka farou'" a ti ta rawk mai a. Phunʃiha chuan, "A nih leh nupui atan neih ka duh a, man engzat nge i chhiar sawi rawh, ka pe thei zel ang che," a ti a. Zawlpala chuan; "Man te duhzat phut a phal si a, tam tak mai man tur ngen ila, neih a ʃhulh theih mai awm mang e," a ti a. Tualvungi man chu a tam thei ang ber, lal pawhin a tlin mai theih loh tur khawpa tam a chhiar ta a ni. Zawlpalan Tualvungi man tur zat a sawi dan chu hetiang hi a ni :—

1. Sial, ban thal khat.
2. Fei, banglai khat.
3. Tbi, tungchaw khata ban.
4. Puan, tlangban uaitliak khawp.

Phunʃiha chuan Tualvungi man zat a han hriat chuan, tam ti awmin a lang lo va, 'Awle kan va hawng ang a, man kengin kan lo kal leh thuai ang, lo inbuatsaih ang che u,' a ti a, aa

hwa ta a. Khua an thlen chuan sialte an han zawng khawm a. Thi leh fei leh puan tam tak kengin an chhuak leh ta a. Hemi tum bi chuan monu hmel tha tak hruai haw tur an nih avargin eo him hle mai a, an kal dan chu hetiang bi a ni :— Tuirial khanah kawng sat fai chawpin, Theinai Rothai tlang atanga Zobawkah, chuta tngin Baktawngah, Hmawngkawnah, Chawlung lamah, Lamchnipah, chuta tngin Thingtim ram an rawn hrut ta a ni. Tualvungi te nupa khan an man bi tuk kha a tam em mai a. Phunthiha chu a lo kal tak tak pawh an ring lo ya. Mahse, Phunthiha leh a hoteu Tningtin ram atanga Chawngtui ral an lo thlen chuan, an lang thim ta nguk nguk mai a, sial lah chu an rawn khalh kawi nguah nguah mai a. Phunthiha lah chuan vaipuan sen a rawn sin hlur mai a, a lang sea vuau vuau mai a.

Tualvungi te nupa chu an mangang ta em em mai a, tih ngaihna kawng dang lah a awm tawh si lo va; Zawlpala chuan eng kawng mahin kan dal zo lo vang, tuth leh kan tum chuan kan thih phah vek zawk ang, tiin a ngaihtuah a. Tualvungi erawh chu hmeichhia tih takah, Zawlpala, "Ka nupui a ni a, a rai a ni" lo ti sela, inneih chu thulh leh mai duhin a ring a. A mangang chuan :—

"A saw ralah saw ralah,
Chawngtui ralah saw ralah,
Sawm sial saw zawng rawn hawl e,
Vai puan sen rawn sina e, ka di e, Zawlpala e,
A rai e lo ti ang che," a ti ta a.

Zawlpala chuan chutianga thulh mai theih tur nia a briat loh vangin "Mipa kan tawng tawh alawm, thu dang rawh a tul tawh lo ve," a tihsan ta then mai a. Chawngtui hi, hman lain mi hausa a chawng a, khuain Chawngtui chu an chawi a, "Eng tui nge in chawi?" an tihin, Chawngtui tur an ti zel a, Chawngtui hming a put phah ta a ni.

Chutichuan, Phunthiha leh a hote chu, Zawlpala khuaah chuan an lo thleng ta khup khup mai a, a man tur lah chu a tam lam vekin an rawn keng a. Zawlpala tan chuan blauih vang ni lo pawhin hnialna tur thu thar han reh pawh leh chu tihngaihna a awm ta lo va. Inneih dan zawng zawng an tih zawh vek hnuin, Tualvungi chu him lo zet chuan Phunthiha nupui turin hruai a ni a. Zawlpala lah farnute lal ropui tak hnena, man tam taka hralh e ti lo chuan, lawm lo takin a thu ngau reng bawh nen.

Tin, Phunṭiḥa khan Zâwlpala hi Tualvungi pasal a ni tih chu a hre chiang em em a. Chuvangin eng hunah emaw a ruk chhuah mai hlahh leh thik fawmin, a ruk tea a thah theih nan, Zawlpala hnaibchhih chu a duh ta a. Tualphei ram a zuan ta a ni. Phunṭiḥa chuan Tualvungi chu a duat ve em em a, a duhzawng apiang tih saka Zawlpala theihngihltir a tum a; mahse, Tualvungi chuan Zawlpala chu a theihngihl thei chuang lo. Ni khat chu Phunṭiḥa chuan, Tualvungi hnenah, "I nuṭa-pa, Zawlpala hi kan inhnaih ta bawka, in lamah engmah ṭulna a nei em lo vang a, rei deuh chama lo zin turin chah ta che maw le, kan inngai tawh a lawm; vawka te pawh kan neih lai tak a ni a, kan lo tih dawn nia," a ti kam ṭha luam a. Phunṭiḥa kamṭha umen Tualvungi chuan Zawlpala chu zin turin a chah ta a ni.

Zawlpala chuan: Tualvungin zin tura a thuchah dan a lo hriat chuan, Phunṭiḥa hian, Tualvungi nuṭa tak takah min ngai a ni mai awm mang e, rin aia a va ṭha em! ka lo tih rilruk vei nen, tih tur a lo nih loh hi, makpa ang taka en zawk tur a nih hi maw le, a ti rilru ta a. Tualphei khuaa a makpa Phunṭiḥa khuaah chuan a zuk zin ta a ni. Phunṭiḥa chu Zawlpala lakah chuan a ṭha der em em a, a rilru chu hmuh chhuah theih rual a ni lo. Mahse, Tualvungi chuan, ngun taka Phunṭiḥa nungchang leh thlek dan a chik zel avangin chiang takin Phunṭiḥa rilru chu hre theia a inbre ta a. Zawlpala chu a hlahhthawnpui ta em em zawka.

Tualvungi hlahhthawnpui ang ngei chuan, Phunṭiḥa chuan rilru a lo nei reng a; mahse, Zawlpala pawh lo thi sela, ama thupek leh a kuta thi ni lo anga a lan theih nan, tura hrai-hlum a tum zawka a ni; eisual neia thi anga a lan theihna turin Tualvungi chuan Zawlpala chu Phunṭiḥa chungchangah, ei lama fimkhur turin a hrihru ta a. A lang chuan Phunṭiḥa chu Zawlpala lakah chuan a ṭha em em a, mahse, Phunṭiḥa'n Zawlpala ei tur a pek apiang chu ṭawngkam mawi takin a hnial thla thiam zel a. A cham rei tak deuh avangin a lo zozai ta lo va; ni khat chu Phunṭiḥan zupang leh bapui hem hmin a pek chu Zawlpala chuan a lo ei ta hlahh mai a ni.

Tualvungi hlahhthawnpui ang ngei chuan Zawlpala pum chu a na ta riai riai a. Zawlpala pum na chu Tualvungi'n a hriat veleh a ruktein engkim a zawt fel vek a, Zawlpala hnenah

chuan, "Tumah hian tlan haw vang vang la, i khumlaizawlah i la thi hman mai thei a ni, tihngaihna dang a awm tawh si lo va, tlan haw ngah mai la, kei cau mi ngaihtuah suh ang che aw; nangmah a ui ngaihtuah awm zawk," a ti a. Zawlpala chu a tlan haw ta vang vang a, engkim vei taka a sawi vek hnuin ema khumlaizawlah chuan a thi ta a ni.

Zawlpala thih thu chu Tualvungi zuk hriih tur chuan tumah kal ngam an awm ta lo va, Phunthia kha a hlauhawmin, Tualvungi kha tuma biak ve a phal meuh loh avangin. Zawlpala thih thu Tualvungi hriih turin, tumah an kal ngam ta si lo va, Zawlpala chhungte leh a upaho chu an mangang ta em em mai a ni. Zawlpala thih thu Tualvungi fan hriih loh chu an ngaih pawh a tha thei lo kumkhua dawn si a. Heti hian thu an rel ta a ni :

Bethvakawna Kawlawia thih thu pawh Tlaiberhin a hriih a nih kha; Vahuin Tualvungi chu a hriih kan ti mai ang a, tlangval fel tak tuemawin an zuk hriihru thei dawn lo'm ni ? tun tlangval fel tak an zawng a, tlangval pakhat lo tum sa reng chu an hmu fuh ta hlauh va; an tir ta a ni. He tlangval hian ni sarih chhunga Zawlpala thih thu Tualvungi a hriihruk theih loh chuan thih leh thih tia a langa hriih mai a lo tum rilu a. Mahse, an khuate pawhin an hriat hauh lohvin, ni thum chhungin Tualvungi chu a hriih thei ta a ni. He thu hi mi tlem te, thu zep thei chauhin an hri a. A hriihrutu hi Phunthian a zawng chhuak ang tih an hlauh avangin, thurochhiah angin an pai ru ta theuh a ni.

Tualvungi an koh dan chu heti hian vantlang zingah an sawi thang ta zawk a. A hmasa berin Chakai an ko va, Aia Tualvungi i ko thiam ang em ? an ti a, "Thiam ang," a ti a. "Engtinoge i tih ang ?" an ti a, "Ai ai, ka ti ang," a ti a. "I thiam niau loh chu," an ti a; an tlawh per ta bawm mai a, tun thlengin Chakai chuan saisirin a kal phah ta a ni.

Choak an ko leh a, "Âka, Tualvungi i ko thiam ang em ?" an ti a, "Thiam ang," a ti a. "Engtinoge i tih ang ?" an ti a. "Âk âk ka ti ang," a ti a. "I thiam niau loh chu," an ti a, ting tul an leih ta phut mai a. Chuvangin Choak hi a dum ta vek a ni.

Tlaiberh an ko leh ta a. 'Berha, Tualvungi i ko thiam ang em?' an ti a, 'Thiam ang,' a ti a. 'Engtin nge i tih ang ?' an ti a, 'B̄rek berek kuai kin lut, ka ti ang,' a ti a. 'I thiam bik phiangsen loh chu,' an ti a, an man a, paltlang zumah a mawng chu a dawt ta hrawih mai a, tun thlengin a dawp a sen ta a ni.

A tawpah chuan, Vahui an ko ve ta a. 'Huia; nang Tualvungi i ko thiam ang em?' an ti a, "Ka thiam ang emaw chu le," a ti a. 'Engtin nge i tih ang ?' an ti a. "Hui hui e, ka tite hui hui e, t̄uanah Zawlpala a thi e, Tualvungin va râl rawh se ka ti hui hui, ka ti ang," a ti a. "E, nang chuan i thiam dawn tak hi," an ti a. An hrai puar a, Tualvungi ko tur chuan a thlawk ta vang vang a. Hawihtheih tlang at̄angin Tualvungi koh theihna hmun remchang a melh a, a hawi a hawi a. Kohtheih a zuk fu a, a han ko va; Tualvungin a hre pha lo va. Vahui chu Kohpui (Vako)-ah a insuan a, Tualvungi chu a han ko ta a; "Hui hui e, ka tite hui hui e, t̄uanah Zawlpala a thi e, Tualvungi'n va ral rawh se ka ti hui hui," a han ti ta hlih hlih mai a. Tualvungi ngaih tha lo deuh chung a puan tah lai chuan a lo hria a, a phu zawk mai a; "Kei mi ko i nih chuan han hram leh teh," a han ti a. "Hui hui e, ka tite hui hui e, t̄uanah Zawlpala a thi e, Tualvungin va ral rawh se, ka ti hui hui," a han ti leh ta hlih hlih mai a.

Tin, Tualvungi chuan Zawlpala a thi tih a ring ta a ni. A mangang ta em em mai a, a mittui chu a tl̄a ta zung zung mai a. Vahui kha han biak leh a duh a; mahse a tawng thei ta lo va; a hnuk a ulh ta t̄euh mai a ni. Vahui t̄e kha thlawk sawn duh lovin a fu reng a, a hawi a hawi a. Tualvungi pawh chuan mak tiin a thlir reng bawk a; a hnuk ulh nep deuh veleh Tualvungi chuan, "Kei mi ko i nih chuan ka tlangbanah hian lo fu rawh," a ti leh ta a. Vahui chu tlangbanah chuan a lo fu a, "Hui hui e ka tite hui hui e, t̄uanah Zawlpala a thi e, Tualvungin va ral rawh se ka ti hui hui," a han ti leh ta a. Tualvungi chuan "Kei mi ko i nih tak zet chuan, ka themtuihnawih hi han dawt rawh," a ti leh ta zel a. Vahui chuan Tualvungi themtuihnawih chu a han dawt leh ta zel a. Tualvungi chuan Zawlpala chu a thi ta a ni tih chu a ring nghet ta tlat a.

Tin, Vahui chu a huana Anhling hmin chu a chak puarter a, a thlawk leh ta vang vang a. Tlaiberhin Kawlawia thih thu a pute a hrilh ang khan Vahui hian hrilh ve ngelin an sawi puang ta a ni. Tualvungi chuan Phunthiha hnenah chuan, Zawlpala 'kan' a tuzia chu sawi dan tur a ngaihtuah ta a ni. A phal theih dan awm a ngaihtuah a, a ngaihna a hre ta lo va, a thi tia a han sawi dawn leh, "Engtinng e i hriat?" Phunthiha chuan a ti si ang a, a phal thei chuang dawn si lo va. A tawpah chuan heti hian a ti ta chawt mai a ni. 'Ka nutapa Zawlpala kha nuam mang lova haw ta kha a ni a, a chanchin min rawn hriattir turin ka hrilh diam a, tun thlengin engmah ka la hre si lo va, a dam ta lo nge ni a na zual ta pawh ka hre' si lo va; ka mang lah a tha thei bawh hek lo, ni khat lek cham turin ka han kal lawk ang e,' a ti a. Phunthiha chuan a thi ngei ang tih a ring tlat a; mahse, Tualvungi kal chu a phal awzawng lo mai si a. Amaherawhchu 'Ka phal lo, han tih em chu a duh si lo va. Chhuanlam a siam ta zawk a (1) "Kan ar tui laiin no han hrui puitling zet sela, kal ang che," a ti a. Ar chuan no a han hrui puitling a. (2) 'Kan ui hian no hring zet sela, kal ang che,' a ti leh ta a. Ui chuan no a han hring a, a no chu a hrui tlei leh ta a. (3) 'Kan kel hian no nei zet sela, kal ang che,' a ti leh a; Kel chuan no a han nei leh ta a. (4) 'Kan vawkpui hian no nei zet sela, kal ang che,' a ti leh ta a. Tualvungi chuan dawhthei takin nghak fah fah zel a. Vawkpui chuan no a nei leh ta a, a la phal ta chuang lo va. Phunthiha hian Zawlpala ruang tawih ral hmaa Tualvungi'n a hmuh chuan a lung a leng ang tih a hlau va, a lungleng tur ringawt pawh a thik tham a tling a ni se a. (5) A tawpah chuan, 'Kan Sepui hian no nei zet sela, kal ang che,' a ti leh ta zel a ! Sepui chuan no a nei leh ta a. Hian te a lo rei a. Zawlpala ruang pawh tawih ral vek tawhin Phunthiha chuan a ring a, chhuanlam siam pawh chu zozam a hre ta lo a ni.

Ni khat chu Phunthiha chuan thultir dan kawng a ngaihtuah leh ta a. Chem a tat hriam a, Tualvungi zin chhuak turin a rah ngei turin a zangthalin kawngka bulah a dah ta a. Tualvungi chuan a rap at ta duai mai a, zin thei rual a ni ta lo va, inah chuan a tawm leh ta ran mai a. Tualvungi chuan a chak em avangin a kephah chu a enkawl vat vat a, a ke a dam veleh tlai se tlai suh se kal a tum ta tho a ni. Tualvungi

chein a rah ah tak avang hian Phunthiha rilru chu a veng kawng khat ang reng viau a, engtikah mah kal thei dawna a rin loh avang leh, chumi chhung chuan a rilru te a lo zuai thei maiin a rin a angin.

Tualvungi chu zin theia a lan tak loh avangin Phunthiha ngaihtu pheng chu ramchhuakin a hote nen zan tam thang turin an chhuak ta a. An chhuah hnu chuan Tualvungi chuan a ke na kha chhah deuhvin puanin a tuam a, a ro tha deuh de h a phur a, a kal ta a. Zawlpala khaw dai a han thlen chuan, Se en naupang a hmu a: 'Khata naupang Sial khathate u, Zawlpala thlan in hria em?' a ti a. Anniho chuan, 'Zawlpala thlan in tualah, Tuangtuah par a vul bung e, Se hran lu a tlar bung e,' tiin an chhang a. Hruhrual a vawrh a, an inchuh nauh nauh va. A kal zel a, hmeichhe naupang inbah a hmu leh a, 'Khata naupang kawi kapi te u, Zawlpala thlan in hria em?' a ti leh a. Anniho chuan, 'Zawlpala thlan in tualah Tuangtuah par a vul bung e, Se hran lu a tlar bung e,' tiin an chhang let ve ta a. Tualvungi chuan a kawi phurh chu a vawrh a, an inchuh dar dar a.

Tualvungi chu a kal zel a, Zawlpala thlan chu a han thleng ta a. Thlan hungna fathuah te, vaube te, khaukhim te chu a lo par vul chuk mai a, a lungchhia chu a tap a tap ta mai a. Pitar pakhat a lo kal a, a thlem a, Tualvungi chuan, 'Ka pi hetia tah tah zawng ka tuar dawn chuang lo ve, Zawlpala thlan hi lai ila, a bula a kuangah ka mu ang a, min vit hlum sang, ka ro zawng zawng hi nei vek dawn nia,' a ti a. Pitar te chuan, a remtih ve zawng a lo ni a, Zawlpala thlan chu an lai ta a ni. A thihna kum sawm dawn lai a lo nih tawh avangin a lo tawih vek tawh a, a ruh ro ngawt a lo awm tawh a. Tualvungi chu Zawlpala kuangah chuan a zuk mu ve dawn a, a ruh te chuan a dal deuh va. Pitarte chuan 'Zawlpal tawh rawh Tualvungi mutna bo,' a han ti a. Ruhro te chu a in-khawm rap rap mai a, chutianga vawi thum a tih hnu chuan, Tualvungi mutna chu a leng ta a, a mu ve ta a. Pitar te chuan a vithlum a, a ro chu a nei ta a ni. Tin, an thlarau chu pheng-phelapah an chang ta a, an inchhah dun ta rial rial mai a ni, tiin hmangaihna sep rawtui thiamten an sawi ta a ni.

Tin, Phunthiha ramchhuak kha a lo hawng a, an hlawhtling hle nghe nghe a. Mahse, a nupui a lo awm tak loh avangin engmah dang ngaihtuah lovin, Tualvungi kalna lamah chuan

tlan ve ta vang van? mai a. Zawlpala thlan a han thlen chuan a thin a ur em em a; Pitar tē bawkh an chanchi chu a hrih ta a. An chanchin Chiang taka a han hriat chuan, Phunthiha chuan an thlan chu a phawh a, Zawlpala ruh te chu a chek ri ta bur bur mai a. Chumi lai tak chuan Phengphehleph pahnihte kha Phunthiha bulah chuan thlawkin an inchhaih dun ta rial rial mai a; chu chu a hmuhin a thik em em mai a, an pahnihin tihhlum a tum ta a. Tichuan Phunthiha chu a ding chhuak a, "Phengphehleph te nunchan, vanlaizawla indi rial rial indi hrawkhruai e," tiin a kawlnamin a sat vak vak mai a, a sat theih a, ama khup a sat ta vak mai a, a kal thei ta lo va. Pitar hnenah chuan, "Ka pi, min that ve la, thlanah hian min phum la, puandum tial hian min tuam la, ka ro hi nei vek ang che," a ti a. Pitar chuan Phunthiha sawi ang chuan a ti ta a, a phum ta a. Phunthiha thlarau chu Phengphehleph chang a, Tualvungi leh Zawlpala chu a um ve ta tuang tuang mai, tiin an sawi thin.

Chutia Phunthiha a thih tak mai avang chuan, a nupai dang laka a fapa chu Tualphei khuah chuan a lai ta a ni. A pa phuba lak a tum a, Zawlpala thih thu kha hrihtu awmin a ring a; tin, a pa nena an ramchhuah hlana Tualvungi lo kal ta pawh kha hruaitu awmin a ring tlat bawkh a. Mahse, hruaitu leh hrihtu awm, ti tia "Vahuin a zuk ko," tih thu mu loh chu thu dang engmah a hre thei chuang lo va. Tin, Se en naupang te, hmeichhe naupang inkawibahho leh Pitar te pawh kha a hmu chhuak zo ta si lo va, a beidawng ta a ni.

Chumi hnu chuan Tualphei lalpa chu Tachhip ramah a msuan ta a, Tachhip piah lawka Luangtian saw a hmun hlui ni. Tualphei ram aia an awm rei avangin an lungtiente pawh hmuh tur a la awm. Tualvungi ruh hi Thenzawt khuah a chhungten an la a, an kawtah an phum leh a, a thlana an thingphun pawh tun thlengin hmuh theih a la ni.

Tin, he Vai lai (Reng) chanchin hi tlemin han chhruai ila:- He Reng hi Burma atanga an chhuah khan, awmhmun khuah ve mai lovin Ralleng leh Meiteiho ang bawkin an tlang ta zel a. An mite tlem tē erawh chu Mizo zingah Khampatah awm vein tlai khawhnuah an chite an bel leh niin a lang. Meiteiho phei chu rei fe Zoram hmar chhakah hian an cheng a, an chenna Aiduzawl tlang chhip pawhin Meitei tlanghmung a put phah

ta a ni. Meitei lal hian Manipur rama luh a duh a; pakhatin a duh lo va, an inthen ta a, Zoramah a lo lut thla a, Tuirial chhak Rothai tlanga a awm lai hian Arthlawr lalnu Tualvungi a zuk neih tak avang khan, tun thlengin a chanchin hi a dai ta bik lo a ni. Miten an hlau tih pawh a lang chiang hle. Tualvungi koh thu pawh a dik zawk sawi ngam an awm lo, tun thlengin, 'VAHUI' koh niin an la sawi theuh mai.

Tin, nikhua a lo rei a, Lungtian Reng chu Kelsiah a lo phei a. Tin, Aizawlah hian a awm rei hle a, Aizawl leh a chbeh vel ramhnuai mi leh Kelsih, Lungleng leh Hlimen dai vela thingpui hi Phunthia fapa theh thia vek a ni. Anni pawhin thehin an insawi.

Tin, Aizawla a awm lai hian, Saituala Rul chawmtu lal (Reng)-in, a fanu rulpui an pek dawnin. Pawi khualzinin rul kha a that a nih kha. He Reng hi Kawilam lal a ni an ti. Rul dang a awm leh ang tih hlauvin kha Reng khan Aizawl Reng chu a rawn bel ta a ni. An pahni hian thlang an tla zel a. Rengdila an awm lai chuan, dil lian pui an khuap a, chu dilah chuau Saphai a lo awm ta a, Reng lal khan biak a rawt a. Kawilam Reng khan a hlau va. Tlawng kanin Dairepah a inghat a; hripui an vei a, an reh ta thiap mai a, Dairep hming a put phah ta a ni. Kolasib-ah a insuan a, Reng tê zawk a nih avangin a awmoa hmun chu Rengtê an vuah ta a ni.

Phunthia fapa hi a ni vai lalpa, Reiek ram Vaipuanphoa puan rawn phoa Tanhrila rawn mantu kha. A lo lian deuh deuh va, Tiperrah rama a chhuk dawn khuan Rengpui an lo vuah leh ta a ni. Kan pi pute chuan Tiperrah ram khu Rengpui an ti thin. Tin, Rengdilah khan a rangkachak milim a hloh va, Dokhuman a chhar a; Rengpui lal hnenah a pek leh avangin a ko thla a, lallukhum a khumtir ve ta a, Rengpui hnuaiah Raja tain a awm ve ta a nih kha.

CHAWNGVUNCI LEH SAWNGKHARA

Chawngvungi leh Sawngkhara te hi Mizorama hmarho awm lai emaw, a hnu hret emaw an niia a lang.

Chawngvungi hi tuna chhim bial kawngpui bul, Pangzawl khaw nula chhuanvawr leh hmeltha hmingthang a ni. A nu hi Hmar, a pa hi Lusei niin a lang. Sawngkhara hi chu hmar bial tuna Keitum Bingla bul, Chawngtleng lai hmingthang tak, Hauchema fapa mal a ni a, Pautu a ni. A nu hi Bawmzo a ni a, a pa hi a hausa em em a, dar hmingthang 'Darhuai' hi a nei a.

Chawngvungi hi a hmelthat em avangin, 'kei ka ni' inti deuh deuh chuan nupui atan an vir hut hut mai a, mahse a nu-in man a ngen tam avangin tuman an lei zo lo va, a rima rim hi tlangvalho chan tawh chauh chu a ni mai a. Ni khat chu Chawngvungi chanchin, Sawngkhara chuan khawi lam atanga thli chhem emaw ni, a lo hre ve ta hlauh mai a; a beng-verh zawng tak chu a lo ni a. Chawngvungi rim tur chuan Chawngtleng khua atangin Pangzawl khaw lamah chuan a zin chhuak ta a. Sum leh pai chuan vur zawh a joring a, a hmel erawh chu a hlauhthawnpui zawk a ni.

Sawngkhara chuan Pangzawl nula hmeltha hmingthang chu a va rim ta a. Mahse a hmel a chhiat luat deuh avangin biak that pawh a hlawh zo lo va, mikhual a nih vanga biak tin mai loh chu. Chawngvungi phei chuan melh pawh a melh der peih lo va. Nula induh deuhte tan chuan Sawngkhara hmel hian mit a tikham thei bial reng a ni. Sawngkhara erawh chuan Chawngvungi hmel chu a hmu ning thei lo va, a mit a la sawn thei ta lo a, 'Khuavang note,' an tih hi tling hlein a hria a, Pathian pawhin a aia tha chu siam thiamin a ring lo va. Sawngkhara chu beidawng tak leh rilru nei ranin an khaw lamah chuan a haw ta hnung hnung a, a mitthlaah chuan Chawngvungi chu a cham tlat mai si a.

Ni khat chu upaho thukhawm titi a ngaithla ve a. Nupui pasal duhzawng neih thu an sawi lain, Sawngkhara chuan ama chanchin a zep ve zeuh a, a hmel an han en chian chuan upaho chuan an khawngaih ta a. Zawlaidi zawng turin an rawn ta a si. A vaneih asiamin Choak thlahrang bu a hmu ta hlauh mai a, upaho brith eng khan a hlawhtling a, zawlaidi chu a la a, Chawngvungi te khuaa zin turin a chhuak leh ta ruk ruk a.

A va thlen zan chuan Chawngvungi chu a han rim a, a hma ang bawk khan an lo ngaihsak lo hle mai a, zawlaidi tah-na awm thei dawnin a hre ta lo va, a ke bawhlhlawh vuak fai nan hmunphiah a dil ta a; mahse, zawlaidi hnawih nan a ti zawk a ni. Chawngi chuan Sawngkhara hmunphiah a pek pah chuan, "I hman zawhah pathlangah khan dah mai ang che," a ti a. Sawngkhara chuan hmunphiah bulbawkah chuan, zawlaidi a ken kha a tat a, pathlangah, tuma khawih loh lai turah a dah ta a ni.

Leng an haw fai ta tihah chuan Chawngi chuan, hmun hnawk chu a han phiat a, Sawngkhara zawlaidi tahna lai takah khan a han vuan a, a phiah zawh dawn tepah chuan Sawngkhre hmingin Chawngi thinlung chu a rawn deng ta dawt mai a a ngaiin a tap ta ruai ruai mai a. A nu leh pate chuan Sawngkharan zawlaidi a hnawih nun an ring thei nghal mai bawk a. Chawngi chu tip lo tur leh inthup hram hram turin an khap bet ta ilat a, an ina mi len pawh an phal lo; thim-hlim zanriah ei kham atingin kiwngka an lehkalh ta hmiah mai a. A z.n lehah chuan Sawngkhara chu Chawngi te inah chuan a han leng dawn a kawng an lehkalh avangin a lut thei ta lo va. Chawngvungi nu hnenah chuan, "Chawngi nu, kawng mi va hawn la, Sawngkhara ka lo leng e," a han ti duai duai a. Chawngi nu erawh chuan, "Bawmzo fa leh tuum chu chhiah thlangah khan riak ta raw," a tihsan ta mai a. Ka nu Bawmzo ni mah se, ka pa vanhnuai Hauchema, a han tih pawh chuan, kawngkhar chu a hawn duh ta chuang lo va. Chawngi erawh chuan Sawngkhara chu kawng hawnsak a chak a, an tunhma rilru aag chiah kha, a nu leh paten an la pu tih a briat avangin a hawn ngam si lo va, Sawngkhara chuan "Hmunphiah bulbawka zawlaidi ka tah kha, a kai tawh ngei awm si a, upaho sawi ang khan a chak vak lo a nih dawn hi, Chawngi thawm riva tal briat awm, thehhmeh ang maiin a reh vawng vawng mai si a; ka hmuh theih si loh chuan hawng ila ka tan a tha zawk awm e," tiin a ingaihtuah a. Chawngi thawm riva briat tumia a phi ruai mai a, a briat theih si loh avangin a haw leh ta hnung hnung mai a.

A nu leh a pa chuan Chawngvungi lungleng tihreh tumia theihtawp an chhuah ta nghal a; mahse nep lam pan ahnekin

zual lam a pan deuh deuh mai a. An mangang lutuk tihogaih-na bre lo chuan, Chawngvungi chu lovan an fehtir ta a, a nuin a zui a. Lo an thlen chuan sava bram apiangin amahming lam zelin a bre ta a, a nu hnenah chuan, 'Ka nu, kan vauva s va 'ê sawn, 'Chawngvung, Chawngvung' a ti e,' a ti chhuak ta phawng mai a. A nu thnur chuan 'Chawngvung, Chawngvung,' a ti lo, 'Chawngler, di lgai' a ti e,' a han ti chhuak thia rawk a. A han innogaihtuah chiang leh a, a fanu chu a khawngaih ta em em a, Sawngkhara Zawlaidi a lo tat mai bi pawl a ti em em a. Sawngkhara a huat chu a zual ta tulh tulh mai a ni. A fanu duh lai han nehtir mai thei awm hmel pawh a pu ta lo deuh deuh va. Chawngvungi lunglen lah chuan zual lam a pan tial tial mai si a. An chhungkaw manganna chu sawiui a siak ta lo a ni.

Tir, Sawngkhara lah chu Chawngi biak leh melh der pawh hlawn si lovin, lunglengin a lo van a lo van ve bawh ne. Sawngkhara thilungah chuan, khua a var bk hauh lo mai le. Sawngkhara mangang chuan, a upi kawnte kha a tihdan zawng zawng leh a lunglen nasat'ia a brilh ta chawt blawm a; annihe chuan, "Chutia hrunphiah bul bawka zawlaidi i tah phawt chuan, Chawngi chuan a kai lo thei nang le, nang ai hian a mangang zawk daih ang, a thawm i la bre ri h lo mai a nih chu, an inzep rei thei lo vang," an ti a. Sawnga chuan chung thute a han briat chuan a lawm rilru hle a, harh deuh sawt hian a inbre nghe nghe a; mahse a ringhlel ang reng bawh si a.

Ni khat chu Pangzawl khuaah chuan Sawngkhara chu a va kal leh ta tuang tuang mai a, Chawngvungi hmu lo leh a thawm riva tak ngial pawh bre lovin a lo kir leh ta vo vo mai a. He mi tum hi chuan a beidawng nasa ta khawp mai a, upaho a rawnte kha anchhehlawn tak a nap ta thung a. An zawlaidi brilh pawh khan engmah thawk thein a ring ta lo va, beidawng hmel pua Sawnga vak vel rum rum an hmuh apiang hian an khuate chuan an khawngaih theuh a ni. Chawngtleng khua a thlen dawn chuan putar pakhat hi kawngah a tawh a, chu putar pawh chuan Sawnga chu a khawngaih ve a ni ang, "Sawnga nang tawng maw Chawngvungi," tih pahia a darah chuan a han beng thuk thuk a. Sawnga chuan a zawlaidi ken kha chhin sab, "Ka pu, kan tawng lo Pangzawl thui Chawngi," tih pahia putar darah chuan a han tat zeuh va, Zawlaidi kha a lo tha ngang mai a, a thawh rang hle a ni ang, an inpel hman zel

tiin, putar chu a lo lehhiwi a, "Sawnga, mawng mawng mawng," tiin Sawnga lamah chuan a let ta ut ut mai a.

Chu veleh Sawngkhara chuan, "Chawngvungi chungah pawh zawlaidi chuan a thawk nisa hle tawh ngei ang a, a nu leh pa ten an khap bet hneh rih mai a nih zawk dawn tak hi, kan upate chuan thil awmzia zawng an lo hriat tak hi maw," a ti rilru nup nup a. Chawngi lunglen dan tur leh a nu leh pa khap beh dan turte a suangtuahpu ta zawk a. A lunglente pawh chu a len zual phah ta deuh deuh va; a lungleng mangang chu a vak a vak ta mai a, tuk khat chu hla a phuah ta a :

1. Ni lo chhuak, lentu kaw! eng mah sela,
Lungdi ngaih chiah changte tho ve.
2. Chawnglungruni tlengah buk khuarpui ila,
Ral zual bang, a nu lung hlauvin awm e," a ti a.

Tin, Chawngvungi lunglen chu a zual deuh deuh va, a ât mai te pawh a hlauhawm ta rum rum mai a. Hauchema fapa lo kal leh hun chu, Chawngi nu leh pa chuan ngaihven an lo tum ta a ni. Ni tin hian chu mite nupa rilruah chuan Sawngkhata chu a cheng ta tlat mai a, a ko turah mi tirh hial an lo duh ta a ni. An lo boisei ang ngeiin Sawngkhara chu a lo kal leh ta ngei a, thu tinreng an swiho thei ta a ni. Chawngvungi leh Sawngkhara pawh chu an inrim thei ta a, an hlim dun ta em em a. An taksa pangngai pawh pu zo tawh lo ve ve kha an ni a; mahse ni thum lekhi ngai an awh leh thei ta a. He mite tluka hlim leh lawma lungawi hi Pangzawl khua chuan la hmu ngai lovin an inhria a ni. An awmdan an hmelah a lang thei a, sawi fiah thiam theih pawh a ni lo va, 'Dam lai pialral kai,' tih hian a sawi fiah pha deuh berin an hria. Sawngkhara chuan Chawngi nu leh pa be turin palai a tir nghal a. Man lam chungchangah chuan an pate thu ngaihchan tur a ni ta a. Sawngkhara chu Pangzawl khuaah chuan a chàm reng a, a thlen inte lovah te a feh thin a. Tuk khat chu engemaw vangin Sawngkhara chuan, kawtchhuahah ngak lovin a lo kalsan ta a. Chawngvungi chu a lung a leng hman ta a ni ang, vahui a lo hram a, "Dawnlungah a ngirna ka hmu, Huiva lo hram khua a ngui zo ve," a ti a.

Tin, man lam chena Sawngkharan a lo sawi fel mai chu heng hun lai hian 'Thiang lo' tluk a ni. Inneih erawh chu man an ngen ang ang an tlin theih dawn phawt chuan, an in

rem ngei ang tih leh, Sawngkhara remtih h n pawh aih zawh, thei ang tih an hriih nghal a. Tin, Sawngkhara chuan, an Liando dar kher chu mana ngen tel lo torin Chawngvungi, hnenah a hriih sa vek a, Darb te, Darkh ang te leh pi pute ro reng reng hi mtana kal chi a ni lo va, a mantu namin a tawi phah duh, tih hi ngaihdan tlanguit a ni reng a. Inneih chungchang chu an tifel thawkhat ta a. Sawngkhara chu an khaw lamah a hawng ta vut vot a.

Sawngkharan an khua a va thlen chuan, a hmel atang mai pawhin a lawmzia an lo hre thei a; a nu leh pa pheh chuan Sawngkhara hmel hmuh an lo huph rh tehluh nen, an lawm ta em em a; an fapa thu khawchang an han hriat pheh chuan a nupui manah chuan an sum leh pui ching ni lovin mahru pawh inphal hialin an mawi ta a ni. An khaw pa fang leh jawngkam thiam chu Hauchema chuan Pangzawlah a tir ta a kawng tam takah an inrem thei a, kawng khatah erawh chuan an inrem thei ta tlat lo mai a; Chawngi namin min atan Liando dar tel a tum vang a ni. Palai vawi engemaw zat an let tuak hnu pawhin inrem ahnekim an thi a inhm lo telh telh zawh a, an inthulh dawn ta mai a, Sawngkhara chuan a pa hnenah "Thil chu a nih nih ni mai rawh se, kan inneih loh chuan ka tun hnu awmdan tur pawh ka hre pha bik ta lo ve," tim palai a hrihtir a. Chutichuan Hauchema chuan Liando dar chu a fapa nupui manah chuan pek loh theih loh niin a hria a a phal ta a ni. Sawngkhara leh a nupui neih dan tur hi ngath-tuah tham, rilru tibuai thei tak a nih tak chu! Inneih leh thih, inneih loh leh thih niin an hre ta mau mai si a. Chawngvungi te, Sawngkhara leh a nu lah pa rilru chu hlimin lawm hle mah sela, an lawmna chu a fankim lo va, vei tuk an nei ta ran mai a. Chumi zawhah chuan Chawngvungi chu Sawngkhara te khaw lamah chuan an hruai dawn ta a.

An chitruah dawn zan chuan Chawngvungi chuan a nu hnenah "Ka nu kan huana Bung hi tuk tin han en la, a ziding zik haah a uai chuan Chawngi a hritlang han ti la, a ro chuan a na hio han ti la; a zik chu a thiah chuan a thi ta han ti mai ang che," tim thu a chah ta diam a. A tukah chuan Sawngkhara te khaw lam panin, ropui takin, hruaitu tam tak nen, Chawngvungi chu a chhuak ta a ni. Chawngvungi an thlen chuan ropui takin an lawi ta a. Hlim takin Chawngvungi leh Sawngkhara chu an awm tan tu a. Mahse, an rilru chu man chungchang an ngaituah chhuah apiangan a nuam lo deuh

thin a; Sawngkhara rilru hi a nuam lo leh zual a, ramchhuaka a kal hlan te hian a nupuiin amah leh a fapa Lianchema a lo thihsan mai a hlau leh thut thin a, a thang tum chen aia hmian a hawng thin a ni.

Sawngkharan Chawngvungi a ngaihtuah ang ngei chuan, ni khat chu Chawngvungi chu a hritlang ta a, a zual ta deuh a.

Chawngvungi nu chuan ringhlel chung siin, tuk tinin a huana Bûng chu a en thin a. Tuk khat chu Bûng zik chu a lo uai ta a, Chawngi nu chuan, 'Ka nau a hritlang tak tak a ni awm mang e,' a ti a, a ngaih a tha thei lo va. Tuk dangah chuan a zik hnah chu a lo ro leh ta zel a; nakinah chuan a ro chu a tliak leh ta a. 'Chawngi a thi ta a ni ngei ang,' a ti a, a thin a thawng ta hle mai a. Thenrual tha leh laichin a sawm a, a fanu awmna Chawngtleng khua chu an va thleng a. Chawngvungi chu a thi a, kuangah an lo ur tan chauh va, Sawngkhara leh a nu chu an lo tap an lo tap mai a; Chawngvungi chu an nufa chuan an uiin an ngai em em mai a. Sawngkhara chuan, 'Chawngi lo tho rawh; Lianchema ril a tam e,' tiin a lo tap kuang kuang reng mai a. A nu erawh chu :—

Chawngi, Chawngvung man tam sumhluani,

Thi ka peka duh lo va, dar ka peka duh lo va;

I nun kan dar huai kher a ngen a, tiin a lo tap a lo tap ve thung a. Chawngvungi nu chu kuang bulah chuan a thu a, a tap ve ta a :—

Chawngi va kal ta la, Sawngkhara va sun ang che kan tih kha maw,

Nang chu lam ang lo let leh ang che, kan tih kha Chawngvung,

a han ti a. Sawngkhara nu chuan a tah hla pangngai chuan a chham thei ta bik lo va, heti hian a han ti a :—

- 'Mi sun, mi tâiah kan ti lo,

Fanu fapa chawiah kan ti e;

Thi pawh bo lo, Sial pawh bo lo,

Kan dar huai kher i ngen e,'

Chawngvung man tam sum hluani,' tiin a tap ve ta thung a. Chawngvungi nu chuan a fanu ruang chu anmahni khua Pangzawl ngeia phum a duh ta tlat mai a; a ruang chu lak a tam ta a ni. Sawngkhara chuan a phal si lo va, a vengta tlat

mai a; mu lo chhíng lova zan sárh a ven hnúid, a müt a chhuak
tawngkhawng a, a lo mu ta a. Chawngvungi ruang chu a nute
chuan an kalpui ta vang vang mai a; lui pakhat an zuk thlen
chuan, Chawngi a inbual lo rei tawh em e, tiin luiak chuan
an bual fai a, an hriat lohvin a ke zungtang tin a lo tla a; an
kalsan ta a. He lui hi Pangzawl Bangla thlanga mi saw a ni an ti.

Tin, Sawngkhara kha a lo harh chuan, a nupui ruang
chu a uiin a thlahlei em em mai a, a um ve leh ta a. Chawngi
an buaina lui kha a va thleng a, khua an luh hmaa um phak
a inring ta lo va. A ke zungtang tin an thlahk kha a hmu a,
a la a, a hawn ta a. In a thlen chuan Chawngvungi ke zung-
tang tin chu kuangin a ur leh ta a, thing ai sárh a tuah ral
thak a ni an ti. Sawngkhara chu kuang chungah a bawh a,
a tap a tap ta mai a, 'Chawngi lo tho rawh, Lianchema ri
a tam e,' ti ringawtin a tah hla chu a chham a, tuman an
thlamuan zo ta si lo va. Sawngkhara hian a nupui chu kum
thum a sun a; a thianten an manganpui a, ramchhuahnaah
hruai harh an tum a, Lentlangah an hruai ta a. Lentlanga
chhawkhlei par tla a han hmuh chuan:—

'Lentlangah ram kan vah chhuah niin,

Chhawkhlei lo par Chawngi hmel lo ang e.

Chhawkhlei lo par Chawngi hmel lo ang,

Ka chhar ning lawng Thanglunga ngaiin,' a ti a,

a tap ta zawih zawih mai a, a haw leh ta vang vang zawk a
A nupui ruang, a chan zawh loh ngaiin a tap a tap thin a
A fapa hrinsak chhun, Lianchenta nen chuan an inawm chawh
mai a, mi dang kawm pawh nuam a ti thei lo va, a dan
chhung hun chu lunglennain a hmang ral ta a mi.

SAILO BUL LEH BAL

Kan pi leh pute Khampat leh Seipui khur inkar hmun hrang branga an insuan an insuan kawi lai khan, Paihte tlangval pakhat Nova (Bible-a mi ni lo) chuan fapa Dongula a hring a. Dongula chuan Ninguitea a hring a. Ninguitea chuan fapa pahnih Ngeknghuka leh Bawklua a hring a, Ngeknghuka thlahte an chhui thei ta lo. Bawklua erawh chuan nupui Lakiri a nei a, Sihsinga an hring ta a ni. Sihsinga chuan, mumang mak tak a nei ta a. A mumang chu a thiante leh a nu Lakiri hnenah a han sawi a. "Nizana ka mumangah chuan ka serh hi min tan chhum sak hmawh mai a, an chan sawm leh vek a, tlang tinah an lo sem chiam mai a!" a han ti a. Tuman a ngaihna an hriatpui si lo va, Sihsinga chuan a mang chu a theihngilh thei ta lo a ni.

Tin, Sihsinga chuan nupui a nei a, fapa mal Rainaa a nei ta a. Rainaa pawh chuan fapa mal Chhuahlawma a nei ve leh a ni. Chhuahlawma chuan fapa mal bawh Zahmuaka a nei ve leh ta a. Zahmuaka chu a lo tlangval a, Lawitlang nula viak tha tak mai Lawileri a nei a. Zan khat chu an pu Sihsinga ang khan, Lawileri chuan mumang mak deuh mai a nei ve ta a. "Nizana ka mumangah chuan, ka lo zung a, ka zun chu tlang tinah ruabbingah a lo sur ngut ngut mai nia mawh!" a han ti a, han chhui zawnpui thiam lah chu an awm si lo va, an pu ang bawh khan Lawileri chuan a mumang chu a theihngilh thei ta bik lo va.

Tin, Zahmuaka te nupa chuan fapa hlir pasarih an hring a, pakhat erawh chu a thi a. An retheih em avangin an fapa thi chu an awichawi thei lo va, "Tun hnuah mihring la tling ve thei ngaite kan nih chuan, inawichawi hi kan ba ang e," an ti ta zawk a. An fapa damte chu :— (1) Zadenga, (2) Paliana, (3) Thangluaha (4) Thangura, (5) Rivunga, (6) Rokhuma. Hetih lai hian Tlang khua leh Khawruaa Hnamte hotu Thlanpiala a thih avangin, Zahmuaka te nupa hi hotu atan an sawm a; tlawmngaih chhuahin Hnamte hotuah chuan Zahmuaka te nupa chu an tang ta a. Hetih lai hian rawlral a hautak hle a; zan tin pathumte hian khua chu tlangvalhovin an inven chhawk thin a ni. Thangura te unau thum ven zan apiangin ral an lo chhuak ngai lo va, mi dang ven zan erawh chuan ralin khua an rawn tibuai thei ziah si! Thangura te unau hlirin ral veng dawn sela, an lo lam a tul si avangin mi dang pawhin ral an veng ve lo thei lo va, an buai phah lo thei lo bawh a ni.

Ni khat chu Zahmuaka te khuaah hien pathian a rawn inlar a. Hnamtepa pakhat inah thlen a tum a. Ani chuan, "Lolak ka hmang a, ka thiang lo ve," a ti a. Thangura chuan, "Kei ma inah lo thleng rawh," tiin a lo sawm ta a. Pathian inlar chu Thangura inah chuan a thleng ta a ni. Chu pathian pui chu pa tawi ter tur, hmul them thum a ni. Upa thenkbat sawi dan chuan chu pathian chu a jawng duh lo va, biak erawh chuan tha takin mi a chhang zel a, ama thu puak chhuaka thawm han chhuah ve mi a ni lo va, a chang erawh chuan a chik ve nghur nghur thin an ti. Thangura nupui chuan an mikhualpa awmdan a'n bria chuan, "Kan mikhual thlen hian mi hring a ang lo mang e," a ti thin. Thangura erawh chuan an mikhualpa chu a ti tha em em a, zu te a zuk a, chawhmehte a siam bawk a. Chawhmech hmin chuan mikhualpa chu chaw kil turin a sawm a; ani chuan, "Chaw ka chak lo ve," a ti a. Mahso an sawm lui thei ta bram a ni. Chaw ci kham chuan, "Nangni nupa hi chu Belrawhmual kilin, Buh chhun leh Sachhiab ciin in lo awm tawh ang," a ti a, a kal bo ta a ni.

Tin, Sailo bul chhuitute chuan, Nova stanga Zahmuaka chin hi "Duhlian" an tih thin hi niin an sawi.

Tin, Zahmuaka fate kha ral vengia an tul em em thin a, hla an phuah a :-

"Ral kan veng e, kan unau thumin,
Lentlang liamah Sai hmun ral kan veng;
Kan unau thumin," an ti a.

Zahmuaka fate ralven tum apiangin ral an lo chhuak ngam lo va, Hnamteho chuan, ralven hna chu an papek thawhang ta mai a. Anni chuan, 'Hetia keini unau hovin rat kan ven bik maiin, kan thlawhmate a che zo vek ang a, rilamin kan thu mai ang asin lo, kan inven chhawk tur alawm,' an ti a. Hnamteho chuan, 'Ni lo ve, keini ven chuan ral a lo chhuak thin a; nangni venin an lo chhuak ngam si lo va; ralvengtuah hian tang reng ulang, in oi tur buh kan khawnsak ang che u; tin, in chawhmech tur sa kap leh awk apiangin a dar kan pe ang che u,' tiin an thlem ta a. Zahmuaka fateho chu lo nei lovin, ral vengah an tang ta a ni. Hei hi lai buhchhun leh sachhiab lo chhuah tanna a lo ni ta a ni. Tin, hotu an nih hnu hian, an fapa thi kha a lim diain an awichawi ta a, hei hi mitthi rawp lam lo chhuahna bul chu a ni bawk.

Thangura chuan, Chawnglula leh Thangmanga a hring a. Chawnglula thlah chu Chawnglulho hi an ni a, an ropui ve ta lo a ni. Thangmanga chuan Sailova a hring a, tuna Sailo kan tihte hi Sailova thlahte an ni.

- Sailovan : Chungnunga, Lianlula, Chenkuala a hring a.
 Chungnungan : Rohnaa, Lalchera, Lalhluma, Thangphunga.
 Lianlulan : Pu Kawlha, Darliankuala, Darpuiliana.
 Chenkualan : Darrihulha.
 Darrihulhan : Suakbenga, Lalthawmliana.
 Lalthawmlianan : Dochhuma.
 Dochhuman : Khawkung.
 Suakbengan : Vanchhingkhupa, Lalrumliana, Lianhnuna, Darthuma, Lalngera.
 Rohnaan : Lallula chauh a hring a.
 Lallulan : Thangchungungi, Lalpuiliana, Lallianvunga, Mangpawrha, Vuttaia, Kungliana.
 Lalpuilianan : Vanhnuaithangi, Lalsavunga a hring a.
 Lalsavungan : Vanhnuailliana, Lalphunga, Chawngpuituali, (Vanpuilala nupui) Lalchawngpuii (Laltheri) Thangpuii (Zatekawnah a lungphun a awm) Thawmvunga (Lalpuithanga ina kawlnham kenga lam kha)
 Vanhnuaillianan : Dethiauva, Liankhama, Buangtheuva, Chinhleia, Lalburha.
 Lalphungan : Pawibawia, (Lalnileia) (Laluma in hrang fa)
 Pawibawian : Vanphunga, Thangkhama, Lalzika, Khawzadala, Lalruaia, Dorawta, Thawngliana.
 Vanphungan : Awksarala, Liankiauva, Lalmangthawmi, Pianfela, Lalthanzami, Lalbuiaia, Lalsabuti, Lalri-
 Lalcheran : Rolura chauh a hring a. [khumi.
 Roluran : Lalrivunga, Tlutpawrha.
 Lalrivungan : Khawseia Lalpuithanga, (Vuttaia nena Buanhmun inchuh kha.) Thangduta, Thuama, (Khawnglung la).
 Lalpuithangan : Sangyunga, Bengkhuaia (Zoluti mantu.)
 Thangdutan : Hmingthanga, Rumliana, Suakngura, Rothianga Rozinga, Ronguauva.
 Lalhluman : Laltuaka chauh a hring a.
 Laltuakan : Lalchungnunga, Chawngchhunga, Hauchema
 Lalchungnungan : Ngenpuia chauh a hring a.
 Ngenpuian : Thawmpuia, Lalngura, Lalnguran : Lalsanga
 Lalsangan : Thangliana (Champhai la) Lianvungan Ngura
 Nguran : Vanpuilala, Vanpuilalan : Lalhleia.
 Lalhleian : Thuamluaia, Lunga, Lallianga, Lalchingkima.

Pukaw'han	: Lalkhawtuaia, Lalkhawtualan : Lallianpuia
Lallianpuia	: Seipuilala.
Seipuilalan	: Vankunga, Vanhnuna, Luta.
Darpuilianan	: Darpuituala, Kunghmaibala.
Darliankualan	: Savunga (Lal hausa ber kha).
Savungan	: Lalngura, Lalzika Laibuta Chawngghmingliaua
Lalnguran	: Lalthangvunga, Khamliana.
Lalzikan	: Thanthuama leh a unsute.
Lalthangvungan	: Lalruata, Lalhlinga, Laltawnga.
Thangphungan	: Chawngbela, Chawngbelan : Lalkeuva, Lalhnuna.
Lalhnunan	: Vahnuaia (Hriogchar kawnga Thingdawl lai)
Mangpaw'han	: Suakpuilala, Thawmpawnga, Runphunga.
Runphungan	: Thanghulha, Vanruma, Vanruman : Hrang- [chhuana.
Thanghulhan	: Lalsakeia, Lam'ira, Teksena.
Kunglian	: Lalhuma (Lal sawi tlawm tawh, silai pal pera tungding lehtu kha.)
Lalhuma	: Dotawna, Khuma, Lalbawia.
Vuttaian	: Lungliana, Kairuma, Lalnguaiva, Lalvunga Lalkhuma.
Lalvungan	: Zataia. Kairuman : Liankanglova, Laltawna Thangchuanga, Lalbika, Thangburha, Lalbuanga
Lalkhuman	: Lalbuta (Tuchhingpa, Hniarvungpa.)
Lalbutan	: Saihnuna (Sakei 9 kaptu) Sairuma, Lallawta Lalpianga,
Suakpuilalan	: Lalchhuanga, Kawlkhama, Lianphunga, Than- ruma, Tulera, Zahrawka, Sillianpuia, Hrang- khupa, Lalhrima, Lalsavunga, Lalsavuta, Do- khuma.
Kalkhaman	: Hrangliana. Lianphungan : Suakhnuna.
Thauruman	: Lalthangvunga, Rohrenga.
Sillianpuian	: Lalluaia, Hrangvunga.
Tulera	: Ralduha. Zahrawkan : Khawvelthanga.
Suakhnunan	: Kamliana, Chhuânawra, Thanghlupuii, Saii, Lalbuanga.

SIBUTA

Paliana hi Zahmuaka fapa upa ber dawttu a ni a, Tiau ralah a thlahte an lal nasa hle tawh a ni. Tin, a thlahte hi thlang tla (Tiau kan) hmasa ber an ni a, an thlang tlak chhan hi ram thaa awm an duh vang chauh a ni. Mizorama lo awm hmasa hnawt darhtu kha an ni ber a, a hun tak erawh chu hriat chian theih a ni tawh lo nain, kum 1700 hma lam hi chu ni ngeiin a lang. Do nei lovin ropui takin a chhuk thla zel a, Dungtlangah chuan Palian lal pathum, Pubuara leh Huliana leh Bulpuia an awm khawm a, Chonkual lalten an zui zel bawk. Paihte hotu Siamthuana ho tam takin an rawn belh leh a. Tin, anmahni Lusei pui thenkhat pawhin an belh bawk a; chung zinga kan hriat chian theih chu : Lianchhiar hming-thangi pa hi pakhat chu a ni. Tichuan Dungtlang khua chu in 3000 lai an tling a ni.

Tin, Dungtlang atang chuan Thlang an tla thla zel a; Huliana kha Arthlawr tlanga a awm lain Sakhan (Tachhipah) hian lal ropui tak, Sibuta a lal a. Tin, Sibuta hnam hi sawi dan dang a awm nual mai a, thenkhatin Rivung lal niin an sawi a. Rawihteho ve thung chuan, "Kan thlahtu kan pu a ni a, mihring sial anga a chhun avangin kan chi hi kan rawihin kan tlem tawlh tawlh a ni," an ti. Saivate ve thung chuan, "Kan pu Sibutan, Khuangchawi nan mihring a hman avangin kan tan Khuangchawi a thiang tawh lo va, khuang kan chawi chuan kan chhungkaw zinga tha ber an thi zel a ni," an ti. Mi tam ber chuan, "Sibuta chu Palian lal tia sawi a ni fo alawm, an hla phuahah pawh 'Zai i rem, Darthir nen Palian chhung inah' tih a ni," an ti tlat a. Chuvangin Zoram mipui hian Sibuta chu 'Palian lai' a nih hi rin leh nemngheh a ni ber.

Sibuta hnam sawi dan hrang a awm ang hian, pian leh mur-na pawh hi sawi dan hrang a awm leh bawk a ni. Thenkhat chuan, "Darlapuii pa sal man, fapa a neih loh avanga fapa atan a awmpui a ni," an ti a. Thenkhatin, "Darlapuii pa sawn a ni," an ti a. Thenkhatin, "A inhrang fa, (hmei fa) a ni," an ti. Mi tam ber sawi dan leh hriat dan chu hetiang hi a ni :—

Sibuta hi Darlapuii pa chhungpui fa a ni lo va, fapa a neih theih loh a vangin Darlapuii pa hian a aiawhtu, a roluahtu atan kum li vel a nihin, chhungpuiah lal nun zir turin an la lut

a, a sualin a luhlul em em a, Darlalpuui hian, lai a ni dawn si a, nungchang chhia a put reng chuan khua leh tui tan a tha lo vang, tiin a hrem thin a. A luhlul em avangin na deuhte pawhin a hrem thin a ni; a hrem nat deuht chang chuan Sibuta chuan "Darlalpuui, hetiang chuan mi hrem suh, zang-khua a la bungbu thei a nia," a ti thin a. Mahse, Darlalpuui chuan, a lo puitlin hnu chuan, a inhre chhuak ang a, ka chung-ah a la lawm zawk ang, a ti rilru thin a. Mahse, Sibuta rilru chu a tha chuang reng reng lo va, a lian deuht deuht va, zilh pawh a zilh ngam ta lo a ni, an ti.

Tin, Sibuta kum riat a tlinin Darlalpuui nau mipa a lo piang ta hlah mai a, an lawm an duat em em a. Tin, Sibuta chu a lo tlangval a, a nu leh mi dangten an fuh a nih an ring hial a, rilru sual tak a lo pu ta a ni. Ni khat chu a ruk tea mi tihlum theihna ngaihtuahin a zawng vel ta a. Pitar pakhat hnen atangin, hnamtûr hi zu bilhna mawngah dah ila, chu zu chu a in phawt chuan rang takin an thu mai a ni, tih a hre ta a. Sibuta chuan a pa zu bilh tur bel pakhat a chuan a rukin hnamtûr a dah ta a. Chu zu chu a thlum hun chuan a pa nen an in dun dawn a, ani chuan a in duh lo va, in angin a awm ve a, a pa chuan a thih phah ta ngei a, a pa a awh ta a ni.

Tin, a nau chhungpui fa zawk kha kum kua a nihin, Sibuta chuan a ramvahpui a, a vaw hlum leh ta a, "Savabu a hual a, lak tumin thingah a lawn a, a tlahlum a ni," tiin dawtin chhuanlam a siam a. A hre rutu Darlalpuui pawhin engmah a sawi ngam lo va, an tuar tlawk tlawk mai a ni.

Tichuan Sibuta chuan nupui a nei a, a nu chu lai inah a la lut a. Darlalpuui te nufa kha rei lo téah a hnawtchhuak ta a, daifemah an awm ta a ni. Sibuta chu a chawng a, sialte a lo chhun thei ta a, hetiang a tih apiang hian lai tlangval pakhat Lalngura chu a sawm ve thin a. Lalngura chuan Darlalpuui chu a duh rilru ble thin a. Ni khat chu Lalngura hian Darlalpuui chu nupui atan a duh thu Sibuta hnenah chuan a sawi ta a. Sibuta chuan, "I duh phawt chuan innei ang che u, amaherawh-chu, Thang ka la chhuah lo deuht va, khuangchawi ka la bak a, khuang ka han chawi riht ang a, chhung kim laia thiltih hi a maw a, ka khuangchawi zawhah in innei dawn nia," a ti a. Lalngura chu ngaihtah takin a haw ta a. Mahse, Sibuta chuan

rilru sual tak mai a lo pu a, a farnu chu a pa leh a nau ang khan thah a lo tum rilru reng chu lo niin, khuangchawi tumin a inbuatsaih ta chuk chuk a, se sawmin khuang ka chawi dawn a ti a. Se khalh chhuah ni a lo thleng a, se 9 an hling a, a tuka an chaih dawn chuan Darlalpuii hling turin tlangvalho chu a tir ta a. Tlangvalho chuan an duh lo va, amah Sibuta chuan a hling a, inchhunga mi chu a pawt chhuak ta dawr dawr mai a.

Tichuan, tlangvalho hnenah chuan a pe a, Sibuta chu luh-kap-liah chuan a thu a, "Ka hmuh phakah hian chaih rawh u, hmun dangah zawng in vaw na ngam lo ang e," a ti a. Tlangvalho chuan an chaih ta a, an vuak nat duh loh leh a vin tuar tuar a, an hlau si a, na takin an vaw thin a. Darlalpuii chau leh tuihal chu a tlu hnawh hnawh thin a, a thaw huam huam a; a nu chuan tuium kengin tap chungin a um a, "Ka Darlalpuii tui a hal em mai, tlangvalte u, dinpui ula, tui ka han tulh lawk ang e," a ti thin a. An han intir dawn veleh Sibuta chuan, "Vaw rawh u," a lo ti thin a; Sibuta an hlawh avangin, tui in hman lo chuan an vaw tlan leh thin a. A tawp a tawpah Darlalpuii chuan Sibuta chu a chachhuah ta a. A tui in tur vuak tlan leh tur thu a han pe chu, "Sibut, heti em hian ka chungah i sual ang tui ka ring ngai lo asin, i rilru chu ramhuai rilru a lo nih hi," a tichhuak ta mai a. Sibuta chuan, "Min hrem lai khan, zângkhua a la bungbu ang, ka tih kha i theihngihl ta em ni?" a han ti ve a.

Darlalpuii chuan, "Hria e, lai tha leh ngilnei i nih ka duh vang chauha hrem che ka ni asin, i nun lo rawnzia hi ka hre vek; ka pa tûrin i hrai hlum a, i nau i vaw hlum a, heti kauva nun rawng leh nun chhia hi i dam rei bik lo vang. I thui hun-ah ka pa nen kan lo hmuak ang che, nuam i ti bik lo vang," a han ti ta phiar phiar mai a. He mi tum hi chuan tui tlem in chu a phalsak a. Darlalpuii ôn lai hian a vela mi zawng zawng chuan Sibuta chu an en thuap mai, an ti.

Chutichuan, Sechhun ni chu a lo thleng dawn ta a, Darlalpuii luphan atan chuan farthuah a zawntir a. Se chhun ang chiahah chhun ve turin Darlalpuii chu a luphan tur farthuahah chuan a lu chu kun deuh hlekin an phuor bet ta a ni. Sibuta chu fei kengin a lo chhuak a, a fei chu a han vilik zauh zauh a, mipuiin an en thuap mai a. Darlalpuii chu a nakah fei lu tum hmawh khawpin a han chhun ta a. Darlalpuii thi tur chuan a tiuk pahin a pawnfen phel fen kau tur chu a dawm zui tang tang a, a thi ta a. Tuma khuhsak lohvin a mal pui-chu a lang var ta ruak mai a ni.

darthir- Darbu. Serh- thiang lo Zunfel- fel.

Lentiang- (n) fa. Darkim (n) fa hrin tawh phawt chu, nausea insiam tawh, chhiat lamin a huam.

Palian lai dang Tanhrila chanchin han sawi leh ita:—

A khua pawh tun thlieng hian Tanbril khua tih a la ni. Tanbril khuaa i kai chuan a in sakna hmun an lo kawhnmuh thei ang che. Tanhrila chuan kawnah in a sa kai a, tlangdung zuin a saktir zel a, eng chena sei nge a nih erawh chu sawi thei an awm tawh lo. A in thuai kawh lai tak chu fehkawngah an hmang a, a ina kai chhohna leilawn a dawh tawak a; tah chuan nula hmel tha deuhte chu a ko chho va, a mutpui thin a, an hnial ngam si lo va, an laipa an haw rilru hle thin a ni. Feh kai tam lai takte hian vutduk lawh vak te a ching leh zel a ni an ti.

Tin, a in bang chu Chinrang thlain tiakhah a tum a, a khuate chu luidung zawhin chinrang an vai an vai a, man tur an hmuh zawh loh chinah Tlawng dung an zawh thla len ta zel a. Tlawng fintu lui te dunga mite nen an man zawh vek hnoin Tut an thlieng ta a. Thenkhatin an zawh chho va, thenkhatin Tlawng an zawh thla zel a, Terrei lui an zawh chho leh ta a. Kawrte te zawhin chinrang an vai zel a. Tipera reng khu Rengdil hmuna a awm lai a ni a. A khuate chuan chinrang vaiho an biak dan chanchin an hrilh ta a ni. An chuan a haw em em a. Chutianga lai suaksual leh nunrawng chu a huat zawng tak a ni a, Tanhrila man turin a khuate a tir ta a ni.

Reng mi tirhho chu Tanbril khaw ep Tlawng thliang lamah an chawh a. an puante an pho va. Tun thliengio chu hmun chuan vaipuan pho hming a put phah ta a ni, tiin upaten an sawi. Tanhrila leh a nupui chu an man a, an hrui thla ta a. Reng laipa chuan a duh tawka a biak hnu chuan Tanhrila chu meipui pahnih chbeh inkarah a thuttir a. Mei sa chuan a em khi phawk phawk mai a. Tanhrila chuan ka vanlung mei tluk pawhin a lum lo va, a ti-el vel thin a; mahse, meipui chuan a em hlum ta a. A nupui pawh brehawm taka nghai-sakin a thi ta nian an sawi.

Tin, Rivung lai Chawngpuilala an tih Kanghmun khuaa a lai lai a khuate a tiduhdah hle thin a, Kawtchhuaha lawm-rual inghek khawnte chu an tuthlawhin lungpui a zumtir a,

hlo thlawh nana hman theih loh khawpa a chhiat avangin an tam phah a, an ning em em mai a. Ni khat chu a khuaten an lalpa Chawngpuilala chu zu an hrai rui a, a muthilh hlan-in an pem san vek a. A tlangau Rairana erawh chuan, kei tal ka awm lohvin tiin a lo nghak a, Chawngpuilala chu a lo harh chuan a thinrim ta a. Rairana hnenah chuan, "Engatinge i pem ve law law loh, nang nen chuan khua leh tui kan din thei chuang nang," a ti a, a vaw nek mai an ti. Hla an phuah a :—

Rivung Chawngpuilala, Rairana kha Vai khaw chenin kuah rawh aw e, tiin.

Thlang tla hmasa lalho hi an nunrawng bikin a lang a, eng vang nge ni ang aw, tiin an inzawt thin.

LALLULA (Sailo)

Lallula hi a hun lai chuan Sailo lalho zingah ropui ber leh hmingthang ber a ni. Amah hi pa lian lo tak, ngo tak, hmel fel tak, rilru nei tak leh huaisen tak a ni; mi ngilnei tak a ni bawk. Selesih khuaa lal pasarih zinga pakhat Rohnaa fapa mal a ni a, a pa hian a duatin a hmangaih em em nghe nghe a ni.

Rohnaa hian Lallula naupan lai hian khuang a chawi a, fatuho chuan, "Lallul, tukverhah hian tuium min han pe teh," an ti a. Ani chuan, um chu a khawhthla ta zung zung mai a, a keh ta vek mai a. "Lallul, tukverhah hian bel minrawn pe teh," an ti leh a. Ani chuan, bel chu a theh thla leh ta zung zung mai a, a keh zo ta vek mai a; a pa chuan Lallula chu a lo en thla reng a, thinut ahnekin, "Nang hi chuan bel-rawhmual zawng i la kil theih dawn hi," a ti ta then mai a.

Tin, Rohnaa chuan Fanai lal chi fahrah, mipa naupang Lallula rualpui Rorehlova a awmpui a, Lallula chuan a khawngaih em em a, unau pianpui ang chiahia a en a; mahse, tlangval kovin an tiduhdah h'e thin, tlangval pakhat erawh chuan lal fa enin a en thin a, a tiduhdah ve ngai lo va, a khawngaih em em thin a. Rorehlova hian lal a la nih a inring em em a, a mumangah te a mang thin a. Mizoram zawlneite zingah an chhiar tel ve nghe nghe a ni. Tin, Rohnaa ram Dungtlang chu lo halin a kang ta a, a kang zau ta zel mai a, Lallula chuan "Rorehlo, i thiante sawm la, ram kang saw va thelh rawh u," a ti a. "Ka ram pawh a ni ve si lo va, ram neituin thelh zai

2. A sakhi thang ennaah ramhuai a hmu a, a hlau em em a, a khur a khur a, a hawng ta a. In a thien chuan a mitvai mai niin a ring leh ta a. A tukah chuan a thang a zuk en leh a, thang hnei berah chuan sakhi a lo awk a, la mai lovin a thang dang chu a en chhuak vek a. Thang tawp berah chuan rul lian pui hi a lo awk a, a lo sū khum hum hum a, Sibuta chuan ke neiin a hmu a, a hlau em em mai a, nikhaw bre lovin a tlu a, a lo harh chuan thang pawh melh lovin a haw ta vang a. A upate chu thang en turin a tir ta zawk a ni.

A mi tirhte chu an lo haw a, Sibuta hnenah, 'Thang huai berah khan sakhi a awk a, hei hi ka rawn hawn a, Thang bla berah khan ergnge awk kan hre lo va, a tal bel hul a, a chhuak leh a ni, a awm tawh lo,' an ti a.

He a ramhuai hmuh leh a rul aw h hi a hlau em em mai a, a na ta vak mai a, a han tha leh deuh thin a, a tha tak tak thei ta lo va, mumang tha lo pui puite a mang thin a, dam rei dawnin a ining ta lo va, damlai lungphun a ngaihtuah ta chuk chuk a ni.

Chutichuan, Sibuta chuan 'Dam'ai lung' ropui tak, lian tak phun a tum ta a, a upate nen lung lian tha si an zawng ta a. A khua te hi an tam em a, Tlawngnuara mi pawh zawn chhuah-tir theih a inring a, tuna Bangla tuikhur an tih ruama mi hi an la ta a ni.

Chutichuan, tuna Banga tuikhur an tih tak hmuna lung pheh hlai leh chhah tak mai chu Sibuta chuan Sakhn (Tachhip) tlanga a damlai lung atana phun turin, zawn chhuah-tir a tum ta a. Chu lung chu a kuate chuan breipui leh hachhek leh thirkhen siam chawpin an teiin, an duang mam ta a. A khua-te zawng zawng a chah khawm a, an zawn dawn ta a. An han zawn chuan rit an ti em em mai a, an kalpui hlei thei meuh lo va. Sibuta te nupa chuan an zawn hlei thei lo tih an hriat-in, zawnna hmunah chuan an kal ve ta a. Zawi zawiin an zawn chho hret a. Sibuta te nupa chuan an vin tuar tuar thin a, a nupui chuan, "Tlangvalte u engatinge khatiang mai mai in zawn zawn loh? nghawngkaw! hrui vuah ula, pa pakhat pawhin in phur zo mai ang chu" te a lo ti thin a. Nakin deuh-ah chuan an zawn zo ta ngang lo va, hniak khat pawhin hma an sawn thei ta lo a ni.

Sibuta te nupa chuan, "Lung a nuar ta a ni, mihring thison a ngen a nih hi, kha pa kha a tang tha duh lo va, talh ila, a thisenin lung hi bual ila, a lungawi ang a, awl takin zawn

theih a ni mai ang," an ti a. Tang tha duh lo an tih pa kha an han talh a, a thisen chuan lung chu an bual sen ta vut mai a. Sibuta chuan "Khuate u tang rawh u, tunah chuan lung hi a lungawi tawh ang a, in zawn thei tawh ang," a han ti a. A khuate chuan tan an la a, theitawp an chhuah a, thui lo te chu an zawn chho thei a, an khawih che leh thei ta hauh lo mai a. Sibuta chuan, "A nuar leh ta a ni," a ti a. Pa pakhat an talh leh a, a thisen chuan lung chu an bual sen leh ta vut mai a. Tan a han la leh a, tlemin an zawn chho leh hret a, an khawih che leh thei ta lo va. Sibuta chuan, "A nuar leh ta a nih hi" a ti a, pa pakhat a talh leh a. Mahse, a vaw thumnaah hi chuan an khawih che zo ta chuang lo va, chumi hmunah chuan phun turin lung chu an buatsaih ta a. A phun-na tur thuk takin an lai a, an duh tawka an laih hnu chuan Pawi pakhat chu a vung hai chhuak turin an luh tir a, a lo chhuah leh hmain lung chu a phuntir ta mai a, an phun hnan ta a ni. He lungphun avang hian pa pali nunna a borat a nih chu. Tun thlengin Sibuta lung chu a la ding a, a ler lam a bun tak avangin a hniam deuh tawh a, Tachhip khaw hmar lam pang Bangla kiangah a la awm.

Sibuta chu a dam lai lung a phun zawh chuan, hlim ahnek-in a lungngai ta deuh deuh va, a bawrhawmna chuan zual lam a pan ta zel a, Darlaluipui lu lawk hman lovin a thi ta a ni. Se lu hi thla thum tlinin an lawk thei chauh a ni.

A thih hnu hian a nupui leh a vuavang chanchin reng sawi a awm ta lo va, Lalsuthlaha erawh chuan Sibuta fapa ka ni a ti emaw ni, chanchin ziaktu sap pakhat chuan, Lalsuthlaha chu Sibuta fapa tiin a ziaak a, mahse a dik lo.

Sibuta thih hnu chuan heti hian hla an phuah ta a ni :—

1. Hmanah Sibut leng maw, i thangkimna mah,
Lengi hrualhrui i ban, tuah thing kung i zar.
2. Tuah thing kung maw, tual hmai hnawih i ti,
Zai i rem dar thir nen, Palian chung inah.
3. Pipu serh reng le maw, zunfei i chawina,
Lentiang a bo, darkim i chawi reng lo ve.

Hla thu hrithfiahua :—

Leng (n) mihring. *Thangkimna* (absn) Thangchhuahua.

Lengi (n) nula. *Hrualhrui ban* (v) hrui hling, chaih.

Tuah thing (n) fathuah. *I zar* - seluphan kak i phun.

Tualhmai (u) kawtlai, tual. *Hawih* (adj) mawi.

Chutichuan, sial ang chiahin Darlalpuui lu chu, ama luphan atana an suih farṭuah lerah chuan a tar ve ta a. A lu lung chu a tarna bulah chuan a tla ṭhin a. A nu chuan, "Ka fa en phal loh 'lu hremtu," a ti a, varṭianah a lung chu a chhar khawm a, a rawt keh vek ṭhin an ti.

Darlalpuui nu chu tuk zan hian a ṭap a ṭap ṭhin a, khawngaih awm pawhin tumah an awm ngam si lo va, a retheih-zia hi mihring ṭawnga sawifiah zawh rual a ni lo. Tah hla heti hian a chham a ;—

1. Sakhan ṭiang khi lam ang ka en,
Ka darngovi sial ang a ṭlukna.
2. Darlal, ka va pual, ka sechal,
Sibutan sial ang a chhun che maw ?

tiin khui lovin a ṭap ṭhin a. A ruk chuan an khawngaih em em a ni.

Tin, Sibutan Darlalpuui luphanah farṭuah a hman avangin Lusei mitthi rawp lam tur chuan, an mīlīm raangruh atan farṭuah chaub an hmaṅg ta a; tin, farṭuah hi kawng dangah reng reng an hmang ṭhiang ta lo va, seluphan bul leh an lungdawha dah talhkuang pawh farṭuah hmang lovin hnum ṭhing an hmang ta a ni. Lusei hnahtlak inah chuan engti kawng mahin farṭuah a awm tur a ni lo.

Tin, Lalngura khan he thu rapthlak tak mai hi a lo hre ṭhawi a, Sibuta khua Sakhan chu a pan ta vang vang a, ṭhum dawnin Darlalpuui nu inah chuan a lut ta chawt mai a.

Hmeithai lusun, hnemtu nei lo, duh ang pawha ṭap ri ngam lo hnenah chuan, "Khawngae Darlalpuui ? tiin a han zawt ta a. Hmeithai chu a ṭap chhuak ta phawng mai a; Lalngura chuan a thu hriat chu a dik a ni tih a hre thei ta mai a. Sibuta ṭhah tumin a kawhnām nen chhuah a tum a. Hmeithai chuan "Chuti mai chuan chhuak rih suh, ṭhil a chinchhuakin kan la sawi dun ang chu," tiin a chelh thei hram a. Sibuta chu a upahovin an lo ṭanpui ang a, Lalngura leh amah hmeithai chu an ṭhat ve ang tih a hlauih vangin a chelh a ni. Hlim lo zetun zauriah an ei dun a, an ei kham hau chuan, hmeithai chu mit tui tla zung zung chungin a titi hram hram a. Lalngura ṭhinur chuan, "Khawngae, Sibuta lu ka han la teh ang," tiin a tho leh phut phut ṭhin a. "Mahse, a ni ṭur ṭur a ni zo tawh a, Sibuta khuangchawi dawn ṭepa lo ṭhieng ni la chu, ka Darpuui

bian i zarah damlai pialrai a kai tur," a han ti a. He thu bian Lalngura thin chu a tiur zual a. A thiltih dawn apiangin mi kovin, mihriattir ve thin a, hetiang taka chet a tum vang bian min brilh duh lo a lo nih hi. tiin chhuah a tum leh a, hmeithainu chuan a dawmbet leh bram a.

Tin, a tuk khua a lo var chuan, hmeithai khawngaihthlak tak mai chu a lungchhe insum zo lo chu a tap chhuak ta phawng mai a, heti bian tab bla a chham a :—

"Darpui, ka en phal loh. ka neihchhun, nangmah khawngaih thintu, Lalngura a lo kal asio, biak dan pawh i nu bian ka thiam lo ve, nangman kam khat talin i be dawn lawm ni?" a ti a. Lalngura thinin a tuar ta ngang lo va, Sibuta lu la turin Kawlnsam leh Chemte hriam deuh mai kengin a chhuak lui ta a, Lal kawt faruaha Darlalpuii lu tar a han hmuh chuan, Lalngura chu a thinur lehzuah a, chuvangin a tum ruk chu a chapchar lo thei ta lo a ni. Lal inah chuan upaho zing zu iu an lo awm khawm a, 'Khawng Sibuta?' a ti a. Thah tuma lo kal a ni tih an hre thei mai a, an phawk hra hlawm a: A awmna rang takin min brilh thuai rawh u," a ti a; a nupui leh a upate chuan, 'Varñianah a leng chhuak a, a lo la haw lo a ni, a kalna chin pawh kan hre hauh lo mai," an ti a. Lalngura chuan a zawng vel chiam a. Dai vel leh ramhuai pawh a zawng chiam a; mahse a hmu zo lo va, a haw leh ta a ni.

Sibuta hnenah bian Lalngura lo thlen thu leh Darlalpuii nu inah a awm tih an lo brilhru a lo ni a, a blauih avangin kha mi zan pawh khih a muhil ngam lo va, varñianah a tlanbo a lo ni a. Lalngura khan Sibuta chu hmuin that dawn mah se, tuman an chhan duhin an ring lo. (Lalngura chuan Darlalpuii nu chu Sibuta lakah a hlauhthawnpui a, an khuah a hrui haw ta mai nia ring pawh an awm. Lalngura hawn hnu bian be nu rethei chanchin hi sawina a awm tak loh avangin.)

Sibuta chu Lalngura hawn hnu chuan a lo chhuak leh a, tumah blauih tur an awm loh avangin, a hlimin a inti lai leh ta em em a; mahse, khuangchawi atanga thla khat lekah a bawrhawm tan ta a ni.

A bawrhawm chhan hi kawng hnihin an sawi:—

1. Darlalpuii luphan bula a kal laiin, a chhip laizawl takah, a lung lianpuiin a tlak a, na a ti em em a, chuta tang chuan a lo bawrhawm tan ta, tia sawi an awm.

rel ula, in ti thei zawk ang chu," a ti a. Rohnaa chuan, "I theih phawt chuan i ram atan ka pe nghal ang che," a ti a. Rorehlova chuan thian a sawm khawm a, awlsam takin an theih ta a. Rorehlova chu fahrah ni mah se, ram nei a lo n ve ta a ni.

Tin, Lallula chu a lo tlangval a, Zopuiah a indang ve ta a, a bul lawkah Rorehlova pawh chuan khua a siam ve ta bawk. Kum 1747 Selesih lal pasarih an infinkhawm hma ang bawkin Pawiho chuan chhiah an rawn khawn leh ta fo mai a, an sialte Tiau lui dungah an kawi chhoh sak leh nguah nguah mai thin a, an ui ngam si lo va, nu leh pate chuan an sial chu mittut tla zawih zawihin an thlir liam thin a ni. Phunthanga phei chuan, a saingho ngen pek tur an neih loh avang te hian, a ngenna pate hi a sat leh vak mai thin a; Lallula chuan a ngai thei ta lo hle a, khaw ngah thuai thuai a, kawng engentaw ngaih-tuah a tum ta a; a pa khuate chu fin thiamin a hipsak ta teuh teuh mai a, khaw ngah hi a tum ber pakhat a ni ta a.

Lallula chuan, Rûn kama Siakeng khaw pakhat kum 1750 ah a rûn khan, a mi man tam tak a hruai hawng a, a khua leh tuih a awmtir ta a ni. An lalpa Mangngula erawh chu a huai em avangin an man thei lo va, an that ta a, hla an phuah a :—

"Zokhaw val hnamchem ka chawí,

Mangngul ar ang ka sahna;

Rûn kuamah aw e" an ti a. Tin, thil bo apiangin Siakengho chu an puh thin a, a latu tak an hriat loh phawt chuan kan ralte (hmelmate) ho hi an ni ang, an ti ta fo mai a. Heta tang hian Siakeng hnam hming thar chu siam a lo ni ta reng mai a. Siakeng unau, an sadawi kilpui theih zawng zawng chu Ralte an lo ni tan ta a ni. He mi hma hian hnam hmingah Ralte tih an la hmang ngai lo.

Tin, Kawlvai leh Halkha Pawiho um darh, Khawlhing hnam tam fe Lallula Zopuiah chuan an lo lut ta bawk a. Khawzawl atangin Kawlniho tam takin Lallula chu an rawn bel leh ta bawk a. Kum 1755-ah in 300 aia an lo tam ta a, kum tin mai hian Phunthanga ho lah chuan chhiah an rawn khawn ziah bawk a; khaw te deuhah te phei chuan, an duh ang an hmuh zawh loh avangin mihringte pawh an ngen tel thin a, tap zawih zawihin Tiau lui an kan thin a ni; hla an phuah a :—

1. Hruñi sawm lo han ka dang zo lo ve,
Ka changsialin Tiaupui dung a zui.
2. Ka changsialin Tiaupui dung a zui,
Hrum sawm daiah ka luaithli ka nul, an ti a.

He hla hien Lallula riru chu a tinuam lo hle a, a khua leh tuite chu a khawngthia, a ingngithuah nasa ta em em mai a ni. Ni khat chu a khaw chheh vel lal dangte a ko khawm a, an hnenah chuan, "Pawihho hi kin tuar ta lo tlang a ni lawm ni, an zinga chimawm zaal ber Thlanrawnhho khi ka khuaah ka chah khawm chiam ang a, nangihho pawh in lo thawk ve bawk ang a, i rawt vek mai ang u," a ti a. Anni chuan, i chah khawm theih dawn phawt chuan kan hnial bik nang" an ti a. Chutichuan Thlanawm Pawihho chu Lallula chuan a chih khawm ta a ni. Heti hian a ti a. "Kumin chu kan hmaingil kum tak mai a ni a, a deh deh chu chhahkhawn turin lo kal ula, in deh deh kin lo pe ang che u," a han ti ta a. Lallula thuchah chu Thlanrawnhho chuan an hnial veleh kal an chak ta em em mai a, an lalpa Thanchhuma pawhin kal a tum ve ta a ni. Thanchhuma leh a upi rum ber Phunthanga leh Cherkanga pawh an inbuatsih ve ta a. Tin, an pasaltha hmingthang ber Thanghlanga pawhin a lapa tẽ deuh sa tur hang hawp atan hruai ve a tum a. A nupui dawh chuan, "I fa hi i zak thlahh mai ang e," a ti a. Thanghlanga chuan, "Keipuiin a no a thlahh ngai lo," tin a chhang a ni. Mizo hevin an chungah thil an tih ngam an ring hauh lo va. Chutichuan, an lalpa Thanchhuma ho chuan, mi 300 lei mai chu chhah khawn turin Lallula Zopui panin an hman ta a ni. Zopui khua an zak thlen chuan an tam em a angin khaw khat han beih mai mi nun Lallula chuan a hre lo va, a thu rawt ang khan a vel kh ate ko turin tlangvalho a rukin a tir chhuak ta zung zung mai a.

Tin, Lallula chuan, Thanchhuma leh a burihruaite hnenah chuan, "Hei le chhahkhawn tur chuan kan chah ang chiahin in lo kal ta a ni a; kan pek tur che u chu kan rem fel thei nghal mai ang a, mehse kan kh a maiiah hi chuan duh tawh in ngah zo lovang a, kan khaw chheh velle hnenah pawh ka sawi vek tawh a, chhiah atan an pek tur che u rawn keng an lo la thleng meuh lo va; ni tlem te chu in nghah rih a tul ang. Chu mi chhung chuan an lo thleng kim thei mai ang; sainghote pawh kum dang ai chuan an ngah awm ania," a ti a. Thlanrawn lalpa ho chu an lungawi em em mai a. Chutiang han nghahte chu an hnial loh thu Lallula chu an hrilh a.

Tin, Lallula chuan a khuate chu zu a saktir tlut tlut mai a, ni tinin ruaipui a theh reng baw k a; Lallula chuan Thanchhuma leh a upate kha, tlai tin luhkapuiah zu a inpui a. Tlangval thenkhat chu, mikhualin saingho an rawn zawn lut ni awm takin, kawtchhuahah beltûr hih var per pur hi ram lam a'angin an rawn zawn luhtir a, m'al let liamah an kirpui leh a, a ngai kha tlai khatah wawi nga te an rawn zawn lut nawn thin a. ni. A lang thei lai an lo thlen veleh Lallula chuan "En teh 'u, kan khaw thenawmte'n saingho an rawn zawn lut zung zung mai a, an sainghote pawh chu a va sei awm hlawn'em" a ti thin a. Tin, thimhlum-lai hian mikhual saingho tawi deuh neiin thlen in an zawng ni awm takin, tlangval thenkhat chu changel kau puanin an tuam a, an pu vel ruai baw k a. Thanchhuma chuan saingho zawn ni awm tak a hmuh chuan "Lallul, i khuah khitianga tha saingho engzat nge awm ang?" a ti a. Lallula chuan sawm lai awm ve awmin a sawi a. Tin, Thanghlianga fapa pawh, a pa beisei ang ngeiin sa tuihang a hawp a hawp ta ngei baw k a. Thanghlianga hi a huai em avangin ngam loh an hlau va. Zopui khaw huaisen be' Kawlkawlha inah an thlentir a, a fapa nena chhuata an mut thin avangin Kawlkawlha chuan hai a hlau a, Thanghlianga chu zantin puandum a thuahtir thin a. Tin, an chhehvel khuate kha, a then daiah an bira a, a then mipa awm lohna inah an thleng a; tin, Pawi khual tamna apiangah chuan an thleng tam ve deuh zel baw k a.

An zu sak kha a lo thlum ta a, mikhual pawh chu an lo thlengkim ta baw k a. Lallula chuan "Zan laia darkhuang ka vuak veleh, mitin che vat ang che u," tiin ro a rel ta a. Thlan-rawnho chu nilengin zu an inpui a, a tukah nilengin an inpui leh a, Mizoho kha chuan an in tam duh lo va, awngah an leih baw ru zel a, Pawiho chuan ka theih tak ti ni awm takin an tlak piap piap zel a. A zanah chuan darkhuang chu a ri ta vut vut mai a. Zopui khaw in tin mai chu a bai ta nuai nuai mai a. Thisen lah chu a luang nasa khawp a, ui pawhin a liak sêng ta lo va, a khaw pumin a thâng nasa ta khawp mai a ni. Tin, Kawlkawlha mikhualpa Thanghlianga khan, kha mi zan khan a fapa chu puandum chu a lo sintir hlauh mai a; Thanghlianga emaw tiin a fapa zawk chu Kawlkawlha chuan a vit hlum a, "Thanghlianga ka that ta," a han ti a. Thanghlianga chu a lo tho phut a, a silai hmingthang 'Paranpa' a chuh a, Thanghlianga i that maw" a han ti a; mah se a lo kah theih

ta awzâwng lo mai a, kawmchara a zuang chhuak tur chu Kawikawha chuan a um zur a, a brenah a man hman a; mahse, a talchhum hmawk a, a chhuak hlen thei ta a.

Hemi tuma an inberhnaah hian Thanghlianga tiam lohvin pahnih chauh tlan chhuakin an sawi. Mi pahoth zing ni chhuan hmaa lo tlan chhuak hi lo lam a'anga lo hawng nu pahnih an tawh a, 'Bogatinge in tlan?' an lo ti a. "In khwatan min tlai," an ti a, phuba lak zai rel lo chuan an tlan ta zel a ni.

Thanghlianga khen a silai hmingthang 'Paranpa' kha a chhuahpui hram a; mahse, an khua a han thlen chuan a nupui kha a lo thinur em em mai a, "Keipuiin a no a thlahu ngai lo, i ti si a, i fapa i thlahu si a, thungruh nan mi panga lu i lak hma loh chuan ka kiangah i mu thei tawh lo vang," a ti a, a mut chu a phal ta lo a. Thanghlianga a fapa phuba la tura a han rawl vel mai chu, a hlauhawmzia hrithfak a tling a ni.

Tin, an chet dawn zan khan, thim houah nunau zawng zawng daiin an thiar chhuak vek a. Mihriog thi thàng kha a nasa khawp a, awmna rual a ni ta lo va, daipawnah aidu buk-ah thla chanve an awm a, Zopui khuaa lut leh hovir an buk siamna hmunah chuan awm hmun an ngheh ta zawk a; an Pawi sam thang nasa chu chawin Samthang an vuah ta a.

Tin, Thlanrawn lalpa Thanchhuma kha Lallulan a man a, kawh a buntir a. Fanai lal Rorehlova kha Cherkanga a man a, kawh a buntir ve bawh a. Phunthanga erawh chu an that a. Zopui khaw dai Phên kungah chuan an mi that lute kha an tar kur ngai nguai a ni. Rorehlova hi Thlanrawn rawt chung-changah hian Lallula tluk bawkin a tangkai a ni. An hla phuah chu hengte hi an ni :-

1. Thlanrawn Thanchhuma hian e,
Zo khuaah um ang thu e;
Darkhangliana aw e.
2. I lal lua e Phunthanga,
Khua tinah chhiah i lawr e;
Sat mai zela aw e.
3. Phunthangan Saigho ngen e,
Thangchhuman kawlpui bun e;
Miau miau taka aw e.

4. Ka zo khua hi dem lo u,
Thlanrawn thlunglu kan lakna;
Phanpui zur nguai aw e.
5. Phunthang ka thah-thang zawi maw,
Thanchhum kawlpui thang zawi maw;
Cherkunga aw e.

Heng an hla phuah kum hi 1760 a ni. Tin, Thanchhuma chu lal chhuatah kawlpui bunin an thutir a, an hla phuah e ca an sa a, an lam a, Thanchhuma chuan an hla sak lai chuan, "Hla a si hlah e, thu a si e, ia ti rawn," a lo ti chul thin. Nakinah chuan Thanchhuma chu thihna sei takan an rawn tlan ta a, chu thihna hmingah chuan 'Thanchhuma' an vuah a. Tin, Cherkunga chu Rorehlova hnen atangin silai fung thumin an rawn tlan ta baw. Rorehlova chuan hla a phuah leh ta a:—

1. Tiautui ralah Cherkang Paunthang lo lian e,
Milai ban kaih Rodanga sakhmung chahna,
Vanni an salna reugh.
2. Vanni sal e Cherkunga hrenthir a bua,
Tlanua rengah meithal chawi tnum au hlan e, tiin.

Tin, Zopui leh a chheh vel khuate chuan an kuthnu an hlan va, an pem ta zung zung mai a ni. Lal tan pawh ui beh mi an ni ta lo va; a then chhimah, a then hmarah, a then khaw-thlangah, Lallula leh Rorehlova erawh chu an la awm zel a; lal taekhatie erawh chu an kuthnu hlan chuan an khuate nen an tlan liam ve zung zung baw a. Lallula chuan hla a phuah a:

Chhimtiang hmartiang sa ang tlan zo ve,

Zopuih hnutiang ka dal nang e, a ti a. Mahse, an khua te an tlem tak em avangin, an kuthnu hlauvin Lallula leh Rorehlova pawh chuan Talam tak zii an rel ta a. 1767-ah Van-laiphaiah an rawn insuan thla a, tuna Bawktlang an tih kni Lallula rawn inbawknah hmun anih avangin Bawktlang tun an vuah ta a ni. Hetah hian a fapa upa ber Lalpailiana kha a thi ta a ni.

Lallula hi ar khuang ngaihnawm ti em em mi a nih avangin arpa chhiarkhuan pawh 40 a nei reng a. A khaw in 303 chuang arpa leh ama arpa khuang a ngaihlakna thut hmun lungpui pawh Zopui khaw luh hmuah theih a la ni. Thlang tak dawn hian a ui ber pakhat chu a arpa zawng zawng a chhawm theih loh tur hi a ni.

Lallula chuan a ui em em a arpa a tihral zawh chuan, Rorehlova nen thlang tla turin an chhuak dun ta a. Ani chuan a arpa duh ber pakhat a ak a; kawng mumal awm lo, hnim keu kuak chawpah a khuate tlem nen an kal ta zel a. Mual cheng leh Vanlaiphai inkar kawmah a arpa ah chu a mal khuan ta al al mai a. Lallula chuan a khawngaih em em a, a tap ta a ni an ti ! He lai kawng hian Arthkawn hming a put hlen phah ta nghe nghe.

Tin, Lallula Tlanrawn rawt hi a thang nasa em em a, chu tih tala Mizoram chhunga mi zawng zawng chuan amah chu an chawisang em em a, a khua leh tui hluite phei chuan an ngaina ber a. An thlanrawn rawt hi a hmingthan em avangin Zopui pawh chuan hming dang a lo put phah ta a, tunah chuan Samthang an ti ta a ni.

Tin, Lallula chu Vanlaiphai atengin Lungchhuan ramah a insuan a, a awmna pawhin Zopui hming a pu leh ta a. Tin, a khaw hlui tlem Cahintuipui chhaka awnte chuan Lallula thlang a tla zel tih an briatin an ngai em em a, Zopui awm laite kha an sawi an sawi thin a. Zopui khua leh an lalpa Lallula lo chu sawi tur an hre lo; an lunglengzia an sawi nasat em avangin an awmna khua chuan Lungleng hming a put phah ta nghe nghe a ni.

Tin, Lallula Zopui khua tlan darh mi thenkhatte chuan Lunglei lamah bawk an khawh a, Zopui khaw inbawkna a nih avangin Zobawk hming a put phah ta a ni. Tin, thenkhat chu Aizawl lam panin an chhuk thla a, tuna Satina hmun chbakah bawk an khawh leh a, an hmun hlui chuan Zobawk hming a put phah ta bawk.

Tin, Lungchhuan ram Zopui atengin Lallula leh Rorehlova chu thlang an tla dun leh zel a, Pilerah an innghat a. Heta tang hian Rorehlova chuan Fanai a nih avangin a chungah Pawihovin zah an ngaih theih a ring a, kir a tum ta a. Lallula erawh chuan thlang tlak zel a tum a; an inthen dawn chuan, "Pawihon an lo kal chuan mei han det ang che," a ti a. Bawngchawmah 1770-ah a innghat ta a. Rorehlovan mei a rawn det loh avangin Lallula chu thlamuang takin a awm ta a ni.

Bawngchawm atengin Serchhipah 1774-ah a insuan leh a, kum engemaw zat hnuah Diarkhai (Sialsuk bul) a kai leh a,

hetah hian a fapa nupang ber Vuttaia, kum 1776-ah a piang ta a ni. Lallula chuan a fapa'upa ber dawtu Lallianvunga chu Sailamah indantir a tum a, mahse, ram entu zinga mi sa-keiin a seh avengin, Hmuifang tlangah a indantir ta zawk a, tun thlengin 'Lallianvunga hmun' tit a ni. Lallula chuan Lal-puiliana fa Vaohnuaithangl leh Lalsavunga chu a Thlanrawn rawt hmingthang tak chawia a sak an ni a, a ngaina em em a, Lallianvunga indan lai hian an puitling tawh a ni.

Tin, Rorehlova beisei ang ngeiin, Pawiho chuan a chung ah zah an ngai a, an inhmuthiam tawn hle mai a. Lungzab lal Nicheuya fanu Tawlhthlaili. a fapa Aithangvunga nupui atan a nei thei ta a. Rorehlova chu a inhmuh lawk angin Lung-chhuanah chuan a thi ta a ni.

Kum 1782-ah Diarkhai atang hian Samlukhai-ah Lallula chu a insuan leh a. Heta an awm lai hian Lalsavunga kha a pu Lallulan nupui a neih sak a, Zawngtahah 1783-ah a indantir a an unau chuan an inzui ehho ta a ni. Tin, kum 1784-ah Laltuaka khua Sabual atang chuan Tut ral thlang Parvatui tlangdungaah bawk a khawh a, kai thlak a tum a; mahse, Laltuaka chuan, "Khung lamah chuan kal zel tawh lo ve, Palian lal ropui Pu Buara te Saithahah an awm si a, an dip cher zo vang che," a ti a. Lallula chuan, "Pu Buara khu belh ka tum asin,"

ti a. Laltuaka chuan, "Khua ka sem ve ang che, hetah ka bul hnaiah awm ve zawk rawh," a ti a. Lallula chuan bawk khawha kai ta lo chuan, a pa unau fapa Laltuaka thu chu a zawm a; Laltuaka chuan Darlungah 1785-ah a awmtir ta a Parvatui tlangdunga a bawk khawhna hmun chuan Zopui hminga put phah ta a ni. Darlungah chuan bawk a khawh ta chuk chuk a, Lallula chu lal hmun nghet nei a lo ni tan ve leh ta a. Laltuaka chuan khua a nei lian hle, zanga an tling; Lallula chu a sem ve a, Lallula chuan hla a phuah a :

"Hrumsawm pui khi tu chaw mahin a dang zo awm lo ve,
Ka vah nau lampui a sei e, tlawngtui ralah;
Thlangvai ang ngur lal leh i," tiin.

Hetah hian Darlung zai a phuah tan a, chu chu chhai hla a ni ta a, henge hi tun thlengin Darlung zai an ti a ni.

1. Mi chuan ve u Darlung kan awm khua,
Laldang run in laiah zam ruai e.
2. Laldang run in laiah zam ruai e,
Ni tin tiandar a ri chiah ngbian e.

3. Darlung kan awm khua,
Awmlai leh kawлкеi chu hrang lo se.
4. Chawnglul, Zadengin lo ngai rawh u,
Ka chungah turni chang eng rawh se.
5. Sabualin thuam ang mi do lo u,
Darlungah phunbung ka sai ngai lo.
6. Kutpui kan ur khuangruah chiah nglian e,
Chappui rawh lohvin a tul ngai lo ve,

Tin, Lallula chuan mi tam tak a hip ta a, Zopuia a khaw hluite pheii chuan an ngaina bik a, an bel leh hlawn a; Laltuaka khuate chu a hip zawh sak deuh thaw ta a. Laltuaka chuan Bawlte a kai a; a thih hnuin a fate chuan khawchhak lam ram an pan chho ta a. Bawlteah hian Laltuaka lungphun pawh a la awm. Tin, a upa min Vawkreka, sangal khawnghranga a dah pawh kha a tlawn ve ta baw a. Lallula chuan khaw thar a kai a, Kanghmunah, Hreichukah a kai zel a. 1800-a Hreichuka an awm lai hian an nupain an tar tawh hle a, an dam thei ta lo va, a fapa te leh a tupa Lalsavunga khan chawh-meh pein an kan thin a. Hetih hun lai hian Vuttaia khan nupui la nei lo mah se, a nu nen Artê-ah an in dang tawh a, Manga pawh Bedo-ah a in dang tawh baw a ni.

Tin, Tlawng ral leh lamah mi tlem te an awm a. Lallula khaw hluite an nih avangin Lallula te nupa dam lo rawpchaw atan vawk a pumin an han zawn chho va, an khua chu Vawk-zawn tiin an vuah ta a ni. Tin, an lung a leng em em a, khaw chhak Zopui awm lai leh an lal hluite lo chu sawi tur an hriat loh avangin an khua chu Lungleng tiin an vuah-sak leh baw a ni.

Tin, Lallula chuan a fapa amah rawn kantu ai chuan a tupa Lalsavunga chu a ngainain a fing a ti ber a, zan khua khuain an titi dun thin a ni. Tin, Lallula chu fapa panga leh fanu pakhat neiin Hreichukah a nupui nen 1807-ah an thi ta a, an lung pawh sang tak an phun sak a, a khaw hming chuan Lungphun a put phah ta nghe nghe a ni.

Lallula fate chu Lalpuiliana, Lallianvunga, Manga, Kungliana, leh Vuta te an ni. Lallula fate hrihfhiahna tawite tein sawi ila

1. Lalpuiliana: Vanhnuaithangi leh Lalsavunga a nei hna chauh va, natna khirh tak neiin a thi ta a. A fate pawh a khawih reng reng a pain a phal lo va, kai theih a nih a hlawh pui avangin.

2. Lallianvunga: Diarkhai atangin Hmuifang tlang a kai a Sairuma a awm lain kum 1813-ah a thi, a fapa Nguran a a awn ta a.

3. Manga: Lal thawm na tak a ni a, thu ngawtin Zadeng tihtlawm a tum a, hlawh pawh an hlawh reng awm e. Mahse, tuikuk sal tleirawl tē kâhlum a tumna silai chu a puak kel a, a kut bawr a thlawh sak a, hla a phuah ta a;

“Thlangah kawru bahsam kher vangin,
Kan chawi sual e, lalpui tek sialah tla e,
A ngurpui nun hliap ral kai tur chu,”

a ti a, kum 1812 ah a thi ta a, a fapa, Suakpailalan a a awn ta a. Manga thih hnu hian Tuahzawl Zadeng lal Lal chungnunga'n hla a phuah ve thung a:—

“Khawhhring tuchhuan Lalmama a fam ta e.

Lalchungnunga'n tunge ka do tak ang le,” a ti a. A unaute leh a tupa Lalsavunga'n an huatpui a, Zadeng lal chu 1819-ah a tlawm phah ta a.

4. Vûta: Lallula fapate zinga dam rei ber leh repui be a ni. Zahuata khua Sialhau chu Vuttaia leh Lalthangvuta leh Papuia ten an run a, khuaah an lut thei lo va. Thentlang Zuhau khuaah chaw an zawng a, Vuttaia hi an lo man ta mai a. Falamah kum 4 aia rei a tang a, Vuttaia tlanna chu se sawn hu a ni. Vuttaia tan tan tirhin a nupui thi a hul chauh a ni.

5. Kungliana: A thlahte an tlawm hma avangin an chanchon engmah hriat a awm lo. Lal sawi laia tlawm awm an awn tan tawh tungding lehtu, lalho mei thawh mih tinung lehtu kha Kungliana fapa Lalhluma kha a ni. Silaia kah an lo tum a, Lalhluma'n a tawn per a; mahse, huaisen ber pahni h silaia a tlawh avangin an zam ta a. Lal chu an pawm leh ta a ni. Lalsavunga thlahah chuan lal sawi tumna pawh a awm lo. Rolura thlah an sawi hmin tawh a, Vuta thlah a pakai tan a, Manga thlah leh Vuta thlah an tang rual a, mei thawh hmin tawh chu an chhem alh leh ta a ni.

LALSAVUNGA (Sailo)

Lalsavunga hi Lallula (Thlanṭawn Pawi rawttu) fapa upa ber Lalpuiliana fapa a ni a; Lalpuiliana hi a hrisel loh avangin a pain a khawngaih em em a, fa pahnih khat tal a neih ve theih beisein nupui nehsak a tum a. Tin, Lallula hian mi huaisei hi a ngaina em em a, a fapa nupui tur chuan nula huaisen a zawug hram hram a, fapa huaisen tak a hrisak a beisei a.

Chumi bi chuan Pawi nula huai tak, mahni chauhva thlawhlai riak ngam Khuangṭiali hi a awm a. Chu nula chu Lallula chuan Lalpuiliana tan a nehsak ta a; Khuangṭiali awmna turin a hrangin in a sak sak a, Lalpuiliana chu zanah chauh a va riak tum a; khawvar hmain a haw leh ṭhin si a, a nupui chuan a pasal hmel chu eng ang nge a nih a hre reng reng lo mai a, hriat a cnak em em ṭhin a ni. Lallula beisei angin Thlanṭawn rawt hnua Vanhnuaithangi leh Lalsavunga a bring ta a.

Lalsavunga te unau chu an pu Lallula chuan, a pa lawm leh khawin ve pawh a natna kha kai theih a nih hlauvin a phal reng reng lo va; a hmuṭin a hmuhtir mai ṭhin a Khuangṭiali hian ba hmun te a nei ve ṭhin a. nau awmtu pawh an awm fo thei si lo va, chuvangin Lalsavunga phei hi chu ba fur pawhnah te a paw ṭhin a ni. Khuangṭiali chuan nau awih hla a siam hnan ve a, heti hian a ti a :

Ka navi hi puak lohva Lalsavunga,

Pnunchawng kan chungnung e;

Kan dar kaw! thlek e," a ti a

Tin, Lalsavunga chu a lo puitlin hnu chuan Th'anṭawn Pawi rawt lo er leh hlauvin a pu Lallula hovin thlang an tla ta a. Samsukṭa an awm lane a pu Lallula chuan Sumsuh bul, Zawngṭah khuaah kum 1782-ah a indantir ta a. A u Vanhnuaithangi nenkhan anchho dun ta a ni.

Zawngṭah an awm lai hian Pawi naupang Tuanṭiali, luhlul tak, mi tuikang ngah ṭlin sa thāl khalh ching a awm a. An velh pawhin a ṭap ban veleh a thal leh mai tho ṭhin; tuikang a ngah ve ngai lo, velhah a blawh a ni ber mai. He naupang chanchin hi Lalsavunga'n a lo hriatin a nulat huna nupuia neih a tum tlat a. A lo nulat chuan a nei ta nghe nghe a. Thawmvung huaisena' kha a hrin a ni nghe nghe.

Kum 1790-ah Phulpui a kai leh a, chuti tang chuan 1800 ah Kelsihah a kai leh a, khawthar kai bini lat takin, Piler leh Chawngtlenga Hualogote chuan Lalsavunga chu an zuk rûn ta phut mai a; mahse an ngam lo zawk. Kelsihah Lalsavunga chu a intinghet fel a. Heta a awm lai hian a pu Lailula te nupa chu Tlawng ral Hreichuka an dim thei lo awm chu an lo zual ta deuh deuh va, a pute nupa chu an rawpchaw keng in an zuk kan thin a ni. A fipate pili Lallianvunga, Lalmanga Vuttaia leh Kungliana te pawhin an kin thin. Lalsavunga chuan a pamite hawn hnuah a pu in chu a lut a, a pu mu thei lo chu zankhuain a titi pui thin a, a pu chuan Lalsavunga chu fang leh huaisen a ti em em mai a. Zan khat chu a pu chuan thu tha a rawn ta a ni. "Hei le i pu lah hi dam rei tur ka ni ta lo va, nang lah hi i piang mai si a, tumah ring lutuk suh ang che; Zadeng te, Chawnglul te lah hi an tai a tam si a, nang lah i til a tlem si a, tual nekan zawng i hneh lovang a, chemsenin lo nek mai ang che," a ti a. Chumi hau chuan, Hualngo kha a han run let ve thung a, tam tak a tha a, tam tak chu an khuaa awm turin pem hruain a hruai thia a, hotu hnan nein hmun hrang deuhah kum 1804-ah a awmtir a. An awmna hmun chu tun thlengin Hualngo hmun an ta a ni.

Kum 1810-ah Lalsavunga chu Hlimen a kai leh a, Hlimen ramah hian a ral dan kawm te, a lungden kawm te pawh hian tun thlengin hmingah an la nei zel a.

Lalsavunga chuan a pu thurawn kha a awi zawnng tak a ni a, a rilruah a pai ta reng mai a, a khuete chu silai nei turin a fuh a: kum khat phei chu a khuaten silai neih an ngaihtuah chak zawk nan tiin Hlimen khaw chhuah lam mual pikhat chu silai neite tan chauh a theh sak bik a. Tun thlengin chu mual chuan Silaimual hming a pu ta a. Heta tang hian Vana pa (Thangzachhinga) pawhin a eizawna phurhhan tah chu a uar ta sauh sauh a. Awlan (puak bung) a lei ve thei ta hram a ni. Tin, Lalsavunga Hlimen awm lai hian a pa Vuta chu Pawiin an man a, Falamah an tantir a. Tin, Vuta tang kan hi an hlau hle a, a kantute chu lalhovin lawmman an pe thin a. Satina leh Chhiardaka te hian Vuta tang an han kan a. An kan man ah Belrawhmual kil an dil a. Satina chu Zobawk bulah Sangal khawng hrangin belrawhmual a kilir a, tun thlengin 'Satinahmun' tih a hlawh ta a ni. Chhiardaka erawh chu Muallungthu bul hmar lamah sangal khawng hrangin belrawh-

muat a kiltir a; tun thlengin 'Chhiardaka hmun' tih a hlawh ta bawh. Kum 1818-ah Lalsavunga chu a khua in 300 to nen chuan an in suan leh ta a. An kalna hmun pakhtatah chuan hmun zawl zimtê ah Aichal a lo to khawm a. Tah chuan khua a siam ta a, a khaw siam chuan Aizawl hming a lo pu ta a ni. Chu lai hmun chu tuna Governor gate hmar lam hi a ni. Hei hi Aizawl hming awm tanna a ni.

Tin, Lallula te nupa kha Hreichuka an thih hnuin Vuttaia tlan nen lalho hnenah kut an dawh a, Zadeng lal Lalchungnunga Tuahzawla mi chuan a thawh ve duh lo va, an haw rilru hle a; mahse Vuttaia chu an tlan thei ta lo va. Tin, Manga thiha Zadeng lal Lalchungnungan

"Khawhtring tuchhuan Lalmanga a sam ta e,

Lalchungnungan tunge ka do tak ang le," tia a phuah kha an haw sawm bawh a. Mangpawrha unaute leh a fapa tur Lalsavunga chuan Lalchungnunga chu 1825-ah rawk an tum ta a; Lalsavunga chu ral chhuahin a chhuak a, a kap ta chiam mai a, tam tak a man a, a fapa Ngurpuilala pawh a awmtu Engnemi nen an man tel a. Vata chuan, "Lal fapa hi chu chhuah rawh, ka khawngaih em mai, Falama ka tan lai mi hriat chhuahit e," a ti a. Lalsavunga hnenah chuan a upaten an hrilru a, "Chhuah duh hauh suh, lal hausa an ni a, an rawn tlan ngei ang a, i hausak phah dawn nia," an ti a. Lalsavunga chuan Tuahzawl lal fapa Ngurpuilala chu a hawn tel ta a ni.

Zadengho chu an chhungte tung kanin Aizawlah chuan a hlawpin an lo kal nguah nguah thin a. Lalsavunga chu an min huphuth nan tiin a upate hnenah chuan, "Zanin chu veng tawp lamah sawn silai zawng zawng la khawm ula, in tinah tung kim vek ula; tin, tuibur pawh um lian khat luau theuhin in tinin lo nei bawh sela, Zadeng sal kanho zawng zawng hi, chumi vengah chuan hruai ula, in tinah lukhimpui vek ula, an zavaiin tuibur theh kim vek ula; tin, tha takin bia ula, heng sal kanho hi tuman lo tichhe suh se," a ti a. Chutiang chuan Lalsavunga upate chuan veng tinah an ti zantin ta a. Zadeng sal kanho chuan in khat tuibur pawh an hmuam zo seng ta lo thin a, mak an tiin Lalsavunga chu an ngaisang ta em em a, beih rualah an ngai lo tan ta a ni. A chang pheh chuan silai zawng zawng an la khawm a, an lawn leh un un mai thin a, an hlau hle thin a ni. Zadengho chuan hla an phuah ta a:—

1. Sailo lai vek vekah, Lalsavunga a lai ber,
Ngura hrenthir a bun, Zadeng hrai a riangvai emaw;
Zadeng hrai a riangvai emaw.
2. Aizawl Lalsavungan ka hrai ar ang a man,
Thlohmûah chang ila sang thingah ka chuan lai emaw,
Sang thingah ka chuan lai emaw.
3. Zadeng hrai ngai chu e, a kum kipin rawng e;
Aizawl Lalsavungan laipuiin a vau lai emaw,
Laipuiin a vau lai emaw, an ti a.

Lalsavunga chuan Zadengho chu a khawngaih ta em em a, sal tlan chu a phalsak ta nghal a, tlanna nei zo lo te pawh chhuahthir a phal ta tho a, 'Tun chin chuan unau angin kan awm ang a, engmah kan intih tawh lo vang, kan tangruat zawk tawh ang' tiin Lalsavunga chuan a puang ta a ni.

Chutichuan, Lalsavunga chuan, Ngurpuilala Tuahzawl lai fapa tlan nan Siallam dar a ngen ta a. Tuahzawl lai Lalchungnunga chuan Siallam dar chu a ui em em a. Haizawng dar chu Siallam dar pekin a pe a. Anni chuan an han tum a. Siallam dar a ni em? tiin Ngurpuilala awmtu Engnemi khu an han zawt a. A ni chuan, "Siallam dar a nih loh chu," a u a. Siallam dar chu an ngen leh ta a. Suk chin dar an pe leh ta a. Engnemi bawh chuan a ri-ah a ni lo tih a lo hre leh a. Tuaichawng dar an pe leh a, Engnemi bawkin a lo hre leh tho si a. Lianga leh Khawhawl dar an pe leh a. Siallam dar a nih si loh avangin an ngen leh zel si a. Tuahzawl lai mangang chuan a, khuate puan a thawh khawmtir chiam a, darbu pakhat an lei a an han pe leh a; an dar ngen a la nih loh avangin an la ngen ta zel a. A tawp a tawp h chuan Siallam dar chu a pe ta nge nge a. Ngurpuilala chu Lalsavunga chuan a chhuah ta a ni. Puan thawhkhawma an der lei khan Khawpuanbu hming a put phah ta nghe nghe a, a hming hmasa chu Dawlpâ a ni. A lam rik dan chu Dawlrem (thereng) leh maurpâ (pâ) ah dawl leh pâ rik dan ang chiaha lam tur a ni.

An dar pek apiang kha pe let leh lovin Lalsavunga chuan a kawh zel a. Lal hausa tak a nih phah ta a. Zadeng lai pawh hian Ralte ho dar a lak sak a ni hlawm a. Siallam dar a laksak tum phei chuan Ralte (Siakeng) ho chu tam tak a that nghe nghe a: hei hi Tiau ral awm lai a ni.

Tin, sal an tlan hnu hian, Lalsavunga khua aiin Tuahzawl lal Lalchungnungi khua cha an la tam zawk a, chuvang chuan an lalpa chuan er that leh a, Lalsavunga tihtlawm tumin a khuate a ko khawm thin a; a khuaten "Rallak apiang lalin nei zel lovin, mahni ta ni sela; tin, sachhiah bo bawk sela, theih tawp kan chhuah leh ang a, kan aia tlem te chu engah rge kan hneh loh ang," an ti a. Anin, "Chutiang a nihin lal man a awm nang lo," a ti ve tlat si a, thurel chang a zing mai a, rel thluk theih a awm si lo va, a tawp a tawpah an tlawm phah ta a. Hei vang hian alawm "Zadeng tlawm tur ang" an lo tih thinna hi.

Tin, Lalsavunga chuan, a pi pute sulhnu leh Pawiho vanga an vahvah nasatzia te a ngaihtuahin a lung a awi thei ta lo va, tuirial chhak lam ram zawng zawng khi Pawiho duh hun huna chhiah khawn theihna ram a nih avangin, chhak nawr chhoh a ngaihtuah tan ta a ni. Mahse, a tibuai thei tur Hmarho an lo pawn phei hle avangin nawr tawm rih tulin a hria a. A pasaltha Vana pa hovin hmar lamah rammuin a tir a. An va lut thuk hle a, tum hnihnah phei chuan, Manipur lal sipai nen an va inbei a, silai pakhat an rawn hawn a, chu chu Tukuli kan tih hi a ni. Manipur ta a nih avangin a hmingah chuan 'Manipur' an vuah nghe nghe a. He hming hi 1910 thleng khan a la pu reng a ni.

Tin, Hmarho Siakzapaiva hovin Mawmrang kham karah pasaltha hlir in 20 lai an rawn dah a, rawralin an che thin a. An kham kar kawng, Arlei an pheh chuan tuman an hmun chu beih theih a ni lo. Lo nei lovin Hmar hovin, chu pasalthaho chu faihawtin an chawm rawn a. An kham kar kulh nghet an tihzia chu "Vana Arsi khi tunnge hawlh thla thei ang" an ti thin.

Lalsavunga chuan a chhak nawrna dalin a hria a, a ngai-mawh em em a ni. "Khi khua khi ka thina chemte riak ang maiin ka ngaimawh a ni," a ti thin. Ni khat chu a mi huaisen, pasalthaho Vana pa hovin a tir chhuak ta a. An vanneiha siamin, ralvengtu mu turin arlei a lo phet theihngilh a; an luhkhung ta a, mahse tlan chhuahna kawng ruk an lo nei a; an tlan chhuak thei ta hlawm a. A then chu khamah an zuang thla a, an chanchin hriat phak a ni lo.

Tin, Lalsavunga rirru chu heng hláte hían a tina hle thin' -

1. Hrum sawm lo lian ka dang zo lo ve,
Ka changsialin tiaupui dung a zui.
2. Ka changsialin tiaupui dung a zui,
Hrumsawm daiah ka luaithli ka nul.
3. Ka changsialin tiaupui dung a zai,
Sanghalhriaman thlang lenkaw! a khum!

Lalsavunga chuan chhak nawr a tum ta a, a û Vanhnuaia-
thangi pasal Tinawna Khiangte chu Durtlang Buia hmun atang-
in Chalfih thlang lamah ral daido turin in tam fe nen a chhohtur
a; a fapa naupang zawk Lalphunga leh a nu chu Hualngohmun-
ah a la dah rih a. Tin, a pa Vuta a sawm a, ani chuan, "Ka
tang kalna zelah kei ka chho ang," a-ti a. Arte khua atangan
Arthlawr a kai a, Arthlawr atangan Khumtung a kai chho ta a
Lallianvunga fate erawh chu an theih anga hmar lam nek turin
an ti bawk a. Lalsavunga khuaah chuan mi an lo pem lut
zung zung mai a. Pasaltha hmingthang pawh a nei tum hle a.
Khawthlang Zampui atangan Zampuimanga pawh a lo chho ve
a ni. Lalsavunga pasaltha hmingthang zual bik lo hriat theih
te chu hengte hi an ni.

(1) Vana pa, Chawngthu	(2) Chawngduma Tlau
(3) Tawktiala (Huaisena an tih thin) Hmar	
(4) Zampuimanga Ralte	(5) Darphawka Kawlni
(6) Chhunkeuva Khiangte	(7) Zabiaka Fanai
(8) Darbuta Chhakchhuak	(9) Dokuala Tlau
(10) Chalkhenga Fanai	(11) Dârkuala Kawlni
(12) Darrûma Khawlhiring	(13) Doruma Vangchhia
(14) Keikawla Khiangte.	

Lalsavunga fate: 1. Vanhnuaailiana (Tualte vanglaia in
1700 nei kha). 2. Lalphunga (Pawibawia pa). 3. Thawm-
vunga (Lalpuithanga ina kawlnam kenga lam kha). 4. Lal-
chawngpuii (Laltheri) 5. Thangpuii (Mualcheng leh lenchim
inkarah a lungphun a la ding) 6. Chawngpuituali (Vanpui-
lala nupui).

Chutichuan, Lalsavunga chuan a hmung leh sir lamah ti-
buitu awm tawh dawn lova a hriat chinah, kum 1832 ah
Darlawng thlang a kai chho ta a. Lalsavunga Darlawng kai tur
chu an tam khawp mai a, khaw danga mite an lo lut zut zut

mai a, Tuiriad phaiach te, Zemabawh tlangah te an inchhawp
 zut mai a, chhiar sen paw a an ni lo. Upaho chuan Lalsavunga
 hi piang lo sela, Mizo hian khawi chin ngo ram kan neih ang?
 uin an inziwt tun a. "Thlawng a chie thlanglam chauh hi
 Mizoram a ni ang," an ti thia.

Kum 1840-ah Lalsavunga chu Darlawng tlangah upa takin
 a thi ta. A fapa Vahnualhana chuan a ai a awb ta a; a pa
 thurochhiach angin chhak nawr chhoh a tum zel. Saitual a kai
 dawn a Lamzawl ram an han vat a. Mahse Thlanrawn Pawiho
 an lo lian thla leh ta a, an lo vat lai chu an that a, an tlan
 hawng ta a Vahnualhana pasalthahote chu Pawiho um turin
 an chhuak ta vat a an han intawng fuh ta ngei a. Heta Pawi
 rawl botupa hi chuan, ramhuai kul dan a thiam khawp mai
 a hma a rawn hman a, puan fil hi a kawrtawng hak a, thing
 zung leh mau zung hnr rapin a lo per thla chan biai biai
 mai chu lui dung chharg pa a ang ber mai, an ti. An lo
 chang a Pawi pasaltha chu an kah thluskak ta hman mai a,
 tin an la ve a, thin bul an phen ta fuk mai a, refo an lakah
 hman an pasaltha hnak a chh tak awangin Pawiho chu an
 tlanche ta a, an um zui zel a, Rallung rama an hman
 chuan Ralliam kawh hman a pu ta a ni. Tuivawl peng pakhat
 an zawh chuan Ralzawh lui a pu ta bawh.

Vana pa hovin chuan zan zowmin an um ta a; Kiawkulh
 ah knian tin khawh an um a, an lo inkulh a. Mahse, ting
 ngam lovin an thia leh ta zela, an um zel a, Champai zawi-
 ah kalin Tiau lui an kan a; lui dang pahrih an kin leh dawn
 a, a phuihka kam thlang lamh chuan hman boihah an lo
 awm ta a; hman khat chu pauphoah, a dang chu a chung
 chhawrdawnah; an chau rilam chu an lo mu bawrh bawrh
 tawh mai a. An ralveeg lah chu nghet deuhvia a lo muthlu a.
 Tawkthialan, "Ralveeg hmanah sawn ka va man ang a, ka
 rawn hnak pheing a, a teah chuan a thianta an tho á vek ang
 a, in lo kap thlu phiar dawn nia," a ti a. Mahse Vana pan
 a awi lova, Tawkthiala leh Crawngduma chuan an silai tun
 khawm chu an la a, lak leh an tum a. Vana pan, "in tihah
 ang," tiin a awi ta lo va, a kahin an kap ta chiam mai a,
 Buk chhak ta zawk atang khan an rawn kap ta chiam mai a.
 pasaltha huai filawr bik chu Tawkthialan a han kap thla a,
 khua a lo thim ta a, hman ralmuargah an tawh lut a, an
 inum zui ngam ta lo a ni.

A tukah chuan an enthla a; Pawiho chuan mi ruang dar-
 bak kim fura lui an kan nguah nguah lai chu Tawkthialan

beih zui a rawt a, Vana pan a awi lo va. A nih leh ka au dawn e, in hma lama kha ral, in hnung lama hi ral ka ti ang a, an zam ang a, thenkhatin miruang an tiansan ang a, kan la dawn nia," a ti a. Vana pan a awi leh ta lo va. "Hei kan vannei ngawt a ni, anni an thih tam vei nen; keiri chu pakhat mah hliam kan awm lo va, i lawm taw ang u," a ti a, an hawng ta a. Tawkthiala chu a lung awi thei ta lo va. Vana pa hnenah chuan, "Hei lehchen ral beia kal, muallâm thei lova han hawn leh maite chu âwm pawh a âwm lo ve, misual dam leh i ang a, i awte i tinêm hlei lehngal si a," a ti a. An lalpa leh mipuite chuan inhloh ve lova khi lehchen an han um thei chu lawmawm an lo ti em em a ni.

Tin, Lalphunga kha a pu nen Hualngo hmunah an la awm a, Lalphunga nu'n Paikhai rama lo a nehna hmun chu tun thleng hian Lalphunga nu lo ram an la ti a ni. Vanhnuailiana chuan Saitual a kai chho a, a nu leh a nau pawh a ko chho ve ta a. Hualngoho thenkhatte khan hmar lamah luh an chak a, Hriangmuala Thahdo lal Henrova chu nawhtuh nan Temtah Thi leh Kalzâng darbu an pe a. Ani chuan, Pbuaihuang lalin a chhuhsak ang tib a hlau va; a nawhtuhtute chu a lo that chimit taelh ta zawk a. Vanhnuailiana chu Henrova chuan a bel leh ta zawk a, hla an phuah a :—

* Temtah thi leh Kalzâng dar.

Laiah mawng bang ka pem pi, Zakai pa aw e;

Laiah mawng bang ka pem pi, hausa ka tawng sual ai maw,
Lalphung u aw e," tiin.

Tin, Vanhnuailiana chu Saitual leh a chhehvel Keifang Ruallung, Lamzawlah te a awm hnuin a chho leh zel a Keifangah hian buh a ngah em em a, Then ler a'ngin an zap an ti. A bruizawl pawh hmuh theih a la ni. Tin, Vancheng a thlen hian chhim leh hmar Indo 1856—1859 inkar khan a chhuak ta a ni. A chho zel a Tualtea a awm laiin in 1700 an tling a, Tualte vanglai tih a ni ta fo a; Pawi leh Sukteho hma turin Champai a kai cho leh ta a.

"Champhaiah vai ang ka lal dawn e.

Hrum sawmpui thuam ang ka do nang e," a ti a.

An indo a, nakinah chuan an ning tawn ta a, inrem nan Sau an tan ta zawk a, an thuthlung siamte chu :—

1. Run tui a lehluan hma loh chu indo loh tur.
2. Lungtatin hnah a neih hma loh chu indo loh tur.
3. Arpui meiin bân a chen hma loh chu indo loh tur.
4. Chhiahhlawh tlan chhuak, lo awmpui mai lova inpek kir leh tur, an ti a. Vanhnuaailiana chu sauitan hnu kum li lek 1871-ah a thi ta a ni. A pu Vuta khan a ui em em mai a:—

A pawî mang e, tinrengin a pawî mang e,
 Hmarthlang sakawl ka dai ngul phaw;
 Chhakhtiang daiah a tlu e, tiin hla a phuah ta a ni.

Tin, Vanhnuaailiana fate chu, an kah zau sa ramah khan an chhuk thla ta hlawn a, mahse Manga thlahte an lo awm tawh a; ram luah chungchangah an inhmu thiam ta lo va. 1876-ah chuan Chhak leh Thlang indo a chhuak a. Mahse 1880 thingtam khan indo chu a thelh ta a ni. Tin, Nov. 1884-ah chuan Van atangin arsi a lo tla ta chum chum mai a; he kum hi Arsi tlak kum an vuah ta a ni.

Tin, 1885-ah chuan Khawbel khamah Ramhuai pem ropui ber chu a lo lang ta a, tuk thum a zawnin awmni khamin khaw pumin an en a ni.

Kum 1886-ah Lungliana Rullam lal leh Nikhama Khawbel lal te chuan Sirte tlangah Thangluahho an run chiam a. A kum leh 1887-ah chuan Suakpuilala fapa Lianphunga chuan Tuikuk a zuk sam vak bawk a. (Suakpuilala hi chuan Vai lam a rem-pui a, thian thaah a siam zawk a. Nimahsela 1880-ah a thi tawh si).

He thil sual tih rapthlak tak a vang hian Sorkar a thinur ta a. 1887 kum vek chuan Mizoram la a, awp hlen turin an in-buatsaih tan ta nghal a, Vailian tum hnihna chu an lo thawk chho ta a ni. Chhim lam Vailian chuan Dec. 1889-ah Khawbel leh Rullam anrawn hal ta a. Hmar lam Vailian chuan 1890-ah Changsil an lo thleng thei ta a, kulh an siam ta nghal a ni. He ni kum October thla hian mi huaisen Khuangchera chuan he kulh hi a thih chilh ta a ni. Kum tawpah chuan Zoram pum chu an awp tan ta a, kuli te an ngen ta a. Lal-burha khua Sesayng chu 1892 kumin kuli an ngen ve ta a, "Kuli ai chuan kan inkap zawk ang," a lo ti ta a. 1892-ah chuan an inkap ta a, a khua chu an hal fai sak ta vek a. Hei hi Sorkar leh Mizo inkah hnunung ber a ni ta.

THANGHULHA

Thanghulha hi Suakpuilila in hrang fa a ni. Chhak leh Thlang indo (1877-79) lai khan, a khua Buallawn chu Pawibawian a tñiau vek a, tam tak an that a, tam tak salah an hrui bawk. Thanghulha erawh chu a tlan chhuak hman a. Tualdawih Lahlleia khuaah a lut a; an um zui zel lo. Lahlleia chuan a nu Chawngpuituali hnen Hnah-êpah a awmtir ta zawk a ni.

Hnahsêpa a awm rei hnu chuan a lo ngampa ta a ni ang, a zu ruin Hnahsêp lalnu chu tham lo takin a khawih vel a, a thinur ta a, a nuapa Pawibawia, Khawruhlian lal hnenah a zuako va. Pawibawia chuan amah pawisa lovah ngiin Thanghulha chu Darkhuma hote a mantir ta a, a inah rei fe a tangta a ni.

Pawibawia chuan, a furnu a tih ang khan a upaten Thanghulha chu ti ve se a duh a, mahse, an ti ngam em lo a ni ang; Darkhuma leh Tluangliana erawh chuan an tiduhdah ngam deuh ber a. Ni khat chu pa pakhatin khuang a chawi a; saveidawh an sem lai takin Thanghulha chu Darkhuma chuan a phuar a, a dawh ve thei ta lo va, "Mi i va hmsit lu deuh ve!" Thanghulha chuan a ti a ni. (Saveidawh chu khuangchawi tuma chaw tel lova sa hmin sa hnaha dah, zu nena an sem a ni a.) Khuangchawi hian ruai an theh lo va, neinungpa khuangchawi chuan saveidawh an sem zawk a ni. Zu leh sa ei (tlan) an tih chu saveidawh thinte hi an ni.

"Tuithum Zoleri lâm chu

Saveichawi lâmin a lâm,

Sawn a la pawm ngei ang le." Saveidawh chang zing chu an jawng a nuam hle, "Kei chu savei ka dawh zing a, zu leh sa tlan ka nih hi an ti thin. (Saveidawh—Vei lama dawh tihna a ni lo, vei khat tihna a ni zawk).

A duh anga tiduhdah ngam an awm loh avangin Pawibawia chuan Laluma, Kalkhama ina kawlnam kenga lam kha Thanghulha tiduhdahtu atan a chah ta a ni. Thanghulha chuan Laluma chu a lo hlau lawk nasa mai a; pa lian, chak tak, huai tek, rorom tak. lalin tih tur an tih apiang ti ngam zel a ni si thin a. Chuvangin Thanghulh chu a lo mangang rilru takzet a ni.

Lairuma chu a lo thlang ta ngai a, an inkawm tan ta a. "Engah nge hetiang i awm reng ? rehruk dan ngaihtuah la, chhuak ru daih rawh, nang leh kai chu lai kan ni ve hlei nem, i utero hian an rewu tan duh hauh loving che, beisei duh hauh sub," tiin Thanghulha chu thu tha a rawu ta then zawk a. Laluma haw hou chuan Thanghulha chuan a vengtu tlang-val patum chu Tuirini tlang; amah thlah turia a sawm a, a rukin an thlah a, a haw ta a, Nisapuih a awm ta a ni.

Thanghulha chuan a tang chhuak kut sil nan Darkhuma leh Tluangliana kha a duh bec a; mahse, reinchang a hamu thei lo. Ni khat chu Thanghulha zin bo hlaan Tluangliana chu Nisapuih a lo zin thlah mai a; Thanghulha zin ko turin tlang-val an tlan vat a, an huih ru ta y t a; ani chu zin pawh pawisa lovin a naw vang veng a. Thanghulha a lo thlang tih Tluangliana a hnat chuan a hlaw va, tlan haw ngah mai lovin dukkhar hreithai leh a zurai chu a muhil ta mai a. A vanneth asiam a ni ang chu Thanghulha chuan Tluangliana muhil chu a hmu ta a, sak a tan a, dawhthlang lukhoma a mu chu beng bo vek khawpin a vaw ta a. A rueng chu Khawruhlian khua Tuirialah an hian ta a ni.

Ni khat chu Nisapui khuaa pa pakhat Khawruhliana lo zin chu Tluangliana chhungte chuan an lo that ve ta mai a. Pawi-bawih a chu a thinar a. "Lal tang chhuak chuan, kut sil dan a ni a, phuba lak ngai a ni lo, tualthat in ni, hetiang mi hi ka kauaa awmah ka duh lo," a ti a, an silai leh buh a laksak vek a, an pem ta a ni. Khawthlang Lal Manga thlahte chuan Thanghulha man hi Lalhleia fuhruk niin an ring a, Lalhleia chu rawka man an tum a; mahse, a hmei ina a riah zin a lo ni hlawh mai a, a tlan chhuak thei ta a; a nupui leh a fite erawh chu an man sak vek a, Lalhleia nupui an man sak hi Manga thlah a ni.

Sawrkarin Liaophunga leh Kalkhama an man khan Thanghulha hian a zui a, a tang ve a. Anni pahnih chu an awkhlum a, ani chu an rawn chhuahtir a. Nisapuih a awm leh a, a u Kalkhama nupui Darkungi chu a neisak ta mai a ni. Sawrkar lo len khan Lalhleia fate chu an duh duhnaah an awm thei ang tiin thupek an siam a. Mahse, Lalhleia chu a thinar a, a nupui khawthlang Lal Manga thlah hnena tang chu a tlan chhuak duh ta lo a ni.

INDO LEH BUAI THLIR LETNA

Lalsavungan chhak a nawr a. A pa nau Manga thlahte chu a kah zau saah hmun lo khuar tur leh khawsak harsata kir leh thulah ram leh khuate lo thechchhuah ve turin a tiam diam a. Mahse, Darlawngah a thi a, a fapa Vanhnuaillianan a ai a awh ta a. Vanhnuaillianan Vancheng a thlenin Vuta leh Rolura thlah inkarah indona a chhuak e. Lalsavungan a pu Vuta chu a pui a; mahse, do latu a nih loh avangin chuti tak chuan a la run lem lo a ni awm e. Indo ban hmam Tualte a kai a. Vutan Pawi a ruai a, Khawnglung khua an run a, an hlawhtling hle a. Hei hi chhim leh hmar indo 1856—59 a ni. Sauitan lovin indo chu a reh leh ta a.

Kum 1863 velah Vanhnuaillianan Champai a thlang a, Sukte leh Pawi thenkhat a hmachhawn ra a ni. Atu mah mih inchhuang thei khawpa chak an awm lo va, 1868-ah Sau tan ta a; an Sau tan thuthlung pawh ziah lan a nih tawh kha. Khawlian lal Vanpuilala erawh chuan Sukteho chu ka hlau lo tiin a tel ve duh lo va.

Vanhnuaillianan thih hnu chuan a fapa thenkhatte chuan thlang an lo tla thla ta a. Chhak nawr dawna an thuthlung "Han khawsa thei lo kan nih chuan kan lo chhuk leh ang a, kan kah zau sa in lo benbelah in leh khuate min lo sem ve dawn nia" tia an intiam kha an phal ta tlat lo mai a. Lalsavunga thlahte tan chuan khawsak a barsa lek lek ta a. Vanhnuaillianan thurochhih kha khati kha a lo ni baw si a. Han inpawng kah mai chu thil barsa a ni si a; khawchhak lalte chuan an unaupa Laluma (inhrang fa) huaisen tak, pa lian pui chu an fuh ta a. Ani chu Kalkhama khua, Hmuizawlah a zin a, lal inah zu innaah a lam thin a, Kalkhama lam turin, 'ka lam dawn, a ti fiah thei lo va, 'ka lang dawn' a tih chu Laluma chuan "Kalkhama a lang dawn e, chawhtawlah tui chung rawh u" a ti thin a. Kalkhama chuan a haw rilru hle.

Ni khat chu Laluma chu Kalkhama ina zu innaah chuan a lam dawn a, "Kei zawng Kawlnam nen lo chuan ka lam ve thiam lo ve," a ti a, Kawlnam vilik chungin a lam ta a. Hla a han sawi a :—

"Kalkhama dangawka pui saw,

Saza hmai put kul ruain;

Phaileng kawnah kei mi dang awm lo reng e,"

a ti a, a phar durh durh a. Kalkhama chu a thinur a; bang-laia silai a chuh a, mahse, a upaten Kalkhama chu an dawm ta a ni.

Kalkhama khaw Sial chu khawchhak lalte chuan an zuk kawi sak leh chiam thin a. Tumkhat phei chu Kalkhama sial an hling tel a, Kalkhama chuan a phal lo va, sehruih a vuan a, a pawt tlat a. Lalruma chuan, "Thlah rawh" tiin Kalkhama hnungzangah kawlnam phek zawngin a hem a, chu chu Pawi-bawian a lo hriat chuan a hua a, a thinur nasa ta mai a; Lalruma chu a ko va, "Engah rge lal i kawlnam pheka i hem, lal hi nanga hem rual kan ni blei nem" tiin nasa takin a hau ta a. Lalruma chuan, "Mi tir si a, in heti leh si a" tiin jah aw tuauin a chhang ve ngam chauh a ni. Heng thil avang hian Suakpuilala chuan kan la indo ngei dawn tiin a fapa chhuan tak, Lianpaunga chu Parvatui atangin a ko chho va, Tachhipah in 300 aia tam mahin a lo awm ta a. Hei hi khaw chhak Lalhote chuan an duh lo hle a ni. Tin, amah, Suakpuilala chu Tanhril, Kalkhama nupui Tuali pa khuaah chuan a chho va, Tuali pa Chenkual lal chu a lan a, mual lai takah in a sa ta run mai a. Khawchhak lamin an lo hria a, Suakpuilala chu ulru zaiin an phuah ta a ni.

"Ami tluang pem, pem daikawmah,

Suakpuilal pem, pem khawlai" an ti a, a haw ve hle awm e.

Tachhip ram inchuhin 1877 lo vah laiin an intibuai a, kum tawpah indo an tan ta a ni. Kum thum zet an indo hnuin kum 1880-ab Thing a lo tam ta a; ei zawnga vah darh hun tur a lungngaihthlakzia hriat loh rual a ni ta lo va, inrem tulin an hre ve ve a, remthu sawiho nan Lalhleia khua Sailutar an thlang ta a ni. An inrem theih lohva inkap leh nghal mai tur in an inring lawk vek a. Chutichuan, Khawchhak lalho leh Khawthlang lalho chuan an Upate leh tlangval silai keng zahnih chuang zet ve ve hruaiin Sailutar lam an pan ta zung zung mai a. Khawchhak lalho chu Sailutar khuaah an awmkhawm ta mup mai a. Khawthlang lalho chu Lalhleia khawper Hnahsepah an awp mup bawk a. Tlangval silai kengte chuan inrem theih lova inkah a tul veleha kap mai thei turin an silai kuate an tifa sup sup a, an zehlung bilte chu tawngkawlaiin an ti-hriam noh noh mai a. Pasaltha zinga an hotute chuan anmah-ni hote chu eng kawng maha zam lo tur leh a tul huna huai

taka che thei mai tura fuihin an kan kual cham chi a. Mipui reng reng chu an helhhawlh a, an phi ruai mai a; tuman hna thawh zai an rel thei bik lo. Sailutar leh Hnabsêp inkar kawah chuan lalho leh an upate chu remthu sawi tura an intawhkhawm lai chuan tlangvalte chu inkah peih sain an inep tui nitin bawk a. Ni engemaw zat chu remthu sawi thei lovin an tin darh leh thin a. Mipui thaw a ipik em em a. Ar hmawh lem ang al an ni nitin ta mai a; silai a ri mai ang tih an hla em em a, arpui thawhawp ang maiin an ti hra reng a. Lalhte chu inrem thei rih lo mah se, inkap mai tur chuan thu an fik lem lo.

Chutichuan, ni reise an inbiak hnu chuan rem thu an sawi thei ta hram a, an intawhkhawmna kawah chuan saui an ta dawn ta a. He hmun hian 'Sautan kaw' hming a put phah ta a ni. An sauitan dan chu :— U! an talh a, an zu khaw turah khan a thin leh a lung an caiah a, a khawn tur apiau in chhia an chham zel a. Khawchhak lalhovin an khaw hmasa a, a khawn apiangin an khawn pahin, "Khawthlang late ka kah leh tak aleh, ka zu khawn hian ka thin ka lung deng thla rawh se," an ti a. Khawthlang lalho pawhin, "Khawchhak ka kah leh tak aleh ka zu khawn hian ka thin ka lung deng thla rawh se," tiin an khawn chhuak ve vek a. Cuemi zawha an upa hruaiten an khawn chhuak leh vek a. Chu vloh inremna thuthlung an puang chhuak ta a ni. Inremna thu an hruan chuan mipui leh tlangval silai kengho chu hnara hna phawi ang huaiin an thaw a veng tlang ta a ni.

Chhak leh Thlang indo hian Lallianvunga fate chu an tuad dawi a, hei vang hian Vanpuilala fapa Lalhleia khua hi remthu sawi nan an hmang a ni. Liankhama leh Buangtheuva hi mi dang angin an hmin ve zan lovin a lang a ni.

Khaw chhak lalho zingah Liankhama, Vahnuaailiana fapa upa ber hi n thusa pawl ber a ni a. Khawthlang lalho zingah Liankunga, Lalchhunga fapa hi a thusa pawl ber a ni bawk; mahse, an zinga upa ber a ni lo.

Sautan zo an haw dawn chuan Liankunga chuan, Hnabsêpa Thangbulha awm chu, "Kan nau chu khawchhak in an man an la rawn ti mai awm mang e," a ti a ni an ti. Thangbulha hi Buallawn lai, Hnabsêp khuaa tlan luta awm ta kha a ni.

Sailam lal Bengkhuaia hnen atanga Zoluti (Mary Winchester) an lak hnu 1873 Dec—74 khan Lianlula thlah lalho leh Thangluah lal Rothangpuia Sorkarin thianah an siam a. Lalho chuan Sawrkar nena inthianna chu an vawng thiam lo va, an vengtu sipaite chuan ven tur hre lovin an hawsan ta a. Vuta fapa Lunglana leh Nikhama erawh chuan Sirte tlanga Thangluah lal an zuk run a, mi lu te, sal te leh railak te an hawn a. Suakpuilala fapa Lianphunga chuan chhim lam Rolura thlah Tlungbuta khaw sial 7 a va kawisak bawk a. Tin, Tuikuk a run a, tam tak an that a, tam tak salah an hawn bawk a. A unauten i thiltih dan hi a tha lo ve, an tih pawhin, “A paw’ lovang,” a ti mai si a. Sailianpuia phei chuan a kal tur chu a lo dang a; mahse, kawng dangah an kal lui a.

“Mi dang mi dang mah la

Mi dang zo lo vang,

Kan lum luau ve suanglungui angin,

Kan kal nan kaw’ a veng ruai e” a ti mai si a. He thu hi sorkarin a lo hriat veleh ngawihbo mai chi niin a hre lo va; sipai tem tham takin 1887-ah Mizo Lalho hneh zo khawp Chhim leh Hmarah an lo chhuak ta a. Nikhama leh Lunglana khua chu 1889 ah an rawn hal fai ta vek a. Lianphunga pawh he mi kum bawk hian an man a. Lal dang chu man an tum lo va; mahse, Kalkhama khuaah thil fel lo chhuak thei dawna an hlauh avangin Kalkhama chu an man ve leh ta a. Thanghulha chuan, ka ute pahaih in tantir dawn chuan, kei pawh ka tang ve law law ang a ti a, a zui ve a. Calcutta—ah tang turin an pathum chuan an hruiathla ta a, an khuate leh an chhungte chuan an khawngaih em em a, tih ngaihna a awm tawh si lo va. Lianphunga khuaten hla an phuah a:—

“Tlan theih chang se Teahchhawn vaimut ui lovin,

Liandang liam hnu lo kir leh la,

Thlang sappui tual chil lovin,” an ti a.

Mi toten emaw an chhan sak a:—

“Liandanga kirin ka mawi lo ve,

Pheisen darfengin min hmachhuan;

Tapin ka liam zel awm e,” tiin.

Tin, Lianphungan sial a kawisak Tlungbuta kha a thinur hle a. Tunah chuan kan mi sualpa a awm ta lo va, duh taw’ tawkin lal i zar dedu tawh teh ang tia engthawl fahrana a tawng chu Lianphunga khuaten an lo hria a.

"Lallungbutan ka lal zar dawn a tí e,

Tang khat mahin a zâr lo vang;

Lalmanga chawi si loh chu," tiin an chhang a.

Annin, "Chhim se kawî leh kawrpui bân kaiî a pawî lo vang

Lalmanga chawi vanni sal e, [a ti e,

Liandangân lungchhir maw e," an ti ta a.

"Liandang zingzin a haw har mang e,

Thankan, Menchhâwl a bia em ni ?

Tangka sang sawm a hawn e," an tí el ta a ní.

Sorkar sap leh Mizo lalho (Manga thlah an ni bik) chuan inremna thu an sawi dawn ta a, tuna Bazar Bungkawn chin chhim lamah hian himun an khuar a; kawm chhim lamah silai nen an bawh thup a, Chite lui leh Tuikual thlengin silai keng chu an intlar thla pût bawh a ni. Jail tlangah hian sipai leh an hotute chu an awm khawm ve bawh a. Remthu sawiin pu lai an inbe tawn ta a ni. A tawpah chuan remthu an sawi thei ta a. Sauî an tan a, sial an talh a, Sauitan thuthlung chu

1. Tun chinah chuan indo lovin, thian leh unau angin kan awm tawh zawk ang.
2. Lal leh lal pawh unau angin in awm tawh ang a, kawh-mawh bawl chu sorkarin a bi tum ang.
3. Silai zawng zawng sawrkarah number in chhuttir ang a, a bo thulhah rang takin sorkarin a zawn chhuah theih nan
4. Tulna nei apiang kan intanpui zel ang.

He thuthlung hi an rem ti ve ve a, remthu an sawi a, an tin darh ta a ni. Hei hi 1890 December thla a ni.

Kum 1892-ah chuan Lalburha khua Sesawng chu sipai ka vel puak phur turin an phut a. "Puakphurh ai chuan kan in kap leh zawk ang," an ti a, an inkap ta chiam a, hei hi a n kan upaten 'Sesawng kah' an tih thin chu. Sipai lam chu an inpun ta a, Mizo lam chuan an ngam ta lo va, Lalburha pawh a tlan chhuak ta a ni, man an tum a; mahse, an man thei ta lo va. A tawp a tawpah Sawrkar hnenah a inpe ta a Lalburha chu an ngaisang em em a, Mizo lal zinga hotu beral an ngai a ni. Lalburha chu sawrkar chuan a ram chin an hu zawt a, "Lalburh khawii chin nge i ram ?" an ti a. Ani chuan "Tlawng leh Tiau inkar hi ka ram a ni," a ti a. Anih leh chuhna lai berah awm rawh," Sesawangah i duh em ? an ti a

"Sipai puak phurh a niawn" a ti a. "Lum tuish awm ta che," an ti leh a. "A hming a leh vuah em mai," a ti a. "Bevuakah awm rawh," an ti leh a. "A pawl chaw reuh ve," a ti leh si a. "A nih leh Vanchengah aw," an ti a. "In ti har ka ti reng a ni," a ti a. Vanchengah chuan a awm ta a. Lal dang chuan, kei hei hi ka ram a ni tiin Lalburha chu an lo chuh hlawn a. Lalphunga hmei fa huaisen tak Laluma pawh khan a duh laite a lo sawi ve a. Inkah laia tangkai ve si lo tiin Lalburha chuan a haw rilru a ni ang—

Tunah keimah Laldolurpan a ti e,
 Ri khum khuma tlang chhan lai khan,
 Zia-am a feng em ni le ? a i a.

Laluman—Laldolurpan zia-am ka fen chuan,
 Phunchawng zawla Lalmawni khi,
 A tlangbo der ang maw le" tiin a let a.

Lalsavunga thlahte hnenah Sawrkarin ram a sem hnuin, zau tak a la chuang a, Lalhrima chuan Tuirial ral, Sesawng ram Sawrkar hnenah a di ve ta a. Lalsavunga thlahte chuan an phal lo va, an awm seng bawk si lo va. Dolura pa Laluma chuan a ui zual bik a ni ang Lalhrima chu a kai thei lo vang a ti thin a. Mahse, Sawrkar chuan Lalhrima chu an pe a, Sesawng tlangah a kai ta a ni. Hla a phuah ta a—

1. "A kai lo vang in ti vei thin e,
 Run a rem e, Sailothang pan
 Sawngtlangpui khanthuamah e"
2. "Tlang a sang e, Chhuotui vai aog kan lalna,
 Choui anga Laldolur pa,
 Kan hu sual reng rengah e" a ti a.

Dolura pa Laluma chuan a chhang let a —
 "Laldolur pan in hu ka sual ngai lo ve,
 Khua thal tui leh thlang hnawn val chu,
 Kan pal nem hnu in ni e" a ti a.

Sawrkar an lal tak avangin tumah an intai tak tak thei lo a ni.

Tin, silai number chhuttir (khentir) duh lova kawlte an la awm nual tih Sawrkarin a hria a, khentir theuh turin order a chhuah pawhin mi thenkhatin an la khentir duh lo va. Rahsi pui Liannawna chu thuncihna sang tak an pe a, silai khentir lova kawli ru zawngin khaw tin fangin a chhuak ta a. He mi tuma Liannawna hlauhawmzia leh mi a tibretheibzia hi a thang

nasa hle a, latte pawhin an hlau em em a ni. Silai zawng zawng chu khen a ni ta vek a, kum tin Sorkar hneah an e-
tir ta bawk a. Heta tang hian Zoram chhungah inthah mai
mai a hlauhawm ta lo va.

Tio, Sorkarin Mizobhel leh hlauvin Champai, Siallukawt
leh Vanlaiphaiah sipai leh darthlalang pu an dah a. Aizawl nen
an inbe tawn reong t ei a. Champai leh Siallukawt an Quar-
ter Guard chu Mizovin an lam thiam lo va, Kibrawt an ti a,
tun thlengin 'Kibrawt' an ti ta a ni. Aizawl khawpuia Quar-
ter Guard erawh chu 'Kawtkat' tiin an lam thung a ni.

VUTA LEH SAVUNGA

He mite pahnih hi Sailo lal dam rei ber leh mi hnehsawh
thiam bera sawi an n. Vuta hi Lallula fapa naupang ber thlah
tuhming pu a ni a. Savunga hi Darlaankuala fapa mal mi induh
tak leh hausa bera sawi a ni bawk. A ro thna hmongthang ber
chu Liando darbu leh thi (thival) hi a ni. Savunga chuan Ro-
lura thlahte a hmusitzia chu "Nangni in bete rum barna in kut
lah a khr tak iar uer a; keini lah Liando dar kan tumna kan
zungtang lah a kak zo tawh" a tih khum thin a.

Nangni in chawi berum bar tur,

Keini kan chawi Lalneihzovin,

Nitin Liando dar kan chheu el el dawn e, tiin hla a phuah
a, an haw hle. Tin, Lalz kluak a inti khawp a, "Ka chhung-
pui meuhva chaw kilpui tlak lal ka hmu lo; Mangpawrha lah
Khawhring a ni si a, Vuttaia lah Chhangte, Lalsavunga lah Pawi
a ti thin a ni. Tin, Marry Winchester (Zoluti) la chhuak tur
kha a lo kah avangin, a khua cau an hal sak ta a, Kawlhawk
tlang pawh chang zo lovin Pukzing lam thlengin a vakvai ti-
tih ta a. Rolura thlah lalten :—

Lal ka hmu, lal vakvai ka hmu;

Pukzing tlangah lal vakvai ka hmu,

Aia i e, u aw aia e, tiin hla a phuah ve ta a ni.

Tin, Vuta Falam tang hanna tur a thawh ve duh lo a, ka
piethi mai khat pawh ka thawh lo vang, a tih zui kher avang-
in Rolura leh Manga thlah hi a chungah an lawm tawh lo reng a.

Vawi khat chu Savunga hian Vuta a tlawh dawn a. Vutan
a lo hriat lawk avangin, a kawtkat yawkchawthleng atan dar-
khuang a lo khengbet a, archbiar leilawn atan awlan a lo dawh
a, ania kawlhawk lu ro a lo awrh bawk a; tin tuiburum thel-

ret sawt el el theiin a lo t am a, a chhungah meikhu a thun khat baw k a. Savunga leh a hoten Vuta in an thlen chuan mak an ti rilru hle a; in chhungah an thu muang ta tihah chuan, Vuta chuan, 'Kan u Savunga a lo kal dawn an ti si a, a lo va thleng har ve; Chawhte chalnagah te te hlir lah thu fir fer che u' a han ti a. Savunga chuan, "E, i naupan at a la reh lo a ni maw, kawlhaw k lu ro te i awrh ruau mai le," a han ti a. Vuta chuan, "Kan u Savungan kawlhaw k tlang a chang ta lo an ti a, kei talin a lu ka chan lohin, ka ti a ni" a ti a. "Kha, ka tuibur hi hmuam rawh u" a ti a, an hmaah chuan a theh phe i a, a sawt ta el el mai a; a chhunga meikhu kha a chhuak zeih zeih mai si a, dawi thiam hmingthang Vuta sadawt Khupvungan dawi a thun emaw an ti a, an hlau hle an ti.

Vuta chu a fapa tur Lalsavunga nen chhak nawr turin an chhuak a, Phulpuih a kai a, Khumtung a kai leh a, Hualtu a kai leh a, a intiropui tan ta a. A in chu hlam zaa seiin a saktir a. Vaw k zain a chawng ta baw k a. Thang a chhuah a, zau a dawh nghal ta a ni. Rullam khuaah Thlichhe tleh kum takin kum za damin a thi ta a ni.

Savunga chu Manga thlah leh Rolura thlah ten an raw k ta fo mai a. Darkhuang hmingthang Vaimut leh Laizo dar pawh Manga th'ahten an laksak tawh a. A ro tha ber laksak tura an thawh chhuah lai takin Nalzawl (Kanghmun bul) atangin a zan a zanin Ch inghuaia, Chhangte mi a inpuak chhuah tir ta a; Lalsavunga thlah Buangtheuva a bei ta a ni. Tin, 1890-ah Vailianin Zoram a awp ta a. Savunga tupa Khamliana Lungleng khua an pe a, a pu Savunga chu a han paw thla a, a awmpui ta a ni. Tin, Mission sap lo chhuak hmasa ber Savidge leh Lorrain sapte khan lal chuti taka upa la dam chu hmuh duhin Lunglengah an kal a, an han be dawn a; ani chuan, "Mingo in ni maw?" a ti a; "Ni e" tiin an chhang a. "Ka be peih hlawm lo a che u," tiin kawmchar lam a pagsan ta daih mai an ti. Savunga chu Lungleng khuaah kum za leh sawmhnih lai damin a thi ta a ni. Tin, Khamliana chuan an vahvaih lai leh a lal leh thu a puah ta a:—

1. Tlangah zuk thlir ila, a pawl ruai e,
Chhim tuilehluang hmar tlangdangrawn zui,
Yang khawpui siam leh e.
2. Kan lal maw kai kan chawitui zu nema e,
Awmkhua rei e, tuahpui vau ang
A-vul ngai kan vul leh e, tiin.

BENGKHUAIA LEH VAILIANA 1-NA THU

Bengkhuai hi Rolura thlah, Lalpui thanga fapa, kum 1871 January 23-a Alexandrapur leh Katlichera runa, sap naupung Marry Winchester mantu kha a ni. Thingpui huanah chuan Bengkhuaia khuate chu an zu chhuak phut a. Winchester sap chuan a fanu a pawm a, a tlanpui lai chu an kap thlu ta a. "Chemte, i chungthu Pathianin ngaituah sak che rawh se," a ti hman chauh a, a hnuk a chat ta a ni. A fanu chu an la a, Bengkhuaia inah an dah a, Zoluti an vuah ta a ni.

Rei loteah chuan Zoluti chu thuh a, a lu lam an tum ta a. Lal pitar Bengkhuaia nu chuan a lo awi awkawng lo va. Mizo pawnfen kawkpuzikzial leh lenbuangthuam Zoluti tan ch an a tahtir ta zawk a, turbur pawh a siam sak ta a ni. An ch an thah an tum tih pawh a hre hnuh lo a ni. A pa hnukchat tur tawngka kha Pathianin a hre reng a ni ngei ang.

Tin, Lalburha leh Thanhangan kum 1871 January thlaa phaitual an run khan, sipai silai 13 an laksak a. He thiltih pahni hian Sor'er a ti thaur ta a. Zoluti la chhuak tur leh silai 13 la chhuak turin sipai tam tak 1872 January thlain Satikang atengin Thangliana (Lt. Col T.H. Lewin) hovin an lo thawk chhuak a. Silchar atengin 1871 Nov thlain Borhsap Edger hovin an lo thawk baw a. 17 Feb 1872 ah Champhai an lut a, silai an hmuh kim veleh an kir pui leh ta a ni. Hmar lam Vailian an kah ang bawkin Chhim lam Vailian pawh an lo kap a, mahse, an kap kir zo bik lo. Thangliana Bengkhuaia chu kah aini a biaka inbiak thain a ring ta zawk a. An inkah thaur chuan Zoluti an that mai ang tih a hlah avang a ni.

Chutichuan, Thangliana chuan Bengkhuaia hnenah palai a tir ta a; ani chuan sipai nena an lo kal chuan a be duh lo vang a, an inkap zawk ang tih thu a lo hrith a. Thangliana chuan ardali pahni khat tal hruai a d h thu a sawi leh a. Bengkhuaia chuan, amah chauhva a lokal chauhvin a be d h ang tih thu a sawi leh ta zel a. Thangliana chuan a zan mutnah chuan a ngaituah vang vang a. "Thih leh thih, dam leh dam" tiin a hna chu hien a tum ta a, zingah chuan izo pa pakhatin a hruai a, Bengkhuaia kua chu an lut ta a.

Tin, ni thum an inbiak hruin ama remtihna ngein 21 Jan '72 ni chuan Thangliana'n Zoluti ch a hruai haw ta a ni. Bengkhuaia chuan ropui a int ta khawp a, "Vanhnuai chhinah,

chutin khatin ni rawh se, ka tih hi. 'Ni lo vang' lo ti thei awm tak ang maw" a ti ta fo mai a ni. In 1000 lai a nei ta a, kum khat chu kut niin mual hrang hrangah chai lovin," lai mualah nula tlangval zawng zawng hmunkhatah chai rawh u," a ti a, a mualah chuan an chai ta a, mi tam tak han chai ta chu, a mual pum chuan su dum dumin a hmu a, ropui a ti em em a, a upate hnenah chuan, Mual a kūr e, a tliak dawn e, Sailam mual a tliak dawn e, do rawh u," a ti ta chul mai a. A upate tihngaihna hre lo chu an tlan vel ta ruai a, ani chuan, "Do thuai thuai ta che u, a tliak takngial dawn e," tiin a vin ta tuar tuar a, a tawpah chuan upa pakhatin lazarban pahni a la lawk a, khawlai kawr thuk laiah chuan a zuk do kawkalh ta ringawt a, an lalpa chu a lungawi ta a ni. Tin, Bengkhuaia chu kum 1879-ah a thi ta a.

MIZO LALHO KULKHUT (Calcutta) ZIN THN

Kum 1872 Jan. 2'-a Thingpui huan sap fanu, Marry Winchester (Zoluti) Bengkhuaia in atanga Thangliana'n (Lt. Col.T. H. Lewin) a lak chhuah hnuin, Thangliana chu sorkarin Chittagong Hills Tracts-a Bawrsap hna a thawhtir a. Thangliana hian Mizo lai thenkhat chu thianah siamia a lo hmelhriat tawh a. Thangluah lai Rothangpuia leh Lalngura hi chuan an lo fanpui nusi hle a, anmahni avang hian sap naupang pawh hi a rin aia awlsamin a la chhuak thei niin a inhria a ni. Thangliana chuan a hna chu chu mi kum April thlaah Rangamati-ah a thawk hmasa a, Demagiri-ah a insuan chho leh a. Mizo lalte leh an thuihruaite'n Thangliana chu an tlawh fo va, thian tha inkawmin an inkawm thin. Thangliana chu Sirte tlangah a insuan chho leh ta a. Sirte tlangah chuan tun hmaa amah kawm tura lo la kal ngai lo lalte pawh an lo kal tak avangin Thangliana chu a lawm hle a.

Sorkar chuan, Mizoho chu Thingpui huante leh hmnn dang te run tawh lo va, anmahnia awm mai mai tawh t r leh, thian thaa siam an duh a ni. Chuvangin Calcutta Governor General chuan Thangliana chu Mzio lalte Calcutta-a a hruai theih leh theih loh a zawt a, Thangliana chuan hruai theih a in beisei a, a in Mizo lalho lo teng upiangte chu Governor General chibai bukpuir tur leh Calcutta khawpuia zinpui atan a lo sawm thin. Anni chuan Calcutta zuk zin chu a tulna an hre lo va, thih mai an hlau zawk a. Rei fe a beih hnu pawh chuan,

thlem thluk a la nei thei ta lo va. Ro'hangpuia crahw chuan
lal dang thian tur a nei chuan a hnial lem lo va, mahse Thang-
liana chuan thian tur a hmhpui thei si lo va Thangliana
chuan lalho chu theihtawp chhuabin a han thlem leh a, Lian-
lula thlahte chuan, "Duh ang ang a dil theih dawn chuan,
kan khuate an tlem tawh si a, Mangpawrha leh Rolura thlahte
hian min rawk an duhin, an ngaihtuah re g mai si a; vengtu
sipate pawh dil ila a tha ang," an ti a. Thangliana chuan lal
7 a sawm thlu ta a ni. Tichuan, lal 7 leh an thuhru: 20 te
chu Bay of Bengal tuipuiah chuan lawngin Thangliana chuan a
chuanpui ta a. Lalho chuan Thangliana kal fâl chu an phal ta
lo va, lawnga an chuan chbung zawng chuan an bula a awm
loh pawhin an hmuh phakah a awm reng tur a ni a. Calcutta
khawpui an thlen chuan lalho leh a hote awmna tur Maidanah
puan in kaihsa a lo awm a, Thangliana crahw chu Club-a thleng
tur a ni a; mahse, lalho chuan a kal fal an phal loh avangin
an bulah chuan puan in an kaihsak ve ta a.

Larsap chibai buk turin Thangliana chuan lalho chu a
hruai ta a; thian nel sa ang main Larsap bulah chuan an awm
a. Lalho chuan Saingho te, Mizo puan te an pe a; tin, lalho
chuan tuibur an han hmuam a, Larsap chu an theh ve a. An
chuan lem tur emaw a ti a, a lem ta mai a, a chau nasa ta
mai a. "Mizo lalhovin Larsap tlein an brai e," tiin Doctor
an ko va, an thirir ta a; Thanglian an engkim a briliyah hau
chuan Larsap kha a lo harh leh ta bawk a, an ngathiam leh
thei ta chauh a ni.

Thangliana chuan lalho a thlemna ang khan, Calcutta khaw
ropuina zawng zawng, Larsap in ropui tak pawh a en chhuah-
pui vek a; mahse, an rilru khawih engmah an tmu lo a ni ang
chu, zan khua khuain anmahni khaw lam hlir saw in an ti ti
tho si a. Calcutta ah chuan hapta hnih an cham a, Larsap
chuan Tukuli phirte a pe a, chung thil pek nen chuan thla an
la ta a ni. An thlalak chu Mr. Liapzuala Sailovin a la kaw
a; mahse, lal panga leh an hote tlemtê chauh an lang a, an tel
kim tonna chhan hi Mizovin thlalak hi 'Dam rei theih a ni lo'
tih ngathdan an nei avangin an tel ngam lo niin an ring

Tin, Larsap chuan Certificate tha tak, savun lehkha a pe
theuh va. Chuta latte zawng chuan Mizoram hi an ta tur a
ni ang a; an hruaiah lal dangte chu an awm ang Sorkar ren
an inthian ang a, phaitual leh aia lal tẽ zawk an rûn tur a ni.

lo, tiin engkim an hrith a. Tin, lalho chuan sipai anmahni veng turin an dil a, an pe a. Hun engemaw chen chu hmelmah basih zual duh duh lal nia an briatte chu an ventir a.

1. Ka pa Vungte tlawm lo hlau lo la,
Ka tualah pheisen a lâm e.
2. Ka pa Vungte, ka nu Lianropui,
Kan kah tur doral a awm lo, tiin an p'huah a.

Tin, sipaiho hi engmah hrith lovin, lalho chuan khaw thar an kaisan ta daih mai a, sipaiho chuan a ngaihna an hre ta lo va, an hawng thla ve ta mai biwk a. An hawn hlan chuan Calcutta zin lalte chu, lal dangin an rû a, an khua an halsak ta vek a, vengtu sipai dang an lo kal leh chuan, khaw kang hnu mai lo chu hmuh tur a awm ta lova, an hawng leh ta a ni. Heta lalho Calcutta zinte thlalak aŋanga hriat thehte chu hengte hi an ni :—

1. Lalngura (Khamliana leh Lalthangvunga pa).
2. Lalchema (Taichhunga pa Laisawral lal).
3. Vahnusia (Vankeuva pa Pukzing lal).
4. Lalngurha (Vanchheuva pa Thuampui lal).
5. Rothangpuia (Lalchheuva pa Belkhai lal).
6. Vankunga te an ni.

Calcutta lalho zinte kha an haw hnuin an hrisel thei ta lo va, "Vaiin min dawia ni ang," tiin Certificate an hawnte kha silai ta loh chu an phum bo ta vek a, an hlauhthawn ang ngeiin rei dam lovin an thi ta hlawn a ni. Lalho zin hun kha Dec. 1873 thlasik lai a ni a, Rothangpuia hi 1876 ah a thi a, Lalngura pawh hi a dam rei bik lo.

Tin, heng hun lai hi India tangka kumpinu thlâ (Queen Victoria) sam ziala an chuantir tirh lai a ni a. Rothangpuia hian hmingthan zau a duh em em a; Thanglianao, "Tangkaa thlâ chuang hi 'ka thlâ a ni e' ti la, i hming a thang mai ang," tiin a hrilh a. Rothangpuia chuan Queen Victoria thlâ chu "Hei hi ka thlâ a ni," a ti a. Mizoho chuan Rothangpuia ang blea an briat avangin an awi a, siin an hre ta theuh va, tun thlengin 'tangka Rothangpuia' kan la ti ta a ni. Chengmaluaia chuan :—

Kan tangka cheng Rothangpuian zaleng a zâwl zo lo ve,
Kumtluang thai lo di ngaih thang pa;
Ka len ai a lo ni e, tiin a phuan a ni.

Bawi chi dang : Mîr a fapaio fapa pakhat chauh neih a blaui avangin chhungruai hnenah bawiah a pe a. Anan arthlahual lu lo taln sak a, ngun emaw, la emaw an lo buntir thin a ni. Lalphunga chu a fapa Lalolena chu paw chhungruai hnenah bawiah a pe a. Pawibawia hming a puttir a, Pawibawia chuan fapa pali leh inhgag fapa parhum a nei ta a ni. Mi then-knat chuan, "bawi" ti lovin "Suak" an ti zawk.

Mizo danta mi tupawhin eng kawng pawhin thlaphanna nef sela, a pu bul berin arthlahual a talh tur a ri a. Bawia lut erawh chu a pu bul ni lovin, a bawitu khan arthlahual a lo talh sak zawk thin a ni. Tin, hnamchawm khawsa thei nah retheih vanga bawia lutte pawh an awm ve thin. Bawi chuan Vanlung an ur a, an tam chuan Vanlungah thuk tam tak an bun thluah thin. Vanlung chu in chanve pawh lama pindan hi a ni.

Bawi te hian hrehawm an ti em em thin a. Muhse an tanna te chuan bawiah lut lo ula in piang lovang a, in nu leh pate pawh hi thi tur an ni asin, tin an chauah mai duh ngai lo, 1911—1915 khan Dr. Frazer (Mission Sep) chuan, "Kumpion hnuaiah bawi awm a thiang tawh lo, bawi zawng zawng an chhuak vek tur a ni," tiin sorkar a khing a; chumi laia Bawrh-sap Major Cole, Superintendent chuan "Mizoramah bawi an awm lo, anmahoi duh thua lut an ni, lak luih an ni lo," tin a tang ve a. An thu chu British Parliament a thlang hial a ni. Parliament chuan, "Bawi stanga chhuak duh chu sepuin an in tian thei ang. Chhungkua pawh a ruala an chhuah dawn chuan an intlan nah sepu chauh a ni tho vang. Sepui an neih loh pawhin tangka 40/—(sawmli) in a intlan thei tho vang," ti a ni a. Intlan duh an awm a, duh lem lo an awm bawh a. Intlanah nei zo lo an tam a; mehni taina tianchhuak te pawh an awm nual bawh. Bawih chu an engthawlin an lawm ta em an a ni.

VANAPA

Vanapa hming tak chu Tnangzachhinga a ni a, Chawngthu Vanchiau hnam a ni. A thinchhiat avangin kum sawmli a lëang a ni. Tin, thiamhuang deh hi a chemkalaa zawng, a eizawnaa ber a ni a; a phurbhlan tah hi a ngun bik avangin hralh a tla bik a. Mi tinin "Thangzachhinga hi chu zaidam deuh se chuan sawiselua a vang hle ang," an ti thin. Nakinah chuan zaidam a zir a, a zaidam ta em em mai a, a aw te lamia a tinem ta vek a. A thinchhiatzia tlang hriat a nih avangin, a zaidam theih hi tuman an ring lo va, mi thenkhatin an fiah ta a ni. Ni khat chu Vanapa thlangra tah lai chu tlangval pakhatin a la lawk a, a thlawh sak ta mai a. Vanapa chuan "Diail diail tak, ka chhar leh mai ang," aw nê n deuhin a han ti a. A chhar a, a tah zawm leh ta mai a. Mi pakhatin a chem hman lai a la lawk a, a thlangra tah lai chu a sah chhiat sak ta vek a; Vanapa chuan, "Naktukah mau ka pu ang a, ka tah leh mai a ni ang chu," zaidam diail nian a han ti leh ta a; mak an ti ta em em a. Chumi hau chuan nu pakhatin Zawlbuk luhkaa a nilum ai lai thibeh chemtein a hleh sak a, a thlak ta mai a. Vanapa chuan, "Khawage, arin mi chuk khalth ang e," a tia, Zawlbuk hnuasah chuan a lat vat a, a tai mai chu a chhar a, "Inah a hrui ka chhat ang a, ka beh leh mai ang," a tileh ta mai a. Heta tang hian a zaidam tak tak ta a ni tih khawtlaugin an ring ta a, tuman an fiah leh tawh ngai lo a ni.

Tin, Vanapa hming lanna hmasa ber chu Lalsavunga khua Hlimen hi a ni. Lalsavunga'n silai nei tan chauh mual pakhat lovah a thehsak bik avangin, Vanapa pawhin awlan puak bung a lei ve a ni. Vanapa hian huaisenah mi khum lo mah sela, rorel thiamah mi a khum a, lalin a ngaina bawk. Tin, khati taka thinchhia chuti kauva zaidam a ni leh thei hi, mi tinin mak an ti a ni. He thu ngawt pawh hian Zoram chhim leh hmar a deng chhuak a ni. Tin, ral beih nikhuaah upa ber a nih avangin a thu an ngaichang lo thei lo va, a nautcho thiltih chu a hming that phah a, chu lovah Lalsavunga'n Hmarho lo pawng um tawm tura tum hnih pasalghao a tirhuaah khan, mbloh loyin an hlawhtling thin a, tum hnihnaah phei chuan Manipur lai sipai silai an hawn tel a, a hmingah 'Manipur' tiin an vuah a, tun laia Tokuli kan tih hi a ni. Tin, Mawmrang kham kara Siakzapauva ho rawlralla che thin chimawm tak, Vanapa hovin an um darh a. Thla rawn rawt thinrim lo er leh Tiapal thleoga an umnaah, pakhat mah an inh'ch loh avang Lalsavunga hian a ngaisang em em a ni.

Tin, Vanapa hmingthanna pakhat leh chu Favang awllen siam chhuaktu a ni. Nuho tan kawng an hawng zau va, zu chhim an ching ve ta a; pasalte aian an kal hmasa ta fo mai a, pa zawkin vawkhaw mei an vil ta fo va, ning mah se tihngath-na an hre ta lo va. Ni khat chu Vanapa leh a thian chu an titi dun a, an nupui ten zu an chhim a, pa zawkin in nghah a tul fo mai chu tihnepna an ngaihtuah ta a. Vanapa chuan a thianpa hnenah chuan, "Lal inah sawn zu chhimin kan nu hi a kal leh ngei dawn a hotunu intlin hma a hruai leh ngei ang a, 'Chawngkhum dan tlang huat loh,' tiin kan nu chu lal in a lo luh veleh, a pawnfen hma lam lo hlim sak vak la, a thinrim ngei ang a; mahse ka lo ngaihsak vak lo ang e' a ti a. Chhichuan Vanapa nupui chu hotunu inti fahranin a thiante hruaiin laf inah chuan zu chhim turin hma a rawn hruai leh ta ngei a. Lal in a lo luh veleh chuan Vanapa nupui pawnfen hma lam chu "Chawngkhum dan tlang huat loh" tiin sang fein a thianpa chuan a lo hlim sak ta a, thinur denhvin a hote nen an tlantau haw ta a. A pasal kiangah a zualko ta a, Vanapa chuan, "Chu Chawngkhum dan tlang huat loh a" a tih miau si chuan, keini nupa lo huat mai chu a tha dawn em maw ni le?" te a tihsan mai mai si a, engmah lo chuan a tawp ta a. Nuho chuan, kan hotu nu ber mah metianga an hlim ngam chuan, keini pawh min hlim sak ve ngei ang' an ti a. Chuta tang chuan nuho zu chhim chin chu a nep ta a ni.

Vawikhat chu Vanapa leh Chawngduma an zin dun a, nau-pang pahnih hi lungin an lo intawng a, pakhat chuan Vanapa a inchhal a, pakhat chuan Chawngduma a inchhal a. An en reng a, anmahni hming chhaltute kha an tan ve ve a, a tawpah chuan Vanapa hming chhaltu chuan a um ta a, Vanapa chuan "Ngi rawh. a leh mah mah" an ti fiamthu a.

Tin, Vanapa hova an ramchhuah tum khat chu, che fuh dawnin an inhria a, sai te, tumpang te, sazukte a tam hle a; sa pelin an chhuak ta a. Tleirawl pakhat buk an nghahtir a, an buk afanga hla vak lovah chuan Vanapa chuan tumpang ki tha deuh mai a tawng fuh a, kahna remchang a zawn laiin, an buk chhangal hna chu zukhal ki tha deuh mai hian a rawn pet ta a, buk ngaktu chuan a kap thlu ta tawp mai a; silai riah chuan a sa veh lai chu a tian chhe ta a. Sapelho chu bukah chuan an lo kal khawm a, "Ege ni ta" tiin an va en a, buk ngaktu chuan zukhal ki tha deuh mai a lo kap thlu der a.

Vanapa chuan a tumpang veh kha a ui khawp a, tleirawl hnenah chuan, "Nauva sazuk hian a liak lep lep che em ni, i kah tak mai?" a ti a, a thinrim chu a sen teuh mai a, tleirawl kha a zak hle a, a ngawi reng a. Val upa pakhat chuan "Mawia ka nau, i tisual lo ve, kah awm reng alawm, hei zanriah leh tukthuan hmeh i lo zawng a ni mai alawm, a paw lo ve" tiin a thlavang a hauh a, Vanapa pawh chu lungawi awm takin a awm ve leh ta a ni. Tin, Vanapa hova ramchhuahna buk reng reng hi, engkim rin leh mai theiha chhek ngahin an hawnsan thin. Vawi khat Vanapa hova ramchhuak chu an tamchhawh nasa ta mai a, chaw an han chhum sawk sawk a, tamhnemah buh tuihnang chu tumphit khat lekin an han insem theuh va; Vanapa chuan "Ka puar ta ngei mai, Randanga sairawkerh ang kang ka nih tak hi le" a ti a ni. Vawi khat chu a hova an ramchhuahna bawkah chuan, rilamin an chau hle mai a, Vanapa chuan, theipui hmin a hmu a, a thiante a au va; an lo thlen chuan tleirawl pakhat rilamin chuan a rawn hmawm ta buan buan mai a, Vanapa chuan, "Nauva, kei pawhin pum khat mah ka la hmawm bik lo asin, i thiante hian lungte kan pai bik lo asin," a ti a ni.

Tin, Vanapa hming tilartu pakhat leh chu Vanhnuaailiana fapa upa ber Baktawnga a zuk dah Dothiauva khan, a khuate sial talh sak nin thu a thang a. Vanhnuaailiana chuan a fapa chu zilh turin Vanapa a tir ta a. Tin, Dothiauva chuan Vanapa chu zu a lo zuk a; Vanapa chuan "Ngawi teh, zu kan in hmam i pa thu min chah ka han sawi lawk teh ang," a ti a. "Sawi ta che," Dothiauva chuan a ti a. "Hei le, kan pa fain engkim han sawi ta mai ila, khuate sial talhsak i ching tan a ni awm a, i pa pawh a mangang rilru hle a, hei mi rawn tir a nih hi," a han tih veleh Dothiauva chuan, "Tu sial nge ka talhsak?" a han ti vat a, Vanapa chuan, "Hmeithai, chu mi sial kha i talhsak a ni lawm ni?" a han ti a. Dothiauva chuan, "Zu in ngho chhuak aihna a nih kha" a han ti a. Vanapa chuan, "A nih leh chu mite sial pawh kha i talhsak a ni lawm ni?" a han ti leh a. Kha pawh kha bawkbawn phir aihna a nih kha," a han ti leh ta a. Vanapa chuan, "A tawh ta e, zu chu i in tawh ang u," a ti a, zu an in ta a. Vanapa chuan an lapa Vanhnuaailiana hnenah chuan, kan nau chuan thil engmah mutmawh hnarmawha neih tur a lo ti lo ve, Hmeithai sial a talh kan tih kha, zu in ngho chhuak aihna a lo ni a, mi dang sial lah kha, Bawkbawn phir aihna a lo ni a. Kawngro a lo nei thliah alawm maw le," a han ti a.

'Chu veleh Vanhnuailiana chuan, 'Vanapa, i lo fang tak tak maw! Vanapa i lo fang tak a!! Sangai khawng hranga awm nge i duh, i thlahte thlenga khawnbawl?' a ti ta hlawl mai a. Vanapa chuan, a thlahte thlenga khawnbawl a tlang ta zawk a ni.

CHAWNGBAWLA

Chawngbawla hi Chhakchhuak hoam chhim lai Seipula kbua an pasaltha chhuanvawr ber a ni a; amah hi mi airia deuh mi bun tha tak, zuam sual awl tak a ni. Vaw i khat chu an zu inhonaah mikhuah pakhatin a hai a, "Nang thiana sabawp i man zat min hrulh teh" a ti chawt mai a. Chawngbawla chuan, "Sabawp man sawi tham ka nei ve hlei nen maw le" a ti a. Mikhuah pa chuan, "Sabawp man sawi tham nei lo chu i va nu ve maw le" a ti a. Chawngbawla chuan, "Sa biwp man sawi tham ka nei lo ve tih pawh a, sawi lo thei lova min han tih mai le, tlem mah se ka han sawi ve teh poh a ni ang chu Vaw i khat chu savawm ram tla lai bawp ka man a, sakei chhosang kai lai bawp ka man bawk a, chuti chauh chu a ni ka la man ve, lung thu pawh ka kim ve lo asin," a han ti ta a. A chotupa chuan tawh sual ka tawk ti awm takin a kal bo a, Chawngbawla chu a hmu leh ngam ta lo a ni.

Chawngbawla hi mi uang duh lo, a thil hlauhawm tawh a han sawite hian, ka chuti vak a, ka han ti sawk mai a, tih ain ka hlauh zia mai chu, ka mualpho nasatzia chu tia sawi mi hi a ni a. A dam chhunga a uanna tawngkam nia an hnat chu "Ka ala hual hi chu lu zuar an ni, dama chhuak an awm lo," tia sawi chu a ni.

Vaw i khat chu Latsavunga khua Sialhmur run turin an thawk a; mahse, an khaw run turte khan an lo hria a, an lo tlan bo vek a, run tur an va hmu ta lo va, mi huanah te an lut a, fu te an fep hlawn a. Chawngbawla leh a thian chuan huan pakhatin ser thur deuh mai an ei lai chu pa pakhatin silai kengin pal hrulah a rawn veh a, dim deuh maja a lo kal tham tham chu a amu hmasa ta hlauh mai a. Chawngbawla chuan a thianpa hnemah, "En teh, khuta mi khuan mi rawn veh a, nih awm khu maw, i lo kap thlu hlauh zawk teh ang, nang tawktarhah tang lai, hma awm lo takin langsar deuhah hian awm la, ka lo chang ang a, ka lo kap thlu ang e," a ti a. A thianpa chuan chet hman loh pal awm thei hlawn a ngam lo ya. Chawngbawla

chu tawktarbah a tang ta zawk a, râl chuan fimkhur takin a awn veh chho zel à; Chawngbawla chuan hmu awm lo takin a angsar laiah a ding a, ser kha a ei a, a dang lawh leh tur zawng ai awm takin ser buk chu a bin dak dak a, a chang leh a ler sang lam deuhte a en a, a han dak fân thin a; chutih lai chuan a toian chuan a ventu khan silai a hmet hmasa ang tih hlauyin bla tak a tangin a kap a, a theih leh nghal a; a vehtu kha a lan bo ta a ni.

A ser ei kha ser pingling, ser mak, thur em em mai, amah Chawngbawla ang masa toiante ang lo chungchuang zak a ni a. Chawngbawla chuan a mu a hawn a, huanah a ching a, chu ser chu tun thleugin Chawngbawla ser an ti ta a ni.

Tin, khami khuua an mi huaisen lui lama kal Nghatebaka (Chawngzika' Chawngthu mi) a lo hawng a, a thinur em em mai a, "Ka nghate bak hlana kan khuate rawn run an tum vei, kan um ang a, pakhat tal kan that tur a ni" a ti a. A ho chuan an um ta a. Nghatebaka kha a hmasa a, fei a keng a, a han khawh vak thin, mahse tlan lai an nih avargin, a bru-dal Chawngbawla ke bulah khan a fei chu a tla pha chauh thin a, an tlan bah tawh hle mai a; pakhat chuan Chawngbawla a awm ve tih hre lovin "Aw Chawngbawla kan va ngai em, ani chu awm sela heti em chuan kan tlan bah lo tur" a han ti a. Chawngbawla chuan, "Hetiang niah chuan Chawngbawla pawh a bawl thei bik lo vang, tlan zel rawh u" a ti a. Kawng-kawi an thlen chuan Chawngbawla chuan kawngsira thingbul a lo phen a, Nghatebaka chu a lo kap thlu ta a. A sawi ang ngeiin, amah aia huai chu lu zuar an lo ni ngei mai. Nghatebaka ralin an kah thluk avang chuan a hote pawh khan an kirsan ta a, pa pakhat beisei ang ngeia Chawngbawla chu a awm avargin an tlan bah ta lo a ni.

Zan khat chu Zawlbukah hian nghalchang hliam hlauhawm-zia leh iochuan hman a nih lobzia tui fein an sawi a. Chawngbawla chuan inchuan hman a ni ang tih a ring tlat a. Nghalchang hliam beih tur a lo awm ta a, Chawngbawla chuan tawktarh atan naupang pakhat a bruai a. A hmun an thlen chuan nghalchang hliam hmuh ngei turah naupang chu a diotir a, chu veleh nghalchang hliam chuan a rawn bei a, 'Vit' a han ti phoi a; mi dang chuan, silai, mu ang maia reng niin an hria a. Chawngbawla chuan chemin nghalchang hliam hmui chu a lo chhawh hman reng mai a ni.

Vawi khat chu a ram vahnaah Saipui no hruai a hmu a, a no chu man tumin a veh a veh a, a pui nena an inhlai lai nang chingin a man tak tak ta mai a. A sai no man leh a savawm ramta lai bawp man chawin a tu leh fate hming a sa a. a fapa chu Saizema an ti a; a tunu chu Saiblingi a ti a; a fapa pakhat chu Vawmthanga a ti a. Tin, a tar hau chuan khawimah a chhuak thei ta lo va, "Mihrang ka kual ta" a ti a; a tupa pakhat chu Hrangkuala a sa a ni.

Chawngbawla chu a lo tar chau ta a. "Khum laizawla thih hi ka lo tum ngai reng reng lo va, hei mahni khum laizawl ngeiah ka thi dawn a lo ni ta a, mak pawh ka ti a, khum laizawla ka han thi mai tur hi hreh pawh ka va hreh em ! a ti a ni.

ZAMPUIMANGA

Zampuimanga hi Zampui khuaa awm a ni a, a pa chu Ralte a ni a, a nu erawh chu Hualngo a ni. Mi thenkbat erawh chuan Hualngo hnam niin an sawi. A tiangyal thlengin naupang zingah a inkawihnawk zur zur thin.

Ni khat chu, "Ka pa, kawihnam min chher sak ve rawh," a ti a; a pa chuan, "Kiwi bi sak nan em ni ?" a ti a, a chher sak ta tho va, Zampuimanga chuan, "A chhe em mai" a ti a, lungtat a sat ta vak a, kawihnam chu a chhe ta a. A pa chuan, "Ka fapa hian kawihnam a hming duh tak tak a ni awm mang e," a ti a, tha deuh mai a chhersak leh ta a ni.

A vanduai asiamin a pa chuan a thihsan ta a, a nu leh a farou nen an hmeithai ta a. Aizawl Lalsavungan chhak a nawr chho dawn tih a hriatin a pem chho ve a. Manga dang an lo awm avangin Zampui khaw Manga tin Zampuimanga an lo ti a ni. A hming chu theug rin lo mah se, mite chhinchhah ruk mi a ni a.

Tin, chhak sawr laia Vanchaailhena'n Vancheng a thlenin Yutan Bnanhmua a thleng a. Vuta khuaah chuan keipui sum riatio ran a seh a seh a, an hual ta a. An kap blum thei lo va, a buk apiangin hual chhanga mi seh a nei ziah a, "Huk thawa lo va," tin an vuah hlat a ni. Mi sawm lai a seh tak avangin, "Sawm chha" an ti bawh. Sawmzo se huawhin an hawt ta a ti chuan, sakal chu Vancheng ramah a kal ta a ni.

Tin, Zampuimanga mumergah pitarin, 'Sa leh ra'ah i sar-thi lo vang," tin a hrih avangin, a huiin a fmkur hle thin a. Ni khat chu sawmseha chuan Vancheng khaw ran a rawn seh ta a, hual an tum a, a hnu an chhui ta a. Sawmseha chu thingbul thlâr pïenah chuan mei lawr ngohvin a lo thû a; Zampuimanga chuan sakei mei chu a sat chhum ta hmawk mai a, mi dangin an kap ta a, an sat ta boh boh mai a, tumah inseh-tir lovin an thlum ta a. Vanhauailianaan sialn a ai a, an ri ta bung bung mai a :—

"Min rawn pe e ka piañ L lvutdulan.

Sawmseha kawkei Lalkungpupan thiandiarin awi e," tin hla an phuah a. Tin, Vancheng atengin Vanhauailiana chuan Tualte a kai chho va, in 1700 an tling ta a, Tualte vanglai an tih thin hi a ni. Zan khat chu Zampuimanga chawngchen tlaivar zanin sakei hual a tul ta a. Veng dang chu an kim vek a, ngawizawn atangte chuan an lo kap ruh ruh a. Silai khu zinga Zampuimanga lo thle g chu, a kawlnam nen a tleing lut a, sakei chu a sat huk ta tuar tuar a, a sat hlum ta a. Hmeithai fa a nih avangin "A va hui em," ti lovin, "Hualngo tupain zing zu a rui a ni" an ti ta then zawk a.

Tuk khat chu sakei an hual leh ta a; sakei chu kawr kam bruitung bawnah a tawm ta tlat mai a, an lut ngam si lo va, kawr kam tawnah chuan mipui chu an awm hmur mai a. Zampuimanga chuan "Hualngo tupain zing zu a rui fa ti maw kha ? Hualngo tupain zing zu a rui leh diwn e," a ti a, sakei chu a luhkhung a, a sat huk tuar tuar m i a, a sat hlum ta a. Heia tang bian a hming chu a thang lo thei ta lo a ni.

Tuk dangah sakei an hual leh dawn a. Zampuimanga chu a thuam famkim inbelin kawichhuahah a lo chhuak a. A sahmim ipte chu sakei luvunin a khuh a a ahna hrui atan sakei mei a hmeng a, a kawlnam pai (kâwm) chu sakei zang ziañ a tuam a, a ahna hrui atan sakei zang zia biwk a hmang a. Zampuimanga chutianga a intnuam an han hmuh chuan, "Amah hi hualkhawp a ni," an ti ta hui hui a ni.

Tin, sakei chu an hual ta a, bawn pik deubah a tawm run a. Zampuimanga chu a han lut a, sakei chu a li n khawp mai a, a lo thû lur mai a; tan dan tur remchang zawk ngaihtuan in Zampuimanga chu a lo chhuak leh a. 'Zampuimanga meuh pawh a tlan chhia" an ti a, mipui chu an tlanche ta a. Zampui-

maaga chuan, "Zampuimanga ka tlanche lo va, tan dan rem-
chäng ka ngaituab a ni zawk e, tlan suh u" a ti a. Sakei chu
a luhkhung a; sakei chuan a lo zuan a; hruikual lian takin a lo
dal a; Zampuimanga chuan a kawlnamin a chhun vak a; sakei
chu a tlanche ta a, an lo kap ruih ruih a, an kap hlum ta a ni.

Vawi khat chu sakei an hual leh a, Zampuimanga chuan luh-
knung a tum a, sakei chu a lo ang sen huam mai a, a käh
sar zamin a hmu a, a chhuahsan a. "Mihriog kan vannet
dawn lo, i haw rih mai ang u" a ti a; an duh lo va, amahin
a haw ta a. "Duh leh Zampuimang z ng seia chu haw rawh
se" an ti a, an bei a; a seh ta hlawm a, an inzawn hawng a
hmuh chuan, "Kan zang tawiateho chu in va hlawhtling nal nal
ve" a lo tihsen a.

Tiv, Vanhouailiana Champhaia a thih hnuin thlang an tla
ta a. Zampuimanga chu Cnawngtleng Dokhuma khuaa a awm
lain sakei an hual a, "Zampuimangan sakei a ngam alawm, lut
rawh se" an ti a. Ani chuan "Tunge sakeite ngam ngai, khi
lamah chuan kan aia huaisen zawk kaihzaveng an tam a, a
than kan tum mai alawm, bel lianpui khat tui hi vaihmarcha
pum khatin thak ula, engmah a ni lo vang, chutiang chuan kei-
mah chauh chuan engmah ka ni bik hlei nem" a ti a, a lut
duh bik lo a.

Vawi khat chu chhim pasaltha Chawngbawla inah Zampu-
manga a thiong a. Chawngbawla chuan "Mikhual kan neih hi
bai chhuang rawh u" a ti a. Bai an chhuang a, chi berbbu
khat a al zo ta vek mai a. A fate hnenah chuan "Hawp hmasa
ula, 'In bai chhuan chu a va al lo ve' ti ang che u" a ti a.
A sawi ang chuan a fate chuan an han ti a, Chawngbawla chuan
"Hawp mai mai rawh u, mikhual kan neih hi, al pawh a lo
ngam lo mai thei asin" a ti a, hawp ngam loh khawpin an al si a.

Chawngbawla chu Zampuimanga te khuaa a zin tumin,
Zampuimanga inah a thiong ve ta a. Zampuimanga nupui chuan
zu tur a chhum ta chuk chuk a a bith ngai a. A tukah chuan
Chawngbawla chu zu a zuk dawn ta a. Zampuimanga nupui
chuan a zu bith thar, zan khat zu chu a han theh chhuak ta a.
Zampuimanga chuan, "Kia zawng i ta bith rei lo em mai," a
ti a. A nupui chuan, "Ni dangah pawh hetiang rei hi kan
bith ngai hlei nem," a ti a. Zu rim nam hman lo chu, an zuk
ta a ni.

Tin, thlang tlak hnu kinn, Zampuimanga hi a thang zawrg-in che lo mah se, a nthuaia vawk, sakein a rawn lak chuan, au duh lovin amah chauhvin a um a, a chhuhsak zel thin a ni. Tualte khuaa an awm lai. tualte vanglaia "Kei ka ni," intite chuan kawtchhuaha sawntlung lei sakhat kawlnhnamin an insah siak a, Zampuimanga tluka sat thuk thei an awm lo va; chak leh huai a fawm a ni.

NEUVA

Darzalana fapa Neuva (Tea) hian thiltih sawi tur tehchiam a nei ve lo va, a tuar chhelzia hi chu mihring dang pangti ang u pu ve lo nia an ring hial a, ka chhawn lohva thihua ngei turah rei fe a dam theih avangin.

Amah hi Lianphunga khua Zawngtaha an tlangval chhuan-vawr pakhat a ni. Unau panga an ni a, an huaisen tlang hle a. Ralte kawini, Chalchung an ni. A pianpuite chu :— 1 Thangsavunga, 2. Mangzika, 3. Hlehbana, 4. Vailianthangi te an ni.

Neuva hi Mizo Tlangvalah chuan lian tawh tak, chak tak, hmel pawh tha ve tak a ni a, tlangval ngo pawl a ni. A u Thangsavunga nen hian ramchhuah atin an a a ni; tul lai pawh ni se, sa bei tur chuan an kal zel mai a, buh ngah pawh an tang leh tho si thin a ni. Kum khat chu Tlawng kam an nei a favang lamah chuan sai kap turin an kal dawn ta a; an chhungten an awi lo va, kan lo a zau si, keini hmeichheho main kan veng thei lo vang, buh pawh a tulzum tan tawh si a, zawngin a kheh zo vek mai ang an ti a. Anni chuan, "Zawngin a kheh seng hlei lawng e," an ti a, an kalsan ta a. Chumi kum chuan buh ngah pawl ber an la ni ta fo va. Chu mi ram chu 'Zawng kheh sen loh ram an ti hlen ta a ni.

Tin, Mangzika hian nupui a nei dawn a, an insawi rem vek tawh a, sum inhlan chauh an bak tawn a, an knuate ram chhuakin an kal dawn a. Thangsavunga chuan "Mangzika chuan nupui lo nei sela, man pawh kan sawi fel vek tawn, in lo inhlan mai ang a, an ngen belh a, pek tur zat pawh ka sawi vek tawh kha," a ti a, a kal ta mai a. Mangzika chuan, ka u awm loh hlanin nupui ka nei duh lo a ti a, a zui ve ta a, an inthulh chu a ni ta mai a.

Vawi khat chu a u, Thangsavung¹ khualzin chuan pangang hling rahfuanpui an tih ang hi a vei a, an zawn hawng a. Neuva chuan a lo zuk hmuak a, an zawn chu a hmuh veleh 'Nghat teh u, ka han en ve teh ang' a ti a; a u ke chu puanin an zem baw¹ luau mai a. Neuva chuan a phelhsak a, kawng sira mau chu tiang tur a han sahsak a, a u chu a pe a. "Hei hi vuan la ding teh i thei em?" a ti a. Tiang vuan chuan a u chu a ding ta a. "I ke lehl¹im kha han pen teh" a ti leh a. harsa ti tak chung chuan a han pen hram a, "Lehlam pen leh teh, lenlam pen leh teh, pen leh teh," a ti zel a, in th'eng chuan zawn lovin a kaltir ta a ni.

Neuva titi duhzawngte chu "Thum leh tlim in chena thukin invit ila, kan khuaah chuan thi har ber ka ni ang" tihte leh "Ka mitmu hi kher chhuak ula, ka la tihlum thei tho ang che u" tihte hi a ni a. Tlangval huai inti deuhte chuan an ngaihtlak duh loh zawng tak a ni a; a dik leh dik loh han fiahpui ngam chi pawh a ni si lo va. Tin, savawm hliam beihnaakte hian a khawh thelh phawt chuan a thin a rim ta thin a, man tumin a um a, a u Thangsavunga khan a khap hram thin a ni.

Vawi khat chu a mawngtamah khawihli pui a vei a, a hnai hunah chuan phulraw chhuat chemin a kar kau va, a zuk thut sawr a, chem phawi leh thawh a rual a, a tho zung thawt mai a, khawihli pui zang chu a chhuak nghal vek a, in huai lam chu hnai chuan a phuh berh nguai mai a. A vei chhung khan tuman an hriatpui lo va, na nei lo ang maiin a duh duhin a thu thei tho a ni.

Vawi khat chu a kephahah panganghling a vei leh a. hlo a thlawhpui reng a, tho leh fanghmirin a bawm pawhin a khawih duh lo va, a lo zual deuh deuh va, a a kephah chu a pan tlang ta a. Khlangruang te, fanghmir te chu a panah khan an lut tlang mur mur mai a, na nei lo ang maiin hlo a thlo hmiah hmiah reng mai a. Hemi an han hriat merh chuan an khaw tlangvalte chuan, thum in chena inviha thih har ber a inring te chu dikin an ring ta a; a mitmu kher chhuah hnu pawhin a kher tu chu a la tihlum thei mai tak ang chu maw, a taksa hian na a hre ve lo a lo nih hi, an ti a, an hlau ta viau mai a ni.

Zan khat chu Zawngtah sang khuaah chuan sakei huai a lo tla ta a. Sakei kar ar kam ta a, zanah chuan kar chu a per ta a. Neuva chu a thleng hmaza ber a; mahse a thiante pahnih

Thanga leh Chhingpuia chu an lo thleng ve nghal a. mipui chu an la thleng hman lo va, sakei chu a kap fuh a, kar tua lah chuan a thi chu a taw tén tén mai a, hla lalin an ring lo va, taw lo tē chuan kah thlak mai theih an inring a, shui cu an thi a, a thte kha lei an phul a, an ti-reh vek a. Mipui lo thleng hnerah chuan "A kap theih a ni" an lo ti a. Mipui beidawng chu an kir leh ta tih veleh an pathumin Sakei hliam chu an chhui ta a ni. Neuva chu silai kengin a hmasa a, Chhingpuian a zui a, Thanga kha a hnunng ber a. An chhak ah chuan phulraw hung a awm a. an han hnaih deuh chuan, thingtang rah thlah ri bak hi an han hria a. Sakei niin an ring lo va; anmahni aia huai zawkin an lo tlak khalh niin an ring a. Mi kan ral palh ang tih a va hlahhawm ve le, tutenge min lo tlak khalh ta mai Neuva chuan a ti rilru a. "Tutenge in nih? a han ti a. Chu veleh Sakei khan a rawn zuan a, a ten thla dawr mai a, a tuk-khum thlung a sehchah sak ta a ni. Chhingpuia chuan a pawm a, a tangkham a, a bul lawkah chuan Sakei hliam chu a rum ham ham reng bawk a. Thanga kha mipui ko turin a tlan a a, ral a ngin "Sakei kha a lo kap fuh a, kan hliam e" a ti a.

Mipui chu an lo let leh a, Neuva te thian dun lo inpawm reng an va hmuh chuan an pahnihin a seh emaw an ti a. Chhingpuia chu i engahnge a seh che, tiin tam takin an zawt a ni. An bul lawkah chuan sakei hliam chu a rum reng mai si a t'angval huaisen thinrimin an bei mai ang tih hlawin upate chuan an veng bawk a. Tin, Neuva zawnna tur hlang an siam zawh chuan, zawn an han tum a, Neuva chuan a lo duh lo tawp mai a. "Engahnge min zawn ang, a na hlei nem, ka kal thei reng alawm" a ti a, zawn luih an tum pawh chuan a duh ta hauh lo va. Neuva chuan a chhipah a kut khinghni a suih a, a tho ta mai a. Mi pahnihin lehlam lehlamah an chelh vat a, a kal ta a; in a thlen chuan "min thlah rawh u, mahni inah chuan keimahin ka lut tur a ni" a ti leh ta tlat mai a, a u Tha gsavunga chuan "Neuva a na lo tak tak em ni?" a han ti a, Neuva chuan "Ka u te hi at pawh in a mang e" a ti a, an vawn an thlah ta a, inah chuan amahin a lut ta a; khumah an muttir a an tangkham a, a rawn entute chn hlim takia a lo be thei reng a. "A na lo ve, ka dam leh mai ang, ka nghawng erawh chu a piangsual deuh dawn a nih hi, hmeichhe naupang ten an infiamnaah 'A hnunng hnung chu Neuva nupuih, tiin an la tlanche thin dawn a nih hi," a ti mai a. A tukah chuan

Sakei kha an va en a, a lo thi reng mai si a. Sakei thin chu Neuva an citir a, heti khawpa hliam tuarin Sakei thin hel a ei thei chu, mak an ti em em a ni. Tin, muthmunah zun leh ek a thiar duh lo va, banglai chhung ek mah a chhipa kut khinghnih sutin an kai thin. Tin, buh tui a hawp thei reng a, a va na em tia han rum der pawh hi a awm miah lo. Vaibel a khat tawkin a zu reng baw k a, a enkawltu ber chu a u Thangsavunga nupui Tuahzingi a ni a. Tu hziogi chuan "Neuva engatinge i kut hi i chhipah i suih reng?" a ti a. "Ka suih lohvin a tha nang" a ti mai a. Nikhat chu a vaibel dawn a seh keh ta rawp rawp mai a, Tuahzingi chuan "Engatinge vaibel dawn i seh keh tak rawp rawp mai?" a ti a. "Neuva chuan "A han na deuh viau vei alawm maw le" a ti mai a. A u Thangsavunga hnenah chuan "Ka u sakei mi seh a hi i kut zungin han zen teh," a ti a; ani chuan, "A na ang e," a ti a, a duh lo va. Neuva chuan, "Zen rawh a na lo vang, in tu leh fate hiena sawiah pawh in la duh ang" a ti a, a zen luihur ta a. A kut zungchal tlumin a zuk zen a, a nghawng ruhte chu a lo sawm buai mai a, dam zovin a ring ta lo va. "Engtinge a la dam theih cnu le," a ti a, mak a ti em em a. A tukah chuan sakei chu an ai ta a, an aih n chawfak her zetah chuan a mu zangthul chu a let tawp a, a thi a ni ta mai a. A enkawltu Tuahzingi chuan, "A lu chu a lehsan a, a taksa chauh a let a ni" a ti.

Neuva chuan an sa beih a kawih viau chuan, "Sa a thul loh leh kei ka thi ang" a ti thin a ni. Tia, a thih hia, a nupuiin nau a pai a, a nau pai chu a dam ta lo va, a nupui chu Liauthangi, Tachhip zirtirtu hlun Vava nu kha a ni.

Neuva tuar chhelzia hi a hre chiarg apiangin mak an ti a amah tluka tuarchhel hi an hre ngai lo va, kawvelah hian tua chhel ber a nih loh pawhin pahniha chu a ni bik lo vang.

KHUANGCHERA

Khuangchera hi, Lianphunga khua Parvatuiah a awm thin a. Chhippuiah te, Kanghmunah te, Reiekah te a awm tawh bawk a. Tin, amah hi Ralek Kawlini Kawltung, unau pathum zingah a naupang ber a ni a. An upa ber chu Pu Kawla a ni a, an milai chu Chawngghanga, Sallianpuia thirdeng a ni. Amah Khuangchera hi pa airia deuh dawldang deuh, huaissen awm lo tak hmel pu a ni a; en chian erawh chuan a mitmengah a huai sen tih hi a hriat mai theih a, a taksa pawh en chian chuan pa inphut tawh tak a ni.

Khuangchera hi naupang zingah, kawng engkimah huai lawr bika an sawi thin avangin, a pa'u a fiah a, a sum suihnaah a huai a, a hâr perna lamah a thuitir a. A sum suihna hâr chuan a hmaiah a per ta ur ur a, ani chuan mit khap lo lekin a pa sum suis chu a en ran a. A pa chuan "An sawi ang zawng i lo nih dawn tak hi!" a ti ta a ni.

Khuangchera huaissenzia lanna hmasa ber chu a tleirawl laiin Savawm hliam umnaah pasaltha hnung a zui ve a, sa hliam chu pukah a tawm tlat mai a, a kovah sitatin an chang a. Khuangchera chuan a ning ta a. "Puk chhungah khian ka han sat hlum mai teh ang," tih leh luh a rual ta a. Savawm chuan hakin a rawn bawh phei a, mahse pasalthaten an lo kap hlum ta a. Khuangchera chu a rawn mau pha ta lo va, "Lo kap lo ula chuan hmui bung buaihin ka lo sat dawn asin le," a ti ta mai a. Heta tang hian Khuangchera huaizia hi hriat phak rual a ni dawn lo, an ti ta a ni.

Tlai khat chu, Ngaihsii lo sul haw sakeiin a seh a, a hre hmasa ber Thangtawna a tlan hmasa a, Khuangchera tlan chuan Thangtawna chu a va um phak a, "Ka ngam ang ka ti zawng a ni bik lo ve" tiin a leh pel a. Sakei chuan Ngaihsii chu kawng thlangah a lo zuan thlakpuia; Khuangchera chu sakei zuan thlakna takah chuan a zuang thla a, sakei chu a leng dawr a, a thlang lawkah chuan a insuan a, a thu ta run mai a. Khuangchera chuan feiin ruang chu a veng ta ran a; Thangtawna a lo thleng thuai a. Mipui an lo thleng ta bawk a. Ngaihsii ruang chu him takin an an hawn ta a ni.

Vawi khat chu Khuangchera leh Changa leh Hempua'n Sakei hliam kham huai sang lo tsa lo tang hi chhun hlum an

tum ta a. Kovah chuan an va dak a, sakei chuan a lo zuan phut a, an lo chhun avangin a zuang kai thei lo va. Khuangchera chu kham ko leh a ke inruai chiaha a din avangin, sakei chuan a ke chu man a tum bik a. Mahse, fuh deuh mai lo a lo chhun thin a, ko pang chu a beng ri leh dup thin a, a tawpah chuan an chhun blum ta a. Khuangchera chuan 'Ke phah tiema hnungtawhtir a awl hle e' a ti a.

Khuangchera hi a hmingthan nak a lain, an ramchhuah tum khatah saingho khanchhuka tuu theih leh tumpang ki tna tak a hawn kawp a, lo tinah Khuangchera hming chu an sawi ta huai huai mai a, zan engemaw zat chu lenna a hriat loh phah a ni. Parvatui khuah tlangval hotu a nih lain khawtlang nun a siam tha a. Tlangval pawngrawng, aia naupang vau mai maite an awm lo va; Sakei hual nikhuate hian, tlangvalho a fuh dan chu "Kha te a lo ang sen p bei mai, lo vaw thlu rawh u, kha te a lo kai zem zem mai, lo rapbet rawh u" te a ti zawk thin a. Tlangvalho chu an buatin an nungchang a tha em em a, tanpui ngente an pui zel a, inbau leh inhnial thinur pawh an awm ngai lo va, nun dan tur ni awm rengin an khawsa vek a. Tun thlengin "Parvatui nun zilh ngai lo" an ti thin a ni. Lianphunga khuah Parvatuih hian mi huaisen deuh Neiththanga a awm baw a, Khuangchera hming thang ta phut mai chu a ngaimawh deuh a, 'Khuangchera hi a huai bik lo ve, a vanneih vang chauh a ni zawk' tiin khum a tum ta a ni. Ni khat chu sakei hualnaah Khuangchera bul ngawizawnah Neiththanga chu a tang a; Sakei chuan Khuangchera chu a rawn zuan a, a phawin a lo pu leu a, tlan pahin Neiththanga banrekah na lo tein a seh a. An thiante chuan "Engti ziaa insehthir nge a nih" an ti a. Neiththanga chuan "Khuang oemin phaw ka barh e, a ti de daw a, mi sehtir alawm maw le," a ti a. Khuangchera chuan "Singhar seh pawh a tluk loh kha, chaw ei titui tham pawh a tlin loh kha" a ti a ni.

Ni khat chu, sakei hualnaah Khuangchera bul ngawizawnah Neiththanga chu a tang leh ta a. He mi tum hi chuan sakein Neiththanga chu a zuan thlu ta a, a malpuia a seh lai tak chu Khuangchera chuan sakei mitah feim a chhun vak mai a. Sakei chu a insuan a, a thlang lawkah chuan a thu ta lup mai a, meag thi zuih zuih chungin Neiththanga chu a melh ta run mai a. Khuangchera chuan a rawn zuan leh ang tib a hianpui a, Neiththanga chu a phawin a sawh hiah a, an thiante an lo thlang a, hmun fianriah an dah a, sakei chu an chhun blu 3

ta a. Neihthanga chuan, Khuangmihuaia chu awm lo sela hual chhungah mi ei zo vek dawn alawm le," a ti ta a ni. Sakei chuan, a malpui ti sa hrang khat tiat a lo keih thla hman reng mai.

Vawi khat chu an ramchhuahnaah leilawn rawp deuh mai a awm a. Khuangchera chuan zawh ngam a nih leh nih loh a va fiah a. Zawh ngam a ni lo vang tiin a lo kir leh a. Khuangchera ki ün a tum hrim hrim tlat avangin Neihthanga chuan chu leilawn chu zawh chhuah a va tum a; a lai a thlen chuan a tliak a, a tla a, an zawn hawng ta hial a. Neihthanga chuan, "Khuangchera bik sâwn cau thinaa a ni," a ti a, a sim hlen ta.

Vawi khat chu Khuangchera hova an sai ramchhuak ril tam haw lam chu Darlung Rolura thlah khuaah an lut a. Lianphunga thupekin Pawi hovin Zathawma khua Samlukhaia mi sial an va kawi sak kha an thimurpui a, phuba lak an lo tum ta mai a. Zohmunah Khuangchera chu a hote nen an hruai lut vek a, an hnungkhiri ta nghauh nghauh mai a. Khuangchera chuan tlang takin, 'In duh tawh tawka nghetin min phuar rawh u," a ti a. Mahse Khuangchera chu an phuar ve ngam lo va, a hote pawh an pheln leh ta thuai zawk a.

Chuti khawpa mi tangkai chu an lalpa Lianphunga chuan a mangan apiangin a hming chu in lam leh ram lamah a lam chul thin a, mahse indubsakua uiah chuan Khuangchera hming a ri ve ngai lo va. Khuangchera chu a vui rilruk nak alaiin, a zin bo hlanin a Kelpa chu lalho chuan an lo eisak lehngal a. Khuangchera chu a u Chawngghanga awmna Sailianpuia khuaah, an lal zin bo hlanin a pem ta a. An lalho chuan a pem tur chu tap chung tak meuhin a ui a, kawtchhuah thlangia a um a, "Khuangcher pem lul sub, i tel lo chuan kan khua a nuam lo vang; mangan nikhuaah tunge min thlamuan ang? Nula leh tlangval pawh an him thei tawh lo vang. lo kir leh rawh khai," tiin a ui chiam a. Khuangchera chuan "Mangan leh thlaphan niin ia lam leh ram lamah Khuangchera ka ni a, indubsak nim Khuangchera ka ni si lo va, ui mi ka ni lo" a ti a, a kal ta a ni. Sailianpuia chuan a lo lawm hlo a, a pem chan a zawt a; "Hei ka u i thurdengah a lo tang bawh a, ka pemal si a, ka bel chak ve hrim hrim che a nia" a ti mai a. Sailianpuia chuan Khuangchera chu chawimawi leh duhsak a tum rilru ta ran a. Tin, Khuangchera chuan ramvahnah leh sangha

tlang vuəkna apiangah, mi a muania a tiphur thiam em em mai si a, tui leh thingah pawh tuma tluk loh a lo ni a. Tlawog leh Tut lian pawhin amah ngawt chu a lo dang thei awzawng lo mai, tihte an hre chhuak ta a ni.

Ni khat chu Sailianpuia khua chuan Keipui sum ruk an hual a, a kawngruh an kap tliak a. Chul pawlah lang rovin a tang a. "Min zuan thei tawh hlei lawng e," tiin a mei indeh siak an rawt ta a. Khuangchera chu a ngawi reng a Pasal-thate chuan an va dek dawn thin a, seh tumin sakei chu a lo lebhawi leh hu hu thin a; tuman an dek ngam ta lo va. 'Khuangcheran va dek ve teh se,' an ti a. Khuangcheran a va deh dawn chuan a hlau va, tlan tumin a vak leh tawk tawk thin a. Mi dang deh dawn chuan a lo tang si a Khuangchera deh dawn apiangin a vak leh tawk tawk si thin a. Vawi thum an deh nawntir a, an kap hlum ta a. 'Keipui hlaim meuhvina hlauh tak tlat mai chu?' an ti a, mak an ti em em a, el rualsh an ruat ta lo a ni.

Ni khat chu Rulpuihlim dama thingthupui lo, tlangval chu a kāksh a tla zep ta tlat mai a; a sang a, a lian baw si a. Tlangval pung khawm chuan tihngaihna an hre lo va, Khuangchera an ko ta a. Khuangchera chuan, a chhungten an lo chho tab laih laih a han hmuh chuan, "Khuangchera ka awm alawm, thlaphang suh u," tiin a tawng thlamuan a. An puan rinawm deuh ehu a dil a, a archempai a, rabbi lian tak takin a tu a, a zar kāk ve ve a rap a, a banah a pawt tho va, a paw ta nghal a, a chhukpui ta a ni. Mahse, Khuangchera chuan a hming a han chhal ta kha tipalh a inti a, a dam chhungin a inchhir a reh thei lo va.

Ni khat chu Sailianpuia an thawina ui chal lian zet mai hi a nghawng an zai laiin an dawm hneh ta lo va, a tal chhuak a, seh a tum ta blawm a. In chhungah pawh an awm ngam ta lo va, an zinga huai ber pawhin kawngkhar atangin a bih ngam tawk chauh a ni ta a; chu mi pawh chu a lo ngur chhur chhur mai si a. Khuangchera hnuang hlai lai an han pun a; mahse, a lo kal lo va. An talpa chuan an upa min a tir a, upa min meuhvin an manganzia a han sawi chuan Khuangchera chuan, "Chu, in ti tak tak a lo ni reng maw? Uiah te pachang meuh ingawh ngai a ni ang tih ka hre hlei nem," a ti a, a kal ta a. Kawngka a hawa chuan ui chal khum hauaia mi chuan a mei a lo hom vat vat mai a, a han lut a, a kut khing

hnhin a ke hɔalamah a man a, a kut chu a liak ta lap lap mai a, mak an ti sm cm mai a. Keipui hliam leh ui chal hliamte lamin an hlahuh avangin Khuangchera hi huaisen berah an chhal ta a ni.

Ailawng tuikhura puk leh Reiek kalkawng fing khat laia hlaa mi puk chu, a hlet a nih leh nih loh rin thuin an inhnial fo mei a. Khuangchera chuan a ning ta a, 'Ka han lut ang a, a hlet a nih leh ka lo chhuak mai ang a, hlet a neih loh leh ka luhna ngaiah ka lo chhuak leh mai ang,' a ti a, a lut ta a. A hlet a lo ni ngei a, Reiek kawng thlang pukah chuan a lo chhuak ta a; mahse thi theihin a nat phah a, Tun thlengin 'Khuangchera puk,' an ti ta a ni.

Tlai khat chu, parawl ngalnetin, a thaw tupa chu "Ar ruah min puh e," tia thah tumin fein a zuk vit tleu va; a vit hlum emaw tiin a chhuak a, a kawmthlang Thangchhinga nu chaw chhum lai chu, chu baw chu chhuanlamin an banglaia silai a la a, a kap hlum ta mai a. Naupang tē Than chhinga chaw ei lai chu tapin a tlan chhuak a. Nganget pa chuan kawng a khar a, silai nen in chhungah tan a khawh ta a. Mipui an pung khawm a, bnaih deuha an han awm leh, lo inring ni awm takin a ri leh ruk ruk thin a, khua a lo thim tan ta a. Sallianpuia mangang chuan, "Khuangchera ko thuai thuai ta che u," a zu ti tuar tuar a. An han koh chuan a ram kal a lo thleng chiah a Khuangchera chu phaw leh meichher kengin a kal ta a Khuangchera chuan, "A thaha lainate in awm chuan in that dawn nia, kei zawngin ka that duh lo vang, ka phaw hian ka nem bet ang a, nangnin in that dawn nia," a ti a; mahse tuman an zui ngam lo, Khuangchera chuan kawngkhar a han bawh thla a. "Tuim hunnaa hi pakhat chu a tlu reng mai, khuma pawh hi pakhat chu a tlu reng mai; a thattu awm an va awm lo ve, banglai chhung ka han en leh ang e" a ti a, a lut a. "Tumah an awm lo, tuim hunnaa mi hi a thattu a lo nih hi, hei amah a lo inv t hlum a nih hi, a thin hnuna hi chemte a bur reng alawm," a tih veleh, mipui an lut ta a ni.

Tin, Khuangchera hian Tlawng luia Ngachawm an tih khu, a sanghal umin a zuangkai a, ani pawn a zuangkai ve zawk mai tiin an sawi Tin, buhfai zan sawm riak a phur lai hi, saiin a rawn phin ta thut mai a, a bula thingluang lian pui amah chen lai chu a phur nen a zuan khum zo tiin an sawi bawh.

Tin, vailian Changsila inkulh, Chhak leh Thlangin an kah lai khan Khuangcheran Naulaihrilh a serh avangin a tel ve th lo va. An lalpa Sailianpuian Khuangchera in awm a hmuh chuan chhuan ang he hū a lo nih lohzia lam kawh thei thut thutin thu a va sawi a. Khuangchera tlawmgai chu Naulaihrilh tawp hun chuan amahin vai kap turin a liam ve ta a. Mi dang beidawng chu an lo haw zung zung a, "Kah mi an ni tawh lo, thih a hlauhawm em mui, kir leh mui rawh, thih hlau lo kah mi chauh a ni" an ti a. Khuangchera chuan "Thih hlau lo kah mi a nih chuan ka kah mi a nih chu" a ti a a kal lui a; Ngurbawngan a zui ve ta a.

Khuangchera te pahnih chuan thingbawl thlār an phen a, Changsil kulh an kap ta a. Sipai pawhin tihngaihna an h e lo va, a tawpah ruang chaicheh an thlak a. Ngurbiaka malpu an kah thiahsak ta a. Khuangchera chuan a thianpa chu a pua a, chutichuan sipai pakhatin a va bawh zui a, Khuangchera chuan a lo kap thlu a, mahse, silai hlo a nei ta lo tih an hriat vetch sipai pakhatin a va pawm chawt a, a kut chemin a lo thei sak leh a, an kap thlu ta a. Hei hi October 1890 A.D. a ni. Manding sap ardali Tuahkawh pasal Phungtea chuan "Mizo pasaltha tih dan kan lo hre lo a ni, in chemin ka lu a duh lo vang, ka chemin tan rawh u, tia a rawn pekna ni ngei tur a ni, keinin a thirrim emaw kan lo ti a, kan that ta a ni," tiin a sawi.

KHUANGCHERA THU ZIRTIR :—

- (1) Hlauh loh vangin bawh zel suh, bawh hun a awma, tlan hun pawh a awm a ni.
- (2) Mi chungtlak zawngin an tawng ngai lo ve, mite ti-thlamuang zawngin tawng zawk tur.
- (3) Mualdungah Thlam sa rawh, sapuiin an bei ngai lo.
- (4) Hmeichhe chungah an thiarim ngai lo, kan ngam sa reng an nih hi.

SAIZAHAWLA

Saizahawla hi Hmar a ni a, kum 1858 vel, Chhim leh Hmar indo tawp lama piang a ni. An lalpa Pawibawia (Lalnilena) ai-in kum 8 velin a naupang zawk a. Saizahawla hi a naupan tet lai aṭang pawh hian, chak tur hian a piang reng reng a. Kawng ka vuana a din theih lai pawh hian, kawngka vuana dingin, uipui a biangrawn liaktu hi a hlāng lut zo va, a thinrim phei chuan hmuilungdelhin mi a vawm vur vur thei a; a pi amah awmtu chuan, "Eng ang takin lo puitling ang che maw" a ti ṭhin a ni. A pa Chalpua, a nu Tuahpuii, a nupui Thangzing-puii te an ni.

Tin, a lo sei lian a, a tha a za em em mai a, mahse, a puitlin tak tak hma chuan a ch kna a tilang duh lo va, tumah a buan duh ngai lo va, inbuannaah pawh amah puitlinga a inngaih hnuah chauh a chhuak ve duh a; amah chauh hian in-chhungah inban a zir ṭhin a, inbin a zirnaah wawi khat phei chu chhuat laiah a nu a bin e, an tih chu maw le ?

Tin, Saizahawla phawkzia hi a ṭhianpa bul ber Vungtawia hian, "Naupan lai aṭinga inkawp kan ni a, kan riahna pawh a hran ngai lo va, lai khualzin kan zui dun ṭhin a; ṭhlen inah-te hian kan insual der ta chiam ṭhin a, mi hneh tawh chauhvin a ṭang thiam a, ṭhlen inte kan timangang hle ṭhin a ni," tiin a sawi. "Chawhmeh han hmeh-te hian anṭam ka lak tak kha a la ve a, han ṭlah ila a ṭlah leh ve si ṭhin a; zupawl sate hi kan zawn dun leh nawh mai ṭhin a, a buathlak hle ṭhin mai," tiin a sawi bawk. Tin, Saizahawla chu a lo puitlina mah nia in leh lo a han ben bel hnu chuan, mi huaisen hmingthang a lo ni ta a. Chak hminthang a ni bawk a. Tin, Thiriden leh Puithiam hna a kawp bawk a, a paawk hle zel bawk a ni.

Khawruhlian awm lai an khuaa mi Hmar rawlralin an rawn that a, an um a, an man pha ta lo va; Saizahawla chu a kir ve duh ta lo va, amah chauhin Hmar ramah chuan a va lut ta a. Parvachawm piah Le'sen khuaa pa pakhat lo bing vat a va hmu ta a. Ral lehlahmah chuan lawm rualin lo an vat bawk a, lawm rualin a silai ri an hriat loh nan a ti a, chu pa thing kih rual chiah chuan a kap ṭlu a; mahs, lawm rual chuan an lo hre tho va, "Engne i kah?" an rawn ti a. Saizahawla chuan, "Ka chawfun lak tum'n lungdupin mi vir mi vir a, ka kap a ni," tiin a chhang a. Mitu chu a la a, ram lam pana a tlan chuan an rawn um thuai dawn si a; khan an hre zawk anṭa,

an nangching mai ang tih hlauvin Leisen khaw lam chu a pan ta zawk a; khaw bul lawk kawng thlang jawkpui buk hnuaiah milu nen chuan a tawm ta a ni.

A hlauhthawn ang ngei khan, lawm rual chuan an hre thuai a, an um ta a. In lama mite an pun a, zankhuain an bei a, an man thei ta lo va. An hawng lamin, an hmuh zawh loh thu mak an tihzia, tlanbona hman a awm lohzia pump:lhah an tlan khalh hnehzia, hmun tinreng an dap kimzia an rawn sawite chu Saizahawla chuan a hre reng a. Khuan hmasa velah chuan panga an lo hawng a, an hlawhchham thu mak an tihzia leh a haw hnunung ber an nih thu an titi atanin a hre ta a. Chu mite chu an mu tawh arg tih veleh Saizahawla chu ram lam pan chuan a mi-lu nen a chhuak ta vang vang mai a, hawn kawngah chuan zan thum a riak a. "Zan khat chu Sakeiin milu chu mi laksak a tum a, mi vel mi vel mai a. Sakeiin ka mi lu chu mi lasak ka hlau va. ka thuturg a, ka kapkalakah milu chu ka dah a; ka thu tlaivar z:k mai a. Milu chu a lo nam tawh deuh bawk a, a takzingah chuan ka hritlang deuh bar mai, "Saizahawla chuan a ti a. Khawruhian a lo thlen chuan, an lo hmuak nasa em em mai a. Hmarin an theh chhungte zinga nu pakhat chuan kawtchhuahah Saizahawla thut nan pawnpuu thar a phah sak a, arkeziakte an ban kur ngiai nguai mai a. An lalnu Pawibawia nupui Rohlupuiin thihna a khim tir a. Chu chu arkeziak ban ang bawka ngaih a ni a, mahse duhsakna ropui leh chawimawina ropui bik a ni

Lalpa Pawibawia pawh chuan Saizahawla chu a lawmin a chawisang ta em em mai a, a hnenah, "Saizahawl, tunah chuan in lam leh ram lamah i lai ber ang; i duh lai lai lovah i nei thei ang a, i duhna lai laiah in i sa thei ang," a ti a. Saizahawla chuan a phawk a chhuah ta a ni ang chu, Pawibawia kawt seluphan, ban lehlama rin nghal turte hian in a han rel leh tituai thin a, a chang leh kawtthler lai takah te hian in a han rel leh thin a; sak tak tak zawng a awm ta lem lo va.

A rawl kha a va thang rei em a a bo hlen a nihte an ring nual tawh hlawn a. Pa pakhat phei chuan, "Kan mi a pa kha a tlanbo, tawh a ni ang," a chhungte hriat leh tur ngeite hian a ti thin a. Saizahawla chuan lo ep hun chuan, chu mite le en chu vawi thum a lan ta a, vawi thumnah phei chuan leh lo va, tiin chhuah duh loh an tum a; mahse, Saizahawla

chuan mai bi! a chhauk hmawh hmawh a; a bul lam chu a khioh khain a la lawk a, a bul chhah ping lai takah chuan an lam hawin a zai fik ta luah luah mai a, mi deng fuh se tluk-na der turin a per nasa ta si a, an chhuak leh ta a. Chuta chin chu an lo en chu a chuh zui ta lo va.

Tin, kum dangah Saizahawla leh a thiante pahnih Khawza-thanga leh E.chhetea chu hmar ram lamah an va rawl a Pher-zawl khua an va thleng a; a thiante pahnih chu daipawnah an lo awm a, Saizahawla chu arukin zawlbukah chuan a va mu ve a. Saizahawla kianga mu tlangval chuan. 'Zanin ka bula mu chu a va lian em ve maw le,' a ti deuh fo mai a. Saizahawla chuan, "Mi pawh an muthilh vek tawh hi, tawng tawng sub, mi ti mu thei lo ve, ka mut a chhuak vei nen," a ti a. Mut reh hnu chuan Saizahawla chu a tho va, silai tha tha pathum a la a, a dangah chuan tui a thun vek a, a chhuak ta a. A thiante kha pakhat ve vein a pe ve a, an hawng ta a. Hawn kawngah chuan a thiante pahnih chuan, silai pathum lai kan hawn si a, ral kan that a, an silai kan laksak a, a lam hlat em avangin mi lu chu kan rawn hawn thei ta la a ni, tiin i muallam ang u. Kan lalpa labin ral, siala ai turin a inpeih reng bawh si a, an ti a. Saizahawla chuan ai a ti hek lo va, aw a ti hek lo va, e, a ti mai a. A thiante chuan remti veah an ruat a, a sawi sawi sial chawiah an ti bawh a. (Muallam ni Mizorama lam ropui ber leh chawisan ber a ni a. Milu khai pawngte chauh he lam hian an lam thei a; a nih loh leh lu vun leh sam tlem tal inuiah an hawn tur a ni. A chang chuan ral-lak an lak tawh va, a kalate an rinawm tawh chuan an lam thei bawh a ni awm e, hetiang tumna an neih theih avang hian). An thlen tuk chuan Saizahawla thiante pahnih chu muallam turin lal muallah chuan an chhuak ta a. Lalpa pawh chuan a tuk leha ral aihna tur sial a thlung bawh a. Mahse, Saizahawla chu muallam tur chuan a chhuak ve duh lo va. Lal chuan ni a han tir ta a. Saizahawla chuan, "Ral that si lova muallam chu ka thiam ve lo ve, ka zahzawng tak a ni," tiin a lo chhang ta a. A thiante pahnih zak lutuk chuan, an tiam ang-na sial chawitir an tum ta a. Ani chuan, "Silai pakhat ve ve he hu chu ka pe tawh che u alawm," tiin a chhang ta then lai a, tihngaihna dang chu an hre ta lo va. Saizahawla hian alai hi chu a hawn zeuh zeuh thinin an sawi. Mahse, a lar ber chu Lalsena mi kha a ni. Sahlamah Saizahawla milu hawn i lantar lo niin an sawi thin.

Tin, vaw! khat chu, sakei hualnaah Vungtawia nen a hnung-tawib tawib nio chu an intiam a. Saizahawia puangen siam tha chu Vungtawia chuan, "Koa i hnungtawib a ni e, en leh, a hma i ke rah iin tawib i rahoe kha," a hen ti a. "Ka hnung tawib lo, ka intiam tha mai a ni," iin Saizahawia chu a tang a; mahse, a ke rah a hnung lam deah tak avangio, Vungtawia chuan hnungtawibah a puh lui ta tlat a. A intiam tha mai chuan a ni tih chu Vungtawia chuan a hre reng a, a puh lui ve him him mai a ni a. Saizahawia chu a thinnim ta em em mai a. Funpui a er ta tlat tlat mai a. Min "Saizahawia, enge maw i tih dawn a, funpui i er tak tlat tlat mai lo?" an ti a. Eeg danga chhang lo chuan, "Vungtawia tel lovin," ti ringawt-in a chhang thin a, a ngaihoe reng reng a zawtute chuan an hre thiam thei thin lo va. Funpui a e? zawb chuan, thimkual haupui a chber a. Hmawngkawo rhu tur chuan a chhuak ta a.

He mi lai hi Chhek leh Thlang indo, kum 1876-80 inkar kha a ni a. Vota leh Manga thlan tang dunin Lalsavunga thlah an do a nih kha. Tin, beta indote hi unau an nih avangin thuthlung an nei a, an thuthlung chu:—"Lal unau in hnei to kan ni a, rawlrala inbeih lohva, inte inha sak lova, apnaute inthah sak lo va, ralpui chauhva inbeihah; seh kalte inchan sak lova," tih hi a ni a. Chuvangin Saizahawia chuan lo lama sehte, thingphurte beih tum lovin. Hmawngkawo kul-bing pan chuan a chhuak ta a. Vungtawia chu a tel ta lo ngei mai reng a nih chu. Hmawngkawo kulbing chu Saizahawia chuan a zuk kap a. "Ralpui ka ni e," a ti a. Anni chuan an hre bel ve a, a tlansa a, a thimkual haupui chu a thlah ngut mai a. A tlan lohna lam turah fung a bun zel a, a tlaopa lam tur emaw an ti a, an um pha ta lo va. An khua a thlena a thlan an hriat chuan, an khuate ho chuan, "Saizahawia, hi hethang tea phawk chhuah ngei emaw ni lo, a la phawk blum mai ang tih pawh blaahawm a nih hi," an ti ta blaawm a.

Tin, Pawbawia upa min, Sangai khawnghrang Darkhuma kelpui sum varibin a seh a, an hui ta a. Saizahawia chu lai lam ni deah a lo nih ve avangio, a thinnim em em mai a. Sakei can thinnim ngei a duh a, a hndateah ta a. A chem pu chu hriat deah malin a tat a, mui a pu a, a chhuak ta a. "Hmawngkawo, a lo kela tur takah ka lo tang ang a, a lo ka ang a, ka kah loeh a, mi rawn pawh chuan ka chem hre ka lo vai ang a, ka chem tlin tawh hi chu a khawh laiah

pawh ka vai tlang zo reng reng awm si a'' a ti a. Mahse an nua! theh ta blaun mai si a. Saizahawia chu a thinur em em mai a, betunga a thinur pawh hi an la hre ngai lo a ni.

A CHAK DAN :— Mau bul hi khing khata pawh phawn zawh loh a nei lo va, a chema zai fik zawh loh a nei lo bawh a ni. Tin, Khuangchawipa thil vawrh apiang a tel ve chuan a chang ziah a, tuman an chhun thei lo. A buan apiang a hneh tawh chauhlin a tang thei zel a, Saizahawia chun kha a tsa deuh bret alawm maw le tih chauhlin a nnea join. Nausen sepin a tmanpa pakhat cnu nula rim kalkawng tluatin a sep thin. Suk a nrawka sut tlah zawh loh a nei lo va. Fan thing ai cher chawr suk tiat rek awm mian lovin ad suin a, chu pawh cau suk suttlah ang bawkin a su thak thei.

Lal Chinhlia kha pa tawh zen zawn, lian lam deuh a ni. Saizanawia chakzia hriat duhin a tian ta a. Ni khat cau tur khaw nal lain, Saizahawia kawt cnho kal chu a io cnang a; a inrin lon hlanin a zuan a, a pangan a va bei nawin mai a; Saizahawia cau petek naun lovin, a kal pangugalin a kal zel mai a, pa naran arpulin a him ai pawhin a pawia lo va. Chinhlia cau, "Knauknuap lo tu ang lekan nian min ugal a ni awm e," a ti. Khaw chhiat nite nian, "Diak dai in duh lon chuan min bawr rawh u," a ti a, tlangvalho hian Saizanawia cau nma lam leh hnung lamah leh sir tuakan an bawr khat tuai a, a kal ngatin nalah pawh a kal hniah emiah mai thin a ni. Naulpang ho ni a ban kningnin a pnar a, an uai knat tuai a. a kal-pui vu vu thin. Buh nrai khat puskawp tin tawka fun bawh ni a khing khatin a tham kang naih naih zo. Hernse ril mi sawmin kawritea mi zawn ngathna an hriat loh amanin kawug-tiangah a pu chhuak zo. Bun phurana em chu te se, lian se, em mawngah a khing khatin a tham zôman a chhung thei ziah bawh a ni. Lungden te, Suknawlin te, inbuan te nian a chakna tilang turin tuman an cno pha lo va, mi paknat Tum-panga pa erawn chu, 'I chak hie mai a! i hnen tawka tan thiam a har hie mai. Tha ka thlah deuh leh mi la kang thei si a, ka han tan deuh leh i kang leh mai si a, ka buanah chuad a chak pawl tak i ni awm mang e,' Saizahawia cau a ti a.

Vawi khat chu an lalpa Pawibawian khuang a chaw! tumin mai a vawrh dawn a. Khawrublian sang khaw tlangval chuan Saizahawian a chang leh mai awm si a, i bei rawn ang u; a

thenin kan bawhbet ang a, a thenin a dawm kan phelh sak ang a, silai chu kan ingawm dawn nia," an ti a. Sing khaw tlang-val chak chak sawm Saizahawla beih rawa-tur chuan a, inthlang chhuak su ta a. Silai vawrh an han ir-chuh mesh chuan an huch leh ta huch lo mai a, Saizahawla bawh chuan a ching leh ta a, Saizahawla hi mi sawmin bawhbeh theih reng reng a lo ni ta lo va, a khing khata a vawa pawh chu mi engzat pawhna pneh sak theih a lo ni ta lo a ni.

Mi sawmin an cho tib Saizahawla chuan a bre ta a, a cho let ve thung a. Saizahawla chuan, "Khawruhlian kaw tlang-val chak chak sawm inthlang chhuak ula, sanghar hron hlun angin ka ngawagah bruizeoin hrong ula, lealam lehlamib pinga ve vein tang ula; ka khing khatin hruizen chu ka vuan ve ve ang a, aw ka tih veloh kan inpawt ang a; min hren hlum theih chuan ka arte thib mai ang a, ka hneh zawk cho u chuan ka duh tawkin ka sawisa ve thung ang cho u," a ti a. An han inthlang chhuak thin a; mahse, an pawt ngam ta lo. "Min cho en mai, kan hneh dawn lo a ni ang, kan thib phah reu reu ang e," an ti ta a ni.

Tin, Mizo silai (Awlan) khat takin tlangvalho a dawmtir a, a kawm thlengia an dawm khat vek a, a kawm phogah a hmeh-in a zungpui kakin a va hmet a, an han inpawt thin a, a pawt dawh zawk zawk mai a. Tlangvalho chuan mak an ti a, an han tihnawnpui leh thin a; an dawm ogheet zo chuang lo a ni. "Saizahawla chak chin hi briat rual a ni lo," an ti ta a ni.

Naupang lawn lem sialhma hi thing lukham tiatin a kâk a, a ro ai chat tawh a; phiar hlein an hre blawm a, Saizahawlan a keu phel zo ang, tih leh zo lo vang tih an inhnial ta a. An keuhtr a, awl takin a bul thlengia a keuh phel leh ta vek mai a. Tin, wavi khat chu Zawibuk saknaah thawh ve lovin an hria a, a put chu a lo sei deuh avangin tlangvalho zawn emaw an lo ti a; tluangrel tur sei lian fe mai hi a lo ni a. An inhnial thinur ta a. Saizahawla chuan, "Ka put ka la leh dawn e, min rûn tho tho chuan," a ti a. Zawibuk tluangrel hruihanga kakhang kim blata phuar chu a pawt sawk mai a, a hpuar chu a coat ta vek mai a; a pawh dawn leh chuan a pawt dawh ta zawrh mai a; an hnial xui ngam ta lo va, an rûn ta lo.

Saizahawla inhnianaa a tanna ber chu, Zawinghak sang-khat khuan an buan rawa tum kha a ni. Zawinghak kha

chuan, "Saizahawla pawh ni se'a, tlangval zawng zawngin kan huan kim theuh ang a. A chak lo berin a buan hmasa ang a, a tawp berah kan khaw chak ber hian a buan ang a; a chalu lam chu Saizahawla pawh ni se, a duh duhin a bin mai tur a ni," an ti a. A thlen ira mi chu an zuk ko chhuak ta a; an tum dan chu a hria a, Saizahawla chuan a chak rilru hte mai a. Inbuan a cho hla faifukin a sa a; chu chu, chu mi khaw tlangvalten an hriat chuan an haw deuh va, inbuan chu an chak zual phah ve sauh bawk a. A chak lo ber nen Saizahawla chu an han inbuan a, Saizahawla chuan a hneh tawh chauh hi a ni ta mai a, an haw haw khum ta a. A dang an kai zel a, a hmaa mi aia a hneh Chiang deuh zel ta mai a; a buantu an tam tulh tulh a, a chak tulh tulh mai bawk a. Thawar zakin an inbuan a, ni chhuah hnu pawh chuan an la inbin ta zak zak mai a; Saizahawla hnehtu atana an ruat, an khaw chak ber phei chu a tan hian a tang hman ta lo mai a. Zankhuua buan pawha chau chuang ta hauh lo mai chu mak an ti em em mai a. Saizahawla hi mihring pawh va ni suh, te an ti ta mai zawk a ni.

Vawi khat chu Pawibawia chuan Saizahawla chak chan-chin fiah a tum ta a. Sepui tan tha tak nghawngah hruizenin a hling a, a lehlamin Saizahawla hngawngah a hling bawk a; tual charah chuan mawng inbhawuin an bawkvak ta a. Sepui chu an han vaw tal a, a tlan vel pawhin Saizahawla chu a inher ve zel a, sepui chuan a hnuk zo reng reng lo mai a; thingbula thlun ang maiin, dawm nei bik hauh si lovin Saizahawla chu a nget tlat mai a ni.

Tin, Pawibawia chuan, Saizahawla leh a Tumpang kawlh deuh mai, chi pawh liah that ngam mang loh chu a inbehtir dawr ta a. Tumpang chakzia lo hre tawhte chuan, Saizahawlan a thih phah mai an hlau hial a. Lazar banah puan dum an zar a a phenah tumpang chu chi an liah a, a phen lehlamah Saizahawla chu a ding a, puan dum zar kha pawt hlmtu tur lukapuiah a ding a, puan dum chu hruiin a hling a. Luhka puia mi chuan, "Chi liahtu kha tlan rawh, puan ka pawt him dawn e," tih leh pawh nlim chu a han rual nghal a. Tumpang chuan Saizahawla chu a han phin ta nghal a, ani chuan a ki khunghnihah a lo chelh vat bawk a, an innawr tirh chuan Saizahawla chu hnung lamah a petek deuh tuang tuang a. "Tan ka la, ve tawh ang aw," a han ti a, "aw," ah lo ti a.

Saizahawla chuan tan a han lak meuh chuan, tumpang chu a tawh a tawh ve ta mai a, a tang nasa khawp mai a, a ke hnung lam rah, a tanna tual char lai chu belthleng tiat tiatin tumpang chuan a dai khawk hlak, hlak mai a. Pawibawia chuan, "Tumpang i tithang tlawm lutuk e," a han ti a, Saizahawla chu zawi zawiin a hnungtawh hret hret a, lai luhkaah chuan a per kai ta vat a, Tumpang chuan a han phin zui a, lai luhka ui pum tia tia thing chu a nawr phin tawm ta tun mai a. A entute chuan mak an ti em em a. A hmu lote chuan "Pawibawia tumpang len vei nen, Saizahawlan a hneh lo vang." an la ti talh a, an ring thei lo lek lek mai a ni.

Tin, Saizahawla chu, Zawlbuk awkpaka chung thing ui pum tiat chu, a awma sut thiahtir an tum leh ta a. Saizahawla chuan "Hei zawng ka thei lo vang, min lo nampui ve tal tur a ni," a ti a. Mahse an nawr lui tlat a. "Hruin hling ula, lo pawt rawh u, chuti lo chuan ka su thei lo vang" a ti leh ta tlat mai a. Hruin chhete hian an hling a, mar lo, dul deuh hnak hian an lo pawt a a han su tak tak mai a, Zawlbuk chu a nging luai mai a. chu thing pawh chu a tliak leh ta sawk mai a, mak an ti em em mai a. "Tumpang pawh a dawm hneh tak ang chu maw," a dawm lai hmu lo pawh khan an ti leh ta a ni. He thing a sut thiah lai hian, a thianpa Vung-tawia khan bahzar atangin a lo thir a, "Zawlbuk chu a tlu dawn emaw, a chhunga awm zawng zawng chuan kan ti a, kan hlau hle mai," tiin a sawi.

Tin, Saizahawla hi Seling melvenga a awm hnuin, lamliana lung tla, melvengho kar lum zawh loh amahin a nam lum a rawthing hung tawh thla, lamliana inngat tihngaihna an hriat tawh loh, a chunga bel tluta an rah tawh lamlian babu hmuh laiin kawngthlangah a theh thla bewk a. P.W.D. pum dolung maund khat leh a chanve a haider a, "Hei enge ni ngai ? A va mak tingteng em ! Mi pe sela; ah hawn helh nelhah ka duh mang e," a ti a, a khingkhatin a lek larh larh mai bawk a.

Tin, England lai Edward pasarihna lallukhum chawimawina 1901 khan Bawrhapiin lai 70 lai Aizawla a ko khawm a. Mi- zo laho leh Punjabi chak thlan an inhrupawhtir a. Punjabi Mistiri chak tak mai, Tuirial lei dawhtu kha lehlah chuan a tel a; ho pa chakzia an hmuh hian, Saizahawla an ti mai a, thir ban e hi zo em em mai a, vai kal hian a hnathawk lai hi an thir reng thin a ni. Saizahawla non a tu tak chak

zaw k ang maw, an ti thin a ni. Saizahawlan tha a thlah chuan Mizo lam an tawlh thin a. "Saizahawl, tiam chin kan pel dawn e," an tih veleh, "Khai aw kal vak mai teh ang aw," a ti a, a tawpah khan a tang a, hrui a pu a, a kal leh ta zawt zawt mai thin a, diar phelh phungin an lo pai pheh leh dawt dawt mai thin a. Lammual charah chuan Saizahawla chu hniak lang kaw k kawkin a kal thin. A thiante pawh chu tangkai ve ta meuh hian an lang thin lo a ni.

Tanna an inthlak pawkin, Saizahawla kal apiang kha lehlam tawlh hun a ni fo thin. A thlirtute chuan Saizahawla chuan amah pawhin pawt zo awm hlein an hria a ni. A chak zaw k pawt turin Sipai hrui pawt mi an lo inring reng a, mahse Manding Putaran (Lt. Col. Lock) a zuampui ta lo a ni ang chu, a pawhtir duh ta lo va, mualpho a hlau a ni berin an hria.

Saizahawla hi mi chak dang aiin chak lo thei a ni lo; amah anga piang kan la hre ngai lo. A tisa khawilai pawh hi a tang thei vek a. A mawngkaw kehkakah hnah eng pawh zep ila, a thial sawm thei zel a ni. Chuvangin a duh tawka a tang chu mihring hneh rual a ni lo, tiin an sawi thin. A len leh san an sawi ngai lohna chhan chu, a pumrua leh thiltih hi a inbuk loh lutok vang a ni. Pa pahnih a thut hlah thei, tih leh thlangra darbaka a hnung lama a ah hian a hma lam atang-in a lang thei lo tih chaub hi an sawi thin chu a ni.

Ni khat chu Saizahawla leh Pawi Thanhanga, Chûmte khua chu, Vei Hrangkira dawr (tuna Buangthanga dawr) turin an lut rual a. Hrangkira chuan an lian dun em a, inchai atan a it a, inchaitir a tum ta a.

"Kahpathir tlawn pakhat hi a hmawrah vuan tawnin in-chhuhsak tum ula, a chhuh theitu zaw k apiangin man lovin in 'nei dawn nia' a ti a. Saizahawla leh Thanhanga chuan thir tlawn hmawr lehlamah an vuan ve ve a, an inpawt ta ngar ngar mai a; an inhawlh leh sawk sawk thin a. Rei fe an in-beih hnuin Saizahawla chuan, "Thiana kan inhneh chiah a nih hi, a lai ah inbun mai ang," a ti a. Thanhanga chuan, "Hah khatin i han inbei leh teh ang," a ti a. An han inpawt leh ta ngar ngar a. Thanhanga chuan Saizahawla chu chhuhsak thei dawn ngeliso a inhria a; mahse, a chhuhsak thei bik si lo va. Saizahawla chuan, "Thiana, ka hah tawh em mai, a laiah in-

bun mai ang," a ti leh a. Thanhanga chuan, "A ch'ng zawk zawk chu kan la awm chek ang," a ti a.

Waw thumnaah chuan Saizahawla chuan pawh tum lo ri awm takin a khing hnihin a sum ta run a, aw, aw, aw, an ti a, a kut vei lamin a sum nghet tlat a, a ding lamin Thanhanga kut khing hnih chu a zut thla ta mai a, Thanhanga chu a kút chi lo hawi ta mai mai a. Saizahawla chuan, "Jebun ang ka tih ka tih laiin i duh lo vei a, mipa vannei bui mei tawia," a ti a, a kal ta daih mai a.

A phawk dan:— Saizahawla puithiam ve dan chu, bawh hlote hi a inah siam sain a nei vek a; mi thawi tura puitling-in an koh chuan a kal duh ngai lo va, chuvangin naupang an kohtir thin a ni. Naupang chuan engmah dang sawi lovin a bak samah an han kaivanvadak a, a nghawng h kutphah saisirin an zainawk nawk a; a nih leh leh, a kut en la lawk a, kutphah saisir bawh chuan an zai leh nawk nawk a; a zui nghal vat thin a ni.

A thirdeng lai te hi naupangho an va lut a, 'Iau, iau a chak awm mang reuh e,' an va ti a 'Iau,' a lo ti a, an iau ringin an rang tulh tulh a, a thir den chu a deng nasa tulh tulh a, a chher zawh tep pawh hi a deng chhe leh ta vek mai thin a, a bulah bawh a tan tha leh thin a ni. Tin, a buh phur hawng te hi khawlah naupangho bawh chuan, 'Iau a chak awm mang e,' an lo ti leh a, ani pawhin a ti ve mai a; an iau apiang chuan a kat thoub thoub zel a, a buh phur chung chuan a keartulin a mawngtam kheng zouh zouh khawpin, leh haw hlek lovin a zuang ta thin a ni. A nula ngaih te hian naupangho a tlangau tir a, an lo huat leh, a ngai leh lo ve tite hian a autir leh thin a ni.

Khawruhlian Zawlbuk kawta chawilung chu a rit khawp mai a, an chak ber pawhin khup thleng pawhin a chawi kang zo lo va; amah Saizahawla lah chuan, 'Ka zo lo' a ti a, a chawi ve duh si lo va; mahse zan mut rehah inlungden siak an a hmang a; a deng ri leh dum dum mai thin a, a tlakna te hi a khwar dem dum mai thin a ni. A tuk zingah chuan, a awmna ngai tiah a lo dah leh then thin a ni.

A zingah khaw pakhatih chuan Zawlbuk kawta lung chu a kan en a. "Chu mi khaw lung inden siakna chu, va ri a-awm

êm ! Engtingge an dên zawh chu le" ? a ti a, a la a, a han deog ve ta dawp mai a. Mite chuan, "I va dêng thui em, kha chawilung asio ? Han dêng leh teh," an han ti a. Chawilung tih a hriat hnu chuan lusai ngat ngata a beih pawh chuan a chawikang zo ta lo an tih chu. Bawngtuthlawh te hian buh a tuh thin a, mi'n an hmu duh hle a, lamlian atangin an thlii reng thin a ni.

Hmeithai pakhatin a chak tiin chungdal tur pûah a lawm a, hmeithai put aia pum khat chauhvâ tamin a pu a. Hmeithai chuan, "Chak lawm man i va awm lo ve," a ti a. Saizahawla chuan, "Ka awm ngawt alawm, i tluka chak chu lawm la, i put zat chauh a pu ang a, kei chuan pum khatin ka pu chuang alawm," a ti ta thei mai a. Khawlaia a ngaihzawng a tawh dawn te hian Saizahawla chuan ka zah e tiin, ama puan sin hma lam chuan a hmai chu a khuh thin a, nula chuan en ngam lovin an tlan chawn chawn thin a ni.

Tin, Saizahawla chu Lalzika Khawkawî awm laiin, Seling lamah, ka pa mai si a, puak phurh a tam si a, tiin, Melvengah a pem thla ta a ni. Buatsaihtu nu leh pate nen hian hun engemaw chen an awmno va. Khawkawî atangin an iotben ta a ni. "Saizahawla chuan tih theih loh engmah a nei lo vang, siamtu tak an tih hi a ni alawm," tiin an sawi thin. Seling a awm lai hian, Hmarhovin tûrin an rawn hrai htum ni âwmin aa sawi.

Mizorama Saizahawla t'uka chak ni âwma an sawite chu :— Sélesih 7000 khaw chak, Chula leh Vuta Hualtu khaw chak leh Chawngsavunga te an ni. Mahse, incl turin an hun hi a iahlat hlawn em a, a chak ber tur hriat a bar hle mai Saizahawla fate :—1 Thanzama, 2 Thansen 3 Lalcaj, 4 Thansanga te an ni.

KEIPUI CHIMAWM LEH TLEIRAWL HAWKKUIA.

Kumpiau sawrkarin Mizoram a awp tantirh lai khan, Tawi tlang bul Lungdai (Lenchim khaw bul)-ah Chinbleia a lai a. Ni khat chu, chu khuaa pa pakhat Rana chu leipui thlovin a kal a, Sakeiin a lo ei zo theih mai a, a khupruh bawk chauh a lo ei bang a; a zan a zanin daipawnah an phum ta a. A tuk leh-sh chuan sakei chu hual an tum a; mahse, a kal kawi a kal kawi a, ni engemaw zat an chhui hnuin Tuirini a kan thla a, Tlungvel chhuah lam pangah a awm ta a. Mi a mala kal seh tumin ni rei fe a vah vel hnuah, buh seng hunin Tlungvel tlang a lawa liam ta a. Zilagai lui a zawh chhuk a, Zilagai lui vat-thlan Vana te vau, lui kamah chuan a tawm ta a ni. He lovah hian buhseng, pachang pasarih, Vana te unau thum tiamin an riak kkawm a ni.

Tlai khat chu, Zilagai lui bula ehanzel hnat, zanriah ei nana la tur tleirawl Vana chu sakei soal chuan a lo man ta a. Vana chuan thingbul a vuan a, "Hei sakein min man e, mi zu chhan teh u khai," tiin a au va; chhan a hnekin thlam kilah an tawmim thap mai a. Vana au thawm a reh hnu chuan tlang-vel Darsanga Hmar zualkoin an tantir ta a. "Tunah Darsangan in a thlang tawh ang maw," ti a an ngaituah laun, lo luah "Thlaphang reng reng sub u, kan lo kal e," tih ri an bre ta a ni. Anniho chu thlam kil khatab an lo tawmim thap mai a. Vana te upa ber Tushkhawla lo thlang chu a thirur em em a. "Mi dang chu kan phutngam lo; a ute pahnih in awm si a, in nau in chhan ngam lo maw?" tiin a vei tau ngat ngat mai a. Vana hi mit khieng del a nih avengin ei lovin a kalsan ta a ni.

Sakei chuan Zilagai lui a zawh chhuk a, Tuirial a thlang thla a, Paikhai kaia lei dawh Midumbo chu a bei leh ta a. Anniho chuan an hlau em em a, an tlanche hman tawh si lo va. Ba pawh en ngam lovin an inlukup ta fur a, an sepuir ruah tuar ta ngawt mai a. Sakei chuan a duh ber a la a, an tlanche ngam ta chauh a ni. Sakei chuan a midum seh a ei zawh hau chuan Tuirial dung a zawh chho leh ta a. A kal zel a, luite zawhia Thanruma Zawngtan khua, Thangtawi hmelfhaa chakai khawrh a seh ta a ni. Thangtawia roang an hman veleh "Thlaphang reng reng sub aw, Thangtawi," ti a silai an kah ri ah chuan a lungthu pekhat a tliak hmawh a, vawkbaw bel chhuan lai a tia keb vok a; mak an ti theuh a ni. Sakei chuan

Phulpui lam a pan a, Riltui khua Dartuaha te unauza hlo thlo lai Aizika a seh leh a; mahse, a unaute chuan tuthlawhin an chek sek sek a, an chhan chhuak ta a, zan khar chauh a dam a a thi ta a. Tin, sakei chuan Tlawng lui a pan chhuk a, Sairang khua in sarik lek awmna chu a thleng thla ta a ni. Tlai khat chu Sairang tlangval Taarkhumi zaariah ei kham kamthuah chuan, an kawtte inthuaia sakei zuang zoh zoh chu a hmu ta phut mai a, "Kha, sakeiin lak tumin a zuan a che u, fimkhur rawh u," a ti a. Anniho chuan an lo hrehman a, tapah an lo ding khawm laih tawh a lo ni a. Au inau khawm a, in lian berah nunan an duh khawm a, pa leh tlangvaltea awmtual an chhem bluah a, an ai laiin, thim chinah sakei chu a lo thu ta lur mai a. An han au va, a tlan duh si lo va, Silai puak bungin kah an tum a, a mu an thlaui palh a; sakei ea a tul si a, an dap fuh thei lawk lo va. Tlangval Bawkhanga'n a a dap fuh a, a kep ri taurh a, sakei cau a tlan ta a ni. Rei lo teah inthuaia vawk chu a rawn la ta a, a ei chhungin Police awmna an pan ta a ni.

A tukah chuan Police hovin an veng ta a; mahse, kah remchangin a awm duh lo va, a ri an hmatna lai an inrawn ta a, sakei chu a tlanbo ta a. A tuk tlaia Sairang dawrkai Vai Hira seabawng thlung lai chu a man leh ta a, ri thei apiang an khawng ri a, a thlah ta a Tlawng dung a zawn chhuk ta a ni. Tin, Changsil chhaka Tlawng dung thian fai, Overseer leh a hote chaw ei lai Korkbah pa a rawn man ta mai a; khua a la eng bawh a, thingthu nungin hroni rum rumin an nawn a, a thlah ta a, Tin, zaariah ei khamin pawnah meitum an ai khawm a, a lo kal leh ta mai a; an zinga huai ber buc lut hnuhuang Teanga chu a man ta a. An thlang tsaupho maupui tluk lekah couan a huuk thla a, an inbei ta a ni.

Thanga chuan, "Mi zuk chhan rawh u, mi chhan ngam leh pawhin chemie tal mi hao pe rawh u, ka vit hlum mai ang," tin a au chul a. Thingthu nungte an paih thla a, Overseer chuan lunghalnate a zuk vawm puak a, a hlau chuang si lo va; a iihlum hnu chuan Tlawng kam tsauphovah a kalkaipui a, a ei ri ta bup bup mai a. Anniho chu lui hoar hla takah an insawn ta a ni. A tukah chuan an buk chu a rawn en leh a; chhuna lawnga an inkar lai chu beih tumin lungpui a rawn phea leh ta zut zut mai a; mahse, Hrangvunga khua Serhuan, kuli tur tam tak an lo thleng a, an au tlan ta a ni.

Chu sakei chuan Tlawng a zowh chhuk zel a. Tut a zawh chho leh a; Tutah chuan Reiek khua ni sawm, ngəvurting veng an lo awm a. An hovu chu Taituka a ni e, tlangval chhuanawm tak Laibula leh tleirawl tē pahni Vuala leh Bawkkua an tel bawk a. Bawkkua hi Reiek khaw tleirawl chhuan ber, fapa mal a ni. An hlawhting hle a, an rep tam fe taw a. Tlai khat chu, zanriah ei kham hmasa Bawkkua chuan sangha repna mei a han chhawm dawn a, kha sakei sual khan a rawn bawh ta phut a. Bawkkua chu a man a anin sangha repna ban a vuan a, an inpawt ta laih laih mai a, a malpuiah a pet run mai a. Sakei leh Bawkkua inbei chu an chhan ngam si lo va, an tawmim thap mai a. Bawkkua chuan, "Min han chhan rawh u, hei min pawthlu thei bik hauh lo a nia," a han ti a. A tleirawlpui Vuala chuan, "Kuawnge ka chem tah hriam hriam kan sat vak mai teh ang," tih leh tawh a rual a; an hotupa chuan, "Sakei te sah hlum zawh em ni i tum? I tikawh ting ang a, kan phek buai phah zawk ang asin," a ti a. Vuala rilru so chu a dai leh ta a. Bawkkua mangang chuan "Ka u Laibul, nang phei chu Reiek tlangval chhuanawm ber pawl i nih thin kha, mi han chhan hram teh khai, hei engmah min la ti thei bik hauh lo a nia," a han ti leh a. Laibula chuan, "A ni tak e, maufei ka zum ang a, ka han vit vak mai ang e," a ti a. Mahse, an hotupa chuan, "Sakei te maufeia vih hlum zawh em ni i tum? in tikawh ting ang a, kan phek buai zawk ang ka ti lo alawm maw le" a ti leh ta a. Laibula pawh chu a zuei ve leh ta a. Bawkkua chuan, "Nangni chu ni ula ka chhan ngei ngei ang che u, hei engmah mi la ti thei lo a nia, pakhat tal lo lang hram teh u khai," a han ti leh a; thei reh takin an reh ta zawk a.

Bawkkua chu a lo chau ta a, sakei chuan a pawt thlu a, lui lamah a thiante awma chhak lawkah chuan a hnuk thla dawn a; tuipuisuthlah a vuan leh ta tlat mai a. Sakei chuan a hnuk thei ta bik lo va, an reh ta vang vang a. Bawkkua chu a thi tawh emaw an ti a, an han su leh a. Ani chuan, "Min chhan tawh rawh u khai, chhan tlak ka la awm e, engmah mi la ti chuang lo ve," a rawn ti leh ta a, an ngawi leh ta' vang vang mai a. Rei deuh houah chuan an su leh a, Bawkkua chuan, "Min va chhan teh u khai, chhan tlak ka la awm e; min chhan ngam loh pawhin chemtē kha min han pe ula, ka han vit hlum teh ang," a lo ti leh a; an ngawi leh ta vang vang mai a. Rei sē huah chuan an han ko leh a; 'Min ko min ko tawh

suh u, min chhan ngam si lo va, chemtê pawh min pe ngam si lo va, a tihngaihna a awm ta lo ve; tunah zawng chhan tlak ka ni ta lo ve, ka thi dawn tep a ni ta e," Zawitein a rawn ti ta a. Bawkkua a ei chhunga insaseng an tum a lo ni a. Bawkkua chu a thi ta a. Sakei chuan lui hleuh kaipui a tum a, a thlah ri ta burh mai a. Anniho chuan a rawn beih leh hlauvin thimtham hnuaiah chuan an tlanche ta a. Chawbel hmin lai an tlan hnuin anmahni bukah bawh khan an chhuak leh ta luau mai a; sakei khan a lo bei leh a, an sangha repte chu a lo ei zo vek a, an darbelte a lo chum sawi bei bui a. An hlau lutuk chu an tap lek lek hlawn a. Sakei kha a lo kal bo leh tawh a, meichher an chni ngam si lo va, thimthamah chuan kal an han siam tha leh a, kawngpui an man fuh taei ta a, Reiek chu zanlaiah an han thleng ta a ni.

Reiek khuain an hriat veleh tlangvalho chuan a zan a zana Bawkkua ruang lak an tum a. Mah e, lal leh upate'n "A thia chu thi ta ni se; engmah kan ti thei tawh lo va, he sa hi sa sual tak a nih hi, zing khaw enah a rualn i kal dial ang u," an ti a, tlangvalho chu an khap ta a. Mahse, Haukunga Kawltung mi, Pu Telela nupui pa khan, 'Naute Tut li-a mu reng a, in luma lo mut ve ngawt chu keizawng ka thiamzawng a ni hauh lo mai, kei chu ka kal nghal dawu,' a ti a, saifei a hawl a, chempui a ak a, a chhuak ta a; mipui pawh chuan an zui ve ta nghal a. Bawkkua Tut li-a mi chu an zuk chhar ta a ni. Bawkkua ruang lo thleng chu a khaw pumin an lo hmuak a; an tleirawl chhuan ber a nih avangin an ui theuh va. An lalnu chu a thinur khawp a, a pawnfen thul khunga phawh chhuak a, Taituka hnenah chuan, "Mipa emaw i nih ka lo ti thia a, hmeichhia i lo nih hi le, he pawnfen hi feag rawh, haw awi," tiin vawm nan a hmang a. Taituka chu a mittui a tla zawih zawih mai a. He thu hi Mizoram hmun tinah an lo hria a.

Ni khat chu Serhmun Zawlbuka mi huaisen thu khawmho chuan tleirawl Bawkkua thih thu chu an lo hria a, an thin a ur ta em em mai a. An zinga mi Zingkela (Chalbawh) phe chu a thinur zual a. "Thiante'n mi chhan rawh u, tia mangang taka au au va, chhan ngam lo reng mai chu, kei ka han awm ve lo chu a !" a ti a, a vaibel dawn a seh keh ta rawp rawp mai a, bawhbelah a kai chho va, a vaibel chu in hnuaiah a thlak ta mai a. "Kan khuaah hian sakei hliam sum ruk lo tla se ka va ti em" a ti ta mai a, a haw ta nghal a.

Zanriah hmeh atan chi thak a rawt a, a nupui chuan sum-hmunah tlai buh a deng a. Zingkela chuan chi rawt pahin, "Thiantena mi chhan rawh u, chhan tlak ka la awm e" ti tak ngawih ngawih a, han chhan ngam loh reng chu, ka han tel ve lo tak chu aw ! chu ka thin chu hm hm hin" a ti a, hmarcha chu a rawt baw ta vek a, a hran a han rawt leh a, a chhu ta chawrh chawrh mai a, a rawthleng chu a keh ta a. A nupui sumhmuna buhdeng chuan, chutia tapchhak luma lo inrosak mai tur chu em ni dawn, mi huaisen tak takte pawh an tel ve ngei ang a, a tihngaihna a awm lo a ni ang chu" a lo ti a. Zingkela chuan, "Lo tawng suh, nang pawh kha ka va chhu hlum nghal ang che" a ti a. Heta tang hian Serhmun pasaltha pali : Zingkela Ralte, Taitesena Khiangte, Vungtawna Palian leh Dozika Ralte teho chuan sakei tawh pawt chu an haw ta a ni.

Ti 1, sakei khan Tut lui a zawh chhuik a, Dap lui a zawh chho ta a, Reiek khaw pa pathum chi têng chu an lo haw hman a, an hawn zanin an buk chu a vel bel tlut mai a. A kal leh a. Dapkhaw khua zing buh phur Ruma chu a seh leh ta a. Nu pakhat zing buh phur ve bawh chuan, kawng thlanga em t'a reng leh thisen a hmuh thue a sawi a; a khaw pumin an tlan a. Ruma ruang chu an hlawn a; an zawn ta a. Mi pathumin hnu an dal a, chem keng Chawngchhunga chuan kawrtêah tui a in dawn a, a kun lai chu sakei khan a rawn zuan leh ta phut mai a, a u Nela fei keng kham khawh a tum a, a tawhlthlu a, sakei leh a nau inkarah chuan a tlazep ta a. Silai keng Zobuka chuan a han kap vat a, sakei chu a tlan ta a. Chawngchhunga kha a tukkhumah a seh avangin a thi nghal a, ni khatah ruang pahni an zawn hawng ta a ni. An lalpa Lalsavuta chuan, hnudal awm a awi ta lo a ni.

A tukah chuan awmni a kham a, zanah chuan an lalpa chu a tawng ti a. "He sa sual hi kan tihlum phawt chuan sialin ka ai ang a, tupawhin sakei laka vaudaina an tawh chuan sialin ka thisen ang, a ki erawh ka teh lo" tin a autir ta a. A tukah chuan sakei hual tur chuan mipa puitling zawng zawng an chhuak ta a, an hual fuh thei lawk lo va, a tawpêh tlangdung then hung karah mei lang ngohvin a lo tawm a, tlangval Laltaia chuan a meiah a man a, then kungah a vet a, a huk tuar tuar a; tlangvalho an tlan chho va, a nung zawn hawn an tum a; mahse upsten an awipui lo va. an kap hlum ta zawk a ni.

Sakei chü an zawn hawng a, a tukah chuan a lo tiam tawh angin Latsavuta chuan sialin a aia. He sakei aih tluka khawtlangin an uar leh an phur hi Zoramah hian awmin an ring lo hial a ni.

TAITESENA

Taitesena Khiangte hi kum 1890-ab Khawrihuimah a piang a, a hming tak chu Ralthatchhunga a ni. A naupan lain a biang a tai sen hle thin a, chuvangin Taitesena tiin an ko ta mai a ni. A pa chu Kh llvung a ni a, a nu chu Doyi. a nau chu Kawllhnaai a ni. A awma lhaa hriat theichte chu : Khawrihuim, Reiek, Tushzawl, Arte, Chhippai, Serhmun te hi a ni Hrangunga khua Serhmun a awm lain a hming a lo thang fan ta a Tlawmgaihah ch an tuman an tlak lo va, Mizoramah tlawmgaihah a hming a thang ta hle a ni.

Chung lai chuan zawluka naupangte hi tlangval leh upaho leh an aia upaten tirh an hrat em em a, an tir kat an tir kat a; inkawm hlim nan han an nei ve lo va. Taitesena chuan naupangho nun hrechawm tak chu, tihchsek a tum ta a ni. Zawlbuk tap leh bawhbel inkarah a ding a; naupang an tirh veleh, "Ka tan kal a awlsam zawk hi" a ti a naupang chu a kal khalh ta zel mai a. Taitesena an tir a ni ta zel a; naupang tirh an sim ta a ni.

Tin, mi tupawhin Taitesena hriatah an duhz wng sawi sela, tihsak theih chi a nih phawt chuan, a hlat leh hnaih leh chhun leh zan pawh sawi lovin a tihsak zel thin a. A hriatah tuman an duhzawng an sawi ngam lo a ni. Ni khat chu an ramvahnah pa pakhatin, "He lung chu lungtatah ka va duh em," a ti a. Taitesena chuan a rukin a eh hawnsak ta a, a inah chuan "Hei lungtata i duh tak kha ka ah hawn sak che asin," tiin a va pe a. Ani chuan, "Ka duhthusam ka han sawi mai mai a nih kha maw le, a rih tham tehluul vei nen," a ti a, tipalh a inti ta hle a.

Tin, an ramvahnah tum khat lehah chuan, h'a feah hian riah buk an sual a, zanriah ei khamin an hotupa chuan "Naktuk zing hmeh tur kan nei dawn hauh lo mai, kan buk hlui bula lairawk tumbu kha lak nachang kan lo hre lo a nih hi maw le, ka hmeh duhzawng tak a ni asin lé," a ti a. An muthilh hian in Taitesena chuan a lo va la a, tukthuan hmeh atan a lo bai

a; an hotupa lo tho hnenah," Hei kan buk hlui bula lairawk tumbu kha ka va la a, ka lo bai asin, kan puar tlang ang chu ka ti mai a," a ti a. An hotupa chuan "Duha han sawi pawh ka ni lo asin, ka ka a kua a, ka han sawi mai mai a nih kha a ti a, a zak ta hle a.

Wawi khat chu Zawlbuk chung an chih lain khua a cheng ta cherh cherh mai a, thli vawt a tleh bawk a; tuman an chih thei ta lo va. Taitesena erawh chuan ruah sur lo ang main a chih zel a, khaw vawtin a hmet hlum ang tih hlauvin tlangvalho tiam rualin an han pawt thla lui ta a ni. Tin, thla-sik lai pawhin Zawlbuk bahzarah a mu thin a, tlangval vawt tia tho, meipui tuahtute hnenah chuan, "In muhil thei na nge? Ka kiangah hian lo mu rawh u, puan ka lo zawn ang che u, ka puan hi lum tak a nia," a ti thin. Puan pakhat a veng a, pakhat chauh a dung chhir a; chu chu a chet dan kumkhua a ni si a.

Wawi khat chu, an ram chhu h dawnin a hnurgzangah khawh hlipui a vei tan a, a kal ve tho va; sulsutuah a tang thei tho va, zan sawm an thang hnu chuan, sarep chu bawmrang khat theuhin an phur hawng ta a. Kawtchhuahah an chhungten an lo chhawk hlawn a. Taitesena chu a nau Kawlnuain a lo hmuak ve a, chhawk a han tum a. Taitesena chuan, "Chhawk ka ngai lo ve, a rit lo ve," a ti a. A nau chuan, "Mite pawh an inchhawk si a, ka chhawk ve duh reng reng che a ni," tin a phur chu a lak luihsak a. Phur an han inhlan chuan, a pan hnai leh bawmrang inchar chu an hmuh pui ta a. "Hetiang pan vei chung a sulsutua a lo tang reng thei mai chu mak an ti em em a, na ti lo pawh ni se, a khuate tal chu sik ve bawk awm tak; engmah kan hriatpui hauh si lo va," an ti a, mak an ti leh-zual ta a ni.

Taitesena hi tENCHHIAT lohva pawh tuman an tluk lo baw; buhum leh sazu ek tel pawh a ei puar thei tho a ni. Tin, Taitesena hian in lam leh ram lamah pawh, chaw bar thum ata tam a bar ngai lo va, bar thum a kham zel thin. Tin, Taitesena chuan tualchhunga tlangval inelna hi a ngaisang lo va; hmeichhe chim awmah a ruat zawk a, khawlaia intihsiaknaah a tel ngai lo a ni.

Zan khat chu, an lal Hrangvunga chuan, a khaw tlangval huai ber leh tlawmgai ber hriat a duh ta a. A upa min mut

reh hnuin a ko va. "Hei le, zualko kalna tur ka nei thut mai a, thla lah a thim bawk si a; kal peih an awm loh chuan zan-in chu ka muhil thei dawn lo va; tlawmgai pehte an awm emaw, Zawlbuka tlangvalho khu mi zu brihsak teh," a ti a. Lal upa chuan tlangvalho mu chu a zuk kaithova, lal thuchah ang chiah khan a sawi a. Mahse, tuman an chhang lawk lo va. Taitesena erawh chu bahzarah chuan a lo insiam mek a. Lal upa hnenah chuan kalna lam tur a zawt a; ani chuan, "Ka bre bik hauh lo mai, lal in lam pan la, a lo brih mai ang che," a ti a.

Taitesena chuan a pan ta a. Lalpa hnenah chuan, "Ka pu hei zualko kal tur cauan ka rawa insiam a, khawt lama kal tur nge ni ang?" a ti a. Lalpa chuan, "Tui'esen, zaninah zualko-va kalna tur ka nei lo. Lal tan tunge thehtawp chhuah peiba, lal hmangaih ber, tih briat ka duh vang a ni, hei zu tuitling thlum tak tak saidawiuma hi ka nei a, i in dun teh ang," a lo ti then mai a. Taitesena chuan a in duh lo va. Zawlbuka hawn leh a tum a; mahse, an lalpa chuan a rilui tlat a, a inpui thei ta hram a. A tukah chuan an lalpa chuan tlangau a ko va, "Serhmun zathum tlangval zangah Taitesen an lal a hmangaih ber a, a tlawmgai ber bawk," tiin chawhma ngawt a autir ta a ni. Taitesena tlangau thawm a lo briat chuan, "Chuti khera au lohva a va tha zawk em, tun hnuah thit a lo la thleng ang a, tlin loh thlenga tih a awl awm mang e," a ti a. A pa mi chuan, "Fapa ka nei ta lo a nih hi," a ti bawk a.

Tin, an ramchhuahga tum khatah cauan, an val upa chu a tumpang veh lain a rawn phin ta thut a, a vawrh ta a, mahse, a puan venah a la a lo ni lek a; a tlakna avang erawh chuan a sil hle a, a kal thei lo va, tlangphovah an thutpai a. Chutia an thut lai chuan tumpang khaa a mi vawrh kha a rawn zawng a, a rawn pan ta rul rul mai a, an tlan darh ta hak a. Val upa chuan, "Kei zawng ka tlan ve thei si lo va, ka thi ngoi dawn a nih hi," a ti a. Taitesena chuan, "Thih a tul chuan nang aiin ka thi hmasa zawk ang, ka tlan dawn hlei nem," a ti a, val upa hmasa chuan a ding ta ran a. Tumpang chuan a rawn bei phei a, Taitesena chuan a bul hiam thum a lo thlen chuan, a chaldar takah a lo kap a, a tin der mai a. Val upa chu a lawm ta em em a. Heta tang hian Taitesena chu mi huaisen zinga chhiah tel loh theih a ni ta lo va. Val upa khaa a huaizia hi bahpin a sawi tin a ui.

Taitesena hi pu airia deuh, dawldang tak, huaissen awm lo tak hmel pu a ni. Sipai pakhat, khukri nena kawmkuna tang, pawt cbhuak ngam, Mizorama irsual huai ber ni hial awm Chalruanga a awm a; a sual tawh chuan, a Zo a Vain ngam an la awm ngai lo va. Ni khat chu Taitesena nen zu hmunah an inhnial a, Chalruanga chu a thinur ta a. Taitesena chu, "Tawng tawh suh, i tawng leh hlek chuan ka vel nek ang che, ka beng dawn che a nia," a ti a. Taitesena ngaihthiamzawng a lo ni ta lo va, "Sazukin sakei te, 'Ka vel ang che, 'Ka beng ang che' han tihte chu a va han zabthlak em ! Chalruang, i duh tak tak a ni maw," tih leh din a rual a, Chalruanga chuan a ngam ta lo va. thupha a chawi ta a ni.

Bawkkua sakeiin a seh thu an hriat a, an thinur laia an duhtbusam angin, Serhmun khuaah chuan Sakei huai sum ruk zet mai hi a lo tla ta a. Hual theih miin a khawsak loh avangin kar an kam ta zawk a. Zanah kar chu a per a, mi huaitho kha an thleng hmasa a; mahse, sakei chu thi phungin a lo kal bo hman a. Mi huaissenho khan zana beih zui an duh a; mahse, lalin a remti lo va. Tukthuan ei kham chuan tlang uvin "Sakei hliam hual tur a ni a, mipa zawng zawng kal vek tur," tiin a au ta a. Dozika leh Zingkela leh Vungtawna chu an tlan hmasa ta vat a, sakei hliam chu kawrte kam hrui hnawh hnuaian a lo tawm a, Vungtawna chuan silai chuktuah meuh hian vawi thum a han hmet a; a silai chu a puak thei lo va, (an mikhual silai cbhia a la palh a lo ni a) Zingkela chuan feikibarin a han vit a, a pawt vak a, sakei chuan a darah a hap a, a thing nawk a; a tlu ta a. Vungtawna chuan a sil i hmawrin a han hawlh vak a, sakei chuan a bawh phei a, a luh a hmuam a, a pet kawh ta vu mai a, a na tuar chuan a kephah a er ngawng ngawng a. Dozika thinur chuan chemin a han sat vak a; mahse, hrui kual a sat chhawk hmawh a, sakei chu a tawh na lo va. Dozika leh sakei inbei lai chu mi pakhatin feikibarin a khawh a, Dozika hrawkah chuan a khawh palh a. Mipui chuan tih ngaihna an hre lo va, mi huaissen pathum tlu khawm leh sakei chu an thlir thup a, an bei ve ngam si lo va.

Taitesena chu a tlanin a tlan a, "Thiante inhlam a, engatinge ka inhlam ve loh ? Hmeichhia, pawfen feng tlak ka lo nih hi," tiin a lo au thla ta lauh lauh mai a. Upate chuan. "A irsektir ve ngei dawn, mihring kan pam hmai tawh em mai." tiin an lo vuan bet ta a. Mahse, an rin loh hlanin a zuang lut

a, sakei chu a va sat a, a malpuiah a lo seh sak ve ta a. Serhmon pasaltha pali chu an tlu khawm ta ruih mai a. Dozika u Thangdaman silaiin a han kap a, sakei chu a chau ta hle a. Mi huaisen kaihsa vengte khan fei nen a rualin an bawh ta phut mai a, a lo chau tawh bawk a, an vit hlum ta a ni.

An pali hian tumah thi an la awm lo va, Dozika hrawka fei kha an phawi thei lo va, a hrawk tlawh chhanin an han pawt vak mai a, a thaw hawk a, an phawi thei ta a; thi lek lekin an zawn hawng ta a ni. A thih dawn chuan, "Tum an mi tipa h lo ve; sakei mi sehna h a na a, ka tuar lo hrim hrim a ni e," a ti a, a thi ta a ni. Pasaltha pathumte khan zawn an duh lo va; an kuah hawng ta a. Zingkeia chu kawt-chhuahah a nupuiin a lo hmuak a, "Naupang infiamnah chhang-chhepa i lo zu tel ve mai a, engtinge kan lo awm tak ang le?" a ti a. Ani chuan, "A na hlei nem, ka dam leh mai dawn alawm," a ti a, a nui ta hawk hawk a; mahse, a thi ta thuui a. A ban sakei sehna lam kha a thlawn tep a lo ni a.

Tin, Vungtawna kha, rum lovin a tal a tal a, zanah a thi ta a. Taitesena erawh chu a biak theih reng a, a nu' n a va tlawh a, "Taite, a va na lua em ve maw," tiin tap chungin a chul a chul a. Ani chuan, "Na lo ve, ka tet laia min uiresan kha a na zawk," a tihsan mai a. A nu hawn hnu chuan Taitesena chuan "Hriogtu kut chu a lo va dam bik em," a ti a. A tuk chawhnu herah a thi ve ta a ni.

Heng pasaltha palite hi kum 1902 May thla buhtuh laiin an thi a ni. Taitesena thlan hi uluk takin tlangval hovin thuk takin an lai a, lungkuang tha elkhenah an zalh ta a ni.

Tin, kum 1976 March ni 11 khan Kawrtethawveng YMA-in Taitesena thlan an phawrh a, a ruh la awm chu ropui takin thangtharte tlawmgaih zirtir ve turin an kaitho ta a ni.

MI LAR DANGTE

1. ROREHLOVA : Fanai lal fahrah Rohnaa ina seilian a ni. Zawlnaia chhvar tel a ni ve a, a naupan lai atangin ka la lal dawn a ti thin a, tuman an awi lo va, an velh phah hial thin. a lal tur thu te, a thlahte thlenga an lal zel turte leh a thihna hmun tur hi a hmu lawk vek a ni Tin, Lallula nen an inkawm ngeih em em a, lal a lo nih pawhin, Lallula khaw hrul zelah khua a siam a ni. Thlanrawn rawt khan Zepui khua tlukin a tangkai ve a ni. A pate unau chu : Zachhuma leh Hlawndawhthanga an ni a. Hlawndawhthanga hi "Keimi" nira titiah chuan an sawi thin. Zachhuma chuan Pakhupa a bring a, Pakhupan Chhanruanga, Chhanruangan Rorehlova, Rorehlovan fapa pathum, Samtawia, Khawtindala leh Khualsawia a bring.

2. NIKUALA : Zahau lal chi a ni. Vahnuaailiana Tualtêa a awm lain arawn bel a, ani chuan upaah a lo hmang a, khaw thar a kai hnuin Tualtê chu a pe ta a ni. Tualte vanglai kan tih thin hnu a lal tan a ni. Khua a lo ngah ve ta a, Vahnuaailiana thih hnu chuan Zoram humtu tangkai tak a lo ni ta a ni. Chhak Pawi Zoram lut tur a lo dang thei zel thin a. Amah bei turin tam tak an lo thawk a, mahse, Vutan a hrilhru a hmun remchangah an lo that piar thin a ni. Miten an ngasang a, a ropui ta hle a ni. Nikualan Dokhama leh Liannawla a bring a, Dokhaman a aiawhin Tualtêh khua a nei zel. Liannawla Kelkangah Sawrkar lenin Pawi lalten an lo hek a. Sawrkar chuan a man a, Kulkhut h an tantir a, a chhuah dawn hnaihah a thi ta a ni. A thlahte khua chu : Tualte, Kelkang, Vanzau, Zuchhip, Neihdawn, Chawngtlai Tualpui, Buang, Sawntlung. Dokhama chuan fapa Khuangthanzama a bring a, Atzawlah Mizo Studio dawr nei hmasa ber pawlah a tang a ni.

3. SAMDALA : Samdal-thatchhe-zawrkawia tiin an sawi ket thin. A thuka thatchhia hi khawvelah an awm lo a ni. A chennaram chu khawchhak Teikhang leh Zotlang vel khi a ni. A thatchhiatzia chu, hnathawh peih loh chu sawi loh m' thawh a chhum himinsa pawh rilama thih blaah vang chauhvin, taimak a chhuah a, a ei hram thin a ni. A mutna tura puan han phat pawh hi a tan chuan hna hahthlak taimak chhuaha beih hram chi a ni bawk. Chhun zan hian a mu ch wt mai a, a chhungte pawhin hnathawka phut ngaihna an hre reng reng lo, ruak mut chângte pawh a nei awm e.

Nikhat chu theipui hmin a hmu a, a lo peih si lo va; a: a sur bouaiiah chuan a mu zangthal a, a ang pum mai a, a kâah chuan theipui hmin pakhat tal a lo tlak luh a beisei a. A van-neih asiamin pakhat chu a kâah a lo tla lut ta hlauh mai a, seh sawm lohva lem rual a ni si lo va, seh sawm a huphurh a, a tawpah chuan taimak a chhuah a, a han thial sawm ta hram a. "Tha chu tha nge nge," a ti a. A lem peih leh ta lo va. A tawpah chuan taimak chhuahin a lem leh hram a, "Tha chu tha nge nge," a ti leh ta a ni.

Nikhat chu taimak a chhuah a, Hmawng hnai a intat khat ta luk mai a. Teikhang leh Zotlang inkar awi tiana hmawng hnah tlak khawma laiah chuan a lum ta chiam mai a. A tak-sa lang lo lekin hmawng hnahin a khat ta luk mai a, a mu zangthal a, a zahmawh chu a tikawh ta ngaoh ngaoh mai a. Sakhi hian a va hmu hlauh mai a, enge a nih a hre si lo va, a nuih a za ta a, a nui a nu ta mi a, heta tang hian sakhi hnar hi a chuar ta a ni an tih chu le!! Tunah pawh Teikhang leh Zotlang inkara i kal chuan, Samdala chettlatna an lo kawh-hmuh thei ang che.

Tin, Samdala tluk thawa thatchhe ve nu pakhat a awm a, thatchhe hnathawk peih lo apiang hi "Rungi nu rai mai i lo nih hi maw le," an ti thin.

4. BURKHAWNI PA Ralte: Vanpuilala Khawlian awm laia an mi chhuanvawr leh hmangthang a ni a, khawtlang tana tang-kaina a nei vak lo; mahse, an ngaisang hle. Vawi khat Zawl-buk tlung ka zawh chhuak ngam tiin a zawh hiam a, a tla na hle. A thenawmpan a nupui tlan a ko haw zo lo va, Burkhawni pa a ruai a, "A hmel tal lo hmuh ka duh a ni," tiin a chah a. Burkhawni pa chuan a ko haw thei bik lo va mite chah anga tih puitlin tum mi a ni si a. Chempui a la lawka, a tlan koh nu lu chu a tan a, a hawn a, a pasal chu a va po ta mai a. Laichin unau an tangrual a, an buai ta a. Vanpuilala pawh chu a mangang hle tawh a. "Ngawi teh u, lo ngaitiam hram teh u khai, a hmel mirawn huhtir ngei ang che, tiin a chah vang chauh a ni, tun tum zawng i ngaitiam tlang hram teh ang u, a hmas that dan tur ka hre ta e," tiin a beog dai thei ta hram a. He mi hnu hi chuan, tlan hawng duh lo kovah an hmang ta a, Burkhawni pa hmel an hmuh ve-leh, "Ka lo haw dawn e," tiin an insiam nghal val thin a ni.

Vawi khat chu Zawlbuk me'pui thai vamah hian, a thu ngam ang, tih leh a ngam lo vang, tih an inhniai mup mup mai a. An inhniai lai chuan a lo lut a, Burkhawni pa chu an lo hrih a, ani chuan "I ba ka ngam o ving," a ti a, meivam chu mit duak khawpin a that ta a, mak an ti em em a, a mawng kang chu a thih phah theih a ni.

Tuk khat chu lo tawntirah feh kel an lo ding khawm a, vau bula vawmtlak khu Burkhawni pain a pawt per ngam ang, tih leh ngam lo vang, tih an inhniai chuan lo hrih a. Ani chuan, "I ba ka ngam o ving," a ti a, a zuk pawt per ta mai a, a fung inkarah a tla ta a' chuta tang chuan antlangin a tihin an tih ta a ni.

Vawi khat chu a kawmchhak pa nen an inhniai thinur a, a tlan hawng a pawnpu hounah ni thum lai a iuzial a, a rum a rum mai a. A ni li ni chuan a kawmchhak pa chu a zuk leng dawn a. Burkhawni chuan, "Ka pu va lut teh suh, ka pa a la thinur em mai, a la rum a la rum a nia," trin a lo dang a. A kawmchhak pa chuan, "Chu leh chen thinrim tur va ni suh," a ti a. Burkhawni chuan, "Ka pu lut lui teh suh khai," a tih pawh a lut lui ta a. 'E Buri ka, chu leh chen thinur tur a ni lo ve, lo tho la, ka tuibar hi i hmuam dua teh ang," a ti a. Ani chuan, "I la duh fo a ni maw le," a ti a, a tuo va, chemtein a vit hlum ta mai a, tual a that chu a ni leh ta reng mai a.

Heng hun lai hian chi an teng thin a, khaw bran hnan chi tui chu ao inchuh mur mur a, hotu buaisen nei apiang an dingchang thin a. Burkhawni pa hi a huai avangin a hote chu an dingchang ber thin a. Mahse, an inbeihna lamah mi an thah bial thin avangio, thubuai neiin a haw thin a, chi teng pui tur pawh a hmu zo ta lo a ni. Tin, anmahai khua ngeite pawh a thah thin avangio an chhungte an lungawi lo va, lai hnenah phuba lak an dil a. Lal chuan, "In thah ngam a thu a ni ang chu," a lo ti mai si a. Chu thu chu Burkhawni pa'n a lo hria a, chemte nen a insalring ta ran a, kawngca houaia a mut loh leh kawngkaah tuum ruak a tung khat vek a, a rukin tumah an lut thei thin lo va. A ina lo lut ru tur apang a lo man ta zel mai a, an beidawng ta a ni. Thihna ngei tur nia rin, Burkhawni pa an tihir thin pawh hi, tihlum theihna kawng an zawnna a lo ni a; mahse, a lo vanna leh blaah si trin a ni.

5. **PAWNGVINA** : Pawngvina hi Kenthleï, C'him bial Khawhi-a awm a ni a. Thinchhiatah hi chuan khawvel pumah 'ber' a kai thei hial awm e. A thinchhiatzia chu, a feh haw uipuiin a lo lawm te hian a thinur a, a sat chhum hmawk duh mai a ni. Kawng chho leh a phurritte pawh hian a tithinur thin a, hei hah ti lovin de de dei, de de dei a ti thin a; mi naran chu a kiangah an kal ngam lo. Tin, a sam chu sum thum chauh a ni a a farouten an zialpui a, a belh chhuah velch thimkuala lo kuh vat turin an chaag thin a Mahse an kilh hman thin lo a, a vaw ri leh zawt zawt thin a.

Tuk khat chu sakei an hual dawn a, chu mi tuk chuan a farouten a sam an zialsak thei lo va. sakei huala kal a hun tawh si a. Pawngvina chuan hachang thial meuhvin "Hual chhungah sakeiin zial mai rawh se," a ti a, a kal ta a. Sakei chu hu l chhungah a lo huk rum rum mai a, an lo ilanchhe vek tawh a. Pawngvina chuan kawizal iptê a uk a, a awm zawn hrui hma lamah a dawm ren rawn a, hachang thial meuh- in 'Thina rim rawh, thina rim rawh' tin iptê hrui chuan a thin zawn chu a hin nawr naw naw thin a, hual chhung tuma uh ngat lohnaah chuan a zuk lut a; sakei chu a zuk pawh ngam bik lo va, a lo kual chhuak leh thin a ni. Vantlang ai chuan huai tak a ni.

Tin, Marlianan sipaiho hruatin an khaw zawlbuk a luah nup mai a, nula ngen a chin avangin an iongeih ta lo va; Marliana chuan chhek in hal a tum ta a. Lal thupek an hmuh ma pawhin Pawngvina chuan 'Ral nera inawm pawlh ka biam ve dawn lo ka ti' a ti a, fei kengin a vei leh ngat ngat thin a; chhek in an halsak avangin Marliana ho chu vahchapah in um ta zêk mai a ni a.

Tin, Pawngvina hi heti tak hian vinin a farnute vel fo pah se, a nupui a ngam lo a, a hria apiangin mak an ti theuh a, Pawngvina chuan "Ka nupui ka ngam lo hi chu, thih ka hauh vang zang a ni lo asin maw le, a ti ve mai mai si a.

6. CHAWNGDUMA Tlau : Lalsavunga mihrāng zinga pakhat a ni a. Vanapa nen an inkawp hle a, an zin dun thu pawh kan bria. Tin, Thadoho beihnash pawh a hualin a lar hle a; hotuah a tang a; a hote a fuihin a au lauh lauh chuan, a hote chuan hlau lovin an tawn ngam zel a; hmelmā umtu an ni thin.

"Thahdo Arsi zat laiah,

Dari pa'n sakhming chhal e;

Lau lau taka aw e," tih hla hi Chawngduma phuahn a ni. Tin, a Sai kah ngcho chu khanchhukh a tun theih a, a hming than phah a ni. Tun thlengio Zoram pingpar kuang sei pakhat chuan Chawngduma Saingho hming a put phah ta a ni. "Chawngduma chuan ei rual ka ni ta lo ve, ka hmungin thing ler lam a kai ta hial a ni," a ti thi.

Thlang tlak lain Khawbel ram Tleuah belrawhmual a kila, chutah chuan a thi a ni. A hmun hlui pawh 'Chawngduma hmun' tih a la ni. Tin, Chawngduma fapa Thangvûka hi a pang bawka buaisen a ni. Manga thlah leh Lalsavunga thlah khua, Tuiriala sangha tlang vuaknaah, an inhmuh khawm khan, Manga thlah khuaa mi Maikawta chuan Thangvûka, diar var khima lungpui chung a thu a han hmu a, "Kha nula chu a va hmel tha awm ve, pasal neih a hun tawh em? ka han rim ten arg," a ti rawk mai a. Thangvûka chuan, "Hun tawh e, Bual-lawn run kha ka thi nein tirh kum a ni a. chhungkaw thum ka raub va, sal pawh sir sawn khawp ka hawn asu; min han rim rawh khai. Nang tunge i nih?" a han ti a. Maikawta chuan "Sakei bawh buan buana pa," a han ti ve ri rawk a, a chhang zawm ngam ta lo va. "Khuangcher, nang chhang teh khai," an ti a, "Keini hau chhan ye rual a nih loh chu," a tihsan mai si a. Tin, Thangvûka hi a dam thei ta lo va. Rangte putar pakhatin a dawli niin a inbre ta tlak mai a. Hman lai rin dapin a dawitu thin an ei chuan dam lehna a ni. Patar chu a that a, a thin a ei a, a dam leh ta a ni.

Ngawidawh hi Tiau chhak awm^h laia tihchhuah a ni. Mi pakhat Vanhâla an tih chuan, hmeithai kawizāng (nghakuai) a bawh a; Tiauvah chuan nghakuai a zuk chiah a, sangha lian pui hian a lem ta a, a brui chu a chah chat ta a. Vanhâla chuan pawh a ti a, a aia tha a chher a, hmeithai chu pek a tum a. Ani chuan, "Ka ta tē kher lo kha chu ka duh hlei nen. ka nghakuai ngat kha min pe leh tur a ni," a ti a. Vanhâla chu a mangang ta a, nghakuai lemtu sangha kha man dan tur a ngaihtuah ta a ni.

A nghakuai chiahua Tiau li mawnaah chuan lungreng a deng ta thar thut mai a; chuta liam thla tur sangha chang tur chuan Vanhâla chuan ni tin mi a sawm khawm a, sangha chu an man a, a ril an khei zel a, a phur haw zung zung ni tin mai a; a tawpah chuan nghakuai lemtu sangha pumah chuan nghakusi chu a khei chhuak leh ta hlauh va, hmeithai chu a pe ta a ni. Hei hi ngawidawh tan tirhna chu a lo ni ta a. 'Tun thlengin, "Hmeithai Kawizâng ngen ang," tih a lo ni ta a.

He hmeithai huan Vanhâla mei lak a lo tul ve ta a, kenna a nei lo va; Vanhala lampet chu mei lak nan a hawh ta a ni. Lampet chu ama lukah a thlah keh path ta a. Vanhala chu ama lampet in a va rul dawn a, "Ka lampet ngat lo chu ka duh hlei nem" a lo ti ve ta thar thut mai a; hmeithai kha a mang-ang ta a, thiam lo intin a inpamhlan ta mai e, an tih chu !

7 THANGTAWIA : Lianhua hnuu Zoram tlangval hmel tha ber a ni a. Kumpi u Siwkam Zoram a awp tan lai khan, Thanrama Ziwnghah khuaah a awm a ni. Thangtawia hi a hmel tha em em a, a bek te a mawi a, a ruangam leh a fuke pawh a inchawih vek a, a chhip atanga a keler thlengin tuman sawiseln an hre lo a ni. Vawi khat chu mi khuaah hmeichhe pawnfen kawkpuzikzia an tih hi a zur a, nulahovin an lo bawr a, an lei sak ta lo va. A kal liam hnu chuan "Mikhual tlangval khan engnge a zawrh?" tiin an inzawt a; tuman engge a zawrh an hre reng reng lo tin an sawi thin. A chhungte pawhin an duat em em a, fehkawn a a nu leh pa kara akalte hi nula an karthlak thui thin a. Nula Darzachawngi nea an innoi a, a nupui chuan, "Thangtawi hmei tha nupui ka han ni mai chu a va mak em, ka mamang em ni chu aw," a ti hial thin a ni. Fa pathum an neih hnu pawhin Thangtawia chu a chuai chuang miah lo va, chuai thei lo Thangtawia an ti thin a ni. Khaw khat tlangval hmel tha i ti ve pawhin, "Thangtawia chu ka tluk ve ang," an ti ngam ngai lo va, "Thangtawia chu ka dawl ve ang," an ti ngam chauh a ni. A nupui Darzachawngi hi a hmel tha vak lo va, a fate chuan a pa an chhun lo a ni.

Ni khat chu chaw fak khamin khanghu veh turin Thangtawia chu a chhuak a, veh ta lovin Chaltuiah (tunah tuikhur lui) chakai a khawrh ta zawk a. A hawng tur, Chaltui atanga khawmual a perkai lai chu sakei sualin a lo seh ta a ni. A chhungte chuan zanriah ei hun thlengin an lo nghak'a. Zanriah ei hunah pawh chuan a lo la haw tak loh avangin, a lam turin

mipui an thawk chhuak ta a ni. Khanghu awmna an zawng hmasa a, a hnuhma an hmu ta a, an zawh chho zel a, Thang-tawia ruang sakeiin a ei lai chu an rap thelh a; sakei chu a thaw lum huam a, a tlan ta a. ruang chu an hmu ta a ni; Sakei chuan a mawngtam bawr leh a chawn a lo ei hman a ni. Tin, Darzachawngi chu Nalzawl khuaah a thi ve ta a; a lung-phunah chuan, "Thangtawi hmeh thaa nupui a ni," tiin an zia khher a, chu lungphun chu Maubuang leh Thiak inkarah hmuh theih a la ni.

BER KAITE

Mizorama inzirtirna tel lova mahni pianphung leh nih phunga ber kaite :—

1. Hmelthatah	Lianchia Chhangte,	Selesih.
	Thangtawia	Zawngtah
2. Tuanranah	Aihniara Fanai,	Selesih.
3. Zai thiamah	Buizova Pawi,	Selesih.
4. Chakah	Chûla	Selesih.
	Saizahawla Hmar,	Khawruhlian
5. Hmelchhiatah	Saichawnkhûpa Hmar,	Selesih
6. Lunglenah	Thangzawra Lusei,	Thingsei.
7. Zaidamah	Vanapa Vanchiau,	Aizawl.
8. Huaisenah	Khuangchera Kawltung,	Reiek
9. Thatchhiatah	Samdala,	Teikhang.
10. Tuarchhelah	Neuva Chalchung,	Zawngtah.
11. Tlawmgaiyah	Taitesena Khiangte,	Serhmun.
12. Thinchhiatah	Pawngvina Renthlei,	Khawhri.
13. Lenreiah	Hauruanga,	Hauruang.
14. Zu hehah	Sailaia.	

FATHUM UHAWM

"Fapa ka neih hun chuan ka hmong d dzawng ber 'Lalchhandama' tih 'hi ka sa ang' ka ti rilru thin a.

Kum 1942 May thlaah fapa duhawm deuh ka nei ta a; mi hlim kan th zing hien ka lo tel hmin tawh a, chung mi hlimho chuan ka hmongthang zuu hlein an hria a ni ang chu - Hmingthanzuwa tun ka fapa hmong chu min sak khath ta a. Mahse, ka fapa chu a sen ty atangin a dam ther ta lo va, th'a rint ni a nam 1942 Krasos hmin a thi ta a ni.

Kum 1948 April ni 27 ah fapa ka nei leh a. Mission Veng pa hmongthang Pu Saia an tih chuan 'Lalchungangna ni tawh se' a ti t'leh a. Kon pi puten lat ang lo hmong sak hi an d-m duh hle zawk ana an tin chu zuwmi, la na takin Pu Saia hmong sak chu kan pawm ta a ni.

Kum 1950 December thlaa' P. Pun (D rting Doctor) lo leng thla chuan, ka nupui chu ka hnat loh hlanin a lo hria chho va. 23rd December 1950 thu dar ngan chuan thla 8 chauh putin mipa a hring ta a. D rting d'm d'w' m' ch' ch' t' w' p' ch' u' a' a' ch' kaw' h' a' n' a' a' u' leh n' a' t' e' chu dam leh hrisel takin an lo chhuak thla ta a. Ka lawm em em a, Lalpa chhandam nger ma hrian ka hmong hualsa 'Lalchhandama' tun ka fapa pathumna hmong chu ka si ta a, ka lawm ta em em a ni. Lalchhandama chu kan duhin kan ana thang vek a, a hmong pawm kan ko phul lo va, 'Dante' tun kan ko theuh a ni. Lalchhandama ch' thla nata hien ni mah se, a thang duang hle a, a u nen chuan an inkawm tawh thla a, an hlim den hle thin a. A lo lei kang deuh deuh va, huana ka hnathawh min t'uputu ber a lo ni a, a thoeh ang angia ka huan hnathawh min pui thin a ni.

Ni khat chu a nu fehna leipuih chhunah mahin a lo zek kal ve a. 'Pu Huala bawng i hlau lawm ni, nongmah chauh va khu chen chen i lo kal ve mai' ka ti a, ani chuan 'Hlau lo, tiangin ka vaw tlan vek mai ang' a ti a. "Rul pawh a tum asin i hlau lawm ni" ka ti leh a, 'Ka hmawlin kawngthlangah ka thai thla mai ang' a ti leh ta mai a. A chhanna chuan ni a ti lawm ta hle a ni.

Tin, kan pi leh puten hmetha chhinchhahna an tih thin ang hi a pu nghe nghe a, thenawm khawveng biaksawm vel

pawh a hlawh a, a rualpuite pawhin an kawm duh hle a. A u Lalchungnunga pawhin a ngaina hle thin.

Kum ruk hmel a hmu tihin natna chhete a nei a, a dam leh mai a. Naupang barh a nih avangin tlar khawvawtah luhah a thiante nen an lo zu kal a, damsam meuh lo a nih avangin a khua a sik leh ta a, zawi zawiin a na a zual hret hret a; damdawi pawhin a tidam hle thei ta lo va, thatlam pana a lan lalin a chhungte leh thenawmte rawtna chu remti lo chunain Damtea chu damdawi in lamah a duh lo chung kan phur phe ta a ni. Krismass a hnaih tawh avangin boloon-te kan lei sak a, a hlim thei ta hle a. Ka mangang chu Armed Police veng thlengin tawngtai saktu zawngin zanaah ka zu kal thin a. Zan khat chu a nu hnenah nasa takin Damtea chuan hawn a to ngen a, kei chuan hria ila kan haw ngei ang.

A natna chu Doctor chuan a hre fuh thei lawk lo va, khawsikpui a lo ni a, ei insum lova engkim ei Doctor-in a phal avangin a zual sawt hle a, a natna ngeih loh zawnga an enkawl avangin zan thumnaah zing dar 4 ni 25.11.1955 ah a borai ta mai a. A u Lalitluangi a ngaih ber leh a sawi nir theih loh, a hnena Shillong a kal nana Thirsakawr lei a ngen thin kha ka ngaihtuah a; a n hmel hmu lo va a borai ta mai chu ka rilru tinatu a tling a ni. A borai hnu chuan damlo enkawl nei ve bawh kan hmeihriat ngailoh tlangval pahnih in min puak hawn sak ta a. An chungah ka lawm em em a, tlangval ngilnei pahnih tan chuan Pathuan hnenah ka tawngtai fo thin.

Chhandama khuma a mu chu hmeltha ka ti ta em em a, sawiselna tur awm lo khawpin hmel tha ka tizual ta a, ka uin chu a zual tual tual a, a kiangah ka mu a; ka pawm reng a. Lal Isua khaw fan laia Jaira fanu a khaihtawh kha k hrechhuak a, vawi khat talin han thawchhuak leh se chuan ka nun ka pe ang a, a dam zel theih ka ring ta rum rum a. Thilatu ka ko va, Damtea mu chu a thla ka lak tir ta a. Fapa hmel tha tak ka chan ta mai chu ka ui em em a, ka rilru a na tak zet a. Damdawi ina kan dah ta kha ka inchirin ban a chen ta tak meuh a ni. A u Lalchungnunga khawhar tur ka ngaihtuahna chuan ka rilru a tina zual a, A vui dawnin ka tawngtai a. Damtea aiah tur fapa minrawn pe leh thuai turin ka dil nasa ta a ni.

Thlan lam kan pan a, vui zawh chuan thlan chu ka zu bih a, engmah dang hmu lovin bih kung telkhawm kilh lek hi ka zu hmu ta zawk a; chu chuan ka rilru a tihahdam ta sawt a. Thlanmunt kan pelh hnu lawkin sang vek lovin thlawhtheina a lo leng ta delh de h m i a; pakhat emaw ka ti a, ka han en chiang a, pahah— pakhat ang chaba inbuk-thuah a lo ri a. Ka fapa upa ber Hmingthanzaupa leh Lalchhandama chu Pathianin min thlamuan turin a rawn tir niin ka hre ta a, ka rilru chu a hahdam leh sawt a; mahse, a reh tak tak thei chuang lo.

Damtea tel lova, khawvel hman liam mai chu ka hreh ta em em a, engmah thawh ka tum ta lo va, ka in pawh chhia se, siam tha lovin awm mai mai ka tum rilru ta tlat a ni. Mahse, Damtea aiawh tur fapa ka dil reng a, ka rilru hrehawm hian reh ni neirin ka ring thei lova, Pathianin mi a chhawk a, chaw ka ei thei a, ka muhil tha thei tak na a, ka cher tulh tulh mai a, ka lungngai rilru hle mai.

Ka fapa thih chhan zawng chuan kil tin ka dap a, a changin damdawi ina dah rawttu kha ka puh a; a changin Doctor ka puh a, a changin keimahin a nat tih atengin ka ngaihsak tawk lo niin ka hria a, ka inhua a; chutianga inggahtuaha kum chanve ka awm hnu chuan a thlan chei ve ka tum a, thlan chhinchhiaha mau phun kha a lo awm ta lo va, a thlan chu ka hre ta lo a ni. Ka chhungte ka zawh leh ka tlawh hlei nem an lo ti theuh si a, thlalatu lah khan ka ti chhe hlah mai a ti bawh si a, Lalchhandama chu hnuhma nei hlek lovin kan hlah ta a nih chu. Rilru tithar tura thlan awn lo chu a ziazang ang reng hle mai, Pathianin thlan laih sak loh chhawkin min chhawk a nih hi te ka ti ta mai m i a.

Kum 1957 January ni 9 ah chuan Lalpan ka dilua kha a chhang a, fapa ka nei ta a, Mizo dan hi ka rem zawng tak a ni e tiin ka fapa hmingah chuan, 'Zorema' ka sa ta a ni. Fapa ka neih veleh ka rilru hrehawm chu a tla fai ta duak a, ka cher tulh tulh pawh chu a reh ve nghal a, Pathian hnenah lawmtbu ka sawi nghal a ni.

Kum 1959 March thlah ka fapa Lalchhandama ka uizia leh Pathianin min chhawk nasat zia chu hain siam ka chak leh ta a, chumi thla ni 17 zan dir 11-ah chuan Mizo hla dik takin hla chu ka zia ka chawt a.

1. Iochbir hi ban ang a sei rgi e
Ka hrat lung her daw dawm run kan zaltir e;
Awmlai hian pal ang a dang zo lo.
2. I riang lua e, enchimloh ka hrai hmel'the,
I sawi nin loh fiah far tawog lo te mawm,
Thla i tam zuapa mi nghawr dun e.
3. Hmel hriat loh ngilnei Valnema te'a
An awi ta e, senlai nadang mai mawm,
Hawih te'u an zalur e laikhumai.
4. Her ang val ngilnei ka tawaw ngai lo,
An anks nem sial sawm man aphtha awm lo;
Malsawmna vur ang one Lalhulan.
5. Sachmel a mawi zual e zua tamona,
Dairial chang hnu nawahte'a laikhum i zai e,
Tinkum ka dawn chhuak e Zarea.
6. Lal pian chanpha kumsul vei ka ngizawm lo,
Ami hraichawi duhtin thang nen an teag e,
A riang bil e canmhlei tual dath.

Tin, kei hi unau zinga naupang bei ka ni a, ka nu leh pate leh ka u teho hian mio duat em em fana a, ka fapie hi pawt an ti a, ka lungawina ten hlini thoinat tur hi an zawn, reng a, ka tan engmah an ut ngai to va, munggi unêi pua ka awm pawh hi binah nuam an tin loh zwaogin, thi' tha ber berte pawh ka hlimna tur a nio prawt chuan an ut ngai lo a m. In lam leh ram lamah ka dazawng ngantuahin, thi leh thau pawhin an tang thim. Cauvaogin netiang khawpa na tusunna ka han tuar ta mai hi, ka nu leh pa leh ka uten min khawagaih em emin ka ring a, an thlarauvin mio lungchhat-puun min rawn thir kir hialia ka ring a.

7. Suilung chhawh ang dum bik hian ka ring nem maw,
Pianpu lungdah, chun leh zua mi chawh thietu n

Thinlei hnimin mio thir reng awm e ka han ti ta chawt mai a.

Ka nu leh pa leh ka ute zawn zawn, duat taka Tante si hira min kotute chu koh kir leh theih ni se la, ka lung-gahaw thu an hnenah han hrith ila, a nep theih deuhie ka han beisei leh rib thin a. Mahae, kohkir theih an ni tawh lo

t'h chu ka bre rang a duhna m ma a ni a. Het hien ka
zue fan ser ta a.

8. Cainghien da ang bolar ni ka ngai nang e,
Kwa ziw gah ni kon kir nzu rawa ka puata e,
An tiwain f m gah ka hui tur a.

Ka nre duh tel hai ta hu lo hzuak sela ka ti a.

9. In lo hui k d w twm ni dahungu,
Ka hui p uerawg onzhe'u rhing lam thagah,
A ci so leh zan huihang m chhawa e

ka ti ci ta. Kwa duh ta ci ka ti ci en tun a, a huiel
ci m w a ni en ci m a ni a, a ka ti ci ka ti ci m a ni
ci m a ni a, ka ti ci ka ti ci a ni a, ka ti ci ka ti ci a ni a,
hui ka ti ci ta a ni a.

10. Huihang huihang huihang huihang
Huihang huihang huihang huihang
Kwa huihang huihang huihang huihang.

11. Duh tak a d rwa ni huihang huihang
Huihang huihang huihang huihang
Huihang huihang huihang huihang.

12. Duh tak a d rwa ni huihang huihang
Huihang huihang huihang huihang
Huihang huihang huihang huihang.

Tuam vuc huihang huihang huihang huihang
khan ka ti ci ta a ni a.

13. Thian tun ba huihang huihang ka ti ci ta.
Huihang huihang huihang huihang
Thian na a ni a ni a ni a.

Ka tan ruanpaya tioreng toar a. chesawih leh thiduh-
dahna houma. Kwa y thung Kwa lo a thiduh a. tho leha
khan mi huihang huihang huihang huihang. Kwa 1943 a
ka ti ci ta a ni a ni a ni a ni a. Huihanghuanzaava
Lalchandania ci a rawa tiara takwip tuam, pakhat emaw
tih mai tur huihang huihang huihang huihang huihang
der mai huihang huihang. Chu chu m m chhawa ta huihang
mai a, lawma sawi huihang huihang huihang huihang
a ni a.

14. Salcha an leng dun e thangvanah,
Mimang pianna an run ngai lo ang hianis,
Angel var dung an thul zua tawnah.
15. Laituel an leng e Pialral ram nuam,
Hmingthanzau leh Lalchhandam hrinhniang unau,
An bel e Van Lai an zua hnêkin.
16. Damlai lam kawi tungkai hi ka pelh ni chuan,
Ka tawng ngei ang ka hrinhniang lungduh unau;
Nuib zai rel ing e kumtluang runah.
17. Piara tui thiang nih laia mi nghilh loh tu'n
A rawn tir e unau lungual van zawlah,
Chhumpui zing a kiang e zua tawnah.
18. Dawi tin dawm dan hi a thiam chuang e,
Min tawn tir e rauthla leng unau fam hnu;
Ka suihlung lâm ang a awi ta e.
19. Hei ang hi tawng awm maw vanhnuaiah,
Fam ngaih lunglen sirah a sawn e Lalpa'n
Zolai bang lovi a zar mawi hi, ka ti a.

Ni khat chu keimah chauhvln inah ka awm a, ka fapa nena kan sulbnu ka thir vel a, ka lunglen chu a lo tho leh ta a, hrehawm ka ti ta hle a, mak ka ti a, hla ka ziak leh ta a.

20. A ngaihna reng reng ka hre thiam lo,
Ka suihlunglen muai lam hnu a lo kir e,
Thinlai a nghawr leh e, riangvaihna.
21. Nem hlen se tih leh a sawt si lo,
A lo thawk e hnawmtuithang hian ang hianin
Khuandim val suihlung a nem thei lo.
22. Thlangah mauraw dawn a tuai thar thin,
Ka hrai phunchawng dawn lai tuai lo tur reng hi,
Ka dawn sei ngam lo ve riangvaihna.
23. Sirte par iangin a leng liai liai,
A rauthla leng ka chhingmitah a cham e,
Nghilhni awm thei hian a mawi lo ve,
24. A hmanlai thuai thin e thil dang zawng,
Hmanlai chang thei hian a mawi lo a nâ e;
Lutgrun hraleng zuna kan uai hi.

Fate sun chu mi fan rawng rawng mai, upaten an ti thin a, mahse ka lo la hre zo lo hle mai a. Hetiang khawp hian, an lakah lung a leng thei ang tih ka lo la bre lo a ni ang chu :-

25. Heti emin leng thei hian ka ring ngai lo,
 Zawlpal fama Tualvungi au thiam huiva,
 Min koh rawh Damtea run luma'n, ka han ti leh chawt
 mai a; ka nu leh pa leh ka u te zawng zawngin mual min
 liam sau tawh avangin, rilru taka min sunpuitu awm lovin ka
 hria a, van laia tla niin ka inhria a, ka khua a har ta em em
 mai a, heti hian ka han ti leh a :—

26. Vanlaia tla ka lo ni e khua lianah,
 Tinkim ka dawn, chhungkim lenlai ka ngai e;
 Tual chhai blim ni thialai vul thei lo.

Pi pute rin din leh siwi danin Thlarau hi Lalruanga
 sehnawt hian tulah te sava dung zingah a khath thin an tih
 chu ka rilruah a lo lut a; chite lui kam kum thum tul velah
 ka fapa chu chu sava chuau khalthin ka han ring phut a, kal
 ka tum ta a.

27. Ka zawt ang che ramloh Lalruang sial Hawla,
 Suihlung tilenga riang rauthla ram daiah;
 I khel tel lawm ni, ka lungdamna.

28. Kum tam mual liam hnu kha lo kir rawh,
 Ka chun zua, u, shahfar unaurawn hruai la;
 Fam ngaih lunglen min tuarpui turin.

29. Enga tan nge i lo pian le zua tawnah,
 Run lum, tawite rihtlang liam leh tur si hian,
 Ka kai ang Dawvan ka lal tawnah, kan han
 ti leh ta chawt mai a. Mahse, Pathian mal tinreng sawmtu
 lam ka han thlir a, fate hi kan ta a ni lo va, ama khawngaih
 zara thilthlawn pek kan dawn a ni si a; chuti kauva rilru han
 hman chu Pathian pawh zahawm thei ta hialin ka ngai ta
 zawk a. Pathian aiin lusunnain ka rilru a luah khah zawkna
 chu ngaithiam turin ka han dil leh ta chawt mai a.

30. Min ngaithiam ang che belblai Lallian.
 I thil thlawopek ka chawilai thlafam mai hi;
 Ka ui em a ni e min hnem rawh.

31. Chungtiang Lallian khawngaihin mi lo kai rawh.
 Thlafam ngaiin ka lunglam vai ka hnem e;
 Awmbar laitua lenna khua lianah ka han ti ta zawk a.

Kum 1957 January 9-ah fapa duhawm tak ka nei leh ta a, ka
 lawm ta em em a, ka dilna Lalpan a chhang ngei niin ka hria
 a, heti hian bla ka siam zawm ta a ni.

32. Hring mi thiamtlang tinkim rông a chhiang ti u,
Min hlan leh ta sêisal tangah kan caawi e;
Lawngleong dungthul fam nguh lo u u.
33. Turni hrang chhemdam thli hi a iang ber wai,
Daw ang min dawm muat mawi thlin ka tangah;
Fam ngaih lunglen thaugtlai a tla e.
34. Ariang Lal ankā a tlawh ngai lo.
An lo ziak e, a thiamthu bu thraughtimah;
Min chhang e, duna tlawm lungdamna.
35. Tlangtin sawi lusi Lui hmingthang hi zel lo u,
A huam chhuak e, daibdawm Kalvā tlang a,
Eden mawi thlin buu tivul lentu.
36. Mi sual dam ber Tita pawh a thang fū e,
A hlangkui e, zalea pialral ran nuzam,
A la hrnai kal zel e diltu chu.
37. Hmatiang ka dawm lung tioreng a muang zo ve,
Hunpui inher Lallian lungdi min vir e,
Kawvel kil tioreng a hawl mek e.
38. Min kai zel ang che ka Lal Duhawm,
Ka chāk em e, i zarmawi zo dome chungin;
Chatuan pialral chawlhna run nuaman.

Ka fapa thih hian hla hi siam ngah ka tum a; mahse Mizo hla thluk leh kathmang bre thiam lo leh hua an tum avangin ka insūm ta a Mahse, 12th February 1959 zana Chhawazirga fate pahnih leh mī dang pahnih Chandmāy pul. chimin a delhhlum chu phuah ka chak leh ta a, zak caangin hla ka siam a, type diamin an chhnate ka thawn ta a. An hua ang tih ka blaub rilruk naka lanu an lo lawm a, min chhawk nasa hle an tih avangin 17th March 1959 zana ka fapa phuahna lo jang tawn sa kha ka ziak tin leh ta a ni. A hun tak laia mi ai chuan a kim lo mai thei.

Tin, ka nu tar thi ka tawrb nasatzia leh Lalchhandama thi ka tawrb nasatzia hi mak ka ti a, tlemin zual leh hret se chuan ka taksa emaw ka rilru emawin a chhiatphah ngein ka ring hial a ni. Tun hova ka chhui letu Pathianin lusna khawngaih dan min zurtir niin ka bre ta a. Ka zirna hi zirna satlish mai ni lovin, University sang tak niin ka hria a ni. Hei ala sang leh nasa hi mihringin zir theib chi niin ka ring lo hial a ri.

Part III

HLA LEH A PHUAHTUTE

Hla chhuah tantira dan :

Mizo pipute titiah chuan, Lentlang leh a chhak ram awm lai chuan, hla pakhat mah nei lovin an insawi. Chungcho chu Lénchung an vuah a. Pawiho erawh chuan hla an nei tawh a, kan pipute erawh chuan hla an neih loh avangin lâm chàk mahse, an lâm thei lo va; nakin deuhah chuan inral auhna hla an nei ve ta a :—

“Heta tang hian kha kha a lang a,

Khata tang khan hei hi a lang a,” tih chauh hi an nei. Hma an sawn leh deuh a, kawng chhuk kalna hla an nei leh a.

“Hnuang hnuang tak, hnuang hnuang tak,” kal chungin an ti thin a ni. Tin, kawng chho kalna hla an nei leh a, “Ur ur tak, ur ur tak,” tih a ni leh a. Kawng pheih kalna hla an nei leh a. “Vai vai tak, vai vai tak,” tih hi a ni leh a; mahse, han lam theihna chi a ni lo va. Heta hian an zinga fing pawlin an ngaihtuah chhuak ta a. Mahni fate hmang chhalin lâm theih niin an hria a, an lam ta a. Fa nei lote chu an lâm theih leh ta lo va. Tin, pa pakhatin fa Thanga te, Lala te, Khumi te nei sela, an tih dan chu hetiang hi a ni :

“Thanga pa ka hi e,

Lala pa ka hi e,

Khumi pa ka hi e,” tiin fa nei tam an lâm rei a, a nei tlem an lam rei lo mai a. Ni khat chu Pawi khual a lo zin a, an zu inhonaah lam turin an sawm ta a. “Anni zawng hla an nei a, a duh chen chen lam rawh se, hla a sawi ang a, kan sa ang a, chung a hla atang chuan hla phuah pawh kan thiam ve mahna” a ti a. Pawi khual chu lâm tur chuan a ding ta a. Eng hla nge kan sawi ang aw, Pawi tawngin, Ziang so kan hril pei” a han ti a. Hla a sawi emaw an ti a, “Ziang so kan hril pei” tiin an lo zai ta mei a. Hla a la ni rih lo ve, Pawi tawngin, “A si rih lo ve,” a han ti a. A la sawi zawm zel emaw an ti a, “A si rih lo ve,” tiin an zai ta zel a. Pawi khual chu a mangang ta a. “Lam theih kal a si blah” tih leh tlan chhuah a rual ta a. Anniho chuan a sawi zawm zel emaw an ti a. “Lam theih kal a si blah” tiin an zai zel a. Pawi khual zung tur emaw an tih kha a tlanbo ta a; a ngaihna an

hre ta lo va. "Kan thianpa chu hla a hriat tehlul vei nen, engtizaa tlanbo ta nge maw a nih le, hlawn pek kan tiam leh vang a ni ang, va zawng chhuak ula, puan ngo hlawnah lam leh rawh se" an ti a. An ko haw a, an hlawnhtir ta a.

Chuta tanga kum hnih khat lekah chuan hla phuah thiam an rin deuh deuh pathum an lalin a ko khawm a, awm ni kham meuhvin hla an phuahhtir dawn ta a. Mipuiin an lo ngaithla thup mai a. Lalin pakhat cau a han ko chhuak a, "Hla phuah rawh le" a ti a. Ani chu a han inggaihtuah vang vang a, "Bel-val aw khaw teng khaw teng" a han ti a; lâm theihna hla nin an hre lo va. Pakhat a han ko chhuak leh a; ani pawh chu a han inggaihtuah leh ta vang vang a, "I zunlengin val mi ulh-thleh, val mi bilhrawlak" a han ti ve ta a; lâm theihna hla nin an la hre lo va. Mipui chuan, "Kan hlawnchham dawn a nih hi," an ti noh noh mai a. Pathumpa chu a han ko chhuak leh a, a ni chu a inggaihtuah vang vang a, heti hian a ti a :—

"Khawmhma pal a er an ti,

Ka duh duhin er nang e" a han ti ta a. Thiam an ti em em a, an sa a, an lam er ta ngawng ngawng hlawn a, zang-ruh nel apiang chu lam thiam an lo ni ta a. Hla a phuah belh leh a :—

"Hmarcha thak vitin vawtah" tiin, hmarcha thak ei angin, beng hupin an kun ngawih ngawih a, thu chung a lam nan an hmang ber a, he hlate hi hun rei fe an hman hnuin Pi Hmuaki a lo piang ta a.

Wawi khat chu nu pahnih thing phur turin, hmawng lian-pui an hmu a, pakhatin, "Thiani, hmawng zar lehlam khi eng thing nge ni ang?" a han ti ta roh va. Ani chuan, "Thiani chu i va â tak em, Lenbuang thing a ni ang chu," a han ti khiah mai a.

Ni khat chu nu pathum hian mitthi an râl a, an hawn kawngah chuan an mitthi ral chu khawii ber nge ni ang tiin an inzawt ta a, pakhat chuan' "Kan mitthi ral chu tuala an rawh then thi the kha a ni lawm ni?" a han ti a. Pakhat chuan, Lukapuia putar vaibel pak khu tulh tulh kha a ni kha," a han ti a. Pakhat chuan, Bangthlanga thi awrh uar kha a nih kha a han ti ta a. Tin, an ngaihzawngte hi ka ngaihzawng tih nachang an hre lo va; "He pa ka hmuh hi chuan, engemaw ka ti heuh hawuh ve," an ti thin zu nia !

Ni khat chu, lawmrual feh hian Satel an man a, an han n lat lat a; sava a nih leh nih loh an inhnial ta a. A then huan thla neiin an hro tlat mai a, a thlawk thei ngeiin an ing a. Reife an inhnial hnub, a thlawk theih leh theih loh jah nan an han vawrh ta a, a lo thlawk thei ta lo va. 'A bla kan tihnat palh a ni ang,' an lo ti talh mai a. An hawn lawn tepin telkhawmual te tak te an man a. Chu zawng thlangdar niin an bre ta theuh a, an en ta lat lat mai a, ram ruiin a laiah an breng a, an hotupa chu an awrhthir ta a ni. An hotupa chu telkhawmual awrhin an hawn kawngah chuan kal hmasa ta ngak ngak a. Telkhawmual kha a lo dak huak a. A irah a seh ta tlat mai a. A na ti chu a thle ta ak vak a. A hote khan an han hmu a, 'En teh u, kan hotupa thi, thlangdar kan awrhthir a, a inchhuang khawp a, a thle hui ngak ngak mai,' an ti a. An han en chuan a lo chau elh tawh a lo ni si a.

Tin, ramvak tum khat chuan kawr thuk taka tiau chhum hmur chu hleuh theih niin an ring a. An hotupa chu a an zuang thla hmasa a, ral lehlama vahui lo hram chu a hleuh ai a, châng a han tum emaw an ti a, hleuh tumin an zuang hla ta sup sup a, an thi ta vek a ni.

A chung a kan sawite khi kan pi pute ni lovin, chanchin huiututen Mizoramah hian Tibet-ho emaw, Arbor-ho emaw lo hm tawhin, ziahkur leh sakhi kia blo thlo pawh hi an nih an ng a, lung hriam hmangtute pawh hi ni ngeiin an ring. 1912 Beng khan Arbor-ho chuan ziahkurin blo an la thlo a ni. Kan pute aia kal hmasa Biate emaw Tuik uk emaw nia ring pawh awm. Kan pi pute chuan Khampat awm laite pawhin hla lo nei tawh si a, kan aia kal hmasate an nih an ring a ni.

PI HMUAKI

Mizo zinga bla phuah thiam hmasa ber niin an sawi. Hla a phuah a phuah ta mai a, an khaw pa pahnih hming chauh a la telh lo va, thangtharin hla phuah tur an rei dawn lo, tiin an mangang ta a ni. A hla chu benxte hi a ni :

1. Ka ngentê khua, khua nun nusma kha,
Thla ki fam hman ki nghilh rua lo ve.
2. A lal an fam têt lian pal ang thar,
Huang zawl hawih chang sial a ngul zo ve.
3. Lo kir leh la bawngva chaltuaia,
Ka thawng umtui ang ka chhir leh a.

Pa pahnih an hming hlaa a la chawi ve lohte hnenah "Hei kan khaw pa zawng zawng chu hlaah min chuan kintir tawh a, nangni pahnih chauh hi in la chuang ve lo va, leng ula, a lo phuah leh ve che u chuan, thangthar tân hla phuah vena kawng a kaw ve dawn lo a ni, Mahni pate hming pawh hlaah han telh dawn sela, Pi Hmuakin a lo phuah leh vek tawh si a," an ti a. Chutichuan Thingtluruma leh Zawlsiala chu an leng ta a. An hawn dawn chuan Pi Hmnaki chuan "Bal ka chhum hi a so tawh a, nghak rih rawh u," tiin a phuah ta a :

4. Thingtluruma Zawlsiala chhuah leh,
Sobal ka chhum thaltui ang nghak rawh, a ti leh ta a.

Pi Hmuaki chu tihhlum zai an rel ta a, a nung chungin an phum ta zawk a, thlanah chuan a dam rei nan phulraw pumin thli an la lut a, an phum dawn chuan :

5. Buibir angin zal zuk thlak ila,
Khaw ruamah sial ang zu chhuak ila.
6. Nauvate u, nau haite u,

Tha te te khan mi haichbilh rawh u, a ti a. Hla a la phuah ta zel mai, vur thuai thuai rawh u an ti a, an vur ta sawk sawk a.

Thailungi pa hi Ralte a ni u: a fanu leh a fapa chu an nuhrwn chuan a tiduhdah hlo thin a. Nikhat chu, chu nuhrwn (Thailungi nu thar) puan tahna hnuaiah chu a Thailungi a muhil a. Chutih lai chuan Pawi khual thirhlum zuar an lo kal a. Thailungi nu chuan, "Ka Thailungi hian ka lo lei ang e," a ti a, an lo remti a. Thailungi nu chuan "Tui ka rawn chawitir ang a, in lo man dawn nia," a ti a. Tichuan Pawi khual chu an chhuak ta a. Thailungi nu chuan, "Thailung, tui zuk chawi vat rawn," a ti a Thailungi chu a kal nghal a. Tuikhur a thlen chuan a thiante an lo awm a; "Thiante u, min lo nghak rawn u. Pawiho khi ka hlau em mai," a ti a. Tui chu a thal sawk sawk a, mahse a um phurh kha a chhiat hlawn avangin, a thal khat thei ta lo va. Chutih lai chuan Pawiho chuan an rawn man ta a ni.

Thailungi tap tuar tuar chu a thiante khan rei se an hre thei a. Pawiho chuan Thailungi hnena chuan, "I nain a hrath tawh che alawm," an ti a. Cautin lai chuan a nuhrwn chu a inchhir leh deuh a, a tubur leh em tal pek leh duhin a um zui a, hlain:—

Thailungi ! Thailungi !
 I tiangthirte lo nghak la,
 I hlantaite lo nghak la," tiin a au zui leh hnubnawh ta a ni
 Tin, Thailungi chuan,
 "Chbaktiang khi chen ka thlen chuan,
 Tiangthir a tha bo ngai lo,
 Hlantai a tha bo lo," a tih san ve ta a ni.

Tin, a mantuten an khua an thlen dawnin kawtchhuahah an chawnpui a, an kanna hrui pawh an phehsak duh si lo va, zabthlak tih leh hrehawm tih a fawm a, hlain:—

"Hrum sawmin hrualhrui ai ban,
 Ka ngir thiam lo dailungab," a ti leh ta chawt mai a ni.

Tin kum khat a awm hnain Thailungi chu Ralte a ni tih hrisio Raltepa Lianan a khawngaih khawp a, awmpui theih dan a ngaihtuah ta a. A awmpui theih veleh a fanu ni turin. duat takin a banah a kai ta a ni. Thailung chu a lawm ta em em a, Ka pu tun a ko va, hlain :

"Raltea. he pu Lianan,
 Ka cnawnbanah ai kai e; (v 2)" a ti ta hial a, hlim takin,

a awm ve ta a. A lo puitling a, nula hmel tha tak a lo ni a, lal ropui tak Chalbawka Kalte a nei ta a.

Thailungi chu lalnu ni mah se, a nau hmangalh em em kha a ngaihtuah a, a tap ru fo thin a. Lalnu thawpik tak, mut theih loh chang pawh ngah tak a ni tlat mai a ni. Tin, Thailungi pa khan a fanu chanchin chu a hre reng reng lo va, hriat tumin a bei ngam hek lo. A nau crawh kha chuan, a u chanchin hriat zui a tum thin a. naupang a la nih avangin tibngaihna a hre si lo va. A nu hnenah, "Ka nu khawiah nge ka u a awm" tiin a zawt fo thin a. A nu lah chuan a hrih tha duh si lo va, a tawpah chuan a hrih ta a ni. Nikhua a lo rei deuh va, Thailungi nau pawh chu a lo tleirawl ve ta a. "Hetì reng renga dam chu ka tan thlakhleth tlak a ni lo, thih leh thih ka u ka zawng teh ang" a ti ta a.

Ni khat chu thalva ekchar laiin, an in afang chuan a chhuak ta a. Ni engemaw zat a kal hnuin, khaw pakhat a va thleng hlawl mai a. a thlenin pa chuan Thailungi chanchin a lo hre thawi a, chu chuan a rilru a tiphur zual a, a chhuak leh ta zai a.

A tawpah chuan Chalbawk khua chu a thleng ta a, a u nen an in bmuh chuan an tap dun ta a; an lungchhiat avangin inbe thei lovin rei fe chu an kun dun ran mai a; an han titi theih hnu chuan, a nau chuan a chanchin zawng zawng a han sawi a; Thailungi chuan mittui tla zawih zawihin a lo ngaithla reng a, a thin a ur em em mai a ni.

A nau chu eitur tha a pe a, a lo duat em em a. Ni thum hnuah chuan a nau chuan hawnpui atan a sawm ta a, hetì hian a ti a —

"He u, hawng awh, kal hel ing.

Na pa vangkhua zawng hel ing (v-2) a han ti a. Thailungi chuan chem leh puandum a pe a, haw thei a nih tawh loh thu hla bawkin :

"Ka takin la zui na law,
Ka man sial sawm haw law Neu" (v 2)

"Hnamchem pha tak pa pia a,
Na nu lu ten nang ka ti" (v-2)

"Puandum pha tak ka pia a,
Na nu lu chun nang ka ti," (v-2) tiin a chhang ta a ni.

Heng hlate hi kum 1600 = 1620 inkara Chai hla hmasa ber a ni ta a. Thailuŋgi nau chu a u duh danin a haw leh ta a, an nuhrwn lu a tan a, puandum khan a fun haw a ni ti an awm a. An thinur thu ch hlen em lovin, Chalbwaka inah chuan a nau pawh chu a awm ve ta nghal a ni ti pawh an awm.

Hetiang vanduzina tawh lo sela, an hming hi hriat reng a ni tawh lo vang a, a vanduzina hian a tihmingthang ta hlauh zawk a ni.

Thumal :—

Hlantai — Phuahlan. *Ai* — Mi, Min. *Bon* — Hling
Hawngawh — Hawhteh. *Kal hel ing* — I kal teh ang
Hawlaw — Haw rawh. *O* — Lo. *he* — Ka. *Na* — I. *Pha* — tha
na law — Thei lo. *Pia* — Pe. *Nang* — Nan. *Chun* — Fun,
Tuam. *Neu* — Tê (Taite emaw, Sena emaw)

MANGKHAIA :

Champhai zawl lal, Mangthawnga Khêlte lal fapa a ni a. Mangkhaia chu ralin an man a, a pa'n a tlan dawn a, a hawn kawng khuaa mite sumin a nawthuh vek a. A tang chu a lo chhuak a, a lo kal zel, Bualte khua hi a lo nawthuh hmah nge, an sual hrim hrim, Mangkhaia chu an lo that ta mai a ni. Hei hi kum 1670-80 inkar a ni. Mangkhaia hi a hmel a tha a, a tan chhung hian a tanna nupaten an ngaizawng em em a, a hlate chu Chai hla pahniha a ni.

1. Ka nu'n Tuichhin lamzawl a phiat a,
Keiin Dar rûn in ka phiat e.
2. Dâra sawngka lerah ka chuang a,
Kan Champhai khua thloh ang thlir ing e.
3. Ka pa'n dardhir bu riat a nei a,
Min tlan duh lo ka pa Mangthawnga.
4. Min tlan duh lo ka pa Mangthawnga,
Kan neih cherthir zawng tlangthang na e.

Champhai zawlah chuan Mangthawnga chuan a fapa Mangkhaia lung chu ropui takin a phun a, tun thlengin hmuh theia a la ni.

LALVUNGA

Hualngo lal huaisen tak a ni a. Ni khat chu a chhiah h'awh pakhatin, Palian lal Lianpuia khaw sial a khawh hlum a, Lianpuia chu a thinur a, Lal unga khaw sial chu a kawī sak ta a. Lalvunga thinur chuan Lianpuia chu Farkhua atangin a hnawtchhuak a, a in a 'uah sak ta a ni. Lianpuia unaute chuan an thinur pui a, Lalvunga chu beihrawn an rel ta a. Lalvunga chu Farkhuua mi tam takin an tan duh lo va, Chawngthuho erawh chuan an tan a.

Lianpuia leh a unauten Farkhua an thlen hmāin Lalvunga chuan a chhungte zawng zawng a tlan chhuattir a, ani chuan in chhungah tan a khawh a. Tin, Chawngthuho pawh Lalvunga tanpui turin an lo inralring a, thingfak te; lungtum te an lo lek uai a; mahse an hmelmate an tam avangin beih rual niin an hre ta lo va, an lungtum ken te chu an dah leh ta a. Hei hi "Chawngthu lung chawi" lo chhuahna chu a ni. Tin, Lianpuia leh a unaute khan Lalvunga chu 1715 A.D. ah an that ta a, hla an phuah a, chai hla pathumna a ni ta a. Chung chu —

1. Lalvungan ka lian a ti Farzawl a uah
A uah sual e changsial sawmthum an la e.
2. Tlan rawh tlan rawh, Lalvung, tlan rawh ral an ti,
Tualkhelh ralah Lalvung ka tlan ngai lo ve.
3. Lalvunga nu tap tap lo la, i chau vang,
I fa Lalvung sahlamah uai zo ta e.
4. Lung an dawh e, dawnlung an dawh e,
Cherchingkima dar bang mawi vanpui chhing na e.

Tin, Lalvunga lungphun chu Tiau ral Phuntē leh Khawthir inkarah hmuh theih a la ni.

Cherchingkim: (1) Thir thuan thuma kak a kuang hmawr kawm, bungrua leh dar ban khawmna, lal leh neinung ro a ni.
2. Buhchium pa, Phengphehlepa chang tur, a chhar chu mipa neihna, a nu chu Nuawli an vuah a, a chhar chu hmeichhe neihna a ni. Chawhmaa chhar chu fa taima neihna a ni a, chawhnua chhar chu fa thatchhia neihna a ni,

Tin, Zopui khua kum 1760 Thlanrawn rawt phuahna chu chai hla palina a lo ni leh a.

Tin, Darlung khuua Lallulan kum 1786-90 iokara a phuah chu chai hla pangana-a lo ni leh a; (4 na leh 5 na hla hi phek 182 leh 183 na en rawh). Tin, Lera zai kum 1790-94 in-karah a lo chhuak leh a.

Hmar hotute zinga lar ber a ni a, a Bung phun a ropui hle. Amah hi Vantaikhawr (Tlabung tuikhawthla) ah a tla hlum a, a ruang an hmu zo lo va. Mizo danin chhawl têt, a ruang aiah an zawn hawng a; an ui em em a, an tah nasa hle a. Hla an phuah a, chai hla parukna a lo ni leh a :

1. Lera bung phunah, Chumchi chhuahna,
Pangkhuah a lang e.
2. Lera tui tlabung a sang lua e,
Thing leh rua chenin.
3. Lera thlafam nau ang kan tap e,
Lentupui maw thlehpuana ka zawn

Tin, Neihlaia zai hi kum 1794-96 ah a lo chhuak ve leh a. Neihlaia hi Zawngte hnam, zawlaidei nei a ni a; Lal in an hlauhtlawn hial a ni. A farnuin a zawlaidei a kai palh a, an hmingthan pnah ta a ni. An hla phuah chu chai hla pasarihna a lo ni ta a' chung chu :

1. Neihlaia thai sel zanah, khawtê daiah
Zin sial ang riah nuam ing e.
2. Tuipui luang chhuk sen vung e,
Ka u Neihlaia, thlanthla peuleu têt lo ang.
3. Ka sa ûm ang mawl ve rawh,
Tan₂khata chawi Neihlaian zawl law a ti.

LIANCHIARI

Chauhang Dungtlang in 3000 khaw lal zinga lal pakhat fanu a ni a. Ni khat chu tlangvalho an inkawihnawk a. Tlangval pakhatin tleirawl pakhat vaibel tankai turin a tir a. In hnau ber lal ina mei la turin chu tleirawl chu a lut a. Chu tleirawl chu lal nula chuan a lo la hmu ngai lo va. "Kan khuaah he-tianga tha mi an lo awm a ni maw," a ti rilru a. Lal nula chuan, "I vaibel tan kai hi va pe la, lo kal leh ang che aw," a ti a. Chu tleirawl chu lal inah chuan a va lut leh a. Lal nula hnenah chuan, "Engahnge min tih a, hei ka lo kal leh thuai asin" a ti a. Lal nula chuan "Eng dangah ti lo ve, ka lo la hmu Chiang ngai lo che a, i kawm a nuam awm em a, ka han kawm duh lawk che a nia," a ti a, an inkawm dun ta a. Chu tleirawl chu a zakzum hle mai a, lal nula thu zawh apiang erawh chu tha takin a chhang zel a. "Kan lal nula chu a hmel a thin a va kawm nuam em," a ti rilru a. Lal fanu hming hi Lianchhiari a ni a, tleirawl hming hi Chawngfianga a ni. (Chawngfianga hi Hnamte niin an sawi). Chuta tang chuan Lianchhiari chuan fehkawngah Chawngfianga kalpui a tum tlat thin avangin an inhmu fuh thei hle a, an kalho ta fo a ni.

Ni khat chu Lianchhiari te in mikhualin an hai a, Lianchhiari chu an zawt a, a hmelthat avangin fiamthu an thawh a; Lianchhiari chuan a ngai thei ta lo va, hla a phuah ta a :—

1. A mi tluang pem min ti,
Lian lai chhung keimahni;
Cherbelah ningzu dawn,
Lianchhung kan chi hrim e.
2. Ka nu maw Cherhlunchhung,
Ka pa maw Tluangzachhawn;
Ka kung' hruaiah min zawt,
Sai rual e kan si lo
3. Kan tawng a uang em ni ?
Tlangin lo ngai rawh u;
Zovah siahthing ril khi,
A din chhung keimahui, a ti a.

Tin, Lianchiari chuan Chawngfianga nun dan a lo bre Chiang ta deuh deuh va, pasaloh a duh rilru ta tlat mai a. Ni khat

chu Lian-chhi-ri pa'n buh phurhah kaichhan a la a. an thawk chiam a. Lianchhiari chu zem bulah phur nghah thlaksak turin a lo ding a, mi dang phur chu a nghabsak zung zung zel a Chawngfianga hrai kawh a nghah dawn erawh chuan, rit ti awm tak hian a han chawi bik a, "eh, eh, eh, ka zo dawn lo a va rit em ! Lawm Chawnga hrai nge nge," a ti a. Tun thlengin thil rit sawi nan, "Lawm Chawnga hrai ang mai a ni," tih hi an ching ta a ni.

Kum khat chu Lianchhiari te vau hrula Bûng chuan an buh leh thlai a dip hle mai a. Lianchhiari pa chuan chu Bûng chu a ngaimawh em em a, mut-mawh hnar-mawh takah a nei ta mai a; han thlak theih mai ruah lah niin a hre si lo va. Lianchhiari chuan, "Ka pa khu Bûng khu i ngaimawh hle si a, tiangval thing thiam tak, thlak thei tur, lawm tur ka hria asin mahse hlo thlawh chak tak a ni a, a tha chu ka sut zo ve dawn lo em a, a zahthlak hle ang le," a ti a. A pa chuan "Tha huihin i rul mai tur alawm, a lai bik dawn em ni ? Tin, avata thlak lovin, kan lo diptu lam zar chuan kan thlakur dawn na," a ti a.

Lianchhiari chuan an lova Bûng thlak tur chuan Chawngfianga chu a lawm ta a. Lianchhiari te pafa leh Chawngfianga chu lo an thlen chuan thiamah chuan an chawh rih a. Lianchhiari pa chuan Chawngfianga Bûng thlak tur chu thlam atangin a kawhmuh a. "Thlak a har dawh hle mai a, lo diptu zarho chauh khu thlak ang che, khu pawh khu nileng hna a ting ang," a ti a. Bûng lam pan chuan an pathumin an chbuk ta a. Anni pafa chuan Bûng hnaih lam kha thlawh an tum a Chawngfianga chuan a kokiuh hreipui a bat a, Bûngah chuan a han lawn tan ta a. A kâkpuia a han lawn chhuak a, a zâr te deuh deuh chu a kâkpuia atang chuan a han rawt tan ta a. Anni pafa kha chuan, a han lawn a, a kâkpuia a nan ban chhuah dante kha hmuhawm an lo ti a, mit tla lek lekin an lo thir dun ta reng mai a.

Chawngfianga chuan a zâr te deuh deuh chu a kâkpuia atang chuan a rawt thla ta ur ur mai a, a zar lian deuh chu a zawh a, a hmawr deuhvah a chek thla leh ta zung zung mai a Lianchhiari pa chuan, "Hetiang thing thiam an awm theih reng ka lo ring ngai lo a, haubuk chu nèpre an ni zawk alawm,"

a ti a. An pafa chuan lo thlawh zai rel lo chuan an thlir dun ta reng mai a. Chawngfianga Búng a thlak zawh dawn hnai chuan Lianchhiari pa chuan, "Hna dang thawh zui a tul tawh lo ve, kei chu ka haw mai dawn a nia, nangni pawh in duh hun hunah lo hawng ve ang che u," a ti a, a haw ta a.

Tin, Chawngfianga Búng thlak zo lo chhukna tur dai takah chuan, Lianchhiari chu a lo ding tlat mai a. Chawngfianga chuan, "Kha kiang rawh, ka lo tum thla dawn a nia" a ti a. Lianchhiari chuan, "Ka dai tehchai lo che hi, i duh ang ang chuan lo tum thla ta mai la ti nia," a ti a. Chawngfianga chuan a ngak reng a, Lianchhiari chu a kiang duh chuang si lo va, rem leh rem lo hian a sir lam deuhvah chuan Chawngfianga chu a tum thla ta a. Mahse, Lianchhiari kha a nek thawi veih a, Búng bulah chuan a tlu ta der mai a. Chawngfianga chuan, "Ka tibpalh a nia i kiang duh si lo va, a rem lo em a ni," a ti a. Mahse Lianchhiari chu a tho duh ta lo va, "Ka pum a ná," a ti ta tlat mai a; puak hawn a ngen ta a. Chawngfianga chuan a han pua a, "A nuam lo em mai, min hma thlak zawk rawh," a ti a, a han hma thlak leh a. A chhing lutuk em mai, fual deuhvin min hma thlak rawh," a ti leh ta zel a, thlam chu an inpaw thlong thei hram a. Tuibur hmuam da lekah a pumna chu a dam ta a ni.

A hma khan Chawngfianga chuan Lianchhiari chu nula enin a la en ngai lo va. heta tang hian nula enin a en ve ta a ni. Chawngfianga chuan Lianchhiari chu a ngainain a ngai-zawng ve ta em em a ni. Tin, Chawngfianga Búng thlak chu Lianchhiari chuan hlain :-

"Siati kan ram lovah, Búngtui a thum a lian;

Hmingtha Chawnglunga chuan, Thlangva lam zirna ngai," a ti a. Chutichuan, Lianchhiari leh Chawngfianga chu an lo ngam pa ta deuh deuh va. Zan khat chu, Lianchhiari pa Khuangchawi laia sumhmun thingkhawn bulah an lo awm dun a. Lianchhiari nu thing la tur chuan, a fanu mai var chu kel note emaw a ti a, a va chhir tho dawn a, an inpuang chu a ni ta mai a. Lianchhiari pa Khuangchawi ai hian he thu hi a

thang ta zawk a, he thil hi chu Lianchhiari pawhin paw a ti em em a hla bawkin:—

“Kan va tibluat tukah, Lêngin ka zir sual e;

Ka pa van hnuai thang tur, a than ni bang kir e,” a ti a. An thiltih avang hian Chawngfianga chu a ti ta em em a. Lianchhiarin Chawngfianga hnenah, a nu leh pa pawhin an paw ti lo a ni tih a hrilh pawhin, a leng tha ngam ta chuang lo va.

Ni khat chu Lianchhiari chuan Chawngfianga hnenah, “Hei kan hming lah hi a chhe dun ta hle mai si a; hetia hmingchhiat teh brep ai chuan, innei law law mai ila a tha ber mai ang,” tiin a rawt ta a. Chawngfianga chuan engmah an neih loh zia leh an michhiatzia, lal man abnekia, hnamchawm man tur mai pawh an neih lohziat a hrilh a, Lianchhiari chuan, “Lo leng phawt mai ula, ka nu hnenah pawh ka hrilh tawh a. ani pawhin ka pa a hrilh tawh ngei ang a, i buphurh ang hi chu an ni lo vang; mahse in hmangaitu tak tak, mi rinawm rawn tir ang che u ” a ti a. Chawngfianga chuan a nu leh a pa a hrilh a an lawmtlang hle mai a; mahse tutenge an tirh ang tih chu thu khirrkhan tak niin an ta hre ta fo va. Tin, Lianchhiari hian a pa thu ritmu hi a hre ve lo a ni zawk mai ang a, hnampui thulehtlah mai hi kan um a lo ni mai ang tih hlau chuogin thawi lawk turin Mangmuah an tir ta a ni.

An palai chuan a tawngkam thiam tawpin lal nula chu a va dila, engmah an neih loh thute nen lam a sawi fai leuh va; tin, Chawngfianga hi an lalten an neih duh tak tak a ring hauh lo bawk a; mahse Lianchhiari pa chuan a fanu chu Chawngfianga tan chuan a lo phal reng si a; man thuah lah chuan, an neih ang ang chu tlaiah pawm sak zel a lo tum a. A tawpah phei chuan fiamthu a han thawh zui ta nghal a, “Kan lova Bûng mi thlaksak pawh khe, se nufaah ka pawm thei mai ang chu,” a han ti a. An palai chuan Chawngfiangan an lal nula a nei thei dawh tih a briat chuan a itsik ta a. Chawngfianga te hnenah chuan, “Kan lalpa hian neih reng a lo tum hlei nem che u, tawng tha hle siin thah a lo tum reng che u alawm le! In nunna humhim in duh chuan inbuatsaih ula, tlan mai rawh u,” a leh tih ta a.

Chu veleh Chawngfianga te chhung chu an piah lawk, Chhingzawl khuaah, a zan a zanin an pem ta a ni. Hetih laia Chawngfianga manganzia hi suangtuahpu; phak a ni lo. Chhingzawl khuaah chuan a chhun azanin khawherin a awm ta ren rawn mai a. A muhl thei lo va, chaw a ei thei hek lo, at te a hlau ta rum rum a, a awm ngaihna hre lo chu, intihblimna zawngin naupang inkawihnawknash te a tel zar zar thin a ni.

Tin, Lianchhiari kha Chawngfianga ai mahin a lungleng a. Ni khat chu an khaw tlangah Chawngfianga awma khua thir turin Lianchhiari chuan a thiante a hrui a. Hlai thing awnah hian Lianchhiari chuan Chhingzawl chu a thir vang vang a. Chawngfianga mangang, naupang zinga inkawihnawk chu a zuk hmu fuh ta nah mai a. Chawngfiangan kawi a kah zawng chuan a dartawnsuk chu a thle tle ngeih ngeih mai a. Lianchhiari chuan hmuhdawm a ti em em mai a, Chawngfianga dartawnsuk chu a khuai kah laia a tla ta hlauh mai a. Lianchhiari chuan, "E, mi u te dartawnsuk a tla ta hlauh mai a!" a lo ti a. Hre haub lovin Lianchhiari chuan a bawh chhan Hlai thing kha, thir khua a lo ker a lo ker mai a, chu hlai chuan a thih phah der nghe nghe a ni an ti.

Lianchhiari lungleng chuan, Chawngfianga te in ram a zuk fang tho a, a lung a leng em em mai a. Lovah a feh leh a zual ta emaw tih tur a ni zel mai a. Hlain :—

1. Hmawng ang i pem tur hian,
Hrui ang mi zawt lo ve;
Kei chuan phal jem ang maw,
Tuahthir ka lung di e.
2. Hmawng ang i pem haub,
I u ram ang ka fang;
Sennri pual hmu ang thlau,
Lumlana an roneh e.
3. Muhriaka ram va tuan,
Lunglai ka mawli mang e;
I zunka phur hniang hniang,
Chhawli thing nem hnuaish e.

Tin, Lianchhiari chuan, a lunglen hi a thup zo lo va, a thang zau nasa ta em em mai a. Pasal a hmuh zawh pawh a laring lo va, neih a tum bawh hek lo. A dam chhungin

Chawngfianga a sawi leh a ngaih hi reh ni awmin a ring bawk si lo va. Chuti chung chuan tuman an neih peih a ring lo va.

Tin, Dungtlang khuaah chuan Pawngsena pasaltha zaidam tak leh an chhuanvawr a awm a, a nu leh a pain Lianchhiari an buaipuizia a hriatin, neih peih a inring a, nupui atina thawi chhin turin palai a kaltir ta a. A nu leh a pa chuan, a lunglen reh theihna ngawt an ngaihtuah avangin, an rem tih zawng tak a lo ni a; Lianchhiari an zawt a, ani chuan 'Tuma duh tlak leh neih theih ka ni lo ve, pasalte han nei tehreng mah ila, Chawngfianga ka ngaih leh sawi hi a reh thei dawn si lo va; inhmuh hunte pawh a lo awm leh mai thei a, kan inkawm lo thei si lo vang a, chutiang chu tu fa mahin an ngai thiamin, an ngai thei awm si lo va; an lungawi lo hmel hmuh ringawt pawh ka chhuahsan duh awm si a; in iolengpa chuan chung cau a huam a, min huat dawn loh a, nangnin rem in tih bawk si chuan ka nei thei hram ang a ti a. Pawngsena chuan lal zarzova sangal khawnghranga awm theihthe pawh, an zarah a beisei a, engkim a huam rilru a lo ni a.

Lianchhiari thu chang chu Pawngsena an hrih a, ani chuan, "A neiha mi neih duh phawt chuan, Lianchhiari lawmzawng leh hlimna tur cha ka tuar peih mai ni lovin ka zawmpui zel zawk ang," a lo ti then mai a. Amaherawhchu, dodaina engmah ka neih loh chung pawha, lunglen vang ringawta mi chhuahsan chuan, lal mah ni ula, thaim loh in chang ve a ni ang chu," a lo ti a. He thutiam hi zawm turin an inrem ta a ni. Lianchhiari leh Pawngsena chu an innei ta a. Lal inah inneih zu an in luin Lianchhiari chuan, Chawngfianga a theihnghilh lohzia chu hlaiin :—

A lian a chhung inah,
Bel lianah zu kan dawn:
Kha ang nghilh ni awm lo,
Hmingtoa Chawnglunga e, a han ti ta pang mai a.

Tin, Lianchhiari chu Pawngsena inah a lawi a, khumah a han thu chat mai a, "Chawngfianga inah lawi chu ni ila a nuam awm zen zawn mang e," a han ti a. Pawngsena chuan, "Kei pawh ka rinzawng tak a ni," a lo ti ve mai a. Pawngsena chuan Lianchhiari chu a khawngaih em em a, a lunglen nep theihna tur kawng a zawnpui hram hram thin a. Lianchhiari

nu leh pa chu an makp: chungah chuan an lungni em em a, Sangalkhawnghrangin Belrawhmual an killir ta a ni. Hunte a lo rei ta deuh va, Lianchhiari te khuaah chuan Chawngfianga chu a zin a Lianchhiari chuan a hmuh veleh, an inah a ko va, ar a talh a, an puah dun ta a ni.

Zanriah ei khamah chuan, Lianchhiarin belpui a khai chhuak a, zu chu an khawn ta a. A dang an khai chhuak leh a, Chawngfianga leh Lianchhiari chuan, khawn thiingin zu chu an khawn ta a, an inchhah a, zu chu hmaiah te an in pen per dun sek sek reng mai a. Zan a lo rei a, Pawngsena chu a mawng a kham ta a, tapchhakah chuan vaibel te a lo pak tau leh ve nghek nghek ringawt thin a. Anni pahnh lah chu mi dang awm lo ang maiin an khawsa si a. Pawngsena mu tur chuan Chawngfianga hnenah chuan, "Lianchhiari nen hian a pa khuangchawi zan chhiar lovin, hmun dangah awm dunna in nei reng reng em?" a han ti a, Chawngfianga chuan, "Nei teh suh e kha mi zan pawh khan eng vak a ni hlei nem, sumhmun thingkhawna thing tuah tur ka la lai minrawn hmu a, a ni lo zawngin an sawi thang ta chiam mai a nih kha, a ti a. Lianchhiari chuan, "Kan nun hlui a hre duh a nih hi, a pa lova bui g ka thlak ni pawhin thlamah lirpui kan nghintir ti ta che le," a han ti ta mai si a. Pawngsena chuan, zawhna a han siam ta kher kher chu a inchhir hial a ni; mahse a tuer hram hram a. A mut dawn chuan, Chawngfianga hnenah, a ui zawng min uire sak suh ang che aw," a ti a, khumah a mu ta a. Mahse a muhil thei bik chuag lo va pawnpui karah a bih tlaivar zak tho mai a. Hei hi alawm tun thlenga 'Pawngsen tlaivar' kan tih tak hi. Lianchhiari chuan hla a phuah a:—

"Kan intawh nan emaw,
Khawnthiangah zu kan dawn;
Kan inthen nan emaw.

Chhiarthlang ar za a khuan" a ti a. Zingah chuan Chawngfianga chu an khaw lam panin a hawng leh ta a. Kum hnih khat a vei hnu chuan, Lianchhiari chuan Chawngfianga chu an khawnbawl upa atan a chah ta a, upeah chuan a ting ta a. Lianchhiari chuan ama fate aini Chawngfianga fate chu a duhsak zawk a; buhtlang a kentirte hian, ama fate chu chi nen ringawt a kentir thin a; Chawngfianga fate crawh chu sa-
rep nen hti a kentir thin a. An fate chu an inkawngah

em em a, atri lah an inkawmngaih bawk a. Sual lam thil an ching lo tih a hriat avangin Pawngsena chuan an inkawm chu a duhpui zawk mah a,

Tin, an fate inkawmho khan inhauh cheng an nei thin a. Chawngfianga fate chuan Lianchhiari fate chu, "I nu hi ka pa ngaih hnu," tih an hmang viau a, an ngawih phah thin a. Lianchhiari fa upa ber chuan zahthlak tih nachang a hre tawh si a. Ni khat chu a nu hnenah, "Ka nu chu, Chawngfianga i lo ngai kher kher hi chu a va pawl tak em, inhnial apiangin, "I nu hi ka pa ngaih hnu," tih an hmang viau mai a, a zahthlak ka tihawng tak a ni," a ti a. A nu chuan "Mai mai tak che u hian aw, nangni lam lam hian Chawngfianga nena kan fa vek ni ula ka tih nak alaiin," a ti then mai si a.

Tin, Lianchhiari leh Pawngsena chu an lo upa ta deuh deuh va, an inhmangaih dun ta tulh tulh a. Lianchhiari chuan, Pawngsena dawthetihzia leh a lo hmangaih tak zet a ni tha hre chhuak ta a. A pasal chu hmangaih leh khawngaih a fawm ta a. Nupa hlim leh thurual thiam tak an lo ni ta a. Chawngfianga pawh khawnbawl upa sathah mai ni lovin, chhung khat angin an en a, an hlim tlang ta em em a ni.

LALTHERI

Laltheri (Lalchawngpui) hi Saito lal zinga huaisen ber, Zoram tana rilru leh tha seng nasa ber Lalsavunga fanu a ni a. A pa ang bawkin a huaisen a, a duhnah chuan tlang ngam zel mi, hmel tha tak a ni.

A nutate chu :— Vanhnuaailiana, Lalphunga leh Thawmvung-Huaisena te an ni a. A laizawnte chu :— Chawngpuituali (Vanpuilala nupui) leh Thangpuii te an ni. A pa Lalsavunga chu Darlawng tlangah a thih tak avangin, a u Vanhnuaailiana hovin Saitual ram kum 1842 an zuan ta a. Ruallunga an awm laiin an khaw tlangval hmeltha tak Chalthanga (Pawi) nen an lo in hmel duh ta a ni.

Laltheri hian Chalthanga hi a hmangaihin, a duhsak em em a; a tel lo chuan zu leh sa a chhim duh ngai lo va; Chalthanga a tel loh chuan a zawn chhuahthir kher thin a ni. Chu

bakah khawlaiah a lenpui fo baw k a. A nu leh a nuaten an zilh sim thei tawh si lo va, an se zawl chhuah titih ta a ni.

Tin, lal upa thenkhatte chuan Laltheri leh Chalthanga inkawp dan chu an lal ai mahin an lo ngaimawh zawk a, thik leh itsik an fawm leh nghal a; an lalpa chu an bekbaw ru ta a ni. Chutichuan, Chalthanga tan Tual Ral a ti tan ta a. Laltheri hnenah a tan ral a fit thu a sawi a; ani chuan, "Ka kiangah hian awm zel la, tuman engmah an tih ngam lo vang che." tiin a thlamuan ta a ni. Laltheri kia nga awm reng chu thil theih loh a ni si a; Chalthanga chu a lungngai rilru nle a; Laltheri pawhin Chalthanga chu a vengin a fimkhurpui ta hle a; mahse, awm dun fo theih a ni si lo.

Ni khat chu laina hnen atangin Chalthanga chuan thah an tum thu a hre ta a, hmar lamah luh tumin a tlanpui ta vang vang mai a. Lal mi tirhte khan an han zawng ngei a. Rual ung khuaah chuan an hmu zo lo va; mahse, itsiktu a lo ngah deuh va, a tlanna lam lo nrilh duh maite an awm si a. Chalthanga zawngtute pawh chuan a tlanna lamah chuan an um zel a, Luangpawna an va umpak a, an tihder ta a ni. "Hei le Chalthang, Laltherin zu inpuiah ko tur chein min tir a, kan hmu zo si lo che a, "In hmuh hma chu zawng rawh u," min ti tlat si a, he lamah i kal tih kan hre ta a, kan han um che a ni," an ti a. Mahni hmangaihte jawngkam ni awm han hriat hi chuan rilru a tidang thei hle thin reng a. Chalthanga chuan a ni awm mang tak e, tiin a thlamuang ta mai a. "Zu inho ila, kan hah tlang baw k a, hah te dam te te sela, i hawng leh vang vang ang u; i tel lo chuan Laltherin zu a in duh si lo va, a lo thinur dawn em mai," an ti a. Zu chu an inho ta a. Chalthanga chuan zu chu a han khawn ve a, a thlamuang ta maw tih veleh, a umtu lal upa pakhat chuan a thlukah hreipuiin a chek ta vak mai a. Chalthanga chu lainnattu leh bawisawmtu pawh nei zo lovin zu bel bulah chuan a tlu ta a. A ruang chu Luangpawna pukah an rawl thia a, an hawng ta vang vang a.

Chu mi lai vek chuan, Laltheri chuan zu thlam deuh mai hi chawhtawh li lung khawpin a siaktir a, a inpui atan Chalthanga chu a lo zawntir ve baw k a. Mahse, a mi tirhte chuan an hmu zo lo va, Laltheri ngaih a tha ta bik lo va, "Tualralah

a thi a ni ngei ang," a ti a. Tin, Chalthanga thattute kha an lo thleag a, a thih thu chu a tlangthang ta a, Laltheri chuan a tlangval an that tib a briat velen, khumah a tlu tawp a. tap hlei thei lovin a hui pop pop a, a let tawp tawp a, a chang chuan a zal leh raih raih thin a. A nu chu Laltheri bulah a awm reng a, a mangang em em a, tihngahna dang a hre bik si lo va. A fanu thih hlauvin a khur a khur a, reise hnuah Laltheri chu a lo tap chhuak ta a. A tap kham te te a pawnsa a chhuak a, a puante a pawt thler a, a thi neihzawng zawng chu lak tlak awm miah lovin thing bulah a hem darh ta vek a, lai nulaah chuan thi ngah ber pawla ngah a ni a, se tam tak hu a tichhia a ni.

Laltheri chuan puan tha tha a phawrh chhuak a, Luang-pawn lam panin a thianta nen an kal ta vang vang a, Chalthanga sam a hlep a, a ruang chu a phum thattir a, a puan ken zawng zawngin a tuam a, an thah dan leh an tihder dante a va briat chhan a thimur lehzuai a, a sam a hleh kha a hawn a, a hawng leh ta vang vang a, chaw a ei duh lo va, puan a sin dub ta bawk lo va, an thah dan kha hlain :—

Bawmzo ral mah dar ang a chhai ngam lo,

Belzu kungah ka di Chbawnthang chawng sai ang sat e; a ti a. A thupetu a nute pawh chu thah ve tlak hial niin a hria a, mahse tuman an that dawn lo tih a hre si a hlain :—

Kei mi thattu thah thung loh Laldanga,

Kan pam crawh khuavel thansara kan zim tur chu, a ti a

Chaw a ei duh loh avangin a nu chuan riltama a thih mai a hlauhpuai a, chaw ei turin a sawm lui thin a; a ei duh si lo va, hlain :—

Chhunrawl lovin ka fam lo vang ka nu.

Suihlunglengin Sailo ngurpui fam lo awl na e,

Laltheri chu puan sin lovin khawlaiah te muin, puan chhia a khum a, a vak a vak thin a. A changin daiah te a vak a. a nu chuan "Chemte, i puan tha denh kha sin ve ta che maw le, khatia puan chhe khuma lai nula vah vah mai, a mawi lo em mai," a ti thin a. Laltheri lungleng chu a sahal thin a, a a pumin a sa huai huai a, zanah a muhil thei lo va. Ruallung thlasik vur tlak zan pawhin khawlaiah puan sin lovin a mu tlai var thin a ni. A nu chuan vawtin a hmehhlum hlauvin a ruk-

tên puan a va thua thìn a; mahse a paih thla vat zel thìn a, hlain :-

Ka nemtepuan ka chawi lo vang ka nu,

Ka di Thangdanga zaina mah chhimbhlei tual daiah,

Bilhpuan thumia Ruallung zo dai ka vel,

Vangkhaw dung sei Cnaldanga tuallen nan ka ti e; a ti a.

An khaw d.ia Thapuichhip ttang chu Muia a thlawh hual vel lai a han hmu a, a mumangah Chalthanga thlarauvin an in a rawn velin a hmu bawk a' hlain :-

Thlobmu lengin Chhippui kan dai a vel,

Ka tawnmangah Thangdang rauthlain run a vel e, a ti a.

Tin, khawmuin an in a rawn vel a, hlain :-

Kauthla lengin kan run khuai ang a vel,

Fung fa lo chu ka nu chhunrawl a belin hun u; a ti leh a.

Chalthanga sam a hawn kha, Laltheri chuan a khuish nam a, a zial a, luhkapui banah a tar thìn a, hlain :-

Sailo ngurpui suihlung in mawl lua e,

Kan sum tualah Thangdang thlunglu hawihten in tar le, a ti el ta a.

Suihlung lénin piALLEI khar hawng ila

A sakhmel leh a zungza fial engtin aww maw e.

A zungza fial engtin a aww lo ve,

Sakhmel seasiar khuafur hawkui ang luang zo ta e; a ti a.

Chalthanga an thah datah hian Lal chhung pawh an lung-awi zan lo va, an mi tirh dan chu "Khaw chhungah a aww a nih chuan thah tur" tin an tir a ni a. Laltheri nena zu hmun sa hmuna an kal bi an zahpui a, lal nula ngaite chu an tlanbo thìn a ni ngai a, aoni pahniñ bi chuan chhuogte mit an tikham lutuk a, thah thu an rawt ta mai a ni. Khua a chhuabsan phawt chuan Chalthanga chungah engmeh tih an duh lo a ni.

Laltheri chuan fa a lo pai hman a, mipa ni se, a pa phuba latu atan a ti rilru hle a; a han brin chuan a beisei ang ngeiin mipa a lo ni ta ngei mai a. Laltheri chu a lawm ta em em a. a fapa chu a duat em em mai a, a thanjen hlen a nghakhlei em em mai a. A han din theih chuan Laltheri chuan a fapa huenah chuan, 'Taite, chem hi han chawi teh i zo tawh em? Rai i that thei tawh ang em?' a ti a, chemte chu a han pe a.

A chang leh, "Mi lu i khai zo tawh âwm em?" te a ti a, chhuatlaiia maite chu khaitir a han tum leh rib thin a. "Taite thang lian thuai thuai rawh aw, i pa thattu zawng ka hre reng a nia," te a ti thin a. Chalthanga, Luangpawh khuua va that-tute kha an lungngai rilru ta a. 'Hei Laltheri hian an khuua kan awm reog chuan, a fapa hi a lo changkang deuh ang a, min thah tir tak tak mai awm mang e, Luangpawh thlenga kan um peih te kha lal lawmzawng tur emaw kan lo ti a an lawm leh mang si lo va,' an ti rilru ta a. A zan a zan chuan tuma briat lohvin an chhungin khaw dangah an pem ta daih mai a, Chumi hou kum khat lekah chuan, Laltheri fapa chu a thi ve ta mai a. Laltheri chuan chutia a han thi leh ta mai chu pawh a tiin a tuar na hle a. Mahse he mi tum hi chuan a nuten an briatthiampui ta bawh a, thlanghang turin engmah tih a nei ta lo va. Chaw te pawh a ei thei hram hram a, puan pawh ni dang ang bawkin a sin a, a thuihruaiten amah tibhim dan an thiam bawh a, kum khat huah chuan a lo him leh thei ta a. Chutichuan, a chhungten Laltheri chu a duh ang ang awm an phalsak ta a ni.

Tin thlangtlak houin an khaw pathlawi pakhat Dingmanga nen an lo ingai leh ta a, Chalthanga chungchang avang khan Laltheri chhungte chu an sim ta a, engtin mah an hal duh lo; a duh phawt chuan rei mai se, an hnial lo theuh va. Heta tang hian Sailo nula ngai an thah thin kha an ti ngai tawh lo va, Lal nula ngai thah hi anmahni thuin lalin a titawp ta a ni. Chutichuan Dingmanga leh Laltheri chu an innei ta a, an tih ropui sak hle nghe nghe a. Chu mai pawh chu ni lovin an nupa chuan beirawhmual Dariawng thlangah an kiltir ta a. An nupa chuan an him hle a; Laltheri hian mipa ai mahia rorel a thiam a ni an ti thin. An khua pawh chu reilo têah chuan an lo pung ta a, a vohpa Vanhnuaailiana tupa Dotniauva chu a thun a rawng deuh va, chumi khuua mite chu Laltheri te khuuah chuan an pem tum a, an khua leh tuite chu an chhan zo hlein an chungah ngai a nei hle a ni. Dotniauva khawpa pakhat pem tur pawhin hla a phuah a :—

Siallamthangpa sakawi lunglian
Chengrang kau lo Lalchawngpui;
Kei ka thlang zawk e, a ti a,

Laltheri khuash chuan a pem ta a. Nakinah chuan, chhak leh thlang indo a lo chhuak ta a. Laltheri khua Darlawng chu khawthlang râl Hempua hovin an rawn run a. Ral ral tiin an tlan chhuak a; Dingmanga tlan chhuak chu Hempua chuan kawtlaish a lo kap thlu a, Laltheri chu a va tlan chhuak vat a Laltheri chuan Hempua chu a han hmu a, 'Ral emaw tih nak alaiin Hempua zuk ni beu ho roh che a,' tiin a baksamah a kai vanvadak a, chil vawi thum a chhak khum a. Hempua chuan "Ben sawk sawk aiin a na," a ti a. Dingmanga lu pawh a la ngem ta lo va. Laltheri vahte chuan an ral a, Laltheri chuan a pasal chu vawkpa sum saribin a thlaichhiah a. Intblaichhiah hi hmanlei dan a ni a, a sa chu mitthi râltu leh thlan laitute ei tur a ni a. Vashnuailiana fapa pakhat, Laltheri vahpa Buangtheuva chu fiamthu duh tak a ni. Dingmanga ruang bul zawn khumah a thu a. fiamthu ka thawh e tiin, 'Dingmanga chu ralin a lu la sela chu hmeichhia an va ti dawn tak em ! a hmaite chu er an ti ve mawh ang chu,' a han ti a, a nui huk huk a. Ani Laltheri chu a thin a ur ta a, 'Mi mah lungchhiat nak alaiin, in mi han tih dan reng reng chu, a thlaichhiahna sa hi chu tuman in ei lovang,' a ti a. An sa chhum chu a so sup sup tawh a, a bel chawpin thlanah chuan a phum tellir ta vek mai a. Buangtheuva chuan, 'Mitthi zawng zawngah chuan Dingmanga hi a tlawr ber ang maw ? amah chauvin vawkpa sum sarih a pumbilh si a,' a han ti fiamthu zui leh nghal a, a vahpa fiamthu hi a dawl lo deuh a ni.

VANPUILALA

Vanpuilala hi Lalngura fapa a ni a, a pa chuan phai vai run a chin avang leh Palsang khua a thah teuh auangin Col. Lister hovin 1850-ah an rawn run a; kawtlaish thisen a luan nasat em avangin a khua chuan 'Sentlang' hming a put phah ta a ni.

Lalngura chuan Sentlang atangin Sesawng a kai chho nghal a. Khawrublian a kai leh a. Chutah chuan a thoi ta a ni. A fapa Vanpuilala chuan a thlak a. Heta yang bian Vanhousilliana farnu Chawngpuituali, Lâmtual ami chu nupui atan a rim ta a ni. Amah hi pa te, tawi, than mun naih, huaisen tak, ngilnei tak a ni.

Tin, Vanhnuaailiana chuan thu a hmuh har deuh avangin an cham chilh ta ngar ngar a, a upa pakhat chuan hla hetiang hian a phuah a :—

1. *Lamzawl lal chu thu tin ropui tuaththiam lunglana,
Biahzai nem e khamrang khuai ang kai nan u tha e.*
2. *Chawngpui nunnem tur loh ram ang kan hual e,
Vangkhuah tui ang siam liante chhung, thlang vai ang la i.*
3. *Chawngpui manah kan neih suni tam behthi kal zo ve,
Hmar tlang ka run i-te leng lo, Kawlkhen dar lo chu.*
4. *Thaiah ka hel chung Pathian siam angurbungdawntuai,
Chawngpui, kal la, hmar tlang lal reng run in thim ruaiah.*
5. *Chawngpui, kal la, hmar tlang lal reng run in thim ruaiah,
Tuui a tam leh tian darbu riat nempuanin awi i.*
6. *Hmar tlang laldang u te chuan tuan kan rel lo ve,
Belzu kungah Chawngpui sakhming daite'n kan awi e.*

Hla chuan Vanhnuaailiana rilru chu a hneh ta a, “Tunah chuan kan inrem a ni ta char char mai,” a ti a. An hla chu sialah a pawmsak ta a, Chawngpuituali chu an hruai ta a ni.

Tin, Vanpuilala chuan Phailenz a kai a, Zâwnginah a kai leh a, Kum 1860-ah Lalthleia a lo piang a, khawnbawli nuho leh an chhiahhlawhte chuan an duat thiam êm êm a, an pawn-fenin a mawng a nâwt belkâng ang tih an hlau va, an mal hlim lo chuan an pawm phal ngai lo a ni. Zâwnginah hian 1862 Mautâm rîphtlâk ber kha an tuar hnua Khawlian a kai leh a Khawlianah chuan in 1000 leh daido in 50 a dah a, an awmna chuan Daido hming a pu hlen ta a ni. Zawlbuk 10 leh pum 30 a awm a. an depa hnam dangten an tibuai ngam lo a ni. A khuate hi Râlthe hlang hlak an ni a, lal zah leh chawimawi an thiamin rorel pawh a kal tluang a, nuam an ti em em a ni. Vanpuilala chu anmahni şawngin ‘Vanrawng’ tiin an ko a ni

He mi lai hian Vanhnuaailiana chu Champhaiah a awm a. Pawi leh Sukteho nen indo an ning ta a, sa-ui tan an rel ta a. Vanpuilala chu a sawm ve a, ani chuan, “Sukteho ka khaw Pâm zat lek te chu, ka hlau ve hlei nem,” tiin a tel ve duh lo va.

Sa-ui ten hnu chuan Zapauva chhiahhlawh, nupa tuak 30 Vanhnuailiana inah an lo tlan thla ta mai a; an rawn im zui a pèk kir leh an rel ta a, nupa tuak khat erawh chu Vanhnuailiana monu Romangpuii khawngaih thla an la bik riau va: a u Vanpuilalan a hum ngom tih hsein, a hnenah a kal ruktir ta a. A dangte chu an hruai kir a, mipa zawng chu Lentlangah an that a; "Khawthlang an duh a lawm," tiin an lu chu khawthlang hawiin an tar thluah mai a ni. (Zapauva hi Banchhingpui te nufa mantu kha a ni.)

Waw khat chu Vanpuilala chuan Vuite lal Zatualla tumpang sial chi thlah atan kawh hawh a dil a, an hawh ta a. Vanpuilala chuan se sawma khuang a chawinaah. Tumpang sial hi a talh tel a ni ngei ang. (Zatualla hi a thinur em mai.) Tin, he khuangchawinaa thingdimho chu chhim thler atengin lal muai lam panin an lo lam phei mup mup a Lal upaho chuan silai mu tel lovin an lo hmuak a, an vangpaua, an lo kap awrh awrh reng a, pa pakhat chuan "Kawha eimah Vanrawng, ni leh tha kara leng ka hih ngai uh, khuang bengpa nak takah chun ka han kap teh ing," tiin a au vel a, a mu a lo phawrh theihngaih a, khuangbengpa chu a kap thlu ta der mai a, raltlan a tum ta a; mahse upahoin an awih lo va, "I mah nati oving, lal thanna a hi zawk ngai e, an ti a, an hum ta a ni.

Tin, Vanpuilala chhan Senvawn tlangah kai a tum laiin Zatualla upate zupeng panin an lo zin a. Thuhnuairawh taka biain zu an in ho va. Upate haw veleh Vanpuilala chu pum nain a thi ta mai a. Lal thiha an silai kah ri hi upate khan Tuivai ral lehlam atengin an hre hman a ni. Vanpuilala chu a khuaten an tah nasa khawp a, ni thum chhung chu inchhung leh kawt leh inthuah a suntu tap chu an thu khat tlat reng a inchhungah chuan zu pawh in theih a ni lo va, chil pawh chhak ngam a ni hek lo. Tin, an ro tha ber Kawlkhen dar chu a kawltu a piang an tlem tih Chawngpuituali khan upa titi atengin a hre ta a, hreipui a la lawk a, a chek pawp ta hawk mai a, thlan tarah a hman ta a ni. Kawlkhen dar hi M zo darkhuang ring ber leh ri mawi bera sawi a ni a hla an phuah theuh a, bla thenkhat chu :—

1. A fam ta e, Lianthlang rengpui dokim sai kaitu
Kawikei hrang leh Changsial sawn hlei;
Nghosai hmanchuanin.

2. Suihlung lenin fam^hhua zu chuan ila,
Sakhmel sensiar Laldang chul thein ka ring lo ve.
3. Lalchungnungan t̄angah bang lovin,
Vangah kan zar tang e, luaithlinulan,
Rêlthûla kan chhiah.

Tin, Vanpuilala a thih tak avangin a fapa Lalthleia chu Van-
bawngah a kai ta a. Hetah hian Vailian hmusa kha 1872 De-
cember thlah an lo kap a, Lalthleia piin kah a awi ta lo va,
an izrem ta a ni.

Tin, Ratuah a chhuk leh a. Sailutarah a chho leh ta a ni.
Tin, Chawngpuitali beisei angin Lalthleia chuan sa malsawm-
na a dawng ta a, a fate zinga lar ber chu Ngurliana Sailo
Brig (Salvation Army) hi a ni. Lalthleia hi Sailo zinga puithu
bera sawi a ni. Sa pian dik lo ei duh loh chu sawi loh piang-
sual awmna ina mi sa reng reng a ei duh ngai lo. A ke ding
lamin kawngka a kau kher thin. A zin chhsahin a inchhuih
palh emaw, a rahpial pal hthut emaw chuan, a kir leh a, ni
dang remchangah a zin zawk thin.

THANGZAWRA

Thangzawra Lusei hi Suakpuilala fapa upa ber Lalchhunga
khua Thingsei (Sumsuih khaw thlang) a awm a ni e. Amah hi
fapa mal, mi fel tak, thenrual kawm thiam, tlang hawihhawm
tak a ni a. Khawhiangchhiaha (chheh vel khua) hmeltha hming
thang tling phak a ni e. Chu khuaah chuan amah ang bawka
nungchang mawi, nula hmel chhe lo tak Lalthniangi a awm bawk
a. Mi ze thumun an nih avangin an inngaina em em a, an in-
lawm dun ta a. Kuro thum lai tluang teka an inlawm hnuin,
Thangzawra pa chuan Lalthniangi chu a fapa nupui atan a dil
a, anni chuan an lo remti ve e; mahse, man atan silai an ngen
avangin an inrem thei ta lo a. Thangzawra chuan zak chungin,
'Ka pa, silai chu kan la ngantuah leh thei dawng lawm ni ang'
a han ti dek dek a, a pa chuan, "Nang teh lul hian khawia
silai mah i ngaihtuah thei lo vang, sawi pawh i va sawi ngam
zaw^k ve, i dam chhungin silai neih tih i nei tawh hlei nang,"
a ti a. Thangzawra chu a ngawi ta vang vang a. Silai an pek
phal loh avangin an innei ta lo va. Thangzawra leh Lalthniangi
chu an la inlawm zui zel avangin, an la mualpho ang tih hlau-

vin a nu leh a pa'n pawtlak veleh Lalthnangi chu Neihbawi khuaah an pempui ta a ni. Thangzawra lungleng chu in chhungah a tawm ta reng a, hna a thawk peih ta lo va. A changin au chul kha mittui tla zawih zawihin a thlir thin a, a mu leh mai thin a; a zawtlingawwnnat tan ta a ni.

“Ka tak laikhumah a zal reng e Chaltuaia,

Ka rauvithla a leng e, saw hmar tlangah;

Lalthnang rin sumtual a vel,” tiin hla a phuah a, a zal veng veng thin a ni. Ni khat chu Thangzawra pa chuan “Hei le, ka fapa neih chhun i ni a, man atan silai pek ka remtih loh pawh kha, a dawg kan nei leh thei lo vang tih ka hlau va, ka khawngaih vang che asin. Nupui tur chu nula dang kan la hmu leh thei em ang chu ka tih rilruk vang asin. Nang lahin silai hi a melh pawh i melh der duh ta si lo va; hetiangin i awm dawn tih hria ila chuan ka ui nang; naktukah silai puin Lalthnangi te khuaah chuan va kal la, an duh ang angin manah lo pawm rawh se I nu nen hian kan mangang hle tawh a a nia,” a ti a. A tukah chuan Thangzawra chu silai puin Lalthnangi te khaw lam panin a chhuak ta a. Khuangbung (Sateek) bulah mikhuah pahnih Neihbawi khua atanga lo kal a tawka, “Lalthnangi khan pasal a nei tawh em” tiin a zawt a. “Nei tawh e,” tiin an chhang a; (a la nei hauh si lo va.) Chu veleh Thangzawra lu chu a hai tamup mai a, thlan tuin a leih ta bawrh bawrh a, a khaw ente chu a tawi zo va, a thu ta hnawka. A han muhil sek a, a lo harh leh chuan a intipachang a, silai puin a let leh ta hnak hnak a. Hetianga khawhar leh mal hian a khawsak theih ang tih reng reng a hre lo va, a nun dan tur a suangtuah thiam lo va; a lungngai tan ta a ni.

Thangzawra chu in a thleng a, kawngkhar a hawng a, “Kha u, in silai, Lalthnangi manah pawh kal hlei lo hi.” a ti a, kawmchar kawngkhar thleng rawkin a khawh lut ta a. A nu leh pa chu an phu zawka. Silai, Lalthnangi mana an phal lo kha an inchhir zual ta a. Mahse, phengphehlepka khua a tlai ta si a, tihngaihna a awm tawh si lo va, an inchhirin ban a chen tak meuh a ni.

Thangzawra chu khumah a mu reng a, a changin an chul hlui a thlir leh rih thin a, chaw lah a ci thei si lo va, a muhil thei hek lo; chhun leh zan hi inang rengia a hmang tan ta a ni. Tinkim a dawn thin; mahse, sawta-ram a awm ta si lo va, hian :

*Ka za' naa Cha'tuai an mu ka chhing lo,
Siulin tinkim dawn ve maw laikhum chungah;*

Tinkim ka dawn lai a ni, a ti a. Cbutichuan, a zawltling-vawnat chu a zual ta deuh deuh va, khawvela a lo piang ve kher kher hi chu pawl a ti em em a, vanduaia tawh tur ringawta piangah a ingai ta a; a hmuh theih thil zawng zawng leh a hriat theih ri leh hram chi tinreng chu a khua tihartu chauh an lo ni ta vek mai a. Hrehawm a ti em em a, a dam chhungin nui leh thein a inring ta lo va. Awhhlum te a han ngaihtuah that that thin a, mi a tih awm chauh niin a hre si a, a changin Lalhniangi nena an inghahna kawtchhuahah te a va kal thin a, an ram tuan dunna chul hluite kha mittui nen a thlir a thlir thin a. A awm dan chu a hre thiam ta lo reng reng mai a, a tum loh leh a duh loh angin a awm ta mai a. A changin a hui leh pawp thin a, a chang leh a thaw leh huai thin si a, a chang chuan a inhnip leh hlawp hlawp thin a, a changin thlan tuin a rawn bual a, a rilru chu a sahal thin a; ama tum leh duh ni haoh lo thil chu a taksa leh ngaihtuahna ah chuan a lo awm leh phut mai thin chu mak a ti em em a; a changin a bawh leh rawh rawh thin a. 'Hei hi hi a nih dawn hi Zün an tih hi, Lalhniangi zün ka pal zo lo a nih hi,' a ti rilru neuh neuh thin a. A intipachang a, a bawng ta a; inah a inkhung fan ta a ni. Lalhniangin pasal a lo nei mai chu mak a ti a, a hrehawm ti lutukin a mangang neih ni tein a han rinpui leh rih thin a. Khumah a chhun a zanin a mu ta veng veag mai a, a changin a mangah Lalhniangi chu a han bmu thin a, hlim takin lo inkawp mah se, a thanharh chuan, amah tibrehawm zualtu chauh a ni leh si thin a. A mangang lutuk chuan :—

*"Amin lungdi an zui leh luah'ai an tiam,
Vanduaia lungdi zui chu saw hmur tlangah;
Luah loten tleidang chang e," a ti a.*

Ni khat chu Thangzawra nu chuan, a fapa ei leh in lova mu ta reng mai chu a ngaih a tha thei ta lo va, rilama a thih mai pawh a hlauhpui ta a. Artui tal chu a ei theih beisein a chhum sak a, kheh sain a pe a, "Taite, hei tal bi i ei thei dawn lo'm ni, tamhnemah tal ei hram ang che aw," a ti a. Ani chuan a la a, a hmuam a, a seh keh zo ta lo va. 'Ka nu, i thil min pek hi enge ni? A sak em mai ka seh keh zo lo,' a han ti a. A lu mittui chu a tla ta zung zung a. A nu leh

pa chu an mangarg ta em em mai a, "Silai kan lo nei kher kher ni chu a va vanduaithlak em thi zawng zawng kan tih-sual phah ta a nih hi" an ti a. An fapa mei hlim tleithna awm kawng tinreng an dap a, a lawman Lathnangi chauh lo damdawi dang a awm si lo va, chu lah chu, mikbual dawtheite avangin pasal nei tawhin an hre si a. Thangzawra nu leh pa chuan an hrim tlan lai nite kha an ngaihtuah a, an inchhir zual ta deuh deuh va.

Thangzawra pa chuan, "Enginng e maw mi lo mawth a, silai pek ka han phal loh mai theih le aw! Ka fapain a dang ngaihtuah leh theih pawh a inzuam si a," a ti a; silai chu chhutchhiat tak a nap ta mai a, a insuangtuahna chu, 'se bo hnua se kawngkhar' a lo ni ta si a.

Tin, Thangzawra hian thian tha pathum a nei a, anni pawhin Lathnangi nena an ionei thei ta lo kha pawh an ti em em a, an tuarpui nasa hle a ni. He thian tha pathumte hi Thangzawra nu leh pa chuan an fapa chanchin an hriih ta a. Anni chuan an thianpa awm dan an hriat vele tihhlim theih na kawng an ngaihtuah ta vat a. Chu mi lai tak chuan an khuuaa pa pakhat hi a chawng a. Thangzawra chu a hlim thei deuh dah law maw, tin chawngchen zan chuan an hruai lui bram a, ani chuan, thiante zah vangin a zui ve ta a. Chawngpa inah chuan Chawngchen turin an han thu kual ta pup mai a, lam nan a lai an zuh awl a. Thangzawra chu a han intipachang a, "Khawng e, keimah ka han lam hmasa ber teh ang aw," tin hla a han sawi ta a; a thiante pathum kha an lo lawm hman tawh a. Thangzawra hla sawi chu :—

Zaleng in khawm kim em ni chinlaiate,

Ka lungdi e a tello tuanpui Siali;

Zur ngetin ka lam ang e" tih hi a ni a. A han lam zawi hnuk hnuk mai a. Hla khat sak zawh chuan, 'Min ngathiam teh u khai, ka thu peih ve lo ve, ka hawng zawk ang e, hlim takin chawng hi lo chen rawh u,' a ti a, a hawng a, a mu leh ta vang vang a ni. A thiante kha sangha vuak nan ru an lai a, Thangzawra chu tel khat an laih ken a, "Pi pu cheeah sangha vuak ni chuan ngaihzawng pawh kan theihoghilh vek, tih a nih thiu kha," an ti a. Zauah chuan Thangzawra chu an va sawm a, a lo hnial duh bik lo va. A tuk ziangah chuan

kawichhuahah an inghak khawm a, Thangzawra pawh chuan ru têt chu a ak ve a, lui lam panin an kal ta a. Lalhniangi te chul hlut ao zuk chhuak ta phut mai a; a rilru a tithar a, hlain:—

Tuk khat sial ang va chhuak i khaw thuang laman'

Lalhniangi tuanna tukram a hmuh ten tho ve;

Thintai ral ang a thawng e," a ti a. A thu ta hnawk mai a. Awm ngaihna a hre lo va, a ru têt ah kra a chum chawt chawt mai a ni. Ani chu a kir leh ta vang vang a, chuta tang chuan Thangzawra chu tanpu ngaihna an hre ta lo a ni.

Thangzawra chuan a nu a ngaina ber a, a febuah te a naupang zui ve mai mai thin a; nulate leh nupa feh kalte a hmuh chuan a rilru a tithar a, Lalhniangi lo chu nupui atan khawvelah duh a nei si lo va, nupui nei lova thi turah a ingai ta a, hla a phuah a:—

"Mi fa bungdawn ka en leh luathli ka nul,

Laikhum chungah ka chuinnu tinkin dawn la;

Thui lovin ka jam dawn e," a ti a.

Chutichuan, Thangzawra chuan a nu zui chauh lo chu tih theih a nei ta lo va. Thingsei ram neih kuma an lovah chuan Neihbawi khua chu a lang chuang hle a, a thir thin a. An vau kawtê pakhtah lungpak inkham kai a awm a, vuah a lut a, kawra lung inkham ai chu a zawh thin a. Tun thlengin chu lung chu mi'n an la zawh fo va. Lunglei' an vuah ta a i.

Tin, Thingsei atang hian Lalhniangi te khua Neihbawi a lan chian em avangin, Thangzawra chuan lungpui chung a biwk-in Neihbawi khua chu mittui tla zawh zawhin a thir thin a. Ni khat chu, chu lung chung a Neihbawi tlang a thir lain, a inhoip hlawp hlawp a, a hnuk a chat ta mai a ni. Tin, Thangzawra thlaichhih nan khuukhuah sili an zawng ta chuk chuk a nulahô tukhura thirkhai lo nawt lai mek leh ke lo sil mekte chuan an kal chhan an lo zawt a, Anni chuan Thangzawra thlaichhih nan sial an zawng dawn tih an han sawi chuan Nulate chuan, 'Thangzawra mah thi,' an ti a, an thir khai chu an nawt thak hmawh hmawh a, an kete pawh sil zo hman lovin an haw fai ta phiar mai a ni. A hria apiangin an khawngaih em em a, Zoram hian titi tui berah an hmang a ti.

Thangzawra thihna tlang chu tun thlengin, "Thangzawra lunglen tlang," an ti a ni. Thangzawra thih kum bi 1870 vel niin an sawi

Thu mai :—

Tuanpui Stall—(n) lova fehpuì nula, lawmnu.

Zur—(adv) lawmpui lo. hlim lo. Hetah hian- kim lo tihna.

CHHINGPUII

Chhingpuìi hi Ralte Kawlini, Awmkhaubva an tih fanu a ni a; a nu chu Sailo Thawmvung-buatsena fanu a ni. Ruanzawl (Chhingchhip bui hmar lam) Buangtheuva khawpera an nula hmeltha chhuanvawr ber a ni. Amah bi nula pian thiam ngo si, sar tak, heb sen tak si a ni. Mikhual a'bu' phur hmutute chuan "A hmelthain a inphut taw'k si a, a ngo hle baw'k si a a biang leh a heb ringawt paw'k a hmuhna'wm tham a, a heb chu meiling vam ang ham hi a ni a, 'Zohniar kaih luh' an tih ang hi a ni. A kal liam hma chu kan thlir vawng vawng mai," an ti a ni. Tum khat chu Tachhip hovin Buangtheuva khua Hmun pui an han bei a. Anni chuan an lo bei let a, an ngam ta lo va; an tlan'chhia a, Tachhip ho chu chem'chtim an inzawn haw ta nghe nghe a ni. Chumi hnu chhak leh thlang indo lai kan Tachhip khua chuan Ruanzawl ralpuia rûn tumin an thaw'k chhuak leh a, lamtham mi tlemte an kal hmasaktir a. Anni chuan Chhingpuìi leh a thiante kawtchhuahab an nang ta hlaub mai a, an bei thut a, an man ta a ni. Chhingpuìi chuan "Min that sub u, ka pa'n min tlan'na a nei a, min tlan leh mai ang," tiin a ngen a ngen a. Mahse, Thangzika chuan kawlnamin a kokiab arawn sat ta mai a. Chhingpuìi chuan, "Min nun hram rawb u," tiin a la dil zui ngawih ngawih a. Thangzika chuan ka sat laklawb tawb, tiin a that lui ta a ni. Chhingpuìi lu chu an la a, Hmawngkaw'n khaw lamah an hawpui ta vat a. Chhingpuìi thiante erawh chu salah an hrui ta a; mahse, an chhungten an tlan leh thui a ni.

Tin, Hmawngkaw'nah an chawl a, Chhingpuìi lu chu pûmah an dah a, a khaw pamin an en buai buai a, "A heb a la sen hmar mai," an tih chu ! "Hetanga hmel tha thlah nei lova a han riral mai tur chu a va uiawm tak em ? piang tlai deuh atan

a tha mang e. Ral mah ni se, tah tak ka nâp mai," tiin nu tam tak chu an chek tlawk tlawk mai a ni.

Hmunpui khuain an hriat veleh, lehkhahla thah phiar tumin an inbuatsaih ta chuk chuk a; mahse, Tachhip khaw ral lehlam an thlenin khaw chhunga an bawhhla chham ri an hre ta a; an kir leh ta a ni. Tachhip khua chuan tihelna leh diriamna hla an phuah ta a :—

1. Zawl khuain ka hrâng in ti,
In lâwm lai Chhinghermawii;
Pualchang hmul ang in thlau ve dorâlah.
2. Chhingpuii thlangkhuandim chu,
Chhip khawpui lammual zâwlah;
Chawltui ningzu a rui Hermawuin.
3. Hmanah di rawn chhai che maw,
Turah chuan Chhinghermawii;
Thinglenbuangah lianah kan chhaitir e; an ti a.

Khawchhak ho th n a tirim lehzuat ta a, hla an phuah let ta a ni.

1. Chhip khawpui hran rel ve chu,
Ziaam lâm chhawn in tuahna;
Laldang bawngtê in thlau ve dorâlah.
2. Chhip khaw hranrel nuthaiah,
Hran lai a kai zo lo ve;
Mau raw tâm ang chhunrâwl in vai em ni? an ti let ve ta a; an ngawi ta vang vang mai a ni.

Chhingpuii pa Awmkhauhva hi a thinur a reh thei lo va. Indo reh inrem hnuah an khuaah Tachhip khual an lo zin tih a hria a, thah tumin a bei ta a, mahse an thlen inten an thuk-ru a, an tlan hawtir ta vang vang mai, tiin an sawi, an khaw huatin a hua a nih awm chu! Chhingpuii hi vanduai vannei a ni tih i hre reng ang u. Hetiang thil hi tawh lo sela, tun thlengin hriat reng a hlauh tawh lo vang.

Tbunmal :— *Zi-am*—(n) Pawnfen, hetah 'hmeichhia tibna;
Chemchhim—(n) Rammutnaa mahni lam, râl palha
thite hi an ni.
Lamtham—enthlithlathu, enthlathu.

DARPAWNGI

Darpawngi hi Ralte Kawlni Bungsut a ni a, a naupan laiin Loisawral lai Lalchema inah a awm a. Tin, a theirawl tirhin Vûta fapa Lalkhuma (Tuchhingpa, Hniarvungpa) ina a awm lai hian theirawl zai thiam leh aw tha tak a nih avangin. A pu, zai ngaina tak mai chuan a zaipui thin a. A pu fapa Lulbutan a ngaizawng a, nupuiah a nei ta hial a. Mahse, a nu leh a pain nupui taka neih hlen chu an phal loh avangin, fann Lalnikungi a neih hnuin Darpawngi chuan a chhuahsan ta a. Lulbuta lungleng chu a tap a tap thin uh Darpawngin a lo hriat chuan, Thlêkzual zaiin a phuah ta a :—

“Mi zûn ngai lo, keimahni zûn ngai,

A tap ruai ruai thin e ni chhunah;

Nikungpa Laldang, a mawi lo ve,” a ti a.

Hei hi Darpawngi hla phuah hmasak ber a ni. Tin, Vûta fapa bawk Lungliana khua, Rullamah a awm laiin a pu chuan Siallam dar leh Bawmzo sal a neih chu a phuah ta a :—

“Kan chhiah chung khuavelah thang rawh maw,

Chhakah Bawmzo nau-fa leh sial hring tian dâr;

An lêng Lâmthang rûn mawiin,” a ti a.

Tin, Zawngtah khuaah a awm leh a, chuta tangin Suakpui-lala fapa Thanruma khua Aizawlsah a awm leh a; Aizawl atangin Vanhnuailliana fapa Buangtheuva khua Darlawngah a awm leh a. Buangtheuvan khuang a chawi dawnin a pu Khawbel lai Nikhama inah Thing an han thiat a, Khawbel lalpa hovin Darlawngah chuan an lâm a, thiam an ti em em a; an thlir thup mai a, Darpawngi chuan hla a phuah ta a :—

“Kan lai lai chang thing a lo fu e,

Lam thingdîmah thlanghlel chinlai saw hmarah;

Kulva chang leh Liandang her thul e,” a ti a.

Khawbel lalpa chuan a ina awm turin Darpawngi chu a sawm a, an hawngho ta a ni. Khawbel khua a thleng a, mi rel rukna chu a phuah ta a ni :—

“Khua tin a chhiar min ti reng lo u,

Saithuami pa'n tlangnuam nîhliap min zar e;

Tuan kham, kawltu ka chawi reng lo ve,” a ti a.

Tin, Thngdim hmahruaitu, Thanglianpuia khan, Darpawngi chu a rim thin a, a ngaihawng hle mai a. Darpawngi pawh a danglam bik lo.

“Lâwm laiah chuan Khuangpui u lo maw.
Chawng nghawr thaia sirva lâm thiam saw hmah,
Kan duh thle nghial nghial lo maw,” a ti a.

Thnglianpuia chuan Darpawngi chu a lawm ta a, hlo thlo-
vah a ruai thin a. Darpawngi cawh chuan lo an neih loh
avangin thingai chhepah a ruai thung a :—

“Tuan tûl lovin kawltu kan chawi e,
Liandang par ang a tha kan ngaih vang;
Ka tuar e, chung turni,” a ti ta a.

Ni khat chu a pu Nikhama ho chuan Thlanvawng khuang
atan la turin an chhuak a, Darpawngi leh a lâwmpa chu thing-
ai chhepin an chhuak bawh a. Lalpa lo haw hmah chuan Dar-
pawngin zu a lâwmpa nena an in atana a khêk chu an lo in
zawhsak vek mai a, an hawihai dùn reng mai a.

“Vawngpui lèchawm tur ang in la e,
Râl chaw belpui ka lawm thinlai lungnèmtu;
Khuai ang a khêl zo rawh e,” tiin Darpawngi chuan a
phuah a. A pu Nikhama chaan zu a leisak leh a, an siak
tling ta lung mai a, an in ho a, Thanglianpuia chu a lâm
ta a Darpawngi chuan :—

“Kan rûn tluanin zûn zai lo sa u.
Liandang lâm e. chawm leh chinthang lo rem u;
Lal lai par tlante zawng chu,” tiin a phuah ta a. Zan
khat chu a zu chhim hawn rualpuian Thanglianpuia chuan Dar-
pawngi a sawm a, ani chuan a duh lo va; Thanglianpuia chuan
a hawnsan ta a. Darpawngi chu a inchiir a, a muhil thei ta
lo va, a tukah pawh inmu lovin Thanglianpuia chu a feh ta
a. Darpawngi chuan hla a phuah ta a :—

1. Zanmu ka chhing lo ve rilthangah,
Thlawr vung vung bèl lianpui zu vangin;
Ka chàn e, Diliana.

1. Chawngpui leh Liandâng ram òan va au u,
 Heti taka suihluhng lam lén a hneh chuan;
 Sawmfang lèntu chang rawh se.

2. Sawmfang emaw, lèntu chang rawh se,
 Thawngkhungpa rûnin a ngai e Diliana;

Chawng zil ang va au u," a ti a. Tin. Darpawngi chuan
 Thanglianpuia lèna mi dangin dâl ni awm takin hla fiam a
 phuah a :—

"Ka hlau na nâ nâ leng leh thin.

Pualva díptu chawngzawng lèng leh thin," a ti a.

Thangval pakhat Kira chuan a lo ingaihbel bik a, he hla sa
 ri a hriat apiangin, "Kha, keimah Chawngzawngliana," a ti
 thin a ni. Tin Darpawngi chuan a mumanga Thanglianpuia in
 hmun a lo phiat chu a phuah a ;—

"Hril ngai emaw hawihkawm lenrua tawnah.

Ka tawnmangan Lianpuia rûn ka thian e;

Lam khiangawih ngai ni ve maw," a ti a.

Thanglianpuia chuan, "Lal mâkpa lêr tak, hah chauh puak
 hlauh tur han nih mai chu," intiin Darpawngi chu neih loh a
 tum rilru leh si a, Darpawngi chu a rim duh ta lo va. Hetih
 lai hian Darpawngi chuan Thanglianpuia fa Thanchungnung a
 neih hlim a ni a. Thanglianpuia chu Darpawngi hmuh loh tur
 hlirin a awm a Thanglianpuia a ngaih chu a zual a; a vak a
 vak a, inchei peih lovin a ro ru mai a, hla a phuah ta a —

Tluang hluana chhâm ang zât min ti maw !

Chuti Liandang lung her zûn lèng ka ngaih chu ;

Rual ang ka hring zo lo ve," tiin Upa thenkhatin Dar-
 pawngi chu an khawngaih ta a, "Darpui, ngaih lét nan, Thang-
 lianpuia hi sahriak thih rawh, a tirethei lutuk em mai che,"
 an ti a. Ni khat chu in pakhata Thanglianpuia muhil Darpawngi
 chuan a tawng fuh ta hlauh mai a, a rûktein sahriak a thih a,
 a chhuak leh ta vat a. Thanglianpuia mu a lo thawh chuan,
 "Darpawngin ngaih let nan sahriak a thih che asin," an lo ti
 a. Ani chuan, "Ka duh hrim hrim lo mai, hmuh pawh ka duh
 hlei nem," a ti a, chingal firin a lu a su fai leh ta vek a.
 Darpawngi chuan hlain :

"Khuafor hnawmtui thangah in luentir,
Liandang bahsam zawl asah di kan chulh sa;
Darpui zûnleng kiang rawh maw," a ti a.

Thanglianpuia chuan Darpawngi salriak thih chu su fai mah se, Darpawngi lungleng chu a nep thei ta tho va. Tin, tuk khat chu, Khawbel khamah ramhuai pem 1885 khan an hmu ta a. Tuk thum a zawnin an hmu a, awmli khamin an en thup a, an ngath a tha lo va. Darpawngi chuan hlain :

Khuarei tuan thua kan hrit ngei ang,
Bêl khaw pûkpui kham rang karah kan hmu e;
Kan lal nan Patuan chang rawh se, a ti a.

Kum 1886-ah a pu kovin Khawbel khua chuan, Sirte tianga Thangluahho an zuk rûn a, milute, salte an rawn hawn a, Darpawngi chuan a fa puak lai chu chhawn neih nan a sahtir vo a, hlain :—

Bel khaw valin Thangchuongnung chhawn in hlan e,
Hetî hlan maw Thangluah kuth dai in ngin le;
Ngulrua leh ngulrua inehkem tiul e, a ti a. Tin, a pu salnu khawhar taka thu thin tan, Darpawngi chuan;

Sirte dum dur hmunah nêmpuan kan zarna,
Lalzahuaipa i hran lai maw ka tawn le;
Ka riang e mi hluenin a han tihsak a. Chu nu chuan dik a ti khawp mai a, a mttui a tla ta zung zung mai a ni. Tin, a fapa Thanchungeunga chu a thi ta hluah mai a, hlain :

Rûn a ngui e khawmual tlang tluenin,
Bel khaw chhimhleî suar ang a chim lo;
Kan zatên dar ang kan lenna, a ti a.

Kum 1889-ah Vallian hnubnung khan Khawbel khua an rawn hal ta a, Phunchawng zawlah an inbawk ta a. Lal kawmthlang tlangval Daipawla chuan Darpawngi chu chboron lenin a rim ta a. Darpawngi chuan, he tlangval hian Thanglianpuia ang chuan mi tihrehawm duh em lo vang chu, a ti rilru a. A pu Nikhama pawhin a hal duh lo va; fa an nei dun ta a, a fa hmingah chuan lal nen kan inrem e, tiin Lalremi a sa a. Matse Daipawla chuan a nei duh leh ta lo va.

Dar-pawngi chu a inngaihtuah nasa ta em em mai a. "Lal irah hian ka la thi nge nge dawn zawng a nih hi, ka tar hui-sh chuan lal duhzawngte ka thiamin ka ti thei dawn si lo va, hritlan hrap tui pawh lo tawh ila, mi khawngaihtu awm lo-
vin lal vanlungah hian ka lum pawl reng mai dawn a; a rethei thlak dawn mang e. Miin mi nei duh lo pawh hi engdang a lo nih loh hi, lal mākpa ler tak, hah chauh puak hlawh mei tur niin an inring a, mi nei an ngam lo a lo nih zawk dawn hi, ka fa nei chhunte lah chu an pate ta an ni a, awm pui ve theih pawh an ni dawn si lo va. Ka ta ni ve thei tur fa nei ila, lal vanlungah kan awm dun ang a, hritlan hrap tui tawh changa min khawngaihtu a lo ni ve ang a. Bawi atang hian chhuah ngaihna a awm si lo va, Ka taua nawmsak ve theihga tur kawng chu hmeichhe mualphona sang ber, 'Falak' pai bi a lo nih hi, a ti ta a ni.

Lalremi pa Daipawla te nen khan Hmawngkawnah an awm ho ta bawh a. Daipawla fa hi pai ila, sâwn nawn a ni ang a, sawn man chauh a ngai tawh lo ang a, min pe phal mai ang chu maw! Min pek phal loh leh falak a ni ka ti ang a; theih tawp ka chhuah ve ang a, ka chang chek ang chu maw a ti rilru ta a.

Chutichuan Dar-pawngi chuan, Daipawla chu a ngaihven ta a, Daipawla pawh chuan a duh ve em em a, lal mākpa nih a peih loh vanga innei lo an ni a, an inchukha ta a ni.

Pukpui angin ka hmu thim ruai e.

Lalrempa run ram ang ka fan leh;

Kan nun puan ang hlui lo ve, tiin hla a phuah a. Dar-pawngi chuan fa a hring leh ta ngei a, phunchawng zawl atang in thlang an lo tlak thui em avangin, a fanu tmingah chuan Thlangladiasi a sa a, "Falak a ni" tiin 'Laktei' tiin a ko zawk thin. Mahse Daipawla chuan a chuh ta a. Dar-pawngi chuan nangmah chauh i ni lo, mi dang pawh an tel, falak a ni tiin a tang ta a, mahse a tang zo dawnin a inhre ta lo va, Rahsipui Liannawna chu hlain a sawm ta a ni :—

1. *Ka hrai ram lai ang ka chang lo ve,
Sappui chhawn thiam Liandanga zu bia i;
Tawng tin lei anga theitu,*
2. *Tawng tinreng hi lei anga theitu,
Phunchawng zara kulva reng nen hian;
Lliandang an iniang reng e, a ti a. Liannawnan he hla hi*

a lo hriat chuan, theihtawp chluah a tum ta a ni. Darpawngi in Aizawl a thleng a :—

Ka tap ruai ruai sappui daik awmah,

Ka hrai puan ang ka chan ahneh chuan.

Kawrpui ziatial jeng nang e, a han tih chuan. Liannawna hnuh a uth ta a ni. "Darpui, ungngai suh, theihtawp kan chhuah ang a, i fa chu i chang chek ang," a ti a Darpawngi chuan a fa chu a chang a, a lawm ta em em a ni. Kum sawm a ntain Tlangtharai chu a thi ta blaah va, a at phah lek lek mai a. Darpawngi tetheihzia leh khawngnihtlakzia chu sawm a siak ta lo va ni. Khuangbung lalpa Manga in hrang fa Thawmpawnga chuan Darpawngi charchin a lo hria e, a nu Butgüt a lo nih ve bawk avangin a awmpui ta a. Taawmpawnga chuan, "Darpui, engmah thawk suh, a hminga khua ka reih chhung hi chuan i thawh loh avang mai chuan kan tlachham lovang," a ti pin a. Tin, Thawmpawnga inah chuan tiangval chahhai ve tak Chawngbawnga Kungte a awm bawk a, mi chahhai ve ve an ntu avangin an thu chu a inlawm hle a.

Tio, Vai lian kha kir leh mai lovin Siallukawt Kahrawtah sipai thenkhat an awm tir a. Mi thenkhatte chuan sipai hnenah hmuphiat hna leh hna tenau dargte an thawk a, 1897-ah Darpawngi leh Chawngbawnga chuan an pu phalna hmuin, Siallukawtah chuan hna an thawk ve ta a. An pawisa deh chhuah chhuote chu an pu an thawh thin a. An pu chuan "Nangni aian ka mamawh lo zawk e, in mamawhah hmang zawk rawh u," ti man sela, tierenh an hmuh theih apiangte nen saupang lawm turte an thawh zel a. A tawpuh chuan an pu chuan, "Tunah zawng Bawi in ni tawh lo ve, ka fate in ni ta zawk e, bawi in nihna bi in thatna avangin ka ban ta e, lo duh hunah mi rawn zawng leh ang che u; mahse bawin ni tawh lovang a, ka fate in ni zawk ang; khawiah pawh awm ula tuma bawin ni thei tawh lovang, in duh thua in luh leh erawh chuan thu dang a ni ang," a ti ta a ni.

Darpawngi te pahnih chu an lawm ta em em mai a, an inner ta nghe nghe a. Siallukawt khua chu Mizo tlemte chauh awm mah se nuam an ti fan ta hle a. Thuhnu awm theih loh nan Darpawngi te chuan intlan nan an pu chu Rs. 40/ an pe lui a. Tin, Siallukawt ram neitu lal nen lah chuan an inbe thiam em em mai a.

1. Chhimah Rengpui ka biak veng ruai e,
Thlangah Darfeng tual hnam ka lenpui;
Kan than vân lai ur maw e.
2. Keimahni Sial khawpui zo dai hi,
Ngûr siam loh tlang a nuam cheng lûr e;
Hrinhniang tualah leng lovin," a ti a.

Ni khat chu Darpawngi chuan a laizawnnu rulin a chuk
hlum thu a lo hria a :—

1. A lo thang e, chhingkhual lungrawnah,
Rulpui nun chhia bel sawmin ai i;
Thanghniang bing ang kir leh rawh.
2. Hmanah pi pu'n zathang an doral,
Sappui zalam kawiah zu hmu i;
Rûlpui kângthal zu bân tâng, tiin' a lo phuah a.

Tin, Darpawngi chuan a awh ang ngeiin fapa a hring ta a.
An oupa chuan an lawm ta em em a, bawî an nih tak loh
mawlh kha an lawmna ber a ni fo va, An fa hmingah chuan
an zalenna thar chawin Bawibanga an sa ta a ni. Mahse,
kum them lekah khuhhip a vei ta a; neihthinglung khawngin
an thawi ta a. Zan khat chu a thi dawn ta a, Darpawngi
chu a mangang em em a, an sakhua chu a nuar niin
a ring ta a :—

1. Khuano nuar e, i tibding loh chu,
Sawntlung sial sawm pai za kan hlan e;
Tiandar bu riato nen hian, tãh aw tẽuhin a bân ti
chhuak phawng a. Bawibanga chu a thi ta a, khumah an
muttir a, a nu chuan a en zo lo va, a pua a, blain a awi
tlaivai ta a ni; hei hi a lusun zai tanna a lo ni ta :—
2. Awmlai lêngin tlang tinrawn zui,
Vanduai runah ser ang cham na e;
Ka tuai chawnbân a kai e.
2. Ka awih laia ka puak lai ve kha,
Lungrawn a hiam zo lo ve zingphûlah;
Ka chûn ka ngai ti ve maw.
4. Sial khaw baw-âr, Emaw, pau thei lo,
Thengril laiah ka hrai bûng dawntuai;
Fam dairial maw a chan le.

5. Phei sen dâr feng nen kan leng za e,
Fam ngaih lei ang min theipui lo ve;
Phungrual chinlai ngai ing e.
6. Ka tuai chawnban a kai Manghauvan,
Suanglung tih lo, ngunhnâm chawi ila;
Zûn feiin sial ang chhun i,
7. Kan dawhtling leh kan sumtual kai hi,
Bawibângpua ngah ang a lènna;
Chhimhleisuar ang chim lo ve.
8. Khua a ri e, chunghkua a ri e,
Bawibângan thum ang a do dai e;
Thinlai chhawl ang dam thei lo
9. Thlangah manrua a dawntuai leh e,
Pialleiah vai ang a tham hnu kha;
Bawibâng a dawn thar thei lo.
10. Phungrual a tam hlei ka ngai lo ve,
Hmuh ka nuam e, in rem sa lungbang khar chhang;
Ka tuai chhâm ang a zalna.
11. Ka chûl ruai ruai thinlai dam thei lo,
Ava chan nuam ing e, chung pualhrang;
Tiang tin fang i, lunglen nîa

Darpawngi chu a tap a tap thin a, a lusun zai hian Zoram a pal tlang a, kawtinin an chawisang em em a, lusun nu leh pate phei chuan an ngama bik a, an tah an tah pha ve thin a, sak pawh an sa ngam meuh lo a ni. "Hla mittui titla" an ti thin a ni. Chatchuan Darpawngi chuan, a lungngahna leh vanduaiana hla chu a hmingthan zau lehzuai phah ta zawk a ni

Darpawngi chuan fa a han hring leh a, an zalenna thar kha an chawi ngam ta lo va, khuahkhirhna hnuai lam hun kha an chawi leh ta zawk a, Bawichhungi an ti ta zawk a ni. Bawichhungi hming hi an puttir fuh hle a ni. He lehkhahu ziah lai bian a la dam a, Khawchheteah a awm a ni.

Siallukawt Kahrawt hmuna sipai chu Aizawlah an dah thla a. Darthlangpu flem tê an hnutchhiah a. Hna thawhna a awm tak loh avangin Darpawngi te nupa chu Thentlang Zang-deng lal hmeithai khuah an pem ta a ni.

Thentlang awm lai h'an lai upa min leh Darpawngi'n kêt te an inchuh ta tlat mai a. Lal leh upa chuan, in kelpui tualah thlung ve ve ula, kel note hi mual laiah kan chhuah ang a, a pui chu an hai lo vang," an ti a. An kel pui chu mahni kawtah an th'ung ve ve a, upaho chuan kêt notê chu muallaiah an han chhuah ta a. Darpawngi kelpui hnute chu kêt notê chuan a va hne ta ngawr ngawr mai a Mahse, lai upa min chu an pe ta zawk a. Ani chuan, a buaithlak e, tiin a talh ta mai a. Darpawngi kelpui chu a no ngaiin a be nasa em em a. zankhuain a no zawng chuan be chungin a vak vel ruai a. Darpawngi chuan amah a inchan a, a lusûn kha a la reh lo bawk a, tlaivarin a t̃ap ve th̃in a; a kêt pui chu a khawngaih em em a. An dai bul Puallênza râl dannah te chuan a han be vak vak th̃in a, Mi rethei nih vang chauhva chang zo ta lovah ingaiin Thihhrim zai a phuah ta a :—

1. Khiangvawn rai kan rah e, (2)
Ka lêng-kêlin sumtual zawlah,
A chûn a hai lo ve.
2. Ai ka lengkel ka lengkel, (2)
Keimah iangin hrai a ngai e;
Dailung a rawn vel e.
3. Ai ka lengkel ka lengkel (2)
Pi pu'n an hrilh Pualleng ral dan;
Nau ang a t̃ahna.
4. Dengpui ka var i ti, (?)
I vangkhua chung si-ar zatin;
Pawlin ka ring lo ve-
5. Keimah chhimthlangthangnu, (2)
Khua lian chalngeng intai angin;
Dêngpui ka tai dawn e.
6. Chhimthlang ka liam dawn, (2)
Khuazanghinu'n biahthu tûm thing;
Laiah i tan lo ve, a ti a, Sialhau khuah an pêm ta a.
Tin, Sialhauva an awm lai hian a pasal Chawngbawnga kha a thi a, a pu Thawmpawnga kha a lo thi tawh bawk si a. Rahsipui Liannawna chu a lo bang tawh a, a puzawn bêlin Chhingchip khuah a lo awm tawh a. A fate lah puitling an la awm si lo va A manganzia a hriatin, Liannawna bawh khan a han hruai thla ta a ni. An kalkawnga Tuikum lui chu a lo lian mar pût rai a, t̃engvalho chuan pûm kar chu an hlau va :

Châng tui lian rêm selt, (2)

Pûmlê g chungah Chhimtlangthangnu;

Tha kan sam kher maw e, Darpawngi chuan a han ti a, hla lovin an kar kai ta a ni. He hla leh a Kel phuahna te khi 'Darpawngi thinrim zai' an vuah a ni. Darpawngi chuan mi va bêltu, belh leh chhawn chu a lungngai em em a. A faten mi silh leh fen an awt lutuk ang tih a hla va. Puithiam hna a zir a, a zin paha zawrh atan Aizawl a tângin naupang lawm leh puitling duhzawng a zuk lei chhuak hram hram a, thiam zawrh pahin, chung tiercuhte chu a zuar tan ve ta a ni.

Liankhama ina an zu siak chu, Darpawngi chuan lalin a in hmain thal a tum a; lai chuan, "Rawk rawk a," tiin a hau va.

"Hmâr thlang sîr vatê mahin,

Thingtin par zu an dil e;

Vanhuaithatpa ningzu ka rawn dil che,"

a ti a. Liankhama chuan 'I duh tawkin thal rawh' a ti ta a.

Darpawngi chu chhim lamah a zin leh ta a. Thiltlang khaw thlen dawn chhovah chuan a chiu va, a thu hnawk a, in lama a fote kha a ngai ta vawng vawng a :—

Keimah chhimtlangthangnu, (2)

Ka pal zo lo lamtuah tungkai;

Chhimtlangthang ngai ing e, a han tih meuh chuan a kal-puite pawh an tap lek lek mai. Tin, Lungchem lam a thlang ta a. Lungchem khaw daiah Hmawng hminghang, kawng chhak leh kawng thlang a mi, a zar into hnan chu a phuah a ;—

Kan lènlaite iangin, (2)

Chhimah Zamanhmawng indi chu;

Banah an inhmer reng e a han ti a.

Vai lian hmasa kha an hawn leh avangin, tuna mi pawh hi haw mai turin an sawi thin a. Darpawngi vai kalin lammuah sipai lâmlai a hmu a :—

Ni rei châm lai reng an dawn lo ve,

Tuilian khang bung sêpin muarawtah;

Pheisen rual an thlang lâm e, tiin a phuah ta bawk a ni.

A hla phuah hnunung ber chu :—

Tûm ang vuai i, hai ang tar na i, ..

Keimah Vahnuaithangi khua tin sêl;

Ka zai puan ang chul lovin, tih hi, Tin, Saikuti thluk leh

thluk dang'n a-phuah t̄euh va, ama hla thluk thum: Thlekzual zai. Lusûn zai, Thibrim zaite hian tuman an phuakpui ve thei loh avang hian, Darpawngi hi kan upate chuan Zoram hla phuah thiam berah an chhâl tlan a ni. Saikuti hla thlûka a in-phuahna pakhat chu :—

Kan sen siar e val zawng t̄anglai kan mawi,

Khingte kan bun, kan lo Saikut ve reng a ni e, tih hi.

Tin, a fanu Lalremi pa kha, Chhingchhip khuaah a awm ve a, nupui a s̄un a, Lalremi chuan a pa chu, nupui neih leh a duh chuan amah bringtu ngei nei turin a ngen a. Tin, a nu hnenh chuan 'Ka nu ka pa hi nei mai rawa aw, m̄ dang a nei leh ang tih ka hlau em mai, nuhrawn hrawn zawng a lo hreawm e mai, ka peih tawh hlawl lo a ni,' tiin a nu chu a thlem thin a. A tawpah chuan a fanu a khawngaih vang chuan Phunchawngzawl awm laia nei duh lotu Daipawla chu a nei leh ta a. Tar alamah silai a man leh ta hnuhnawh a nih chu. Darpawngi chu Chhingchhipah Daipawlan a s̄un ta a ni.

Tbu mal:— *Khua tin chhior*— (v) Khawtina awm lawr;

Tlangnuam nihliap zar - (v) Hna thawk lova nuam taka awmtir.

Khuai ang khel— (v) Khuai rauhna ang ruak vek.

Lentu chang— (v) Hnim, ngawa chang;

Chawng zil ang— (v) Haw ngei ngei tura ko.

Emaw— (n) Thiani, hmeichhiaten an thian bik an kohua.

Hawhkawm— (n) Thian.

Runthian— (v) Hmun phiat.

Chham ang zal— (v) Dam loh vang emaw, thatchhiat vang emawa mu. Chham hi mitthi pathian a ni a, a lal khawp a, leithuah riatnaah tho miah lovin, chhûn zânin a mu reng a; a êk leia lo hnam chhuak pawh 'Chham êk,' an ti a ni.

Zawlaiahdi— (n) Zâwlaidi.

Khuarei tuan thuah— (adj) Kumkhaw sawi tling.

Dur ang lenna— (n) Darbu anga iokawpa lénhona.

Let ang thei— (adj) & (v) Mahni t̄awng anga t̄awng dang thiam,

Kangthal ban— (v) Silai kâp.

Darfeng— (n) Sipai.

Van lai ur— (v) & (adj) Sang.

I tih ding lo— (v) Nangmah tih chauh lo chu.

Khiangvawn— (n) Khiangte chhungkua

Puallenga ral dan— (n) Tsui huaisen tak Puallengan ral a dan-na hmun (Thentlang dai bulan.)

Pawl—(adj) *Pé tuar, tam.*

Tum thing laia tan—(ad) *Thubuai rem thiam, thu lai sawi thiam*

Tuilian khang buug sep—(v) *Sipai lâm, 'Form four'.*

Tum ang vuai—(adj) *Tûn kûng tar anga tar vuai, sam tlem tawh.*

Hui ang tar—(adj) *Theihai kûng tar anga vun phuhlip khawh (tawh.*

Khiangte—(n) *Tengeng.*

DARLENGLEHI

Darlenglehi hi a hming tak chu *Dartinthangi* a ni a, *Ren thlei* hnam an ni a. *Thiltlang* 300 khuaa awm an ni a, a ngo hle a, a hleiting bawh a, a zahzum avangin, a pasalte inah chaw a ci tha ngam lo va, sum a chhuah leh thuai a. *Dari dang* nen hriat bran theih nan lengleh a nih vangin *Darlenglehi* tiin a ko ta a ni. Tin, *Thiltlang* khuuah chnan pian tirh a tanga mitdel *Lalkhawdina Khiangte* tlangval a awm a. *Tlangval* fiamthu thiam thenkhatin *Lalkhawdina* hriatah, *Darlenglehi* chu nasa takin an fak fiam ta thin a, ani chuan tak tak emaw tiin a ngaihven ta a ni. A faktute chuan an thiam khawp a. *Thiltlang* khaw nula ngo ber, hleiting si, mi biak thiam si niin an sawi thin a. *Lalkhawdina* chuan a rim tin ta a; *Dari* chuan a lo be tha hle a; an sawi ang ngei niin a hre ta a ni. (Thenkhat chuan *Darlenglehi* hi hla phuah mi a ni lo va. *Lalkhawdina* phuah vek a ni zawk an ti.) *Lalkhawdina* chuan *Dari* chu a rim zing telh telh a, a ngaihawng ta em em a, a hmel hmuh theih a chak ut ut ta mai a, ni khat chu *Dari* hmel hmuh a chakzia chu blain :—

1. Ka chhingmit laikhua a var lo ve,
Thil khaw zathum a chhing zotu;
Hmuh ka nuam *Darlenglehi*.
2. Atui laiah Thilte tui dawn nuam ing e,
Ami laiah *Darlenglehi*;
Sakhmel hmuh lai nuam ing e.
3. Val zawng laiah ka riang hleibluan e,
Thlangah kawrvai lungfing a thawn zu bia i;
Chhingmit kawl ang var thiam awm ma w e.
4. Chhingmit lenkawl angin var na se,
Chunnu chawi lai tualah *Lenmawii* sakhmel;
Pualva tuikhai *Darngo* zu hmu i, a ti ta a ni.

He hla hi mitea an han hriat chuan thiam ao ti em em a,
Lalkhawdina chu au chawisang fau ta a ni. Tin tiangyal ve
lemina tiang hawla nula a han rom chu a lungawi thei lo ve,
a hawl lo thei baw si lo ve, hlain :—

Mauraw lentiang pah dawn leh rem si lo ve,

Chhiangmit lova sumtual ka kai;

A zia reng a awm lo ve, a ti ta a A chhungie leh mi-
pui ngeng a chhun ta a, an khawngaih lehzuat ta a ni. Dari
taima a tihzia chu heti hian a phuah leh a :—

1. Chunnun a chawi a chhing reng an awm lo ve,

Tuk tleivara zing ar khuanah;

A ri riai Darlenglehi,

2. Rilah lo pû limnghare pianna,

Tha var sauvin Darlenglehi;

Chawi na ngai e zingtiah, a han ti leh ta a.

Lalkhawdina chuan Darlenglehi chu a ngai em em a, vapual
tûag rah tian chu Darlenglehi zûa ngai nia ringin :—

Khu tak khu maw pualva fukhmun būng nuam chu,

Takram chulhnu Darlenglehi;

Zûnteng a cham em ni lo, a ti a. Chhim lam khua mawi
atan chuai lo tura a duhzia chu :—

Lênah chhawkhlei ainawn par a chul thin e,

Chul lote'ca Darlenglehi;

Chhimtiangpui mawi reng e, a ti leh a.

Tin, nupui atan thlem tá ila, duh lo mah se, mi timualpho
duh kher dawn emaw chu aw, tin a suangtuah a, hlain :—

1. Tam kum chaw chák takin ka chak e,

Darlenglehi nuam tin dil ing;

Chul lotena Darlenglehi;

Tiang ka thang suai em ni lo, a ti a.

Tin, Lalkhawdina chuan Choak hneuh zawlaidi a dil ta a.

2. Chung lianákpa i zawlaidi min hlan la,

Darchumchi fōng sakruang buan ang;

Ka la pawm ve ngai lo ve, a han ti ta chawt mai a ni.

Tin, a phuah leh ta zêl a :—

3. Khua lo thal Lollen Bawngva tumna ngai e,

Zuāngtūm na ngai, Darlenglehi;

Lian khaw chawng tuikhur hmunah,

4. Haw rawh thiani, tuantol dawn lovin,
 Tbangtin chhuah hrang dawnlung chungah;
 I ngah ang Darlenglehi.

Tuirial lei chanchin mi sawi a hria a, Darlenglehi zawh atan a it thu hlain :—

5. A ri tlong tlong Dargo kal nan a tha e,
 Riattui hmingthang mingo valin;
 Thirin leisang an dawh e, a ti e.

Morliana laka tlan chhe tura a duh thu :—

6. Darlawithlehriat a au ve ngur daikawmah,
 Darpui tlan la, lentu hnuaiah;
 Tang a clû sappui hanin.

Hlim taka nui ve tura a duh thu :—

7. Chungkhaw min lenkaw! a chhai nui hiau ve,
 Kei ka táwrah nuith zai zel lo;
 Anrên mi u ngar ing e.

Lalkhawdina leh Darlenglehi hi innei lo mah se, an ingaina ta em em a, khaw khatah an awm zel a. Baichi khuaah an thi ta a ni. An lungphun pawh hmuh theih a la ni.

Thumal :— *Atui*—(n) Tui. *Ani*—(n) Míhring, mí. *Lianak*—(n), Choák. *Darchumchi*—(n) Nula kawngchilh dara siam inbát chhawng thliah.

SAIKUTI

Saikuti hi Fansai (Khingtin) Thingsai khua a ni a. Sawr, karin Mizoram a awp hma khan bla phuah thiam berte zinga pakhat a lo ni tawh a, a haupen lai atanga hla phuah hi thiam a ni a. A hla phuah hmasa ber chu ;—

Zawlbuk hnuaiah bub lem ka thâp chiam a,
Hmarthanga zai kêt bê lo ang e.

Tin, an khaw tiangval rammu turin 'Mi lu tar nan' tiin kawtchhuah thing an zikzuah a, an hlawhchham hawng leh ta si a. Saikuti chuan hlain ;—

Ral in rel leh, kai lo vâlnêmate,
In zuah suai e chhuahtlang thing lenbuang, a ti ta a. Tlangvalho chuan an haw ta a. He hla hi a khawhnua nawrhna kaih tobtu pakhat a ni ve hial a.

Ni khat chu Saikuti chuan. tleirawl pakhat a lawm a, a han ingahtuah a râl lo kal ta sela, ka lawmpa hi a la nau-pang em mai a, mi tiansan mai awm mang e, a rilru tihhuai nan, hla ka han phuah teh ang. a ti rilru a, a han phuah ta a ;

Tleitir lâwm chu râlah ka ring zo lo,
Pathlawi lungliana ka'n lâwm lo chu, a han ti a. A lawm pa chuan a ngaithiam ta lo va, biak jawng zawh pawh chu a ni ta lo va, Saikuti mangang chuan hla bawkin :—

"Mat tui luang chhuak tiauvah damte'n a chawl,
Ni chhun ka lawm Thangte ânka biah nê'm a chaw e," a han ti leh ta a, a lawmpa chu a jawng duh ta chuang lo va. Saikuti chuan tihlawm leh thuai tulin a hria a, hla a han phuah leh a :—

"Dawn chhawng tuiburlai zûk ka mawi emaw,
A al emaw chhuihthang tem teh le," a han tih pawh chuan a sawt thei ta lo va :—

"Saisên naunâwn fâng fah angin,
Burtui al lai ka fah ang che. Vungdâng min ân la," a han tih pawh chuan, sibhuai biak ang a la ni cheu mai a. Saikuti chu a mangang ta em em a, ral an lo kal phut ang tih a hlau ta rum rum a.

"Chûnou sak loh zaleng ka burtui,
Ruangtha Pualléngan dâwn nuam lo ve," a han ti leh a, 'Ruangtha Puallénga, tih khan a lawmpa chu a tilawm ta

deuh a ni ang chu, a hmel a lo danglam ta deuh va; mahse a la jawng duh ta chuang lo va, Saikuti lungngai chuan ;-

“Tleitira chuan chul thum zo-zâm a tawn,

A mawi zawk e p̄hrâng thlungu tanchhawn kai hnekin”
a han ti leh a, a lawmpa kha a lungawi ta a, an titi dūn leh thei ta a; a lawmpa chuan :—

“Tleitira hi râlâh mi ring lo maw,

Leido zalam thum laiah kan phar dēr e,” a han ti ve ta a. Saikuti chuan a lawmpa duhzawng leh lungawina lampang chu a man fuh ta a, pathlawi paihtlain hla a phuah ta a :—

“Pathlawia chu tuiah tla phar sela,

Tleitira chu mauraw pūmlêngah chuang kai rawh se,” a han ti leh ta a, a lawmpa tha chu a tho ta a; engpawh lo thleng sela, thih ngam thaka hum peih dawnin Saikuti chuan a ring ta a, hlain :—

“Zathang ralin min buk lēnthang chemin,

Fam ka hlau ve chhaktiang ral daiah ram va tuan chu,” a ti a.

A lawmpa chuan .—

“Lungphâng lo la kan lawm lai lēngtenu,

Ka veng ang che bawltetui tum zathang râl kaiah,” tiin a a han chhang ta a ni.

Wawi khat chu, an khaw tlangval tam zawk, Saikuti pa sathingzâr hnuin, Saikuti leh a chhungte chungah an nuar ta a; theihtawp chhuahin tlangvalho chu an thlem a, mahse an thlem lungawi zo lo va, Sathingzâr hal turin meichher nen an thawk chhuak dawn ta mai a. Saikuti nu leh pa lahin tihngaihna an hre tawh lo va, Saikuti mangang chu a mittui a tla ta zawih zawih mai a, tap chungin :—

Val zawng lungual pal ang ka dang zo lo,

Chhermei chawin siahthing tlar bung hâl lai an rel e, a han ti a: hâl an thulh ta a ni. Saikuti nu leh pa chuan tlangvalho tihlungawi lehzuai nan, an zu bilh thlum hman meuh lo leh an khuaa zu neite an dap vel bawka. Chutichuan, an hmuh theih ang ang, a tho chenin an kai chhuak ta a ni. Saikuti'n hlain :—

1. Kanbelpui zu a thlum nem maw,

Lenrual mu ang kan ngath lai vangin.

2. Kan khaw lanu in kim ban thal kaph,
Lêchhâwm bengin hei zâwng zaleng awih lai a nuam e.
3. Nângmah hi maw lian khawpui chhan mihrâng an hril chu,
Khawnlai dan u, Tiau rula hnâm ên vahte zâwng chu
4. Ral leido lai zatlangah rel ila,
Sat dai ila, Sa khawpui zamual lai thing lovin.

He hlaa Saikuti a han lâm meuh chuan, an khaw tlangval huaisen zâwng zâwng chu a lamting an ni ta vek a; an lalnu pawh chu Saikuti chungah a lawm a, a puan thulkhung a pe ta mai a ni. Saikuti chuan a lawmthu chu hlain :—

Kawlogo angin ka thla ka zar dawn e,
Lallianbuknun kâwlah bilhpuan a tial min hlan e;
Liallianbuknu ânka tui ang nem e.

Sai khawpui kan thawm a lian e, hmar kawl a chhun e, a han tih leh ta a ni. Zan khat chu sakei huai daivelah a rum a rum mai a; tuman an bei mai ngam lo va; Saikuti chuan a ngai mawh ta a, hlain :—

Rûm chur churin sakawlin dai a vel,
Tho rawh u le, hrân tum val zâwng chu, a han ti a, sakei chu an um tlan ta a ni. Saikuti nutapa khaw danga awm chuan, Saikuti che dan a lo hriatin a haw em em thin a, va kala vuak nekte a ngaihtuah thin a. Vawi khat chu Saikuti kohna remchang tak a nei ta a. Sa a kap a, a si dawn a, lawmpui turin a sawm ta a ni. A nu leh a pa chuan, "Saikut, va kal reng reng suh, vuak nek atan a ko che a nih hi," an ti a, Saikuti chuan, "Sa aihnaa insawma, invuak nek thu va awm suh," a ti a, a kal lui ta a ni. A va thlen chuan a nutapa kawt chu sa aihnaa thingin a lo zing chuk mai a, a nutapa chuan velh tumin lukkaah a lo thlir a, Saikuti chuan kaitehah a kai velch hlain :—

1. Tualah ngulchhâwl a zing tu rûn emaw.
Satin kap dai sakhmingah Thanhleis chhung lo ti u, a han ti ta a. A nutapa chuan, "Saikuti kha nepuinn zu lo pe thuai rawh u," a ti ta zawk a. Saikuti chuan hla a phuah zel a:
2. Sa tin kap dai Thanghleis lu chungah,
Zo khaw hrân lai tanchawn an hlan e.
3. Min sêl lo u, Thingsai pathlawi valin,
Ka zawl lo ve Lawhlêng Saihniangin zu ka rui e.

4. Àmì ngul maw zing zawk a sa ngul maw,
Hruahruì an ban kherh chiaì e, kan tual hmaiah.
5. Hruahruì an ban kherh chiaì e, kan tual hmaiah,
A zik a thim hman lo ve a tual to ang, a ti a.

A nutapa chu a lawm ta a ni.

Thlawhlaiah Thereng a lo hram a, a thianten, "Saikut,
Thereng hram hi phuah teh," an ti a.

Leng zawng ram tuan suihlung i hertir e,

Chawmkhuang beng lo, awnthingah zairem chung in ni e,
a ti a. Ni khat chu a lawmpain sava no a man a, a pui chu
an kiang vel thingah chuan a thlawk vel ruai a, a hram a
hram mai a. Saikuti chuan a khawngaih em em a; a mantupa
lahin a chhuah phal si lo va hlain :—

Sangthing lerah i chun annempuiin,

Tapin riang thing tin a dil na e, a han ti a; a mantupa
chuan a chhuah leh ta a, a pui chuan thing zarah chaw a pe
a, lawm takin an awm dun leh ta a. Saikuti chuan a lawmpui a:

Chunglûm huiva hraite puan ang chan hnu,

A tawng leh e lungduh tinkim chhunrawl a hlai e. tiin
a phuan ta a ni.

Zan khat chu sazuk lu lawmnaah an sawma, a lo awm rei
deuh a ni ang chu, a pa thintim chuan Saikuti chhipsamah a
va tham chhuak a, Saikuti chuan :—

Zuksiali lu rûnah kan awih laiin,

Chnim thlipui leh kei ka zuapa'n hrân chang an nei e, a ti
a, a haw ve ta a.

Vawi khat chu a thianten hla phuah a thiam tak tak em,
tiin amah fiah nan a hritlang muhil lai an kai tho va, "Saikut,
hla han phuah teh khai, rang takin" an ti a; ani chuan :—

Min tho lo u, tlemin kan zal ang e,

Tawnmang lungmawl thadâng buan ang pawm lai a ni e,
a han ti ta nghal mai a ni.

Thingsai tlangval pali sàrah an thi a, an sàr thikna chu :
pakhat tuiah a tla a, pakhat thingah, pakhat khamah, pakhat
saiin a chil hlum a. Saikuti chuan :—

Hnawmtui hmingthang, siahthing, saipui lunglian,
Khamhrang sen vung puallenga fanna, tiin a phuah ta a.

Tin, Saikuti nuṭapa nupui tur, khuala mi an biak laiin a man tura ruat sialpui chu sakenin a seh hlum hlaub mai a, a pain hla a phuathir a :—

Chhingkhuala mi dawī ang kan zawn laiin,

Kan chungsialin kamkei lunglian tam lai a taw k e, a ti a.

Vawī khat chu Pawi khualin a ngaizawng a, hawn zai rel lovin zantin a rim tlut tlut a; Saikuti ṭawngkam ṭha avangin neih theih a in beisei ta mai a :—

Kan lai chhuatah hrūmsawm a zan chām e,

Changsial lovin tunge thai tura leng i hēi le, tiin a han phush ta a. Chu pa chu a uang ta deuh deuh zawk a, Saikuti chuan :—

I ṭawng tam e chhingkhual val uanga,

Saikhaw lalnu zāwī hlui leng angin, a ti leh a. Ani chu a uang zual ta a, ngaiin a insawi ta hial a. Saikuti te nufa chuan Dawvan an kai a, thubuai an sawi dawn ta a. An sawi tuk zingah chuan lal inah an lut a. Pawi khual chu lal inah chuan a lo thlēng hmasa a, chhuatah a lo ding a, Saikuti te nufa hmel a hmuh veteḥ a zam a, a khur ta dat dat mai a; Saikuti chuan a nu a kawhlmuh a :—

En teh ka nu hrumsawm val uanga kha,

A nṭur run rem dawhthing laichhuatah val a khur e, a tia. Pawi khual chu a zak hle a, an khaw lama a haw dawn chuan :—

Bela zu leh Saihniangi zai ka rui,

Ka kal tang e ka khua danga e, a ti ta a ni.

Tin, hengte hi Saikuti phuah ngei nia hriat a nṭ baw k :—

1. Saikut ka hming khuavel mah thang sela,
Ka ngai lovang uan hmang val zawng chu.
2. Hraitē ka chawī ramloh pangpar a ngen.
Nichhun ka lawmin zai a ngen e.
3. Chung turni len Ṭhadāng zun ṭang kawp e,
Ka tuar zo lo, phai khaw zopui ḥlim thing ka bel e.
4. Ka kal tang e ngaiḥ zawng lo dam ula,
Kan chhuahtlang puan ang lo hlui lo u.
5. Maurua lawngleng tuipui lian cham chungah,
Zalam pheī duai an rēm thiam e, Puallēng val rualin.
6. Awmlai emaw, ṭapui zunleng emaw,
Tang a vuan e, ka nu ramṭuanah min tir lo la.

7. Sa tin lu leh hrihniang awih nan ka ti,

A kal ruai e, ka zai leng zemin.

Tin, Saikuti chu kum 80 min 22. 4. 1921-ah Thingsai
khuaah a thi ta a ni.

CHENGMA LUAIA

Chengmaluaia hi Tut thlang, Zotlang Hrangkhupa khuaa
awm, hla phuah thiam hmingthong a ni a. A hla hi a nupui
then Chawngpuii phuahna vek a ni. A thluk chu Dartenglehi
zai nen a inang deuh ber a, a hla kal dan a inang bawh.

Chengmaluaia hi pa tideuh tae thu, nelawm loh tak a ni a;
mahse mi lungleng thei tak zai thiam tak a nih avangin, miten
an kawm chian hnuin an rel em em thin a ni. An lalpa chuan
a zinna apiangah a hruai tih theih a ni. Heti taka a lunglenna
chhao hi, a nupui nen fa ramvak thei an neih hnuin, a nupui
pui man a t'ing a. Chengmaluaia chuan a neihchhuan, thi leh
Awlan puakbung pek a tum a, ani chuan a duh lo va; Cheng-
maluaia hian pek tur dang eugmah a nei si lo va; a puzawnpa
chuan a nupui chu a chubsak a, an khua Nalzawlan a hawn-
pui ta daih mai a ni.

Chengmaluaia chuan a nupui Chawngpuii chu a ngai ta
em em mai a, a lungleng chuan awm ngaihna reng reng a hro
ta lo va, hna a thawk thei ta lo va, zansh a muhil thei lo va,
a tleivar ta zak zak mai a. "Englai pawh hian ka lum pup pup
reng a, ka sahal a ni ber mai, chhun leh zan hi a lum lam a
inang reng a ni. Zing dai pawh hi a awm chuang der lo a ni,"
a ti a. Chuti taka a tuar avang chuan, miten an khawngah
ble a, a hming tithangtu a lo ni ta a. Chengmaluaia chuan
awlan leh thi a pek tawha Chawngpuii a pain a hruai lui chu
hlain a phuah ta a :—

"Hmanah lungualin ka leng dun e,

Ka Chengrang leh ka thi tang maw;

Chawngpuii kal kham zo lo ve," a ti a; a mittui a tla
zawih zawih a. Chawngpuii a ngaihza chu hetu hian a
phuah leh a :—

"Chawngpuii nen suihlung lam kan rual hman e,

Di ngaihthangpa zunleng ngalin;

Tah ruai ruai a awl thin e," a ti a. Chengmaluaia chu

amahin lovah a feh dawn fa a, a lunglea avang chuan a lum
pup pup mai a, hpathawh zai pawh rei thein a bring lo va,
zing ni chhuak a ên a, hla a phuah leh ta a :—

“Turni lo chhuak a êng ruai e, Chawngpuii hmel lo ang e,
Tuanpui lova suiblung lam lân,

Zing dai reng a awm lo ve,” a ti a. Tukthuan ei kham
chuan feh turin a chhuak ta a. Kawtchhuah a thlang a, a
lung a leng lehzuai ta a, hlain :—

“Hei hi tumkawng kai em lo ni le ?

Chawngpuii zûn leh pi pu sulhnu,

Chul ta hian ka lung min lep e,” a ti a. Thli nafêtin a
lo tiek a, mahse, thingtang chhem thlak em chu a nei lo va,
hlain :—

“Thingtin tangin chhim thli hrâng a tuar dai e,

Chawngpuii zûnleng chhuiqthangvalan,

Tuar rualin ka vei lo ve,” a ti a. Lo a thlo peih lo va,
thlâmah a bawk reng mai a. Chawngpuii nena an feh dunna a
ni si a, a hawi vei a, a mittui a tla zung zung a; hna thawk
lovin, losûl haw rualin a haw ve ta a ni. Zanah chuan rei lo
te a mubîl a, a mangah chuan an lo inkawm dun a, zing a
han tho chu a lung a leng zuai ta em em a; hlain :—

“Chawngpuii nen lunglen thudi kan sawi za,

Zantiang tawnmang, rauthla lungmawl,

Titê hian kan lengdûn e,” a ti a. He hla hi Chengmaluaia
chuan a dub bik a, an sak phawt chuan a lâm lai hian a kut
zungchai leh zunglai hi a kherh vet vet reng mai a ni. A nu
chu a rupui Chawngpuii ko turin a tir a. A nu chuan, “Kan
neih ang ang kan hian pawhin a pain a hruai haw lui a ni a,
heu mai chuan kan ko haw thei chuang lo vang, tawngkam
thiamin a tlin chuang lovang,” a ti a. Chengmaluaia chuan Tual-
vungi kotu vahui kha a bre chhuak ta a, hlain :—

Zawlpai thlafam chungleng huivain a au ve,

Kha mi tangin ka chun riangtê,

Ka thai Chawngpuii va au rawh, a ti ta a.

Chengmaluaia chuan a mumangah, a pa thlarau a lo hmu
a, “Chawngpuii chu kan kô haw leh mawlh tur a ni” a lo
ti a, a lawm hie a, hlain :—

Ka tawamaneh ka zua routhla ka bia e

Chawngpuii êng au năng a t ;

Suihlung lam ang awi mang e, a ti a. Churg lai chuan tangka hi a la hlu lo va. Chawngpuii pain a lo duh mail law maw tiin, laichin neih an puk a. Chawngpuii pa chuap tlem tiin a lo pawm duh si lo va. Heti a nih chuan ka dam chbungin nupui ka nei dawn lo a nih hi; mahse fapa tha tak Dingaihthanga te leh a naute pawh an awm tawh a, nupui lovin ka ter blum mai a ni ang chu a ti a, blain :—

"Ka tangka cheng rothangpuian zeleng a zăwl zo lo ve,

Kumtluang thai lo Dingaihthangpa.

Ka lê ai a lo ni e," a ti ta a ni. Pawlkût a lo hnei ta a, nuho puak leh keih fawma Chhăwnghnawt tura lungdawh lam pana kal tur a ngaituahn a mangang lawk a, a lunglen lah a ngai reng a la ni si a; chutichuan Chengmaluaia chu engmah ti peih lovin khumah ni thum ngawt a mu ta a. A thian pakhat chuan, a dam lo a ni ang. tiu a in chu a va en e, kawngkhar a hawng a, Chenga khum mu chu a hmu ta a, blain a au va :

Ka rawn zawng che Dingaihthangpa,

Awmlai i vei em ni le," a va ti a. Chengmaluaia chuan blain —

'Awmlai vei lo chhamang zal e,

Luaithli ka dang zo lo ve" tiin a chhang lêt a.

Kûni vangthla chu a lo thleng ta a, mi nute chuan an fate chu an cheimawi a, ei tur tui thate nen lungdawh lam panin Chhawngghnawt turin an kai hlawn a, Chenga rilru chu a buai ta map mai a, hrehawm a ti em em a, blain :—

Kû pui serhkhua an kham ni'n e, kei chu lunglêm ka nei lo;

Mi nuthai tualah an êng e.

Hrinhniang bânah zo kai e" a ti a. Tin Chengmaluaia chuan a bla bi chul thei lo se, miin ram pumah sa reng se tih a duhia a phuah leh a :

"Thlanga lo chhuak Chenga zain Chhaktiang kăwlvêl dêng
Kumtluang te'na hlui lo reng a, [rawh maw,

Chawngpuii awih nan a tha e," a ti a. Chengmaluaia chu a nu chuan a manganpui ta em em mai a, mi thenkhatte pawhin heti ema lung êi reng mai, tibrehthe pawh a tum duh lo a nih hi, pipi meuh hmeichhe pakhat ngaia hetia awm tak mai, tia an rel

rukrate pawh a hre ta a, lunglen natzia leh an khawngaihthlak-
zia hlain :—

“Thinlaish aiang a chéng e, lairilah thawh chang nei e,
Suihlunglengin fam awm sela,

Ral nuam ing e, chhingkhuah,” a ti tá bial a ni. Kawichhuah
feh inghahkhawmnaa Chawngpuil nulat laia a lo nghahna a
hmuh apiangin a rilru a tithar leh thin a, hia a han phuah leh a :

‘Pi Pu sulhnu zalam thum hi, Thangpuia ni kan nghahna
Neihchangpuan ang kan nunhlui hnu,

Hlan ang a lo thar leh e,”

Suihlunglên chu zatlang lei ang kei zawng ka rei dawn lo ve,

Tha leh zungzâm a rawn chhui e,”

Lairilah thawh chang nei e,” tiin lunglen tawrh hrehawm-
zia a-sawi chhuak ta a ni.

Wawi khat chu, an khaw pa pakhatin luhkapui zau deuh
main a dawh duai mai a, a kawmthlang Nikungi pa in chu
a dip ta hle a. Nikungi pa chuan a ngaimawh ta em em a,
Chengmalusia chuan chu pa luhkapui chu a phuah ta a :—

1. Lenruah chhinin sawngka in dawh zâr dūr e,

Sumtusah challian a ngir lo;

Lamthing a dím si lo ve.

2. Nikungi pa i ngaimawh ngial a lo nge ?

Siabthing tualto ram lai luahtu,

Kâwla ngûhnâm lo lén rawh, a ti a.

Nakinah chuan a fapa pakhat a thi ta blaauh mai a; thi
thut a nih avangin Sanu lâk niin a rîng a, Sinu chuan mi a
lâkin an bânah a vuan tlát a, a thapui dawr dawr mai thin a
ni tih hi Mizo rindan pakhat a ni ve a Chengmalusia chuan
hia a phuah leh ta a :—

1. Sanun bânah kaih loh rôl lo la,

Euchimlohpuí Tueia thlafam,

Tumkawng a lai lo kian rawh.

2. Thlafam hian lawi ang a tharg e, ka neu riange

Darhais ningzu kan chhih hi, [chhingkhuah,

Rauthla lengin dawn maw e.

3. Ka tawmangah thlafam tawh hou, a rauthla ka tawng

Hmanah lungdi chawilai riange, [leh e,

A ngihh lai a har mang e.

Nâlzawl khua chu hmun dangah an kai ta a, kum thum hnuah chuan Chengmaluaia zin kal vel chuan a hmu a, a lo hnim bar tawh a, hrute a zâm a, a han thlir vawng vawng mai a, a fateho tualchaina hmun hnei a nih avangin a lung a tileng ta em em a, hla phuah lo chuan a kal pel thei ta lo va :-

"Hmun in hrui tin a zâm zo ve, Zawl khawpui a ngui ruai e, Hmanah ka hrai dawntuai lëna,

Thing hnuchhawl a zing ri ai e," tiin a han phuah leh ta a. Vaw khat chu Reiek lalpa Lalluaia kha a tleirawl laiin rei fe khumbetin a na a, en turin Lalhrangkhupa chu Chengmaluaia nen an kal a. Chengmaluaia chu hmuh an lo nghakhlal em em a, luhkapaiah an lo thlir thup a. Chengmaluaia lo thleng chu a han hawi vel a, chutia mi tam takin an lo thlir a hmuh chuan hlain :-

Ka hming maw thang ka zai em ni le ?

Angur sumtual naua lëgin;

Min chuan dawhrem sangparah, tiin a phuah leh ta a. In chhung an lut a, Lalluaia chu khumah chuan a lo mu dang bem mai a, Chengmaluaia chuan a han en vang vang a :-

Kawla awmlai a buantu hi thli chhem angin kiang rawh se, Angur dawntuai a vul lo ve;

Parté angin a chuai e, a han ti a, lalnu chu a lawm ta em em a, puan thulkhung a phawh sawk sawk a, a pe ta a, Chengmaluaia chuan :-

Darkhamlian nu'n chawilai nempuan min hlai e,

Lungduh zaleng hêl nan a tha;

Kawlgô leng ka iang reng e, a han tinghal a.

Chengmaluaia chuan a fate a kilkawi a, an laichinte hnaihna an khaw chhim lam an pan ta a, an pafaza chuan mi chul ram thei leh thei lova an vahnate chu hlain :-

Mi hluana riang ar ang kan vai chhim tlang zamual kan Vahduate chhung nau ang kan tap; [ham e,

Mi tukram hnu thing vuanin, a han ti a. An khawngaih thlak em em mai a, Reiek lalpa Sailianpuia chu a bel a. Sailianpuia chu a thi a; Chengmaluaia c uan hla a phuah a, Sailianpuia nupui mâk, Lalrumi, Bengkhuaia fanu, Lalluaia nu chu a tilawm em em a, a hla thenkhat chu hengte hi a ni :-

1. Thingpui ker kuaka zal tawh hnu Liandang hai ang lo
I hrai bungdawn a tuai tê hi [thang la,
Tapia tlaini lëng thin e.

2. Tan thla chung chu thlafam ngaiin thingpui tuahrem
Min dawnpui la, Lalrosiampa; [ka vuan e
The leh zungzun ka nei lo.
3. Kan ri khun khun, kan ri bung bung, chinlaiin lo nga
Sailo hmunpui Darkhamliannu; [rawh u
Sappui raf ang a lian e.

Vanphunga phrahna :—

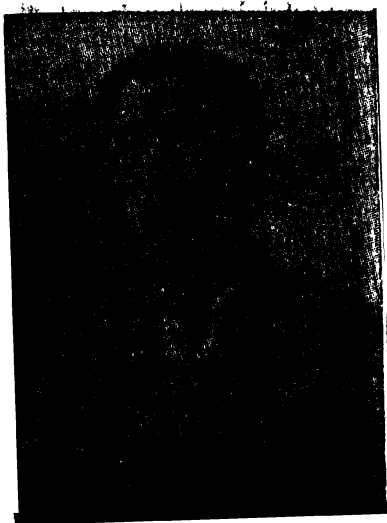
4. Fam si lovin, thingbang khar chiungah a zal Laldanga e
Ka chewi brinhniang Awksarala,
Ngar a plang Lalwangthawmi.

Chengmalusia hian a nupui kha a nei lo hien ta a, Lal-
huaia nu Reieka mi hi a bel ta zel a ni.

LALAWITHANGPA

Lalawithangpa (Hmarlut-
vunga) hi Dothanga faoa a
hi a. Rotura thlah khua
chhim lam atangin hmar
lam Kanghmuna an lo pem
avangin Hmarlutvunga an
sa a ni.

Hmarlutvunga chu nau-
pang tualchai ruai a nih
lai chuan selem chap hi a
at-chilh a, in hahpui tur a
neih, loh pawhin a lah
hrufin a, inhling a, kawt-
chhuah feh kal lunna laish
thing bulah a tathlung a,
a tal a tal thin a. Miin
an haw yaw nam a, a tal fa
chiam thin a, Chu chu a

lawmawng, a nileng hna chu a ni. An khuaah chuan pa
phut-khat Hmarawna a swm a, an chet dan a ho dan em a;
Hmarlutvunga pawh hi koh duhdah nan Hmaraw a an ti thin a ni

Mahse, a lo tleirawl meuh chuan, mi fel leh hawihhawm, kawng tinrenga thiante khûm tum mi a lo ni ta zawk hlauh mai a, an hl fapa Khawvelthanga nen an inkawp thiamin, an ingaina dun ta hle mai a. Khawvelthanga chuan Maubunga a indannaah Aihnahphahpui atan a hrui chho ta a ni. Maubuang khua chu tlem tē ni mah se, Hmarlutvunga chuan hlain a han chawimawi tan ta a ni :—

A nuam mang e, Buangkhawpui kan tual lenna,

Dî kan chhai e, zalēng rūnah,

Chhuihthangval annēmate'n, a han ti ta a.

Tin, Hmarlutvunga chuan kum 18 a tlinin Bâwlte nula chhuanvawr Laltuahpui Chalbawh hnam nupuih a nei ta a ni. Tin, kum 1905 ah chuan fap duhawm tak a lo piang a, tlangval laia a lo hual sa Lalawithanga a hmingah a sa ta a ni. Mahse, Lalawithanga chu kum khat mi lekin a thi ta hlauh mai a. A tuar nasa ein em a, lusûn zai a pnuah ta a, chung chu

1. Peini chu lēm ang zu der ta la,
Nang chu Awithang, ka tuai lungrun;
Hring lamah lo kir leh la.
2. Ka thin hnīm e, ka lungzûr ngawi e,
Piallung khar hawng ila Ainawc;
Chawnpui par chuai ang maw e
3. Ka sa maw nuar, ka chuninu, a i emaw kan sual e,
Ka tuai duh lai banah an kai;
Awmlai a nunrawng mang e.
4. Ka thin zo chhum ang a zing e, ka dawn lem a awm love,
Fam ka ngaih lai takin lētē;
A kiu kan sumtualah e.
5. A khi lenpui khanthvam hnuaiah Dochhungpa i kal dun ang,
Awithang thlafam tui ri li-ah,
Kan va tawng dah law maw e.

Ni khat chu Sabual khaw nulate Lalawithanga a thi tih hre lovin en tumin an lo kal a; Awithangpa hnuk chu a ulh a, a chhang thei ta lawk lo va. Nakinah chuan hlain :—

6. Bualthang lanu'n hmuh ka nuam e an ti e,
Lalawithangan a sak hming tha,

Rihtlang a liampui lai e, tiin ruah tham loh hla mittui tla zawih zawhin a han sawi chhuak ta a ni. Awithangpa hi patē

deuh, hmel fel tak, tawngkam thiam tak, hawihhawm tak, fmg tak a ni a. A hla phuah reng reng hian tuma huatthu a sawi lo va, chawimawina lam vekin a phuah zel a. Hei avang hian a hmingthang bik a ni. Nula chhe deuh pawh hmuh chakawm khawpin a phuah zel.

Tin, Awithangpa en turin Maubuang khuaah a hmei a pain mikhual an lut zut zut a, thenkhatte phei chu a lo phuah kur nguai a, an khaw nulate pawh a phuah deuh vek a ni.

Tin, Awithangpa chuan fapa a han nei leh a, a nupui Lal-tuahpuii nu Lalnipuii hming chawiin Nikhumchhinga a sa a. Ani pawh chu nausen a nih lain a thi ve ta mai a.

Chutichuan, Awithangpa chuan chawmtu neih loh mai pawh a hlau ta rum rum a. A inggaihtuah nasa ta hle a; fapa a han nei leh a, a hmingah ama hming than zau chawiin Hmingthanzauva a sa a.

Hmingthanzauva chu pi bul siam; hlan zai a rel ta a ni. Pi bul atan Thangkung Hmeithai nu Dari kha a sawm a. Nau hlan ni chuan Hmingthanzauva chu a pi bul tur Dari chu a pawmtir a.

1. Dam rawh se, khuanu'n a hual ang e,
A pi Darngo a zuan e Hmingthanzauva'n
Tuchhuan parte ang a lo lawm e.
2. Tuchhuan parte ang a lo lawm e,
Sakawl mi mang a piang e Hmingthanzauva;
Ka chung thangvanpui khi tial rawh maw.
tiin a han phuah ta a ni-

A beisei ang ngeiin Hmingthanzauva chu tlangval huaisen tak a lo ni ta a. A nau Thankunga pawh fapau maltluan chawiin a pa suntu a lo ni ta a.

Kum khat chu Thar rang buh a veng a, vaki chuan a buh ven chu an rawn bei thin a. a invai buai hle a :—

1. Ritva veng ral tha chu, keimahnui,
Riang kilan ruathlôrin sai ang lian tlangah;
Nun thiam ang kan zirna mual hai lui.
2. Nun thiam ang zira bân kan vâwrna,
Mi thar sâwmfang a par lai a rawn lawr e;
Kêchhalpa pal nâwkin nâwk vel e, a ti a.

Thlawhbmaw thlai leh buh tlantu hrang hrang a phuahna :

Kan sawmfanz chhunrawla ring zota,
Zu chang len zawng, Pitte, Kiva, nghalhmrama;
Chung leng huiva leh mimsiri kut kut.

Mautam a phuahna :—

Kan rel sual e i mah awm si lo,
Thlangah Maurua dawnlai a rawn samtir e;
Senmei tawng si lo a ro re ru.

Sangha, Chungleng leh hla pianna :—

Limngbate an pianga chângtui kuam.
Chungmu vanlai pianna Bung liai lui zaran;
Awithangpa runpui hi zai pianna.

Rengchal a phuahna :—

1. Buang khawpui val rual bi lungzur maw ?
Lalte nunnem Rodang leng awi a kiu ve,
A vawr e lunglen sang thing lerah.
2. Chawm a ri e, tlang hmingthangah zu kan dawn,
Buang khawpui val kaihnein zai haw rawh sial;
Haulaiah runah i chheu dun ang.

Wawi khat chu, Awithangpa vai kal hawngin Sateek a tlawh a, lai ina zu-innaah a thianten an hruai lut ve a. Rei fe a thut hnu chuan, Awithangpa chu lam turin an kai a, a han lam dawn chuan, hla ruah tham loh a han sawi ta a .—

Lal lai thuah riatin a phuar vel e;
Chhuanvawr pa run a sai ngai lo;
Lirpui a ngin si loh chuan, a han ti a, a lâm ta a.

Lalpa Suakhnuna chu hla chuan a tilawm ta em em a, a thut hnu chuan Awithangpa hnenah, "Ka nau, kan khuaah hian lo pem teh khai, upa, kuli awlah ka han siam nghat teh ang che, i haw dawnin ka buhzema buh hi i duh tawkin phur haw nghe nghe ang che," a ti ta hial mai a; a phurh hawtir ta a ni. He thu hi Maubuang lalpa chuan a lo hriatin, a pem tak tak ang tih a hlau rilru ta a. Awithangpa vai kal lo haw hmuak turin a upate a sawm a, kawtchhuahah chuan a lo zu hmuak a. Awi thangpa chuan, an lalin a pemsan mai a hlau tih a hriat chuan :

Tu lai lai zu mañ a thlum chuang lo,
Hmawng ang ka pem lo nang e, Lalawithangpa;
Belh ngai Laldanga ka then thei lo, tiin a phuah ta a.

an lalpa Khawvelthanga rirru chu hnara hñt phawi ang huai
a ni leh ta a ni.

A kawngkhar biane pâr a phuahna :—

Lalawithangpa ka vanglai maw ka chuai lam,
Kharlung ka sâwn lai a par e;
Mak chang ronga mi sêlah.

Nuthlewi Thangkung a phuahna :—

1. Kan khaw kar lentu a zing reng mai,
Pualva annem Awithangpa ni chhun lawmah
Zui lai rom thei lo ve Thanghniangi,
2. Huiva lo leng Awithangpa'n ka zawt ang c'e,
Kungpui annem thadang i chhawn ngai em le;
Liantlang Darago chawi Thangnuihauvi.
3. Hmâr khaw lam thiag thing lenbuang a ngai lawm ni?
Kawingo lo leng thla khawng lo ri Awithangpa;
Nun iangin di rawn chhai thangvanah.
4. Kan bawar siangah a lawi em ni bawm iq khar le ?
Kungpui biahnem dawng lova Buangkhaw zawlah;
Tuar bar reng rengah khua zing leh thin.
5. Kan vahtlai thli nge maw Thanggo zûn,
Khawilai bungpai rawn chhem che Lalawithangpa;
Chawilai ka nempuan a leng dor e.
6. Ka hawi ang che Awithangpa'n rawmawl nênin
Ka zâp ang che Liantlang ainawn chawpui pâr;
Vulmawi Thangkuagi Thanghmelthai.

Tuichhin, Mubuang khaw tuikhur a phuahna :—

Kan lat lai siamah a piang reng e,
Darago bualna Samtlang Tuichhin tui hmingthang;
Sih siat ang kan dawn a kâm thei lo.

Nula Ssingê i a phuahna :—

1. Saw saw Hmuifangpui saw a kalna,
Nikhûmchhingpa Vungdang ngai lo ang bianin;
Nuthmawi a hiam e thiangtlai zamual,
2. A kal ta vai vai e, lung min lân,
Anka khui ang biak lohvin mual a hiam e.
Hantiang hawi ve ang maw Saidawnin.
3. Tuipui rakliang thuanglam chu i chhui dun ang,
Ka nuan ve e, min huai kal rawh Awithangpa,
Ngai aw Saihniangi, Saihmelthai.

- 4 A tiahâng nêmtên ka ebul lêm lo,
Khuatin lang tlang ka zua rûah Awithangpa'n
Milai pârte ang ka lo lawm e.

Nula Zairemthangi a phuahna :—

1. Nangmah hi maw khu thlangtianga parmawi thaa an
Ka thai chang la pian tlai Nikhuma chúah; [hrilh chu,
Kawpzu leh di tuah i rêl dun ang.
2. Buangkhaw dawnlung ngir hmunah mi lo ngak rawh,
Thlangtlai lêtu pal nêmtên zing ru rai hauah;
Mahni chuan Thangpui liam lui suh.
3. Ko kir an kal lawm ni thlangtiangah,
Mi u nunnêm tuipui thiàng râl a kai e;
Awithangpa ngai lova lungher.
4. Ramloh khaulêng palaiah ka tir ang che,
Thlangtlai zamual khûmin lêng dêr dêr ang che;
Kungi û Thanghniangi rûa ngeiah.
5. Mauraw dungdawh Annêmpui rûa a lang,
Ritva changi fu lêngah tum ka nuam e;
Parva tlang Thanghuiangi lêng karah.

Kungi u pasal nei pawî a tibzia a phuahna :—

6. Kungi uia thlangkhuan a dim an ti,
Lawi ang lo thang buang khawpui kan sumtualah;
Thiulaiah mi run ka sawi thei lo.
7. Engtin ngai maw Buangkhawpui hu thang valin,
Tan lasi siam hreuthang muat liama ai chuan;
Kungi u khiangawi a pawî zawk e.

Tlawng lui pûma an inkarkai a phuahna :—

1. Tuipui lian sen vung ka dai ngam lo,
Mauraw pûnleng rûothangpui kan vai nêmtên e;
Khuavel Thanzaua ka siang lawna.
2. Siang lam zawn rêl ila Nikhumpa'n,
Tuipui sen vung pûm'êng a vawr dawh sangah;
Thlang lām zir chaltuai ka her thul e.

Sailo nu la Lalliannguri a phuahna :—

1. I houthang ngaiah mi siam ang maw,
Kan inthen nan thlangtiang phat phut a zau ve;
Tuan rêl kal Lalhaiang kir leh rawh.

2. Darkhawtlang, hniam rawh i sang lua e,
Kângpui mi ril Lalnemin tahpuan khawng e;
Thlir ing e, lunglen a bâng thei lo.
3. En teh Buatlant kuan ka lung min len,
Kep chhing ehheng dâr bun mawi Lalhnisogi tualah;
Tunah hian lêng maw Thamamziari.

Lalliannguri'n a phuah let ve na :—

4. Ken lônna chaltuai, a dang tur chu,
Han thlir ang che Dar khaw zo liai luai tlangan;
Thingte hnuehchâwl thuai a thim ta e.

Tachhip lai nula a phuahna :—

1. Tuite lo luang saw hmar tlang zalam kawiah,
Nikhumchhing pa thintai râi ang a thawng e;
Dawnin Thanglungnemi ngai ing e.
2. Nuhrintui leh saisen têtah chûn kan ngaih,
Tunah nang leng ka ngai che, lungrun mi u,
A sawi hian Thangte ka sawi thei lo.
3. Kâwla virthlilêng chhêm nge ni Lalhniang zûn,
Awithangpa leh samtlâng thiogribûk kur e;
Dawnlai an kuai za e ni chhunan.
4. Chhawl ang uaina khua rii ri ai bi tlang dum dur,
Nuhrintui ngai sêlai nau ang Awithangpa,
Sawnapui zau laiah a tlei thei lo.
5. Ka sawm kim e, min hneman vasir lengruai,
Thanghniangi tello hian keimahte'a nau ang;
Tapin lehthang tin ka lo bia e,

Vawi khat chu chhim lam khaw pakhat, Awithangpa bla ngainatna em em khuaah chuan Awithangpa zin chu a lut ta blaub mai a. A thlen in pa chuan, "Khaw khua nge i nih a, eng ti tur nge i nih ? jawngkam the takin a lo ti a. Ani chuan "Muabuang khua ka ni a, ka zto khawhawng mai mai a nia," a ti a. A thlen in pa chuan, "Maubuang khua chuan Awithangpa zai a thiam awm si a, zan ina kan zu inhonah ka hrui ang." a ti rihi ta fan mai a.

Zaariah of kham chuan zu pok inhonah hrui a tum ta a. Awithangpa chuan a rawl er arthu leh a hab thu chhuatamin kai loh a tum a. Tan rual a nih loh avangin a zui chhuak a

zu pok inna tur hmun an thleng a, an lo thu thup tawh a. "I thian chu khawi lam mi nge?" an lo ti a. Ani chuan, "Maubuang khua a nih hi," tia a han sawi veleh, Awithangpa zai a thiamin an ring a, an lawm ta hle hlawm a. An zai a, an lam a, zu an sem tan ta a. A hnu deuhvah chuan, "Awithangpa zai i sa tawh ang u le, Nang kan thianpa kha Maubuang khua i lo ni chu kan lawm khawp mai, Awiihangpa hmu tlukah kan inngai a nia, Awithangpa hla, khaw dung sak chul hnep tawh hnute hi ruah tham loh sakin kan lo sa ve thin a. Awithangpa zai ruah tham loh han sawi teh khai." an ti a. Ani chuan, "Awithangpa hla ruah tham loh ka hre bik awzawng lo mai, in hriat apiang sa ula, ka hriat ve zawng a nih chuan ka lo zawm ve dawn che u nia, a ti a. Ani chuan, "Keini ai zawng-in i hre reng reng ang, in khuaa in sak chul hnu pawh kan tan chuan ruah tham loh ani mai ang. A nih loh leh, Awithangpa hmel hmuh lah hi kan awm hek lo, hmuh kan chak thu chang hi kan sawi thlungdur ut a. Maubuang khuaa zin kan tum leh kan la hman thei si lo va. Awithangpa hmel hmuh hi kan chak em em reng a; zanin h'an a hmel hmu ang hialah kan inngai asin. Awithangpa chu patê lam nge pa lian lam, in inkawm ngai em?" an ti a. Ani chuan, "Kawm ngai e, keimah tiat lek bawh hi a ni," a ti a.

Titi khawchâng chu i titawp ang u khai, i zai tawh ang u, an ti tlang ta a. Maubuang khua na na na chuan keini ai chuan Awithangpa zai a hre lo tsei nang, tiin mikhualpa chu hla sawi turin an phut nawn leh ta a. Ani chuan, "In hriat apiang chu han sawi ula, ka thiam ve zawng a nih chuan ka lo zawm ve ang che u, ruah tham loh phei chu ka hre bik hauh lo a nia," a ti a.

Tlangval pakhat chuan, "Maubuang khuaa na na na, Awithangpa zai hriat loh thu va awm suh," tiin khuang bengtu khuang chu a chhuhsak a, Awithangpa chu a pe ta a. Khuang-beng la, hla pawh la nghal rawh khai, ka lam a ni mai, tiin a hmaah chuan a ding ta ran mai a. Awithangpa chuan tan hleihtheih a ni lo tih a hriatin, "A nih leh thiam ang ang chu ka han thawh ve a ni ang chu," a ti a; hla ruah tham loh tak meuh chu a han sawi ta a :—

Hmel hmuh loh hmel hmuh ka nuam in ti,
 Lalawithangpa chawmkhuang bengah min tir e:
 Muvanlai tlanghawî val lam rawh le, tiin khuang chu a

han tlii der der mai a. Tlangval khan lam ngaiha a hre ta lo va, a Takam chembo din vel ta mai mai a, a thu bo ta a.

An mikhuai pa chu Awithangpa ngei a lo ni zawk tih an hriat chuan, "Hounglama sa barh" ang mai an ni ta a, an hlim lutuk chu an phawklek a, Lenchungto ngaihzawng hmu ang maiin engemaw an ti ta heuh hoh hlawm mai a ni.

Tan an han la tha tē tē a, an han zai ten ta a: Awithangpa chuam khuang ben a thiam khawp a, Tlawh zai thluk fan laiah chuan a tlii ta der der thin a. Awithangpa chu zu tawh leh zu leh apui an tam a, a lamah zu no a phei ta zung zung reng mai a. Chuti taka duhsaktu leh chawimawi a hlawh avangin a inthup duh ta bik lo va, anmahni tihlim turin theih-tawp chhuah tumin "In zarah ka rui ta hle mai, ka han lam ve ang e, khuang chu a bengtu pangngai pēk pahin :—

Ka rui ta e Awithangpa ka lām dawn e,

Chinlai autu kan lam khuangpui Hminglian;

Pathlawi hmel thain chāwm bēng leh la," a han ti a. A lām dan chu an la hmuah ngai loh avangin, a rui lutuk petek emaw an ti a, mahse a lam dan pangngai a lo ni si a. A chang leh vahui hmawng zar zawhin a sir zawngin a tawh leh ze ze mai thin a. Thiam an ti em em mai a, mit tla lek lek an en ta thup mai a, a chang chuan zai te a chawh leh deuh duk thin a, zai nachang pawh an hre thin lo a ni.

Awithangpa lām dan chu: lām thiam dangte lām anga khuang ri rap bet chat lovin, a ri hmihnaah a rap bet chauh thin a, a ri khatna chu rap dawn awm takin, rap tak tak si lovin a pen ziau ziau thin a, an en ning thei lo a ni.

Vawi khat chu hmunphiah bulbawk a rap path a, a thu ta a. Chutia a thu han tho leh lai takte chu mawi an ti em em zel a. Awithangpa ho chuan an thaiwar ta zak mai a, a tukah chuan a hawn an phal lo va, an cheih ta a. Awithangpa ar k talh dawn, ti an awm; vaw k talh dawn, ti an awm, kel k talh dawn ti an awm a, hawn theih a ni ta lo va, a duh sia rei a chām phah ta a ni.

Tin, Awithangpa chu ama in Kawnpuih kum 1965 April ni 14-ah khan a fapa neupang ber Thankung a sun ta a ni.

Thu mal :— *Puini*— Thihna, mitthi kbua.
Sa— Sakhua, Pathian.
A i emaw— A eng kher nge, a eng ber nge.
Mang— Chawm, duhawm, hmingthang.
Thangvan tial— Sakeiin no a neihin van khi a tial
 ziah tih ngaihdan a ni.
Sumtlang— Maubuang khua.

PUMA ZAI

Kum 1871-a Lalburha'n sipai silai 13 a laksak la chhuak tura Manding sap Edgera lo kal khan, kuli tam tak a rawn hruai a. Biate an tel a ni ang chu, Biate hla Puma zai hi Mizovin an lo hria a, an sa ve ta a ni. Mahse, rei lotêah a reh leh ta mai a. Kum 1880 Thingtâm laia Tuirial dunga vai hnena ei tur zawngten Kukiho sak an hre thar leh a, an ching thar leh a, an phuah belh nual a. Chung chu :—

1. Vaikel hnute rêng in sâwr naw rawh Puma,
Sawr naw rawh sawr naw rawh, eldawng dawng ruai a.
2. Rialtui dung vai tleirawl kan dawrna Puma,
Kan dawrna kan dawrna eldawng dawng ruai a.
3. Ratu Zawlbuk vutin a daih dawn lo Puma;
Ngaii nu tingdum a zing em e.

Mahse an tilâr zo lo va, a lo chuai leh ta a; chutichuan Zoram hla mual liamte zinga pakhat a lo ni ve leh ta a. Khawi maw laiahte erawh chuan, nau awih nan an la hmang zeuh zeuh a ni. Thingtharte erawh chuan an hre meuh lo.

Tin, kum 1908-ah khan Zawngin lalpa Lalzika chuan a thian ama pawimawh tihsak turin Lalhleia khua Ratu-ah a tir a, Chu tlangval chuan Khawzadala khua Bughmun a tlawh hmasa a, chu khua 'chuan, hmar lam pa pakhat nau awi sak an hriat chu Zawlbukah an lo sa ve a. Zawngin tlangval khan a thluk a chhinchhiah a, an khaw lama an lalpaho chuan an sa ve ta a. Tha an tihzawng tak a lo ni a, lal thian pakhat Thangkunga phei chuan a phuah thiam a, an sa duh hle a; an hla siam thar apiang chu Zawngin khaw chhunga an sak lar ber a lo ni ta a.

Thangkunga chuan Zawngin tuikhur a han phuah a :—

Kan tuikhur hi khur tha a lo ni Puma,

Sirte ainawnpari bual kan hmu, a ti a; a sa zawng zawng chu an lâm a, an invai ta huai huai mai a; an lalpa mak ti chuan a va en a, a lo phuah leh ta a :—

Lalbawrsap pa lal hmeltha a lo leng e Puma,

I vankhua chung si-ar zat chu kan tlaaglam, tiin.

Se talh ngenna a phuah leh a :

Kan lâm man sialin a rel dawn e Puma,

Lallai thansei Lalbawrsap pa Lalhmeltha, tia a phuah chu an lalpa chuan a se chal chu zai aih nan a kap thlu ta ruau mai a, silai lah chu a ri chamchi ta a, zanlaiah te chuan a ri zual ta deuh deuh a; hei hi kum 1908 March thla a ni.

Tin, ruai an theh lai chuan tlangvalho chuan hla sa chungin an ei a, an ruai chu thlangra chawpin an chawi a, kawt thler pui deuh deuha kalin an tlanglâm ta a; thlangra zawn nen, a tuihâng ken nen an ri ta bung bung mai a, lâm chung a chaw ni chu nuam an ti em em a, damlai Pialralah an awm a, ni ber awm e. An hlimna chuan tawpintai a nei ta lo va, sial leh vawk a tlu ni tin ta a ni. Lalzika chuan a sial a talh zo ta a, a u Vanphunga leh Thangkama hnenah sial puichhuah tur a dil a, an lo pe a, zai aih nan bawk a hmang leh ta zel a ni :—

Zawngin tuikhurin a daih dawn lo puma,

Chawn leh lam sechhun a tam em e.

A ute khan an ngaithiam lo deuh a, Lalzika chuan :—

Ka u Vanphung, Thangkam lo zin rawh Puma,

Sial ren lo tlangchawi a lâm e va en rawh, a ti a.

Vanphungan :—

Sial ren lo nge in duh tlang ren lo Puma,

Tlang ren lo vangkhua a zau zel aog, a ti ve ta a,

Zawngin khua chuan an phuah belh zel a :—

1. Kan thirdeng hi deng sual a lo ni Puma,
Kahpathir pawh a so kai zo lo.
2. Kan puithiam hi thiam sual a lo ni Puma,
Dâibawl sa pawh a ngak hmin zo lo.
3. Kei chu thiani tlangrel ka dawn lo Puma,
Lallai par tlan khuavang notê kan tlanglâm, a ti a.

Tin, Vanphunga k'ua Chawngzawlah Puma zai chu a lut ve ta a; a i ai a, an ri ta chuk chuk a, Puma zai an phuah ve tu a : -

1. Changzawlah chaln êng a tûm hman lo Puma,
Liankiaupan khua uam a sam zel ang.

2 Tlang min pe tlang min pe Bawrsap pan Puma,

Tlang min pe Thlanpjal kai rel ing e, a ti a. Bawrsap tlang pek Vanbawngah an kai ta a. Mahse he hla va paw chhuaktu kha an chhungin Aizawlah an pem ta a, Mission veng Pastor hmingthang tak Pastor Liangkhaia tih a lo ni ta a ni.

Tin, Puma zai chu a darh zau tual tual a, khaw tinah lei leh mi thain an ai zel a, aih lohna khua reng reng a awm lo. Aihna ruai thehnaah lai, sap, babu hlui siam a ni chuang lo va; thlangraah an kil ho vek a, tumah an vui chuang lo a ni. Mi tê leh mi lian chawk rualtu a tling hle a ni. Tin, Puma zai coin laia, tlangval inchei dan ber chu Kamis var em em mai, a ban bul leh a ban hmawra nawh chuar, a ban chu lian fe mai, kel dawi rual len theihna a ni a, pangpar leh thil dang tawn theih chi tawh phawi chu an tawn a, kelchal hmul leh ngfhawngawrh dum an awrh a, an tukkhumah picin ngfhawngawrh chu an kilh bet a, a chungah dar thi a khat tawkin an awrh leh a, mawi an ti em em a ni. He hla hian Zoram dung leh vang a kal tlang a, mipuiin an hlut em em a ni. Puma zai hian Zoram hnam tin rilru a hneh a. Vai emaw, Sap emaw pawh an sakna hmuna an awm ve chuan, an lam ve zel mai a; an lâw loh pawhin, kut tal an beng lo thei lo a ni. Puma zai ah hian mi zawng zawng an lam a, vantlang lam theihna hla a nih avangin. "Tlanglam zai" an vuah ta a ni.

Tin, hun a lo rei deuh va, Puma zai chu a thlûk ngai chiah siin 'Puma' tih an ban a. Chuta chin chu tuman an ai ta lo a ni, a mak hle mai. Puma telh khaan rilru a hnehzia chu hetiang hi a ni—Zawngin khuaa Puma zai uar vanglai hian, Bawrsap leh Marding sap (Kawlsap leh Manding putara) khaw fang an lo zia a, Zawngin tlangvalin, Zawngin Tlangpui-ah Puma zaiin an la hmuak a. Chu sap pahnihte chu an lawm khawp a, se lei nan tangka an thehchhuak nghal a, Bawrsap chuan, "Latzika khuaia kuli an awl ang" tiin thupek a chhuah nghal a ni.

Tin Puma zai aṭang hian Mizo hla phuahtute chuan thlûk thar mawi tak tak, Mizo aw rem em em, sa thiam lo pawh awm theih loh, an siam chhuak ta a ni. Heta ṭang hian Mizo-ram chu tun hma ai chuan hla thlukah a lo hausa ta a. A AW B la thiam hma rau rau siah chuan, khawvelah hian hla nei ṭha ber kan ni pha hial awm e. Chuvangin kan hla thlûk hi zah-pui lova hmasawntir tum hi kawng dik a nih ngei a rinawm hle

Tin, kan nu leh pa leh kan utcho chuan Puma zai chhuah hnu kum 1908 hau lama Mizo zai chi hrang hrang hi, Puma zai an ti vek a, Puma zai an tih aṭanga hla thluk hi lâk a nih avangin. Tin, mi thil chik mite chuan Puma zai hi Pathian malsawmna ropui tak niin an ring. Heng avangte hian :—

1 Puma zai tiṭ tēla sak lai khan, misual leh lublul, kawhmawh bawl awm lovin, mipui an hlim ṭlang em 'em a, an iahmangaih-in suaina a tichhuak reng reng lo.

2 Mi rethei zawkte hlim theihna ngaihtuahin, hausa zawkten an neih au ui lo va, an ran talh apiang, a neitu sa awm lo-va an ei zawh tir vek ṭhin a ni.

3. Kamding tawh phawt chu kamding lo chungah an nun a rawng a, biak ngam pawh an ni meuh lo. Puma zai lo chhuah lai hian erawh chu chutiang nun rawna chu a reh vek a ni.

Puma zai a chhuah hmas kan pi pute retheihzia heng hla aṭangte hian a lang :—

1. Silhpuan chhia leh ṭhing buh bar zawng,
Biakvel kan chang zo ta e.
2. Sappui bāwngte keini min tai chuan,
Lalai hrui ang in suih lo vang;
Lo rūn romei kai rawh se.

Tin, heng hla hian vantlang hrehawmzia a ṭilang :—

1. Ka bāwng anga ka pem mai awm e,
Sappui phurhian ṭangah kai e;
Ka lung reng a awi lo ve.
2. Heam tia suihlung a rual si lo ve,
Chhimblei zau ve, suanglung hei zawng;
Tunge phur zo zai ang lo.

3. Thapuii ren kan hraleng ni si lo ve,
Zokai zalam tlang pheĩ dnaiah;
Thlang kawrvai nau ka awi e.
4. Pawite babu, a tawkin min brem ta che.
Chhunrâwl lovin suanglung sai tiat;
Ka phur zo hlei lawnga e.
5. Châm a rei dawn mang e phai zauvah,
Sappui chbawn thiam angur la deng hawn dil la;
Khawtlang kan ngai êm e, vâl rualin.

Hong hla thute ngaihtuah hian, kan pi leh pute khawngaih
thlakzia chu, â nilong lo chuan kan hre tnei vekin a rinawm.

Kan pi pute hi an retheĩ êm a. Siamtu Pathian chuan a
lo thlir reng a, a khawngaih ta a; himna ropui takin mal a
sawm ta nin an ring. Tlanglamna hmunah hi chuan mi retheĩ
leh hausa pawh an inthlej chuang lo va, sap leh babu pawh
an dang chuang lo; an hla khan mi thilung a hneh a, an nih
nih an ni theuh mai zawk a ni.

Tin, Puma tih hi Biate hnam tawng a ni a, Lalpa emaw,
Pathian emaw an tihna a ni. An kohhran hla buah pawh heti
hian a chuang a ni :—

Tho, i lâm tlun ei ti (2)
Ei Puma ar hming lian sela;
Ar hming lian sela (2)
Aw kin Puma zuang i rang rawh,
Ni mam i tiam io lang rawh,
Ni kawina ri an riat in chu,
Ri reng rivan bawi a ti;
Khente nangin parang a him.
Ei Pum man lian ni se, Halleluiah.

Puma zai kan tih hi Lal zai emaw, Pathian zai emaw tih
a lo nih zawk chu!

HRANCHHAWNI

Hrangchhawni hi Hmawngkawn khuaa piang, Tochhawng hnam a ni. A pa Tuangchhuahzova, a nu Zikhumi. A pan nupui a thlak a, nuhrawoin a ngeih lo va, Hrangchhawni a chhuahsan ta a. A chhuah dawn hian hla a phuah a. 'Ka pa, leng leng sub, ka hlau a ni, Pawih pakhatin kan rûnah lai a râwn e. I that ang vaiah i tang nghal ang," a ti a, a chhuak ta a. A tleirawl chhuah vel laiin Then-

tlangah a awm a. He khua a tang hian kum 1911 khan Aizawl-ah a chhuk thla a ni. Khawchhak lama a awm laiin Rêcoheih zai thluk a la nei lo a ni ang. Awithangpa kaibuem hi Hrangchhawni zai tiin chhim chhak lama an sawi hlawm avangin. Mautam avang khan Hrangchhawni hian a thian kawm ngeih o then a ni ang :-

"Kan pian a tlai nge, a hma lam zawk ?

Vanhauai mi râp mau tampui a len laiin

A intawng Chhingpuii (a) u leng zun nen," a ti a.

Hrangchhawni chu Aizawl khawpuia a awm tak avangin a hming a thang zau ta a, a lam en turin thingtlang a tang lo kal vai dawrtin an tlawh thîn a; a tlawh apiangin a lam thiam zia hahipin an sawi zêl a.

Ni khat chu Lalzika khaw tlangval vai dawrtin hnen a tang- in Lalzika Buhban lalpa chuan a lam thiamzia a lo hre ve ta blauih mai a. Ani hi Zawngin khuaa 1908 knma Puma zai siala ai hmasa bertu kha a ni a. A khaw tlangval vai dawrtute chu, a khuah Hrangchhawni lo kal tura thlem turin a chah a, a kawr leh a pawnfen leina tur tangka a thawn nghal bawk a. Hrangchhawni chuan, "Tun maiah chuan ka lo kal hman rih lo va, haw leh ta ula, ka hman veleh ka lo kal nni ang" tiin thu a chah a.

Hrangchhawni Buhban khuaa a kal tur thu chu ngaihdan a inthuhmun lo hle mai: Mi thenkhat chuan lo kal lo se an ti a. Thenkhatin hmuah an nghakhlai a. Kohhranbo chuan an dub lo zual bik a; Hrangchhawni lam en miah lo turin Biak inah an

lo puang hial a ni. He tih lai hian a chanchin ziaktu hi Nau-pang, thingnawi la keuh lo a ni. Hrangchhaw ni hi nula tê lam sa nghet tel tawlh, ngo tak, hmaibial lam deuh, a mawi tawk chauhva baksam kir a ni. Tin, nula rilru nei tak, thuhnuairawlh tak leh hawihhawm tak a ni bawk. A tawngkam that avangin amah hawtu leh hmusittute pawh a hmaah an nen zel thin a ni. A rilru hi a zâm ngai lo. Mi tupawh ko sela, ama rualpui te chauh lo chu an hmingin a ko ngai lo va: Chemte, Taite, Ka u, Ka nu, Ka pa, Ka pi, Ka pu tiin a ko thin. Amah tham lo tak leh cheksawlh takin a hma-h mi tawng mah se, a haw duh lo va, tha takin a chhang zel a, an nêmh nghal zel thin.

Hrangchhaw ni tlaka lam tham leh hmuhdawm pitar leh putar pawhin Zoramah an la piang lo a ni an ti. A lam thiam hian Chhim leh Hmar, Chhak leh Thlang a deng chhuak tak meuh a, a lam en tur rimawt pawhin mi an kal hual hual thin a, a hun lai chuan Zoram pum tihlmtu a tling hle a ni.

Hrangchhaw ni hian hla phuah a thiam em em a, Awithang-pate ang bawka, hla nalh taka han phuah nghal thei zel a ni a. Rahsiveng hnuai Khawchhiar, hla phuah mi Chhunkunga inah an leng a, a in neitu tih lawm nan: --

Hei ang val nem reng ka tawng ngai lo,

Rairah riangin Kungpuia in luah lawng e;

In tih chuan, lung reng a awi thei lo; a han ti nghal mai a ni. Hla engemaw zat a phuah ve na a, a lam thiamin a khuh zo zawk a, hla phuah thiam a nih hre lo pawh an awm nual awm e.

Ni khat chu vaube vul lain, zanriah chhum hun velin Hrangchhaw ni leh a mi hruai pathumte Buhbau khuaah an lo lut phut mai a. Naupang leh Putar in awm chuan, Lal in lamah chuan an zui phei a. Hrangchhaw ni chu a thiante nen lal lukapuiah an thu a, puanin an thlansa chu an zap dai mek a. Lalpa chu a lo chhuak a, Hrangchhaw ni chuan --

Filhpui chhip hmingthangah khuo kan chuan,

Lalbawrsap pa lal lai ngur awi lam khuangpui,

Vanrial rum emaw ka lo ti e, a han ti a. Lalpa chu in-chhungah a lut a, rei lo teah chuan "Hrangchhaw ni kha lk lut teh se" a han ti a, a va lut a, Lalpa chuan, a thihna ro hmingthang, a fanute pawh Kutni vangthla chauhva a awrtir phal,

Thanchhuma Thianrawn lai an tianna thihna chu arawn awrh-tir a, lam an tan ta a. Hrangchhawni rawn hruai pathlawi pahnih chuan zai an thiamin khuangben an thiam a, an aw a tha baw k a, pakhat erawh chu tleirawl a ni.

Mi pathum chuan, tang (phur) fahran hian Rêchheih zaiin hla hengte hi an han sa ta a :—

1. Saisênah chunnun mi chawi sual e,
Kawltu chawi leh chawnban tang vawn a rual e,
Vuan rual min lo ti u, Hrangchhawni.
2. A tuarah Thangtê ka zuau em ni ?
Dawrkai sahbawn rimtuiin zotui thiangah;
Di zûnlêng kan tlêng a fai thei lo.
3. Tukin chung tûrni a sual em ni ?
A hliahtu vanrang chhumpui hal ka nuam e,
Nempuan ro thei lo, ka val elna.
4. A sawi hian sawi suh ka lung min lên,
A ko kal u, Laldang khua chhan pualhrang vâl,
A ngaiin Hrangchhawni thên reng mai.
5. Senmei rum vung vung kha lo bang rawh,
Tuah khaw zawl mawi chawnpui par a chuai dawn e,
Nempuan lo zar rawh leng tuaitirin,
6. Senmei rum lianin a hma chhuan e,
Hmanah di nen zalna laikhum dawhrem sang;
Ti hian Darkawlin chûl ruai thin e.
7. Chung muvânlai khua romei leh tlâng kârah a lêng dêr dêr
Tunge Thapui kan karah hmêlma lêng le;
Di tuah sual chaltuai ka thang her e, an ti a. Chutiang
thluk leh lam chu piantirh atanga kan la hriat ngai loh leh
hmuh ngai loh a ni a; mit leh beng chu a tlai ta em em mai
a. A thawm hria apiang an lo kal zel a; phung velh chu nep
tak a ni ta zawl a. Zem chhung te, pakar te, khanchhuk te lam
a khat ta vek mai a. Zawlbuk kawt liama vaube par, toma
lawn theih loh emaw tih par chu hriat loh hianin lai sutpui-
ah chuan an lo tawn bet reng mai a.

Parah changt ramfoh lentu par mawiah,
Thanggo tum kawng Bellei mualah to ila;

Min thliak dah law maw e naulawmah tih hi an sak lai
chuan, inhmeb deukin a han thliak hmarh hmarh thin a.

"Vil leh thei reng hian a ring lawm ni.

Sap bawi puipa sumtual hmawnglai luai zâran;

A lung zur huiva hawihai e," tih a han sak pheh chuan
a han hawi hai leh hi-he thin a.

A zua rum veng veng e laikhumah,

Ka lo leng, e Diriallo chawnpu par val;

Zia-âm hlim chhing rawh lengtuatiri, tih a han sak chuan
a mai chu sang fe fe hian a hlim var hei hei mai a. Haw
nachang hria reng kan awm lova, chhungten zanriah ei atan
min rawn lam deuh theuh a ni. Thenkhat pheh chuan, hmeichhe
lâm en mai maia tlai tiin an nupuite velh an tum hial a, mahse,
Hrangchhawni lam an hmuh meuh chuan Zu an sa a, anmah-
ni in ngoiah an lamir ve leh lawi si a ni.

Hrangchhawni lâm dan hi sawi thiam an awm lo ang baw-
in zir thiam an awm lo. Hrangchhawni chuan a chang changin.
"Khai aw lo, zawhte chingal rui ang hnepin kan lam teh ang"
e ti thin a. A chang chuan, "Vaimawin min lo hawi theuh
rawh u," a ti thin. Vaimawi a tih chu kutphah saisir a saha
sah hi zuk ni tlat a! Hrangchhawni lam entute sawi dan chu:
mi thenkhatin, "A dirin a dir et et mai," an ti a; thenkhatin,
"A sawhin a sawt zeuh zeuh mai," an ti a, thenkhatin "A sukin
a su zeuh zeuh mai," an an ti a; thenkhatin, "A phar derh
derh mai," an ti a. Thenkhatin, a bai seih seih mai an ti a,
thenkhatin "Hma lamah a tlan vak enaw uila, hnung takah
a lo awm leh lawi si," an ti a.

Putar Tuka chuan hlain chibai a buk a:—

I hming ka sawina a rei ta e,

Tunah crawh kan tawng che Ngun pangpari;

Khuavel sawi Hrangchhawni dam reng rawh," a ti a.

Hrangchhawni chuan a lam dan bak-h Meitei lamdar thleng
kutphaha-chawi chung a lâm leh chhipchhusa lam a thiam bawk.

An non tahpuan ang a dang chuang lo,

Phu zara leng anpai lanu rawn iangin;

Ka tawng ning thei lo ve Hrangchhawni an ti leh a.

Tin, buhban lai in chu timawi zo hlein an hria a,

Hrangchhawni, Hrangchhawni, Hrangchhawni e, Hmelthai,

Phunbung zara puatva thla chan i iang e,

I to leng, Laldanga run mawjin," an ti leh a. Buhban lalpa
chuan Hrangchhawni chu a chawimawi thiam em em a, a khuato

pawhin an hlut pui em em a. Mipa thelawi kum 15 at nga pathlawi hmuimui ki tawh thlengin. Hrangchhawni lovin zan tin an pawto mup mup thin. A changin an intirameika a, a changin an intirameisah a, a changin an inpaang-aw zia a, a changin an sawngafeilawndim a. A changin Hrangchhawni chu sakel lemah a chang a, an hual thin a. Tin, neinung pain zu an kai chhvak a, a lam nittin bawh. Pathian thu awlio lah a lam en theui tur tia thu pek ni awm zawk tak an lo ni a. Kohhran upa min ber erawh chuan Hrangchhawni lam chu a en duh lo mai pawh ni lovin kawlgah Hrangchhawni a tawh pawhin en lovin a bel thir.

Hun engemaw chen a lam hmuin, Hrangchhawni chuan Pathian thi a awi ve ta phut mai a. Inkhawm a pelh ta hauh lo va. Kohhran upa min, amah hmu duh lotu nen pawh Pathian Leikhabu an kau dun nak nak thei ta a. Mahse, Buhban lalpa chuan Hrangchhawni chu, "Hetiang a awm tura ka koh chhoh i ni lo," tiin zana a hnawichhuak ta a. Khawruhlianah a kal a. Hrangchhawni chu a dan pangogain a lam leh ta mai a.

Khawruhlianah hian reiso a awm hmuin Darlawnah a kal ta a. Darlawn khua chuan Hrangchhawni chu an lo jawm em em a, rei tak a cham hmuin Ratu khua a pan ta a. Hrangchhawni chu Ratu khua a thleng thi an briat velen thlangval pahnihin rim an tum a; pakhat Vailova an tih chuan, "Mi huc Hrangchhawni chu i rim teh ang aw" a ti vel thawr thawr a, an rim ta a. Hrangchhawni chuan a thlen in te s-r a lo va, a phel a, a velak ve ve a; Vailova ei tur chu a zai rek nghian nghian a; ser an ei zawn chuan zauriah ei turin an hawng ta a. Zauriah ei kham chuan Vailova chuan Hrangchhawni chu rim leh lo thei lo nia a. Inthiat avengin a rim zui leh ta a. Chang dang kan thei lovin Kelphung tap chim hmu ang mai a ni ta tlut mai a. Rei lo tesah chuan Hrangchhawni tel lo chuan hna a thawk thei ta lo va, a meogang ta em em a, inlawm dan a rawt ta chawt mai a ni. Thian dang teh an inlawm ta a. Hrangchhawni a tel phawt chuan Vailova chu a hlimin huathawh pawh a chak hle si a. Lakangto an la ho va, an hlim hle a, Hrangchhawni chuan

"Rauich lakrang iska di kan chhai,

Er teh, Thiani, chawhni nan ngai a piang e.

Pathlawi kan loah ngai ang Vailova" tun a phrach ta a ni. Hlo-toah chuan Hrangchhawni tel lo chuan Vailova chu a ma-

hil thei lo va, chaw pawh a ei thei hek lo. Vailova chuan Hrangchhawni hnenah, "Innei mai teh ang. i tello chuan chaw ka ei thei lo va, ka muhil thei bawh hek lo," a ti a, a nupui a ma a. An innei ta a ni. Mahse, Vailova lunglen chu a reh thei chuang lo va, a mangang rilru hle a. Vailova chuan "Khuma kan mut duna, kan inpawm reng pawhin, ka lunglen hi a nep thei chuang lo va, a lenin a leng vawng vawng reng tho va, tihngaihna ka hre reng reng lo a ni" tiin a sawi.

Rei vak lovah chuan Hrangchhawni chuan Vailova a ning ta tlat mai a, awm hnan leh zai rel a han sawi dek dek a, Vailova chuan, 'Mi chhuahsan dawn chuan ka sat hlum ngei ngei ang che,' tiin a vau ta a ni. Hrangchhawni chuan a si g ngang a ni ang, thih pawh hlau lovin khaw dangah a kal ta a. Vailova chuan chem kengin, 'Kal lui suh, ding rawh i din lou chuan ka sat hlum ngei ngei ang che,' tiin a umzui a. Hrangchhawni chu a kal lui zel a, Vailova chuan a umphak pawm engmah a tib chuang lo. "Chem ka han vilik thin na a, Hrangchhawni sahna rilru ka pu thei hauh lo," a ti a ni.

Vailova chuan a zui ve ta zel a, kawnglaka an chawh apiangin Hrangchhawni chuan, "Engah nge i lo kal ve roh, ka ning tak zet che a ni, kir leh rawh," tia a han thut tauh sah a, lehlan mi hau hawisan a a han tum hmak hi chuan, ka lunglen chu a nep sawt thin a; mahse, rei lo tesh a ngai a lo ni leh thin," a ti a ni. Ratu atanga a chhuak kha Suangpailawn an ihleng a, tuma ngaihsak hlawn lovin amahia a tei ta mai ma a, zahthlak a ti a, Vailova chu an khaw lamah a haw ta a. An inah chuan engmah a thawk thei lo va, chaw a ei thei lo va, a muthei bawh hek lo: a zawltlingvawnnat ta char char mai a, a mangang lutukin Aizawl Doctor leh Compounder a zu rawn a, an damdawi pekin kawngro a sut theih si loh avangin :

1. "Damdawin Vala ka dam dawn lo,
Aitawapar min koh rawh aw Compounder;
Tichuan Yalmawia ka dam zawk ang.
2. Dawi ang mi dawm thiam ka tawng si lo,
Lunglen reh nan Doctor babu ka rawn e;
Tarpintel min pe ka ring thei lo," a ti ta a ni.

Vailova lungleng a lo bre ye a. Hrangchhawoi chuan ;—

Hautiang ngaih lungleng a rear zo lo.

Hrangogo zua ngai hmarliang Vailo a kor a.

Awmlei eng lungleng a voi veang veang, a lo ti a.

Tin. Vailo lungleng mangang tinagahna bre lo chuan Ai-zaw Bawhsap hneah Dawvan a kai ta a ni. Bawhsap hneah chuan, "Ka pa, Hrangchhawoi zawlaidi min hawia a, mi nei leh dah si lo va, nei thein dah mio ngaitush sak rawh, itagenga thin pawh ka hlau ta a" a ti a. Bawhsap chuan Hrangchhawoi chu a ko ta a. Tau an sawi ni chuan an pahalh-lo, chhachhawoi mahawia 'Tuichai' an indumir a Tuichao chu-thlung chu "Tua thla lo dei thlanga tungle leh dah lo zawk chu 'THIHAI' ti a ni. Tia a lo ther dawn ta a. Hrangchhawoi leh chuan inach a la dah chuang lo tin Vailova chuan a hlau, a thi tak tak ang ti chu a hlau ta a.

Chawthlapi ther tur ka ngai ngam la,

Sawi lai mi u Hranggoi fam ai chuan;

A letah Vailova fam rawh se" a ti ta then mai zu nia. Kum saih hneah Vailova lungleng chu a reh ta a; Mizorama awa a sak a, Manipurah a pem ta a ni.

Kum khat chu Luangpaya Lalpa, a pa kan turin Vanbawng khueh a kai dawn a, Susagpallawa khueh a riak a; chu khueh chuan Hrangchhawoi lam chu a hmu a, thiam a ti em em mai a. "Chungkim hmuh atan a va tha em" a ti a. Hrangchhawoi chu Vanbawng khueh ziepui atan a sawm ta a ni. Ani chuan, "Min puak peih dawn chuan kai chu ka hniat lo, ka kai crewh chu ka peih lo yang" a ti a. Lalpa chuan, "Kan paw peih ang che, naktuk chu kai turin lo inbutsaih ang che" a ti a. Lalpa thienta chuan, "Kan lai zawng i heti leh rawk rawk thin a, i paw peih awm tawp si lava kan hanna tur ringawia thil i leh thin a." an ti a. Ani chuan, "Io puak peih loh loh komaia ka paw thlang mai ang" a ti a. A takah chuan an zing pakh chuan lai han puaktir chu mawlo tlo tlawngah chhuahin a han paw hmae a. Hrangchhawoi chuan a pawin chu a chahh hlim thiam ta khawp mai a, mi dang chuan puak ve an chak ta a, a rom tlo chuang an puak chhawk lai ta a si. Kawng thuan puak an hneah ta zawk a, an lai chuan sawi khat mah puak a chuang ve ta lo va puak tuchuan Vanbawng hneah an thiang thar ta a ni. Ralte a chum turin Sonpawah a

kai a, Seavawa khuas a awm lai bian kum 1919 July 26 zan inkhawm lai: barbaa a ruala heng khaw pathum Thingsai Nisapui leh Zotlaga lo thleng chhunzawm zelah khan Piantaranna, Pathianah a hmu ta. Kum 1920-a Pavachawm Kohhran Inkhawmpuijah hlm lamna ropui tak a awm a. Hrangchhawni chuan hta chang sawiin lam hruaitu a ni a. Kohhran Upa Kum 87 mi phei chuan, "Hetiang reng reng hlan kan hlm leh ngai tawh lo" a ti hial a ti. Setvawn atengin Pherzawlah a kai leh a, Pherzawl atengin Tuisuangah; chuta tang chuan Manipurah a lut a, Churachandpurah a awm ta a, pasal tha tak a nei a, Ringtu rinawm tak, kohhran leh Pathian thua tui tak a lo ni ta zel a ni.

Tin, Rambuai hma lawk khan Vailova hi a thi a. Hrangchhawni chu kum 1976 May ni 9 khan Sialmat. Churachandpurah a thi ta a ni. A uiawm hle mai.

MIZO PUM

Pum hi khawtinah a awm a, Pum lovin khua a awm thei lo, Pum chu briambrei chherna leh tihbriamina hmun a ni. Pum neitu chu 'Thirdeng' an ti a. Pum hi khaw hlan leh khaw tēah a len lam a intiat vek a ni. Khua a len leh pum a tam a, khua a tet leh pum a tlem mai thin a ni.

Pumah chuan Meisi a len ur ur thia avangin a chungah Thilthek emaw Di emaw an chih ngai lo va; Phulraw pum ngil tak tak an phel phawk phawk a, a chang an thel mam leh vek a, insi thapin, a zangthal zawngin, pum chung nekah an kham ve ve a. A hmawr leh lam leh lam chu pum tlungah a lasi khap a, Tin, phulraw phel, a chang thel mam bawkin, a zangthal zawnga dabte in sikna laiah zel an zu khaikhup (chhin) leh chhih a. Tin, tlungah a insikna lai kha phulraw phel a chang thel mam an chhin leh vek bawk a. Tichuan, a hmawr hlawrah chuan nget takin an tawn ta a ni Chu mai chu dub lawk lovin, phulraw phel bawk, a chang thel mam dithlifar-femah tuidawn khampei an dah a, chu tuidawn chu phulraw phel chuan an tlawh chhan ta theuh bawk a. Tichuan a lo nget ta em em thin a ni. He raw phel kham phei hi 'Tu dawn' an vash. Pum chung hi hetiangah chih a nih avang hian, a in bak dau hi Sel in an ti a ni.

Pum chu a pum neitu in kawtah a hawi chbuk zawngin an sa thin. A dung hlam thum, a yang hlam huiha zauvin an sa ber thin. A cher bang bulah chuan pum thei, thing, U, pum tiat vel 2, a chhung kerkpak tiang an phun a. A bui lamah chuan lei seh chin velah an verh pawp ve ve a, chutah chuan mau pum an thun ve ve a, chu mau chuan pum huar, (mei chhemaa) kha a zuk hawh (zawm) a. Pum thei chhungah chuan, thing phik suih kum, pum theia leng tawh/thaw tawk an thun ve ve a. Chu thing suih kumah chuan Archangkû an vuah ta thluah mai a. Thing suih kum lai takah chuan mau an vuah leh a, chu chu pum theiah chuan an thun ta a. Tichuan, an hawh tawn ta a, a lo thaw ta em em a. Tie, Pum thei bul lam an verh pawha mau an thun leh pum hnar kha a inzawm avangin a thaw chu pum hnarah a chhuak a. Pum hnara Meihawl an dahab khan meiling an dah ta a, a lo vam ta a. Thir sak pui pui pawh a lo hing a, an duh duhin an chher thei ta a ni.

Pum thuk ding lamah chuan Thir dengtu chu a thu a. A bmaah dolung, thir a den chban tur a dah a. Dolung sir ding lamah chuan, thir sa chiah daihna tur leh, a Thir den sa a tusibriamna tur Taikwang an dah bawh thin a ni.

Puma thir chher tur neite hian chher tur an neih dan a zirin Meihawl an-keng thin a. Pumah chuan thir chher tur pa engemaw sat lo thu thuap tawh mah seli, hmeithai a lo kal chuan, midang ta aia hmeithai ta chu a siam hmisa thin. Chuyangin "Pumah hmeithai an lai," an ti thin a ni.

Puma, thirdvirtute kha 'Pumkai' an vuah a. Puma kaite khan 'Pumah ka kai' an ti thin. Tin, pum kaite chuan Kum tin bui hum kho khat thir deng hnepah, 'Pum hlawh' an pe thin a ni; puma thir chherthe that nan hian, pum sir ding lam pang bang atanga tang phel vel zanzah thutaa, phulraw pholin an dawh thin a. Tin, hmei pawh zau vak lo an dawh bawh thin.

ZORAM THIL HMINGTHANG LEH AN AWMNATE

1. Chhura fa rep — Lungpho leh Ruallung dai bulah.
2. Chhura Talhtum bung — Vankal daiah.
3. Chhura Talhtum bul lam — Bawktlang leh Lungdar inkarah.
4. Chhura leh Naa bahra sukna — N. Vanlaiphaiah.
5. Chhura se khalh lungpui awm khawm — N. Vanlaiphaiah.
6. Satina lamthuam, (Kungawrhi an venna) — Farkawn daiah.
7. Fiaratui — Farkawn daiah.
8. Thasiamas se no neihna — Tân khâm hnuai mual pawng.
9. Lianchhiari lunglen tlang — Dungtlang daiah. [chhipah.
10. Thangzawra lunglen tlang — Thingsei ramah.
11. Tualvungi puantahna leh vawktlang — Arthlawrah.
12. Tualvungi sangha khawina leh tui thuhruk — Phulpui ramah.
13. Zawlpala thlan — Arthlawr tlangah.
14. Tualvungi thlan — Thenzawl, vacha dil phulah.
15. Kawilam tlo — Ruallung daiah.
16. Rulchawm kua — Ruallung daiah.
17. Chalthanga ruang dahna puk — Luangpawm daiah.
18. Samdala kawn — Teikhang leh Zot'ang inkarah.
19. Lalruanga lungpui khalh chhuah — Suangpuilawnah.
20. Lalruanga chhûm'halna—Tuiruang dung Tipaimak chhakah.
21. Chhura buh thlirua tlang — Teikhang ramah.
22. Buizova zaina sunhlu kung — E. Phaileng khaw bulah.
23. Thingzaia liam kawn — Tuirini kam thlang lamah.
24. Sibuta lung — Tachhip dai thlangah.
25. Lallula te nupa lung — Hreichukah.
26. Lalpuithanga lung — Bawngchawmah.
27. Kawlawia te nupa lung — Berhvakawnah.
28. Lungphun lian — Tualchengah.
29. Mangkhaia lung — Champhaiah.
30. Vanhnusiliana lung — Champhaiah.
31. Zawng khuang awmna — Pukzing kuaah.
32. Lalruanga pianna — Buhban kuaah.
33. Khuangchera puk — Ailawng dai thlangah.
34. Mura pûk — Biate daiah.
35. Khampat bung phuntu — Puithiam Puhah.
36. Liana thlan tlang — Chalfil chhuah lam pangah.
37. Méitci tlang — Aiduzawl khaw chhip.

38. Puallōnga rai danna — Thentlang dai buiah.
39. Lalsavunga rai danna — S. Hlimen daiah.
40. Tam dñ — Tualbung daiah.
41. Rung dñ — Suangpuiawn ramah.
42. Neihlaia ek — Lungpho daiah.
43. Tuanpuh būng — Chhawrtuah.
44. Pileri thiana būng — Pilerah.
45. Ngaiteli nu thutua — Reick tlang chhipah.

MIZO KUM PAWIMAWHITE

1. Burma luh (Chinzua) A.D. 700
2. Burma an chhuahsan (Muk thel kum- 950
3. Khampot chhuahsan (Bâng phan kan) 1250
4. Lemtâng awn lu 1460
5. Sulo lal hova Tian an kan thla' 1720
6. Selesih 7000 khua lal pasarih mifakhawm 1750
7. Thlanrāwnho rawi 1760
8. Sentlang hal 1850
9. Chhim leh Hmar Indo 1856-59
10. Mautam hmasa ber 1862
11. Vailian hmasam Champai an thlen Feb. 1872
12. Zoloti (Winchester) Bengkhuan a tam 23rd. Jan 1871
13. Zoloti (Winchester) Thanghanau (T. Lwin) a lakchhuah 21st. Jan. 1872
14. Thlichhe theh (Vuta thih kan) 1876
15. Chhak leh thlang Indo 1877-80
16. Thngtam hmasa 1880
17. Arsi tlak 1884
18. Vailian tam hnhma Changala in kuth 1889
19. Chhim lama Vailian Khawbel an ha 1889
20. Khuangcheran Changsa kuth a thichh'a Lianphunga Sulo man, Lianphunga leh Kalkuama lea thungman; Calcutta a tang tura hmasa thlak Dec. 1890
21. Sesawng kah leh Pu Buanga (Rev. J.H. Lorrain) Sapupa Rev. F.W. Savidge, William Williams te, Sesawng kah avanga Changsil atanga an kir leh 1892
22. British Sawrkar leh Mizo lalten saw an tan 1893
23. Missionary hmasa ber-Sapupa Rev. F.W. Savidge leh Pu Buanga Rev. J.H. Lorrain Aizawl lo thlen 11. Jan 1894
24. A AW B siam tan 1895
25. Zoram pum Superintendent T. Shakespear I A in a awp 1897
26. Pu Zosaphluia (Rev. D.E Jones) lo thlen 31st. Aug. 1897
27. Pu Zosaphthara (Rev. Edwin Rolands) lo thlen 31st. Dec 1898
28. Zoram hmellhmang chhunchhiahtu (Suavey) lo chhuah 1898
29. Zirna Sikul sak tan (Rap in) Aizawlah 1899
30. Baptisma chang hmasa ber Khuma leh Khara 1899
31. Khawchhiarpui hmasa ber 1901
32. Thingtlanga C.I. Bial siam 1902
33. Thingtlang L.P. Sikul hmasa ber Vanphunga khua Khandaihah (Ztu. Hranga) 1903

34. Siku sea hawn leh L.P. Exam tan, mipa 17, hmeichhia 2, Aizawl 1903
35. Tirkkoh hmasa, Phaisama, Vanchhunga Dokhama 1904
36. Harhna lo thlen hmasak ber leh Hmeichhe school hawn Upper Primary Exam 1906
37. Pumi zu Zawngin Lalzika khuaah March 1903
38. M.E. Exam hmasak ber Aizawl (mipa 6 antling) 1908
39. (a) Aizawl Bazar siam. (b) Entrance (Metric) Pu R.D. Leta. (c) Presbytery hmasa bera Upa nemngheh hmasa berte : Pu R. sema, Pu R. Dala, Pu Darchhinga 1910
40. Mautam II. Aborigen leh Printing Press hmasa ber 1911
41. Pastor hmasa ber (Rev. Chhuahkhuma) leh Mission Veng Biak in (Mizoram biak in hmasa ber) luah 1913
42. Thuthlungthur bu neih leh F.J. Sandy lo chhuah 1914
43. Boys M.E. School hawn tan 1915
44. Salvation Army Pawl din Pu Kawlkhuma 1916
45. France ram kal (mi 2100) 1917
46. B.A. hmasa ber Pu Hrawva leh Pu Lianhnauna 1924
47. Roman Catholic din (Pu Thangphunga) 1925
48. Thingam II leh Minpui kum 1929
49. Miz. Zaipawl Pi Zaii hovin Lahore-ah 1933
50. (YLA) Y.M.A. din tan 1935
51. M.A. hmasa ber Pu Khawtinkhuma 1939
52. Hmeichhe B.A. hmasa ber Pi Lalsangpuii 1942
53. Seventh Day Adventist Pu Lianzuala 1944
54. Mizo Union din leh (M.H.F.) Hmeichhe hmasawn din 1946
55. Chanchin Tha Dak zawn 1947
56. Govt. H School din leh UPC Pu Zakamlova 1950
57. Zoram pum Deputy Commissioner hnuaia a awm 1952
58. Aizawl Lunglei jeep Road Pu Nuhrua'n a tuih 1953
59. M.B.B.S. hmasa ber Dr. Tianglawma 1953
60. (a) District Council Court Pu Medhia'n a tuih 1954
(b) Lal ban leh V.C. thlan
61. Mautam III leh Zofawng Bible 1959
62. Hla Kutpui hmasa ber (Awithangpa telin) Oct. 1959
63. M.N.F. din 1961
64. Zoram buai 1st. March 1966
65. C.M hmasa ber Pu Ch. Chhunga 1972
66. Pi Indira Gandhi-in U.T. a tuih 1972
67. State Games (Winter Meet Part I) ni 5 awh, Mizoram a thlen hmasak ber 28 Jan. 1985

DATE LABEL[illegible]